LR

LIVIU REBREANU

OPERE 7

Ediţie critică de Niculae Gheran
Variantele în colaborare
Cu Valeria Dumitrescu

CIULEANDRA
CRĂIŞORUL HORIA

CUPRINS

CIULEANDRA.....1
I.....3
II.....6
III.....9
IV.....16
V.....20
VI.....23
VII.....26
VIII.....28
IX.....31
X.....36
XI.....38
XII.....42
XIII.....46
XIV.....50
XV.....54
XVI.....57
XVII.....62
XVIII.....64
XIX.....66
XX.....81
XXI.....85
XXII.....88
XXIII.....91
XXIV.....94
XXV.....99
XXVI.....102
XXVII.....106
XXVIII.....110
XXIX.....115
XXX.....120
XXXI.....124

CRĂIŞORUL HORIA.....127
CAPITOLUL I ÎNĂLŢATE ÎMPĂRATE!.....128

CAPITOLUL II VINE HORIA CU PORUNCI!.....147
CAPITOLUL III DE LA ANA LA CAIAFA.....157
CAPITOLUL IV CU VOIA ŞI PORUNCA ÎMPĂRATULUI!.....168
CAPITOLUL V HAI, FECIORI!.....186
CAPITOLUL VI A NOASTRĂ-I LUMEA!.....207
CAPITOLUL VII CUMPĂNA.....231
CAPITOLUL VIII VIN CĂTANELE!.....253
CAPITOLUL IX IUDA.....269
CAPITOLUL X ROATA.....285

CIULEANDRA

...şi nu ştii că tu eşti ticălos şi mişel şi sărac şi orb şi gol.

Apocalipsis, III —17

I

— Taci!... Taci!... Taci!...

O prăvălise pe sofa şi, cu genunchiul drept, îi zdrobea sânii. Degetele şi le înfipsese în gâtul ei plin şi alb parc-ar fi vrut să înăbuşe un răspuns de care se temea. Îi simţea corpul zvârcolindu-se, întocmai ca subt o îmbrăţişare fierbinte, şi zvârcolirea îl înfuria mai nătâng.

— Taci!... Taci!...

Repeta acelaşi cuvânt, cu acelaşi glas horcăit, forăind pe nas rar, prelung. Ochii lui umflaţi nu vedeau totuşi nimic, ca şi când s-ar fi coborât peste ei un obositor văl roşu...

Într-un târziu, o atingere molatecă îi cuprinse braţele, numai câteva clipe, şi apoi se topi, neputincioasă. El îşi dădu seama, ca prin vis, că trebuie să fie mâinile ei, încercând să se apere. Şi atunci, deodată şi foarte desluşit, îşi auzi propria-i voce, aspră, strâmbă, gâfâită, răbufnind ca dintr-o adâncime de pivniţă. Îi trecu fulgerător prin gând, „ce glas!” şi îndată, parcă şi-ar fi recăpătat brusc vederea, zări două globuri albe, sticloase, aproape ieşite din orbite, cu o fină reţea de vinişoare roşii încercuind o pată rotundă albastră-viorie: ochii ei înmărmuriţi într-o lucire de spaimă resemnată. Privirea îl ustura ca o mustrare nesuferită:

— Ta... a...

Vruse să strige, dar acuma sunetele i se sfărâmau în cerul gurii, hârâitoare şi uscate, iar globurile albe în

aceeaşi vreme se măreau mereu şi se împreunau într-un disc cenuşiu, care apoi începea să se învârtească ameţitor împrejurul petei albastre nemişcate. Un simţământ greu de leşin îi înmuie braţele. I se părea că are să se prăbuşească şi căuta desperat un sprijin…

Ca trezit dintr-un coşmar, sări trei paşi înapoi. Degetele îi rămaseră răşchirate şi ţepene. Se uită împrejur năucit. Făcea sforţări să se orienteze. Razele becurilor, gălbui şi filtrate, îl dureau, ca şi când ar fi intrat repede, după un întunerec mare, într-o lumină orbitoare. Toate lucrurile i se înfăţişau cu reliefuri neobişnuite. Lângă sofa, blana de urs alb se zbârlise, iar capul cu ochii morţi, de sticlă, îl privea căscând gura către el, ameninţător. În cămin două buturuge mocneau cu flăcări galbene, ce se răsuceau şi se întindeau mânioase ca nişte limbi de balaur. Între cele două ferestre dinspre stradă, consola, cu oglinda până-n tavan, încărcată de pufuri, borcane, sticluţe şi alte obiecte, din arsenalul de întreţinere a frumuseţii feminine, părea o fiinţă vie încremenită de ruşine.

Ajunse lângă uşa dormitorului, potrivindu-şi manşetele şi mânecile boţite, dar uitându-se mereu uluit la sofaua pe care ea zăcea neclintită, cu capul spre dânsul, încât îi vedea numai creştetul puţin aplecat în dreapta, pieptul decoltat şi rochia mototolită. Milioane de gânduri îi plouau în minte şi se ciocneau în zgomote surde. Când, după un răstimp, i se mai potoli inima, observă că singurul zgomot în lume îl făcea respiraţia lui ostenită; încolo o tăcere blândă, moleşitoare; chiar focul în cămin ardea acum atât de lin, parc-ar fi fost un foc imaterial. Numai căldura era sugrumătoare. Sudorile îi curgeau pe obraji ca lacrimile. Şi totuşi mai rău îl supăra tăcerea încât, ca s-o alunge, rosti:

— Madeleine!

Căutase să fie dulce şi se spăimântă de glasul care parcă era al unui străin duşmănos. Îşi aminti că tot astfel îl mirase acelaşi glas adineaori când… Şi deodată se simţi

copleşit de o ruşine mare, parcă s-ar fi pomenit gol în mijlocul unei mulţimi batjocoritoare. Îşi dădea seama că, deşi avea ochii aţintiţi asupra sofalei, sufletul lui nu voia să vadă nimica de frică să nu trebuiască a înţelege prea curând.

— Madeleine! murmură apoi din nou, cu umilinţă, ca şi când ar fi încercat să ispăşească o faptă printr-un cuvânt.

Câteva clipe avu simultan toate certitudinile: că trăieşte şi că e moartă, că a ucis-o şi că n-a ucis-o, că nu s-a întâmplat nimic şi că s-a sfârşit tot... în aceleaşi clipe însă îşi mai reamintea cum, pe când se năpustise asupra ei, îi stăruise în creieri, ca o poruncă, gândul că trebuie s-o omoare şi că totuşi n-are să moară...

Deodată, într-un fior de spaimă, zări, drept în faţă, un tânăr cu părul negru, puţin vâlvoit, cu figura rasă, fină, ovală şi răvăşită, cu ochii rătăciţi, îmbrăcat în frac, dar cu manşetele ieşite din mâneci, cu plastronul frământat şi o aripă a gulerului ridicată până la ureche, ca la eroii aristocratici în filmele americane, după o încăierare de box cu rivalul burghez... Tresări când îşi recunoscu chipul în oglindă.

„Bietul Puiu Faranga!” făcu dânsul, schiţând un surâs trist, pe care cel din oglindă i-l întoarse prompt.

Surâsul însă îi îngheţă brusc pe faţă ca o mască, în oglindă, de pe sofa, cu capul plecat uşor într-o parte, Madeleine îl privea cu ochii foarte mari şi albi şi cu o figură parcă dispreţuitoare. Buimăcit porni spre ea, dar un zgomot îi reteză mişcarea. Braţul Madeleinei, alb şi rotund, alunecase jos, oprindu-se pe gâtul ursului parc-ar fi vrut să-l alinte.

Acuma Puiu Faranga avu fulgerător revelaţia realităţii. Ochii ei păreau vii, braţul ei se lăsase într-o mişcare vie — şi tocmai acestea îi spuseră mai limpede că nu mai e nicio speranţă. Spaima că a stins o viaţă omenească i se răsucea în suflet ca un pumnal. Nu mai ştia ce să facă, şi neştiinţa aceasta îl umplea de groază, iar liniştea

dimprejur îl sugruma. Întoarse deodată spatele cu o sforţare cruntă, ca şi când şi-ar fi smuls picioarele dintr-o ţintuire, şi porni afară pe uşa deschisă a dormitorului. În şira spinării o mână urmăritoare îl trăgea înapoi…

II

Avea paşii şovăitori şi clătinaţi ca un om beat. Trecu prin odaia de dormit, în care ardea un singur bec albastru, ochi pânditor, apoi printr-un salonaş întunecos, ieşi în hali, unde era o lumină supărător de vie, şi se repezi la o uşă închisă în faţa căreia se opri, parcă i s-ar fi sleit puterile. Pe urmă totuşi se pomeni înlăuntru, zvârlit ca de un vânt năprasnic, bâiguind:

— Tată!… Tată!…

Bătrânul Policarp Faranga se ridică speriat de după biurou. Văzând pe fiul său, îl apostrofă puţin nervos:

— *Tu es fou?*

Când auzi glasul tatălui, Puiu se simţi mai zdrobit. Groaza i se risipi şi făcu loc unei desperări ameţitoare. Se apropie de biurou şi se prăbuşi istovit în fotoliul larg de piele. Bătrânul, în picioare, îl examina ceremonios; şi jicnit pentru necuviinţa lui de-a se fi rostogolit pe scaun înainte să-l fi poftit. Era şi el în frac, cu pieptul plin de decoraţii peste care se aşternea barba-i maiestoasă, argintie şi deosebit de îngrijită. Îi plăcea să apară mereu serios şi măsurat, nu numai în lume, dar chiar faţă de sine însuşi. Înalt, robust, îşi purta cei şasezeci şi trei de ani cu o demnitate aproape trufaşă, inspirând în jurul său respect spontan… Fiindcă Puiu tăcea, îşi călcă pe inimă în cele din urmă şi-l întrebă:

— Mais parle donc, voyons, parle! Qu'est-ce que tu as?

Tânărul întoarse spre dânsul nişte ochi stinşi, rătăcitori. Se gândea cum să-i spună ce s-a întâmplat şi nu găsea cuvintele potrivite. Izbucni fără şir:

— Tată... am făcut... nu ştiu... a murit Madeleine...

Faranga, parc-ar fi primit o săgeată în inimă, se cutremură:

— Ce-ai zis?... Madeleine? Tu?... Imposibil!...

Încercă să citească adevărul în ochii lui, dar Puiu plecase iar capul. Un răstimp bătrânul mai stătu, frământând în minte serii de întrebări, sprijinit cu amândouă mâinile de dunga mesei, înţepat ca un judecător fără experienţă în faţa unui acuzat misterios. În sfârşit ocoli biuroul, veni lângă Puiu şi-l apucă de umăr:

— Unde este?...

Nu termină întrebarea ţi nici răspunsul nu-l aşteptă decât o secundă. Ca şi când mişcarea împrejurul biuroului i-ar fi schimbat mersul gândurilor, porni îndată spre ieşire, lăsând uşa larg deschisă...

Puiu căzuse într-o toropeală cenuşie, neclintit, parcă habar n-ar fi avut pentru ce se află aici. Gândurile îi erau acum un haos apăsător în care nimic nu izbutea să se închege într-o formă lămurită. Pe subt şivoiul crâmpeielor de gânduri însă sufletul lui înţelegea clar că tatăl său s-a dus acolo, să vadă şi să se convingă dacă e adevărat că Madeleine... Astfel auzi foarte bine paşii rari, apăsaţi ai bătrânului şi simţi că uşa a rămas deschisă. Pe urmă deosebi glasul tantei Matilda, cu respiraţia grea şi grăbită de urcarea scării, scuzându-se că a întârziat nu din vina ei, ci a şoferului care tocmai când să plece a găsit ceva de reparat la automobil... în sufletul lui Puiu răsări pe loc confirmarea: da, numai ea e vinovată căci, dacă ea venea la timp, nu s-ar fi întâmplat nimica... Bătrânul răspunse ceva Matildei. Puiu nu prinse înţelesul cuvintelor, dar auzi îndată pe tante Matilda scâncindu-se, cu întrebări scurte, insistente, alergând după Faranga. Glasurile şi paşii lor se

pierdură pe coridor subt cutropirea unui plâns ascuţit, prelung şi sâcâitor, al jupânesei care, desigur, întorcându-se în budoar, a aflat pe stăpână-sa rece şi a venit să dea alarma. Urmă o tăcere şi apoi nişte fâşâituri de paşi sfioşi. Puiu simţea că trebuie să fie feciorul care arde de curiozitate. Peste câteva momente îl auzi, în uşă, zicând candid:

— M-aţi sunat d-voastră, conaşule?

Îi făcu semn cu mâna să plece. Feciorul închise uşa fără zgomot, ca la o cameră de bolnav.

Pe urmă tăcerea se înţeleni grea, înăbuşitoare. Biuroul vast se împăinjenea într-un somn afund. Puiu, încremenit, nici nu mai cuteza să încerce vreo mişcare. Doar gândul că bătrânul nu se mai întoarce îl ustura din ce în ce mai dureros. De la dânsul aştepta acuma mântuirea. El însuşi nu se simţea capabil nici măcar să cugete. De altfel,. Totdeauna, şi mai ales în ceasurile grele, bătrânul singur lua hotărârile trebuincioase.

Ceea ce îl îngrozea acum era că vremea trecea atât de încet. I se părea că s-au scurs ore întregi de când a ieşit bătrânul. Licăriri de speranţă îi înfloreau în inimă: dacă nu vine, înseamnă că poate Madeleine totuşi n-a murit... Speranţa însă îl întrista pentru că o simţea deşartă şi nu făcea decât să-i reamintească mereu întâmplarea pe care el se silea să o şteargă din minte.

în sfârşit nu mai putu îndura tăcerea. Se sculă. Voia să plece, oriunde, dar să nu mai fie singur. Chiar atunci apăru în uşă tatăl său urmat de tante Matilda. Puiu înţepeni lângă biurou, cu ochii nerăbdători spre bătrânul care trecu fără să-l privească. În schimb, Matilda, plânsă şi amărâtă, se repezi la dânsul şi-l îmbrăţişă ocrotitor:

— *Ah, quel terrible malheur, pauvre petit* Puiu!

Matilda era soră cu mama lui Puiu. Rămasă văduvă foarte tânără şi fără copii, îşi împărţise toată inima ei între operele de binefacere şi nepoţelul Puiu, mai cu seamă că sărmănelul avusese nenorocirea să piardă pe

maică-sa micuţ de tot. Împlinea acum vreo cincizeci de ani, era înaltă, uscăţivă şi nobilă, se înduioşa uşor şi vorbea multe şi nevrute.

Auzind-o, Faranga îi zise supărat:

— Aide, Tilda, ajunge! Să lăsăm lamentările!... Tu du-te mai bine dincolo, că aici noi avem de lucru!

— *Mais şi, mais şi* — murmură Matilda ştergându-şi ochii. *Pauvre Madeleine!*... *Oh, la pauvrette!*... Ce catastrofă! Iacă, plec!... Puiule scump, fii tare! Durerile şi nenorocirile pentru oameni sunt lăsate de Dumnezeu!...

Nu-ţi pierde cumpătul şi nu dispera, *pauvre petit* Puişor!...

Îl îmbrăţişă iar şi-l sărută, plângând, pe amândoi obrajii. Pomi. Din uşă mai zise bătrânului:

—Fii şi tu calm, Poly, te implor!... Şi dacă aveţi nevoie de mine, să mă chemaţi negreşit!

III

Policarp Faranga umbla de colo până colo prin biurou, cu mâinile la spate, cu fruntea în pământ, în vreme ce Puiu stătea în acelaşi loc, urmărind din privire toate mişcările bătrânului, grele, îndurerate. Părea că subt povara gândurilor, chiar silueta lui mândră se gârbovea văzând cu ochii.

Niciodată Faranga, în viaţa-i bogată totuşi în evenimente, nu primise o lovitură atât de neaşteptată şi de cruntă. Puiu îi fusese toată nădejdea, mai ales de când anii se înmulţiseră pe umerii lui. El era singurul vlăstar al familiei Faranga şi printr-însul familia aceasta, de obârşie străveche boierească, trebuia să se perpetueze. Cu

nimica nu se mândrea mai mult bătrânul decât cu neamul său. Îşi urmărea ascendenţa până la Vlad-Ţepeş. Descoperise undeva, şi povestea bucuros oricui, că aprigul voievod muntean ar fi dat odată boierilor drept pildă de cinste şi credinţă pe un Faranga. În cursul veacurilor familia a sărăcit de câteva ori, dar totdeauna a ştiut să-şi păstreze nepătat numele... Moştenise, împreună cu un frate, o avere frumoasă. Dar fratele s-a prăpădit în vârstă plăpândă şi aşa a rămas el singur cu numele şi averea familiei. S-a însurat pe la treizeci de ani, după ce a gustat toate plăcerile vieţii uşoare, obligatoare pentru oamenii bogaţi şi fără ocupaţie. Olga Dobrescu, fiinţă gingaşă, a fost o soţie ideală: bună, frumoasă, indulgentă, cu avere. Închidea ochii la numeroasele escapade pe care Poly le-a continuat şi după căsătorie. În al patrulea an, a venit pe lume Puiu, iar după alţi patru, Olga s-a stins. De-abia când a pierdut-o pe ea a dobândit dragostea cea mare pentru copil şi a înţeles însemnătatea lui pentru viitorul familiei. Tot atunci a pus cruce şi vieţii uşoare, intrând în politică, spre a avea o meserie. Cu avere şi nume a făcut repede carieră. Urmase odinioară nişte vagi cursuri de drept dar fireşte, fără a practica vreodată avocatura. Diploma îi oferea acuma posibilitatea să se considere şi să fie considerat jurist. I se descoperi, de către prieteni şi ziarişti binevoitori, chiar oarecare talent oratoric şi astfel toată lumea aplaudă când, printr-o împrejurare fericită, i se încredinţă portofoliul justiţiei. Deveni omul serios şi grav care a rămas până azi. Purta, de când se însurase, ca un trofeu, o barbă superbă. Ea i-a câştigat odinioară celebritatea bulevardieră bucureşteană: cea mai frumoasă şi mai îngrijită barbă din România. Tot ea îi împrumuta acuma bună parte din prestigiul necesar unui om politic cu răspundere. Pentru că subt ministeriatul său de câteva luni s-a votat o lege bună, s-a ales cu stima cercurilor judecătoreşti şi epitetul măgulitor „omul justiţiei”. Nici nu se mai putea închipui să

se facă ceva în domeniul dreptăţii fără a se cere părerea lui autorizată, fie la putere, fie în opoziţie.

Puiu a crescut înfăşurat în dragostea lui idolatră. Iubea într-însul nu numai pe copilul său şi amintirea mamei copilului, ci pe continuatorul neamului. Se iubea pe sine însuşi. Îi părea rău de viaţa de odinioară şi-l muncea teama să nu se răsfrângă asupra copilului păcatele tinereţei lui desfrânate. Băiatul era plăpând, ca şi maică-sa. Şi din pricina aceasta l-a ocrotit mai sârguitor…

În mers maşinal, Faranga îşi depăna amintiri şi frământa regrete. O clipă se opri şi se uită plin de duioşie la Puiu care stătea mereu în picioare, pironit într-o aşteptare tulbure. Îi şopti blând:

— Şezi, Puiule…

Tânărul răspunse cu o privire întrebătoare. Se aşeză. Bătrânul însă îşi reluă plimbarea, ca şi când mergând în trecut ar fi vrut să ajungă la o ţintă în viitor… Toate ocrotirile lui zadarnice au fost. S-a gândit să-l însoare cu o fată prin care să se regenereze şi împrospăteze sângele neamului. Căsătoriile între odrasle de familii prea vechi dau progenituri şubrede. Când e prea albastru, sângele e un stigmat de degenerescenţă. L-a însurat de timpuriu tocmai ca să-l ferească de viaţa pe care a dus-o el însuşi. Puiu totuşi a urmat tradiţia. Căsnicia nu l-a împiedecat, ba l-a stimulat. Şi l-a adus în halul de azi…

Faranga se aşeză deodată la biurou, calm, hotărât, Puiu căută să-i întâlnească privirea şi nu reuşi. Bătrânul stătu câteva secunde pe gânduri, ca şi când ar fi căutat o frază sau un cuvânt, apoi luă brusc telefonul:

— Alo… Centrala?… Dă-mi te rog prefectura poliţiei!

Puiu îngălbeni. Realitatea întreagă i se înfăţişă la auzul unui singur cuvânt. Bâlbâi spăimântat:

— Ce vrei să faci, tată?

Faranga răspunse în telefon:

— Dă-mi pe domnul prefect! Şi peste un minut: Domnul prefect?… Aici Policarp Faranga… Da, chiar eu sunt,

dragă Nicule!... Nu, n-am plecat şi nici nu mai pot pleca... Eram tocmai îmbrăcaţi, dar s-a întâmplat o mare, foarte mare nenorocire în familie... Ba da, nu exagerez deloc, foarte mare, repet! închipuieşte-ţi, copilul meu, Puiu, într-un moment de rătăcire, desigur, a omorât pe Madeleine, pe nevastă-sa...

Aparatul îi tremura în mână. Se uita, vorbind, în ochii lui Puiu, care se zbuciuma să-i ghicească gândul.

— Da, într-adevăr, de necrezut... Şi cu toate astea... Te rog dar să te osteneşti numaidecât până la mine, să vedem ce-i de făcut... Te rog!... Fireşte, evident, trebuie să aduci şi pe procurorul de serviciu...

Aşează receptorul pe furcă şi rămase cu mâna întinsă şi cu ochii ţintă la Puiu.

— L-ai chemat să mă aresteze? întrebă tânărul, fără pic de sânge în obraji, cu glasul răguşit.

Faranga avu un zâmbet straniu:

— Tu nu te aşteptai la urmări? La nimic?

— Da... Ba da — murmură Puiu, după o pauză, frânt, plecând capul.

— Sper că-ţi dai seama ce-ai făcut?

— Am greşit — şopti Puiu mai răguşit ca adineaori.

— Ei bine, eşti un asasin! scrâşni bătrânul, parc-ar fi smuls cuvântul cu un vârf de cuţit. Un Faranga ucigaş ordinar, ca orice derbedeu... Ah!

Sfărâmă între degete o foaie de hârtie. Se potoli îndată şi adăogă:

— Dar acuma nu mai e timp de pierdut cu vorbe zadarnice. În zece minute prefectul va fi aici. Până atunci trebuie să te hotărăşti şi să alegi!

Puiu ridică o privire uluită:

— Ce să aleg, tată?

Bătrânul Faranga îşi reveni încurcat:

— Aşa-i, încă nu-ţi spusei... Mi s-a părut că...

Zăbovi puţin până să-şi ordoneze gândurile. Apoi se sculă, se apropie şi se lasă în faţa lui, pe celălalt fotoliu.

Urmă cu o voce moale, în care era şi imputare, şi milă:

— Nu te-am descusut deloc, adevărat... Nu te-am întrebat nici de ce ai omorât-o şi nici cum ai omorât-o... Ar fi fost şi de prisos. Moartea vorbeşte mai elocvent ca toate frazele. Şi totuşi nu pot să nu mă întreb mereu pe mine însumi cum s-a putut găsi un om, şi încă copilul meu, care să asasineze o fiinţă atât de bună ca Madeleine?... Pe Mădălina noastră!... Care ţi-a tolerat tot, tot, care n-a vrut nici măcar să audă despre murdăriile tale multiple şi continue!... E extraordinar, pur şi simplu extraordinar!

— Nici eu nu ştiu, tată — zise foarte sincer tânărul, frângându-şi mâinile şi abia reţinându-şi lacrimile.

— Cred, cred! aprobă Faranga şi cu vorba şi cu capul. Da, a fost o rătăcire, un moment de nebunie subită... Numai aşa s-ar putea explica o faptă atât de inexplicabilă şi o crimă atât de monstruoasă. Căci, oricât de ticălos erai altfel, de o înşelai cu toate femeile posibile şi imposibile, aveam impresia că în fond tot pe Mădălina o iubeai cu adevărat. Lasă că nici nu se putea să n-o iubeşti. Cine a cunoscut-o a îndrăgit-o. Ş-apoi tu însuţi, doar din dragoste ai luat-o...

— Am iubit-o mult, nespus de mult, tată — făcu Puiu cu ochii în gol şi parcă pipăindu-şi sufletul. Mult de tot şi cu toate astea vezi bine cum... (Tăcu şi apoi adăogă aproape în şoaptă:) Poate că mi-am pierdut minţile...

Bătrânul avu o tresărire. Şi, ca şi când i-ar fi părut rău că s-a înmuiat, vocea îi redeveni aspră:

— Toate acestea sunt acuma vorbe sterpe. Realitatea este că vine prefectul cu procurorul. Crima naşte ispăşirea. Va să zică...

Şovăi. Poate că nici el nu era încă deplin lămurit ce vrea. Scormonea cuvinte ca să-şi lege între timp ideile:

— Trebuie să înţelegi că asemenea faptă nu poate răr mâne fără sancţiune...

— N-ar fi fost oare mai bine să mă sinucid, tată? întrebă

Puiu deodată, cu o lucire în ochi.

Faranga îl privi lung şi puţin dispreţuitor:

— Ar fi fost o soluţie şi asta, evident, dar acuma e prea târziu. Cine ştie dacă ar fi fost cea mai bună? Mi-ai fi uşurat situaţia pentru moment şi totuşi aş fi rămas fără nicio umbră de speranţă... De altfel sinuciderea e un gest spontan, ca şi uciderea. Dacă n-ai fost capabil s-o execuţi imediat...

Dispreţul din privirea bătrânului şi ironia cuvintelor lui întăritǎ pe Puiu:

— Mă crezi şi laş, tată?

— Asasinii sunt de obicei laşi —ripostă Faranga cu o răceală tăioasă.

Tânărul, biciuit, sări în picioare, încercând să protesteze.

— Stai jos! porunci tatăl. Nu-ţi lua aere de cavaler fără prihană, că nu te-au prins niciodată şi cu atât mai puţin te-ar prinde azi! Ce Dumnezeu, tot nu pricepi?

— Dacă d-ta crezi că, în situaţia în care am ajuns n-ai nimic mai bun de făcut decât să mă insulţi...

Faranga îl întrerupse cu o vioiciune surprinzătoare, copleşit deodată de durere şi cu un glas muiat în lacrimi:

— A, dar tu cât mi-ai insultat inima cu fapta asta mârşavă! Ai zdrobit tot, Puiule, tot ce am crezut că am şi tot ce nădăjduiam în viitor! Unicul copil al lui Policarp Faranga e un ucigaş ordinar — îţi dai tu seama ce poate să însemne asta pentru mine? Şi baremi dacă ai fi avut o nevastă păcătoasă, care te-ar fi înşelat sau ţi-ar fi făcut altminteri zile amare, dacă... Dar Madeleine a fost un înger! O ştie toată lumea. Peste putinţă să te gândeşti că ai convinge pe cineva că e la mijloc o crimă pasională care, orişicum, ar mai fi scuzabilă până la un punct. Nu, e o crimă ordinară, odioasă, îngrozitor de ordinară!

Se opri să se reculeagă. Îi era frică să nu-l podidească plânsul. Puiu însuşi se ghemui în fotoliu, simţind în spinare, ca o apăsare cumplită, greutatea faptei din ce în

ce mai mare.

— Şi totuşi eşti copilul meu şi trebuie să caut să te salvez! reluă Faranga cu emoţie stăpânită. Altfel ar fi să te aresteze, să te arunce în puşcărie, să se facă o instrucţie cu răscoliri de săltare şi apoi un proces în stil mare, cu masă specială pentru ziarişti, cu scormonirea tuturor intimităţilor şi tainelor familiei... Asta însă ar însemna terfelirea definitivă şi pentru totdeauna a numelui Faranga şi scoaterea noastră din rândul oamenilor de omenie — prin urmare asta nu se poate! Rămâne cealaltă modalitate... singură...

Tânărul nu se mai mişcă, parc-ar fi înmărmurit în faţa perspectivelor pe care el însuşi le avusese confuze, şi care, prin glasul tatălui său, deveneau de o claritate exasperantă.

— Un Faranga nu poate fi criminal de rând! urmă bătrânul mai energic. Nu se poate!... Şi dacă totuşi un Faranga a săvârşit o crimă de rând, n-a putut-o face decât din nebunie! Un moment de nebunie criminală e admisibil într-un neam al cărui sânge, prin vechime, s-a sărbezit sau s-a îngroşat prea mult...

Ca şi când n-ar fi înţeles bine, Puiu întrebă cu mai multă mirare în ochi decât în glas:

— Vrei să mă declari nebun?

— Vreau să te salvez! accentuă tatăl. În loc să mergi la închisoare, vei intra într-o casă de sănătate, unde vei sta subt observaţie medicală un răstimp. Pe urmă te vom interna pentru câteva luni, să zicem, într-un sanatoriu bun, undeva în străinătate, şi astfel vei putea începe o viaţă nouă, cu un nume care nu va fi fost degradat cu totul. Va depinde numai şi numai de tine să dovedeşti lumii că fapta ta de azi a fost o rătăcire nenorocită... A, fireşte, socoteala cu tine însuţi, cu sufletul tău, ai să ţi-o faci singur! Ispăşirea inevitabilă pentru imensa-ţi nedreptate faţă de sărmana Mădălina se va depăna în conştiinţa ta fără ca eu să-ţi mai pot fi de ajutor...

Puiu deschise gura, să zică ceva, şi rămase cu gura căscată parcă i s-ar fi încleştat fălcile. Bătrânul aştepta răspuns şi se supără când, în sfârşit, îl auzi în formă de întrebare timidă:

— Adineaori m-ai îndemnat să aleg?

— Da? făcu Faranga. Posibil... Acuma însă te sfătuiesc, mai mult, îţi cer să nu alegi! Trebuie să faci cum am hotărât eu! Căci în joc nu eşti doar tu, cu persoana ta, ci sunt şi eu, şi, împreună cu noi, toţi strămoşii noştri. Prin urmare...

— Prin urmare trebuie să fiu nebun! murmură Puiu abătut, uitându-se peste capul bătrânului, într-un gol îndepărtat.

— Mai bine nebun decât ocnaş! răsună crud răspunsul tatălui.

Se făcu o pauză lungă. Apoi glasul lui Puiu şerpui ca o tânguire:

— Şi dacă nu voi reuşi?

— Trebuie! porunci Faranga. Dealtminteri despre asta răspund eu. Ţara îmi datoreşte măcar atâta în schimbul serviciilor multe ce i le-am adus.

Iar se făcu tăcere. În aer pluteau întrebări, îndoieli şi speranţe într-un vălmăşag apăsător. Apoi, în clipa când Puiu vru să mai spună ceva, apăru în uşă feciorul:

— Conaşule, a venit domnul prefect...

Amândoi tresăriră ca deşteptaţi dintr-o lume străină.

— Da, bine — zise Faranga, reculegându-se, cu o emoţie care îi schimba glasul. Tu aşteaptă-ne aici — adăogă către Puiu. Mă duc cu ei întâi acolo... În orice caz, curaj şi încredere! Aranjează-te puţin până ce venim!

Plecă repede. Mersul grăbit îi şedea rău şi-i micşora gravitatea. Feciorul, înainte de-a închide uşa, aruncă o privire curioasă şi înfricoşată spre Puiu.

IV

— Imposibil! se cruci prefectul, strângând mâna lui Faranga cu efuziune şi compătimire. Ce catastrofă, dragul meu!... Tocmai povesteam procurorului ce mi-ai telefonat şi nu ne venea deloc să credem... A propos, să-ţi prezint pe procurorul Săvulescu! Un băiat foarte de ispravă şi cu atât mai atins de întâmplarea asta nenorocită, că doar tu, pe când erai la justiţie, l-ai adus în Bucureşti...

Faranga îi dădu mâna şi zise foarte încet:

— Să vă conduc să vedeţi...

— Cât te compătimesc, dragă Poly—şopti prefectul — într-adevăr mişcat şi simţind nevoia să-şi spună durerea.

Acolo, stătură numai câteva minute, umplute de explicaţiile franco-române ale tantei Matilda care plângea şi vorbea, chema mărturia jupânesei, evoca amintiri din viaţa ei şi scene de iubire dintre Madeleine şi Puiu, apoi iar plângea şi iar vorbea. Faranga încercase să-i mai stăvilească avântul, dar în zadar. Ea continua cu mai mare dezinvoltură pentru că prefectul, amabil, o admira, iar procurorul, timid, o aproba.

În cele din urmă, Faranga îi pofti în biuroul său, lăsând acolo pe Matilda cu jupâneasa. Intrarea lor îngrozi pe Puiu atât de mult că şi uită să se scoale. Prefectul se duse la dânsul, îi luă mâna, i-o scutură şi spuse tare, ca şi când ar fi vrut să risipească puţin atmosfera grea ce stăpânea:

— Ce-a fost asta, Puiule?... Nu, stai jos, nu te scula! îmi închipui cât trebuie să fii de zdrobit!... (Se întoarse către procuror.) Bietul băiat! Ce nenorocire!... Vezi, asta se cheamă ceasul rău, dragă procurorule!

Puiu se uită furiş la procurorul care părea tânăr, cam rigid şi prea serios pentru vârsta lui. Avea nişte ochi căprui cuminţi şi potoliţi. Era blond şi foarte sfios. Nu ştia ce să facă. Purta respect şi recunoştinţă bătrânului

Faranga a cărui bunăvoinţă i-a consolidat cariera încât s-a putut căsători cu o fată bogată. Se gândea că s-ar cuveni să se apropie şi el de copilul lui Faranga, să-i zică două vorbe bune, dar pe de o parte nimeni nu făcuse prezentările obişnuite şi, de altă parte, el se afla aici în exerciţiul funcţiunii şi deci nu putea să înceapă relaţii cu un inculpat, chiar dacă inculpatul era fiul binefăcătorului său.

În schimb prefectului Nicolae Spahiu nu-i tăcea deloc gura. Prieten din copilărie cu Faranga, avea totdeauna ţinuta militărească (era chiar colonel în retragere) şi inimă de aur.

— Stăteam gata să plec la Palat când mi-ai telefonat — povestea dânsul. Dacă întrebai peste cinci minute, nu mă mai găseai... De altfel văd că şi voi... Se zice că, fiind primul bal, va fi relativ puţină lume, numai miniştri, diplomaţi, înalţi demnitari, în sfârşit, tot ce există mai select... Dar ce să ne mai gândim acuma la balul Curţii? O, Doamne, bietul băiat... Uite aşa pică nenorocirile pe capul omului, când nici nu le aştepţi... în sfârşit, să ne întoarcem la datorie! Datoria mai presus de toate! Nu-i aşa, dragă procurorule?... Ei, va să zică eu aş propune să simplificăm pe cât se poate formele!... Pentru că e vorba de o întâmplare nenorocită atât de evidentă şi având în vedere că e la mijloc copilul lui Faranga, ar trebui, cred, să încheiem repede un proces-verbal în care să înregistrăm toate împrejurările şi apoi, pe baza procesului-verbal, să clasăm afacerea fără întârziere, ca să nu mai sporim durerea oamenilor prin tărăgăneli plictisitoare... N-am zis bine, domnule procuror?

Procurorul schima feţe-feţe. Nu îndrăznea să zică nu, dar nici nu-şi putea însuşi uşurinţa cu care prefectul lichida o chestie atât de gravă. Prefectului îi venea lesne să vorbească, fiindcă nu avea nicio răspundere, pe când el... Din fericire, Faranga interveni îndată cu toată energia:

— Nu, dragă Nicule, asta nu e o soluţie! Oricât ar fi de evidentă nenorocirea, legea rămâne lege şi trebuie respectată! Dacă nu e vorba de o crimă ca oricare alta, nu e mai puţin adevărat că un om a suferit o moarte violentă... de mâna altui om... Fireşte, o clipă de rătăcire, dar... înainte de toate deci făptuitorul trebuie internat într-un sanatoriu, cred eu, ca să fie examinat asupra responsabilităţii penale. Pe urmă se va vedea întrucât şi ce alte măsuri vor fi de luat...

— Exact, excelenţă! izbucni procurorul uşurat, cu o vioiciune aproape nefirească.

Prefectul însă se supără:

— Fugi, Poly, nu umblaţi cu d-astea! Se poate? Băiatul lui Faranga internat în casă de sănătate!... Mă jicniţi dacă insistaţi... Nu-i el, săracul, destul de prăpădit sufleteşte? ... Nu, zău, Poly, dar ai nişte idei!... Nu zic, recunosc, e frumoasă atitudinea ta de senator roman, gata să-şi osândească propriul copil numai ca să se respecte legea... Dar nu uita că vremea senatorilor romani s-a isprăvit şi gestul tău n-ar face decât să ofenseze o familie nobilă şi unică în România!

Faranga rămase inflexibil, spre marea bucurie a procurorului, care începuse a se teme că, în toată afacerea asta, s-ar putea să ajungă el ţapul ispăşitor, încât să se pomenească transferat din oficiu în cine ştie ce târguşor din fundul Basarabiei. În cele din urmă cedă şi prefectul, dar nu din convingere, ci numai în semn de admiraţie pentru atitudinea de senator roman a prietenului Faranga. Aşa apoi hotărâră să instaleze pe Puiu în sanatoriul Demarat de la Şosea.

— Bravo! strigă prefectul. La Demarat!... Ne-a fost doar şi coleg la Sfântul Sava, îţi aduci aminte, Poly?... Acolo sunt sigur că băiatul are să fie foarte bine îngrijit... Aşa da, suntem de perfect acord!

Bătrânul puse la dispoziţie maşina lui ce se afla chiar la scară şi destul de încăpătoare pentru toţi.

— Atât mai bine! zise prefectul înviorat de tot. Că maşina mea, adică a prefecturii, a ajuns obiect de muzeu, aşa-i de hodorogită...

Puiu tăcuse toată vremea, deşi prefectul încercase în câteva rânduri să-l atragă în conversaţie. Numai în momentul plecării spuse tatălui său că ar vrea să se schimbe puţin. Prefectul se oferi să aştepte, dar Faranga, doritor să sfârşească mai repede, răspunse că acuma e prea târziu şi că mâine dis-de-dimineaţă îi va aduce chiar dânsul tot ce-i trebuieşte.

În hali, în capul scării, se întâlniră cu Matilda, sosită tocmai să se intereseze şi să afle ce au stabilit. Când auzi că Puiu pleacă, îi veni să leşine, se aruncă în braţele lui, îl sărută cu multe lacrimi şi declară apoi categoric că numai peste corpul ei vor trece. Pe Faranga scena îl enerva pentru că Tilda se făcea de râs în faţa servitorilor. Trebui intervenţia gentilă a prefectului ca s-o potolească:

— *Soyez tranquille, chere madame, tout a fait tranquille! Ce n'est rien?... Une petite formalite, vous savez*, *enfin, un rien!*...

Îi sărută degetele cavalereşte, bătând din călcâie ca un sublocotenent de roşiori. Matilda se înduioşă. Era foarte sensibilă la amabilităţile bărbaţilor. Totuşi 20 mai vărsă câteva rânduri de lacrimi până să-i dea drumul. Grupul coborî pe scara de marmoră albă. Sus, Matilda plângea şi murmura neîncetat:

— *Oh, pauvre, pauvre petit* Puiu.

V

Puiu luă loc pe strapontina din spatele şoferului; alături,

pe cealaltă, o ocupase procurorul. Bătrânul Faranga poruncise de cum ajunsese jos:

— La sanatoriul Demarat, Alexandre!

Maşina porni cu o uşoară smucire. Pe Puiu, el însuşi experimentat conducător, îl supără greşeala şoferului:

„Ce-o fi având Alexandru astă-seară?” îşi zise dânsul, abia stăpânindu-se să nu-i facă observaţie în faţa tuturor. Apoi, numaidecât, revenindu-şi, urmă în sine: „Dar ce mă mai interesează pe mine acuma lucrurile astea? Trebuie să fiu smintit să-mi bat capul cu fleacuri, când pe conştiinţa mea apasă o crimă... Poate că chiar şoferul din pricina asta e emoţionat”.

În aceeaşi echipă observă că mai este cineva lângă Alexandru. „Cine-o fi?” se gândi el, şi întrebarea, ca o muscă obraznică, îl urmări stăruitor şi cu atât mai mult că acuma, în automobil, nimeni nu mai scotea un cuvânt, parc-ar fi fost un convoi funebru. Numai motorul alerga năbuşit şi indiferent, ca un cal bătrân şi cuminte.

Automobilul aluneca, tăcut şi grăbit, pe Bulevardul Colţei. Zăpada mare din ajun lăsase pe macadam bălţi, pe care roţile maşinii le împrăştiau cu fâşâituri vertiginoase. Farurile îşi proiectau luminile albe pe subt rarele felinare electrice suspendate în văzduh. Din Piaţa Victoriei trecură pe Şosea şi apoi în câteva minute maşina coti într-o stradelă tăcută, întunecoasă şi opri înaintea unei case cu grilaj înalt şi cu un bec aprins deasupra porţii.

Toţi coborâră, numai Puiu rămase în spatele şoferului, oprit acolo de mâna bătrânului.

— Sună, băiete, mai sună! insistă glasul prefectului nerăbdător.

În poartă, subt lumina becului, apăru o soră de caritate, tânără şi puţin speriată. Prefectul schimbă cu ea câteva cuvinte, apoi cu Faranga. Apoi ceilalţi intrară înlăuntru, iar bătrânul veni la maşină, murmurând:

— Aide, Puiule!...

Portiera rămase deschisă. Pătrunseră într-un coridor larg, curat, cald, în care paşii lor răsunau gol. În dreapta şi în stânga, uşi albe cu numere negre, Apoi, în pragul unui hali luminos, ajunseră din urmă pe prefectul care parlamenta cu un tânăr în halat alb, înalt, slab, blond, plictisit, dar silindu-se să fie foarte amabil. Şi porniră cu toţii mai departe pe coridor, înainte, până în fund. Altă soră de caritate, grasă şi bătrâioară, preceda grupul. Dădură într-o încăpere cu anticameră. Puiu o cuprinse dintr-o ochire. Avea o singură fereastră largă şi înaltă, cu gratii dese şi groase. Un lavabou de fier, vopsit în alb. Patul de asemenea alb şi de fier. Între fereastră şi pat, lipită de perete, o masă învălită cu o faţă albă peste care era întinsă o muşama cu flori mici; pe masă o carafă de apă şi două pahare. Câteva scaune de trestie. Un cuier cu picior în colţul de lângă fereastră…

— Asta ar fi, mă rog, camera de observaţie — zise doctorandul, uitându-se pe rând la toţi ca şi când ar fi vrut să ghicească pentru cine trebuieşte camera.

Prefectul se învârti de ici-colo în odaie şi drept încheiere, strâmbă din nas:

— Nu prea e strălucită, dar în sfârşit…

Internul ridică din umeri:

— Regret, domnilor… Atâta avem, atâta putem oferi.

Faranga, încurcat şi jenat, se uita împrejur, în vreme ce procurorul, în uşă, părea că cercetează mereu gratiile de la fereastră… Prefectul se apropie de domnul în halat alb:

— Ascultă, tinere… Mă cunoşti? Eu sunt prefectul poliţiei, iar dumnealui e domnul Policarp Faranga, fostul ministru al justiţiei… Prin urmare vă pun în vedere să aveţi grije ca de ochii din cap de clientul d-voastră, uite, dumnealui!

Arătă pe Puiu cu un gest triumfal. Internul răspunse jicnit:

— Noi aici ne facem datoria în toată conştiinţa, domnule prefect!

— Ce datorie, domnule! se încruntă prefectul. Datoria să v-o faceţi cu clienţii adunaţi de pe uliţe! Acuma e vorba de chiar fiul domnului Faranga şi deci trebuie să vă daţi osteneala să se simtă la d-voastră ca acasă!

Şi fără să mai aştepte vreun răspuns, se întoarse, la Faranga:

— Acuma, dragă Poly, pe mine să mă ierţi, trebuie să plec. Ştii, nu pot lipsi de la Palat, înţelegi situaţia mea... De întârziat tot am întârziat, dar pentru un prieten vechi...

— Da... da — şopti bătrânul. De altfel plecăm cu toţii. Puiu, deocamdată, nu mai are nevoie de nimeni. Mâine dimineaţă voi trece eu pe-aici şi...

Se întrerupse. Avu o şovăire. Apoi îmbrăţişă lung pe Puiu, murmurând:

— *Courdge*, *mon enfant!*... *Sois sage et*... *a demain!*

Ieşi îndată din odaie, fără să mai întoarne capul...

Prefectul, mişcat, strânse cu putere mâna lui Puiu:

— Sus inima, Puiule!... Fii militar şi n-ai nicio grije!...

Ca să nu rămână mai prejos, şi dealtminteri mulţumit că lucrurile s-au isprăvit cum trebuia, încât nu-i mai era frică de nimic, procurorul se grăbi să strângă şi el mâna tânărului Faranga.

Doctorandul îşi mai roti ochii prin odaie, să vază dacă toate sunt în ordine, şi trase brusc uşa.

Puiu se pomeni singur, în acelaşi loc, fără a fi rostit o vorbă. Mai stătu un răstimp aşa, apoi îşi puse maşinal paltonul şi pălăria în cuier şi începu să se plimbe prin odaie. Se simţea atât de frânt ca şi când toată ziua ar fi tăiat lemne. Se opri lângă noptieră, cu ochii spre uşă. Îl dureau picioarele, şi în ceafă avea o strânsoare de cleşte rece. Se dezbrăcă repede şi se vârî în aşternut. Nu putea gândi nimic. În creieri parcă i s-ar fi adunat o mlaştină în care se scufundau fără urme toate crâmpeiele de imagini. Becul electric atârnat în tavan îl supăra. Îi trecu ca o fulgerare să se dea jos, să-l stingă. Ochii, instinctiv, îi

alunecau pe pereţi să vadă unde e comutatorul, dar, privind, uită ce caută, se întoarse cu faţa spre zid şi închise pleoapele. Îi rămase fluturând în minte că niciodată n-a putut adormi cu lumina aprinsă şi o teamă că nici acuma nu va putea… Şi adormi îndată.

VI

Spre dimineaţă în somn îi înflori un vis… Era acasă, acolo, în budoarul Madeleinei. Ea şedea pe aceeaşi sofa, cu mâinile în poală, cu privirea pierdută, ca totdeauna, parc-ar fi căutat ceva în trecut. El, foarte vesel, îi povestea nimicuri, despre balul de la Curte, despre… Şi vorbind, sorbea frumuseţea ei tăcută. Niciodată n-a fost însă mai frumoasă ca astă-seară. Trupul zvelt, sănătos şi fraged, ca de fecioară, braţele goale, decoltajul tulburător, toate îl aţâţau. Aşteptau sosirea tantei Tilda ca împreună să plece la Palat. Deodată se întrerupse şi şopti rugător:

„Madelon, nu vrei mai bine să rămânem acasă?”

Ea nu răspunse. Surâse. Avea surâsul melancolic ca şi ochii.

„Madelon, te doresc…”

Se apropie pe la spate, o cuprinse peste braţe şi o sărută lung între sâni. Parfumul ei îl ameţea. Nu mai vedea. Îi murmura cuvinte moi ca nişte gâdilări şi ea râdea molcom, fără a întoarce ochii spre el…

Sosi ca un vârtej tante Matilda gâfâind şi suspinând: „*Voyons*, *mes enfants*, sunteţi gata?… *Il me semble que*

nous sommes deja en retard, *oh, mon Dieu!*... Dar până ce m-am gătit, cu jupâneasa mea neroadă! Apoi şi şoferul vostru e aşa de mogăit... *Enfin!*... Veniţi însă acuma degrabă că Poly ne aşteaptă în hali şi e nerăbdător...”

Se urniră. În maşină se aşează lângă şofer, să se răcorească, dar gândurile lui toate mângâiau mereu pe Madeleine... Balul e foarte reuşit... Lume... Regele însuşi se opreşte să vorbească cu Madeleine, şi-i zâmbeşte cu nişte ochi în care luceşte o poftă abia reţinută. Puiu vede lucirea ochilor regali şi gelozia comprimată îi roade inima ca un cariu flămând. Muzica îl enervează şi mai cu seamă bărbaţii care toţi parcă râvnesc pe Madeleine şi o pângăresc cu priviri lacome. Nu mai poate sta. Minte că-l doare cumplit capul, că nu se simte deloc bine, şi pleacă împreună cu Madeleine, lăsând acolo pe tatăl său cu tante Matilda. În automobil apoi o ia în braţe nebuneşte şi o sărută pe buze atât de pătimaş ca şi când ar vrea să-i soarbă dintr-o dată sufletul întreg. Murea să ajungă mai curând acasă şi maşina mergea atât de încet, ba încă şoferul parcă a greşit şi drumul.

„Ce faci Alexandre, dormi?... Unde mergi?...” strigă dânsul furios.

În clipa aceea însă trăsura opreşte în faţa unei case străine, într-o stradă întunecoasă. Frânele scârţâiseră prelung ca un ţipăt disperat. Vru să sară jos, enervat, dar o mină îl atinse pe umăr, împiedecându-i mişcarea. Coborâră ceilalţi, iar el trebui să aştepte... Apoi veni tatăl său şi-i zise:

„Aide, Puiule...”

Lăsă portiera deschisă. Depărtându-se murmură:

„Dar Madeleine...”

Îi era frig, Zbârnâia o sonerie, strident.

„Aici, aici!” răsună iar glasul bătrânului. „Intră, Puiule!”

Nu vedea pe unde merge şi-i era frică să nu se lovească de ceva în întunerec. Se freacă la ochi, să vadă mai bine. Şi, din întunerec, se desprinde deodată

fereastra lată şi înaltă, cu gratii, în care bate o lumină sură. Frigul îi stăruie în oase şi în gând repetă întrebarea de adineaori:

„Dar Madeleine?”

Atunci, dezmeticindu-se, îşi răspunde singur:

„Madeleine n-a putut fi în maşină…”

Observă că becul din tavan e stins:

„Trebuie să fie ziuă, are să vie doctorul şi mă găseşte în pat… Sus, sus!…“

Pe noptieră îşi văzu mărunţişurile ce le avusese în buzunar: un carneţel cu creion de aur, nişte chei, bani, o batistă, un portofel subţire, ceasul de platină cu capacul deschis… Se uită la ceas: şapte… începu să se îmbrace. Se culcase în cămaşa de frac care acuma era mototolită ca o zdreanţă.

„Ce are a face!” se consolă dânsul. „Mai important decât cămaşa este să nu-mi pierd capul!…”

VII

Măsura necontenit odaia de la noptieră la fereastră şi de la fereastră la noptieră, ca un lup în cuşcă. Avusese timp să cerceteze mai bine încăperea în care va trebui să stea poate o săptămână sau o lună, dacă nu şi mai mult. Se oprise îndelung la fereastra cu privelişte spre grădina sanatoriului, mică, încât printre copaci se vedea zidul împrejmuitor apărat cu o ghirlandă de sârmă ghimpată, desigur ca să nu poată sări nimeni peste el. Urme de cărări şerpuiau vătuite cu zăpadă proaspătă, străjuite de

arbuşti cărunţi. Apoi, plimbându-se mereu, a zărit în lighean apa murdară, cu care se spălase foarte grăbit şi alături prosopul boţit. În pat perna răvăşită şi tartanul întors pe dos cum îl aruncase dânsul cu piciorul când s-a trezit din vis. În cuier paltonul lui atârna stingher, cu jobenul deasupra, lucitor, strâmb şi batjocoritor ca în capul unui chefliu.

Acuma însă, alergând de ici-colo, nu mai vedea nimic. Atenţia lui întreagă era concentrată înlăuntru. Mii de gânduri şi de planuri îi roiau în minte, printre care se plimba neîncetat, provocător şi plictisitor în cele din urmă, visul ce-l deşteptase din somn. Voia cu orice preţ să-şi ordoneze gândurile, căci altfel toată construcţia bătrânului s-ar prăbuşi ca un ridicol joc de cărţi. Ar fi îngrozitor dacă încercarea ar da greş. Toată lumea ar putea spune, şi cu dreptate, că Puiu Faranga, după ce a asasinat, a fost aşa de laş încât a vrut să simuleze nebunia spre a scăpa de urmările crimei.

Îşi zicea, din ce în ce mai convins, că şi-a luat o sarcină imensă. E uşor să zici, ca bătrânul „fii nebun”, dar cine te crede? Iată, acuma, de la prima întâlnire cu doctorul ar trebui să-i dea impresia că are de-a face cu un om care a săvârşit, cu adevărat, o faptă gravă, care însă nu poate fi făcut răspunzător în faţa legii şi a oamenilor pentru că a săvârşit-o într-un moment de tulburare extremă, vrednică numai de milă şi iertare. Cum să înşele el pe un doctor, el care în viaţa lui nici n-a văzut un om într-adevăr nebun? Baremi de-ar fi citit vreodată ceva în legătură cu lucrurile acestea! Cui să-i treacă prin cap că Puiu Faranga va ajunge în situaţia să aibă nevoie de cunoştinţe de psihiatrie?

Speranţa îi era în bunăvoinţa medicului. Evident, trebuie să dea şi el o mână de ajutor, să facă ceva, cel puţin un gest... Era tocmai la fereastră şi cerceta, pierdut şi nu ştiu a câtea oară, grădina sanatoriului. Îi trecu prin gând să izbească o dată cu amândoi pumnii în geamuri

încât să alarmeze toată lumea. Ar fi un gest?... îl înlătură îndată cu dispreţ:

„Un gest ridicol, da... S-ar vedea cât de colo că e o prefăcătorie grosolană!”

Aici nu poate fi vorba de o nebunie veritabilă şi permanentă, ci de justificarea unui moment nenorocit. Trebuie dar o simulare inteligentă, ceva aproape imperceptibil, ceva exprimat în oarecare nuanţe suspecte sau în vreo atitudine grotescă.

În orice caz, de prima întâlnire depinde tot. Căuta deci să şi-o închipuiască, eventual să o pregătească. I se părea sigur că doctorul, când îi va auzi numele, va tresări sau va surâde amical sau îl va mângâia. Îl şi auzea întrebând: „Cum s-a putut întâmpla una ca asta?... D-ta, fiul fostului ministru Faranga!” Apoi îl va pune negreşit să-i istorisească amănunţit cum s-a petrecut nenorocirea...

Îşi ticlui îndată o povestire în care întâmplările reale să se îmbine cu mici bizarerii socotite necesare pentru a uşura sarcina doctorului. La sfârşit va clătina din cap şi-i va spune trist: „Nervii, domnul meu, nervii reclamă şi ei îngrijire, stimate domn!”

Chiar în clipa aceasta îi răsună brusc în urechi propriul său glas cu întrebarea din vis:

„Dar Madeleine?...”

Se spăimântă ca şi când ar fi auzit o imputare din altă lume. N-a vrut să se gândească acuma la ea, deşi numele ei se vâltora mereu în suflet cu o mustrare lină. De ce să se mai gândească? Ea e liniştită acum acolo. Moartea e o împăcare. Pe când viaţa lui, de care totuşi se cramponează atâta, ce urâtă şi chinuită se înfăţişează! Dacă ar fi avut inspiraţia, atunci, îndată să urmeze pe Madeleine, acuma n-ar mai aştepta cu înfrigurare şi ruşine sosirea doctorului.

Tresări. În anticameră se auzeau glasuri. Încremeni lângă pat. Uşa se deschise fără zgomot.

VIII

— Dumneata?

— Mă numesc Puiu Faranga şi am fost însoţit aseară aci pentru că…

Ezită o secundă. În ochii medicului întâlnise, o indiferenţă deconcertantă. Apoi totuşi, continuă cu aceeaşi voce albă:..

— … pentru că am sugrumat pe nevastă-mea…

Doctorul, parcă nici nu l-ar fi auzit, nu clipi măcar. Cu toate acestea îl ascultase şi, ascultând, îl privise întâi drept în ochi, apoi îi amănunţise pe rând coafura neîngrijită, costumul neobişnuit aici — frac, cămaşa cu pieptul tare, boţit ca şi gulerul, cravata albă pusă strâmb, fără oglindă, escarpinii de lac… După două secunde văzu patul neaşternut, cu urmele unui somn agitat, şi încruntă uşor din sprâncene. Internul, care observase încruntarea, interveni repede:

— Am avut indicaţii categorice să aşteptăm hotărârile d-voastră şi de-aceea vedeţi aşa…

Puiu Faranga adăogă şi el, cu o schiţă de surâs nepotrivit:

— A trebuit să vin cum m-am nemerit. Fusese vorba să-mi aducă schimburi pe urmă şi chiar mă mir că n-au sosit. Probabil însă că mi le aduce tata pe care desigur îl cunoaşteţi…

— Bine! murmură doctorul, scurt, măsurându-l iarăşi de sus până jos, ca şi când nu ar fi auzit sau nu l-ar fi interesat deloc ce spune.

O clipă păru totuşi că vrea să întrebe ceva, dar apoi se

întoarse brusc şi ieşi urmat de doctorandul blond şi respectuos. În deschizătura uşii se ivi silueta greoaie a gardianului, cu capul negru-creţ, cu mustăţi mari şi nişte ochi sclipitori ca două mărgele. Pe urmă uşa de sticlă groasă, verzuie şi zgrunţuroasă se închise cu un lunecat uşor, sfârşit în plescăitul broaştei exterioare. Un vazistas rotund de alamă lucea în uşă ca un ochi galben de veghe.

Puiu rămase pe loc, uitându-se nedumerit la uşă. Tocmai băgase de seamă că e de sticlă, că se deschide lateral pe şină, fără clanţă pe dinăuntru şi că are un vazistas ca la închisoare... Auzi afară un amestec de glasuri scăzute, în anticamera gardianului. Făcu doi paşi în vârful picioarelor şi-şi lipi urechea de uşă, reţinându-şi respiraţia. Nu putu percepe decât un mormăit confuz. De altfel zgomotul se stinse de tot în curând. Paşii doctorilor se depărtară, iar alături gardianul ori stătea îngândurat, ori plecase după ei.

„Despre mine au vorbit”, îşi zise Puiu, revenind în mijlocul camerei ca şi când ar mai fi aşteptat ceva.

Tăcerea însă îl sili să se dezmeticească şi atunci fu cuprins de desperare. Toate planurile şi închipuirile cu care-şi împodobise anticipat întâlnirea aceasta se spulberaseră. O îndoială arzătoare îi săgetă inima:

„Dar dacă tata s-a înşelat când s-a grăbit să mă aducă aci?... Dacă doctorul va fi absolut dârz şi neînduplecat?”

Îşi reluă plimbarea dinainte de venirea doctorului, mai furios şi mai nenorocit. Avea impresia că se clatină tot în jurul său. Gândurile ce-l frământaseră înainte de întâlnirea aceasta îl năpădiră din nou. Pe când însă atunci toate i se înfăţişau trandafirii, acuma îi aduceau numai perspective negre şi primejdii.

„Şi ce frumos pregătisem tot!” îşi zise oprindu-se în locul unde-l aşteptase.

Închise ochii şi îndată îi reapăru doctorul, rece, indiferent, ursuz.

— Are o mutră de ţăran încăpăţânat — murmură

printre dinţi şi porni iar de ici-colo. Nu ştiu cum a putut bătrânul să mă vâre aci, în vizuina asta. Sau poate că nici n-o fi ăsta profesorul?... Se poate. Ar fi şi prea tânăr, şi prea bădăran pentru un adevărat profesor...

Îşi aminti că de fapt a fost primit prost aici chiar de la intrare. Internul a fost atât de indolent, că a trebuit să-l admonesteze prefectul. Parcă nu-i convenea, sosirea unui pacient mai distins. La despărţire toţi au fost mişcaţi, până şi procurorul străin, numai doctorândul a stat ca o momâie, somnoros şi imbecil. Fireşte, el, Puiu Faranga, n-are să-şi facă sânge rău pentru nedelicateţa unui viitor doctoraş care ar trebui să se simtă măgulit dacă un Faranga s-a coborât să-i întindă mâna. Aseară nici n-a observat amănuntul acesta. Era atât de sfărâmat sufleteşte! El care, în treizeci de ani, n-a avut să-şi impute nicio brutalitate, mâinile lui, îngrijite, manicurate, fine ca nişte mâini de femeie, mâinile lui au fost în stare să...

Zbuciumându-se îşi simţi mâinile încleştate la spate, le desfăcu, vru să şi le privească, dar se răzgândi brusc şi le ascunse în buzunarele pantalonilor.

Era zdruncinat ca o maşină care şi-a pierdut cârma. Îi mai răsăreau planuri noi în minte. Le izgonea. Ce planuri, când nimic nu mai depinde de dânsul, când el a ajuns o jucărie stricată aruncată între patru ziduri. Mânia i se îndrepta din ce în ce împotriva bătrânului, cel ce l-a îndemnat, ba chiar i-a poruncit să vie aci...

Un glas nou răsună:

— Poftiţi la domnul doctor!

Nu auzise când s-a deschis uşa. Era gardianul, în halat ce-i venea rău, cu o figură bănuitoare de agent secret. Puiu îl privi o clipă, apoi răsuflă uşurat şi se repezi afară atât de furtunos parc-ar fi plecat pentru totdeauna. În coridor îl aştepta internul, să-l însoţească.

IX

Doctorul făcu semn internului să-i lase singuri. Cu un gest exagerat de amabil oferi pacientului un fotoliu de lemn, iar el însuşi trase alt scaun alături, ca să-i poată vedea bine faţa.

— Aş dori să stăm puţin de vorbă — zise apoi aşezându-se, cu un glas oficial, nici prietenos, nici duşmănos. Am fost pus în curent aici cu... chestia d-tale, fireşte, atât cât s-a putut... în linii mari... îţi închipui, cred, că cele ce mi s-au spus nu m-au lămurit nici pe departe şi că, poate chiar în interesul cauzei d-tale, am nevoie de oarecare date precise pe care să-mi întemeiez o convingere...

Vorbind, se uita fix în ochii lui Puiu pe care privirea stăruitoare îl zăpăci puţin, neştiind dacă trebuie s-o înfrunte sau s-o ocolească. Se grăbi să răspundă foarte politicos şi cu o tristeţe firească în voce:

— Sunt şi trebuie să fiu cu totul la dispoziţia d-tale, domnule doctor! Promit să-ţi dau orice lămuriri mi-ai cere şi oricât de delicate. După cele întâmplate îmi dau seama că niciun amănunt nu poate fi de prisos şi nu poate rămâne ascuns...

I se păru că pe figura doctorului tremură o umbră de ironie. Deşi ar mai fi vrut să adaoge ceva despre fatalitatea unor momente, încetă brusc, gândindu-se că acest om nu merită onoarea sincerităţii sufletului său. Doctorul însă mai aşteptă câteva clipe liniştit, privindu-l mereu ţintă, iar când văzu că pauza se prelungeşte prea mult, reluă cu acelaşi glas incolor:

— Chiar adineaori am primit o adresă de la parchet în privinţa dumitale... Mi se spune că eşti învinuit de omucidere, că ar fi însă oarecare indicii că crima s-a săvârşit într-un moment de criză nervoasă care face

necesară examinarea d-tale medicală, spre a se constata dacă responsabilitatea legală, în cazul de faţă, e deplină, parţială sau eventual nulă.

Parcă ar fi vrut să încerce efectul cuvintelor, tăcu. Pacientul asculta cu o vădită încordare, clipind foarte repede. Doctorul urmă cu un accent mai grav:

— Ţin deci să-ţi comunic, dacă cumva încă nu ştii, că te afli aici subt observaţie şi în stare de arest preventiv de fapt, deşi nu formal.

Puiu se sculă în picioare, tulburat, ca şi când ar fi vrut să protesteze. Apoi se aşează iar şi bâlbâi încurcat:

— Nu ştiam asta... Mi se spusese că... A, va să zică arestat totuşi?... în sfârşit, credeam că... Atunci gardianul care se află în anticamera mea?...

— Da, e agent poliţienesc — aprobă medicul, dând şi din cap. Fiindcă sanatoriul e particular, n-aş fi primit să adăpostesc un arestat oficial şi nici să facem observaţii medicale subt controlul poliţiei. Pentru asemenea lucruri justiţia are mijloacele şi instituţiile ei. Dar, fiindcă era un caz special, am admis, excepţional, ca agentul de pază să stea în sanatoriu subt forma de gardian al dumitale, care să ţină locul surorii de caritate. De aceea chiar vreau să te previn că nu poţi părăsi camera decât în tovărăşia paznicului.

— O, în privinţa asta... nici nu era nevoie de avertisment! zise Puiu cu o mândrie pe care o simţi îndată deplasată şi de care se ruşină, încât adăogă mai domol: De altfel, situaţia mea e atât de lamentabilă, atât de...

Doctorul strânse din umeri. Puiu, încurajat de gestul lui, întrebă, schimbând iar tonul:

— Cel puţin, doctore, spune-mi, cât are să dureze observaţia asta?

Medicul zâmbi:

— De, ştiu eu?... După împrejurări: o săptămână, două... cel mai mult şase... Dacă voi putea dobândi o

convingere fermă mai curând — asta atârnă mult de d-ta — atunci vom sfârşi mai curând! În orice caz noi nu avem nici interesul, nici dorinţa să tărăgănim lucrurile. Apoi cu alt glas: Dar să revenim... Până acuma ştiu doar că d-ta ţi-ai ucis soţia. Vrei sau poţi să-mi povesteşti cum şi mai cu seamă de ce ai ucis-o?... Te rog să nu te mire acest amestec al meu în, să zicem aşa, intimităţile d-tale... Deşi nu-s judecător de instrucţie, trebuie să cunosc împrejurările ca să pot cântări motivele!

Puiu tuşi încurcat. De clipa aceasta i-a fost frică, de clipa explicaţiilor, şi iată că acuma a sosit. Zise rugător:

— Da, desigur, doctore, dar întrebările d-tale mă strâng de gât chiar din momentul care a urmat nenorocirea şi totuşi nu sunt în stare să găsesc răspunsurile. Doctore, nu sunt în stare!

Doctorul insistă simplu:

— Le vom găsi împreună, trebuie să le găsim... Să reconstituim deci desfăşurarea evenimentelor cât se poate mai clar!

— Da, doctore, da — murmură Puiu ca un copil devenit cuminte după o păţanie urâtă. Dar amintirile-mi sunt aşa de şubrede tocmai despre momentele cele mai îngrozitoare! Toate s-au petrecut în câteva minute, doctore, în foarte puţine minute... Şi eu eram aşa de rătăcit, aşa de...

Ochii i se împainjeneau şi glasul îi era înăbuşit.

— Aţi avut vreo neînţelegere atunci sau vreo ceartă? întrebă medicul.

— Nu, doctore, se repezi Puiu. Nu! Şi asta e mai spăimântător!... Dar de ce insişti, doctore? Te rog, te implor... Am să-ţi spun tot... vreau să-ţi spun... Ar fi şi pentru sufletul meu o uşurare... Şi nu ştiu... Era să mergem la balul de aseară de la Curte. Ne îmbrăcasem. Cum vezi, sunt şi acuma... Madeleine era tăcută, ca totdeauna. Am întrebat-o ceva, nu ştiu ce. N-a răspuns. Am repetat întrebarea şi ea s-a uitat la mine parc-ar fi

fost absentă. N-avea nicio răutate, nimic provocător, nimic supărător, ci numai o absenţă, şi cu toate astea m-a cuprins o mânie, îmi aduc aminte, ceva ce nu mai simţisem niciodată. Îmi vâjâiau urechile şi mi se părea că ea ţipă şi mă insultă, nu ştiu de ce mi se părea, în acelaşi timp îmi dădeam totuşi seama că ea tace, că n-a scos un cuvânt, că doar se uită la mine, poate puţin mustrător, în sfârşit... Poate că privirea ei s-a schimbat în sufletul meu în ţipătul cela care-mi vâjâia mereu în timpane, ştiu eu... nu ştiu... Şi atunci n-am mai putut îndura ţipătul şi m-am năpustit asupra ei... Voiam să-i curm ţipătul ca să nu-mi spargă urechile sau nu ştiu... Iar ea, uluită de gestul meu, nu s-a clintit din loc şi nici nu s-a apărat. Dacă s-ar fi apărat, desigur mi-aş fi revenit şi nu s-ar fi întâmplat nimic... Dar nu s-a apărat şi asta m-a înfuriat mai tare... şi... şi... furie, furie...

I se încurcă limba. Nu mai putu continua. Izbucni într-un plâns nervos, fără lacrimi, cu sughiţuri dureroase şi dese. Doctorul aşteptă să se liniştească, apoi mai prietenos:

— Am avut onoarea să fiu prezintat odată soţiei d-tale, la o serbare de binefacere. Doamna probabil nici nu mi-a reţinut numele, iar d-ta nu erai acolo... A fost o femeie foarte frumoasă. Nu spun eu, ci spunea toată lumea pe-acolo... Atunci poate că...

Puiu sări ca şi când l-ar fi lovit:

— A, nu doctore, te opresc! Nu voi permite sub niciun cuvânt să-i fie ofensată memoria, nici măcar cu o întrebare! Madeleine a fost femeia cea mai corectă din lume. Pe cât am fost eu de păcătos, ca toţi bărbaţii, pe atât a fost ea de exemplară. A fost prea bună, prea îngăduitoare şi de-aceea...

Imperturbabil, medicul reveni:

— Nu mă gândeam câtuşi de puţin la ceea ce bănuieşti d-ta! întrebarea te privea numai pe d-ta... Adică, doamna, fiind o femeie atât de frumoasă şi, probabil, mult

admirată, s-a putut stârni în inima d-tale o gelozie din care, târziu sau inconştient, ca un efect al geloziei, a izvorât actul de aseară?... Asta am vrut să te întreb!

Puiu se potoli numaidecât. Explicaţia doctorului îi oferea gata o justificare la care el nici nu s-ar fi gândit. Un instinct ascuns care ţâşneşte spontan, irezistibil, iată ceva ce poate scuza tot! Vru să zică da şi, în clipa când încercă să rostească cuvântul, nu putu. I se păru că ar fi o minciună prea ruşinoasă şi nedemnă de dânsul. Astfel răspunse liniştit:

— Nu, nu... nici vorbă! Eu, gelos!... Eu, care am înşelat-o, fără pic de pudoare, chiar cu femei ce n-ar fi fost vrednice măcar să-i sărute picioarele!... Vezi, doctore, nu mă sfiesc de d-ta şi-ţi mărturisesc toate păcatele mele!... Gelozie însă nu, din fericire sau din nefericire, nu!

Doctorul nu mai zise nimic. Îşi examină degetele gânditor un răstimp. Apoi se sculă repede:

— Nu vreau să te mai obosesc astăzi. Eşti şi aşa destul de deprimat. Vom sta de vorbă, despre toate, pe îndelete. Numai să cauţi să te calmezi. De altfel aici vei avea linişte completă şi sunt sigur că în puţine zile nervii d-tale se vor destinde mult... Aşa!...

Sunase fără ca Puiu să fi observat. Se ivi doctorandul.

— Însoţeşte pe domnul în camera sa! îi zise medicul, adăogând către Puiu: La revedere!

În coridor aştepta şi gardianul. Internul însă, după ce închise uşa, şopti:

— Adineaori a sosit domnul Faranga... Uite-l că şi vine! ... Doreşte să vorbească şi cu domnul doctor...

Bătrânul, palid, cu ochii roşiţi, îşi îmbrăţişă copilul:

— Ţi-am adus de toate! Feciorul le-a dus în camera ta... *Courage*, *mon enfant, courage!...* Vin şi eu îndată la tine, numai să văd pe prietenul nostru doctorul...

între timp internul îl şi anunţase şi acuma îl pofti 10 înlăuntru.

— *A tantot!* murmură Faranga cu un surâs silit,

dispărând.

Puiu se învioră parcă ar fi scăpat de toate necazurile. Pomi înainte, zâmbind către gardianul care-l urma 15 ca o umbră urâtă.

X

Camera nu i se mai păru tristă. Îşi frecă mâinile, aproape radios, şi nici nu observă că uşa s-a închis în urma lui. De altfel, cât a lipsit dânsul, se făcuse ordine şi curăţenie, iar pe pat găsi, aranjate frumos, haine, rufe, obiecte de toaletă.

„Bravo, bravo! se încântă el, privind cu plăcere lucrurile. Înainte de toate însă să ne facem toaleta ca să avem o înfăţişare omenească!”

Îmbrăcându-se îşi recapitulă întrevederea cu doctorul şi o găsi mulţumitoare. Nu era chiar atât de îndrăcit cum îi păruse la inspecţia medicală. Are negreşit ceva enigmatic în felul de a fi, o şiretenie tăinuită în ochii puţin bulbucaţi îi trădează originea rustică — de aceea face impresia de om bănuitor şi viclean. Totuşi nu i se poate tăgădui o rectitudine cinstită şi demnă.

„Cu asemenea oameni dau greş prefăcătoriile vulgare!” îşi zise Puiu cu convingere. „Ce penibil de ridicol aş fi fost dacă mă apucam să simulez...”

Se bucură că n-a amplificat povestirea nenorocirii, aşa cum şi-o pregătise de dimineaţă. Mai bine aşa: adevărul şi numai adevărul... La urma urmelor nici nu ar fi capabil să mintă şi să-şi mai încarce conştiinţa. Are nevoie tocmai de uşurare, iar minciuna i-ar complica în zadar situaţia şi l-ar face să se dispreţuiască singur. De aceea şi cu gelozia

a refuzat să mintă, oricât l-ar fi servit poate momentan minciuna. Lasă că însăşi întrebarea doctorului a fost aşa de nelalocul ei! Dar, în sfârşit, acuma toate astea n-au nicio importanţă. De vreme ce pentru sărmana Madeleine nu se mai poate face nimica, cel puţin el să fie salvat din încleştarea în care l-a aruncat soarta. Nu întrebările doctorului contează, ci intenţiile lui. În privinţa asta doctorul rămâne însă un sfinx. Mare lucru nu e de aşteptat de la dânsul. Până acuma, în orice caz, l-a tratat ca pe un om oarecare de pe drumuri, dacă nu chiar mai rău. I-a spus doar destul de clar că prezenţa lui aici nu-i e prea plăcută, deoarece astfel de cazuri pot compromite reputaţia sanatoriului.

„Bătrânul a fost rău inspirat când m-a adus aici — socoti Puiu, întunecându-se iar din ce în ce. Graba lui excesivă ar putea să-mi fie funestă. Nu era momentul să mă abandoneze în mâinile unui om cu totul străin sau chiar ostil…”

Trecând în revistă gesturile şi cuvintele medicului descoperi curând în toate urmele unei vrăjmăşii ascunse. Găsi şi motivul: din felul cum spusese că a cunoscut pe Madeleine înţelegea acuma, cântărind mai bine tonul, o iubire tainică. Fireşte, o iubire din depărtare, căci Madeleine, cât a fost de delicată, nu s-ar fi coborât niciodată până la acest doctor care nu e nici frumos, nici inteligent, nici măcar simpatic. El însă n-ar fi de mirare s-o fi adorat. Şi iubirile acestea sunt cele mai primejdioase. Amanţii necunoscuţi sau ascunşi sunt capabili de toate josniciile şi răzbunările.

„Extraordinar! se cruci Puiu. Uite ce duşman am ales să hotărască de soarta mea!”

Fu cuprins de o nerăbdare apăsătoare. Trebuie să scape de aici fără întârziere, să se mute într-alt sanatoriu, în grija unui om care cel puţin să nu umble să se răzbune. Era convins că doctorul i-a fost rival şi-l urăşte de moarte.

— Şi tata care nu mai vine! suspină dânsul amărât.

Se întoarse spre uşă. Abia atunci văzu că e închisă.

Se repezi furios şi începu să bată cu pumnii în sticla zgrunţuroasă.

— De ce încui uşa? se răsti la gardianul care deschisese îndată.

— Noi avem ordin şi trebuie să... — răspunse omul, speriat şi aproape umil.

— Nu vreau să mai încui uşa până nu ţi-oi porunci eu! strigă Puiu. Îmi trebuie aer, înţelegi? Mă înăbuş în văgăuna asta!

Bătrânul Faranga apăru în anticameră:

— *Qu'est-ce qu'il y a,* Puiule?... *Soyons calmes, voyons*! ... Aidem înlăuntru, c-avem de vorbit...

Puiu aruncă o privire dispreţuitoare gardianului, zicând:

— Mă enervează grozav idiotul ăsta! Apoi retrăgându-se în cameră, adăogă: Acuma da, acuma închide, măgarule!

XI

— Lasă, Puiule dragă, nu te aprinde! murmură Faranga cu un zâmbet blând subt care voia să ascundă o emoţie mare.

Îşi aşează blana şi căciula în cuier, apoi îşi şterse fruntea şi creştetul cu o batistă, uitându-se împrejur:

— Ştii că nici nu e aşa de rău aici la tine, Puiule? Aş putea spune chiar că e simpatic...

Îl îndemnă să şadă pe pat şi-şi trase un scaun lângă dânsul. Îl privea cu o atenţie discretă şi plină de milă. Şi numaidecât începu să-i spună cum a aflat încă de-aseară, îndată după ce l-a instalat, că profesorul Demarat nu e în

Bucureşti. Acuma, de la doctor, a mai aflat că nici n-are să se întoarcă acasă până peste vreo trei luni. E dus în Germania într-o misiune medicală, trimis de guvern... Adevărat, citise şi el zilele trecute în jurnale despre aşa ceva, dar aseară i-a scăpat. Ar fi plecat de vreo săptămână.

— Lipsa profesorului n-are, fireşte, nicio importanţă — adăogă bătrânul cu o superioritate prin care voia să fie mai convingător. Locţiitorul lui trebuie să mă servească cu aceeaşi promptitudine!

În realitate bătrânul era foarte îngrijorat. Cu vechiul său coleg de bancă altfel ar fi tratat chestia: i-ar fi cerut direct sprijinul şi l-ar fi avut fără înconjur. Doctorul nu-i făcuse impresie tocmai bună, dar Puiu nu trebuie să afle şi de aceea începu să-l laude:

— Mi se pare un om de treabă... M-am informat şi am primit relaţii mai mult decât bune. E un medic foarte distins, asistentul lui Demarat la facultate şi moştenitorul lui prezumtiv la catedră. Se zice de altfel că şi când e profesorul acasă, Ursu conduce efectiv sanatoriul. A, da, uitam să-ţi spun: se numeşte Ion Ursu şi e fiu de ţăran. Foarte corect şi foarte conştiincios? are singurul cusur că e cam stângaci, cam colţuros, încât nu inspiră mare simpatie, cel puţin la început, până ce îl cunoşti mai de aproape.

Puiu, dornic de mângâiere, uitase repede bănuielile de adineaori şi sorbea cu lăcomie cuvintele bătrânului. Când auzi pe urmă cum, fără să-şi ia vreun angajament precis, doctorul ar fi spus totuşi că vrea să isprăvească repede şi mai ales ar fi lăsat a se înţelege că trebuie să fi fost la mijloc o mare zdruncinare nervoasă — întrebă înviorat şi încălzit:

— Va să zică pot spera, tată, nu-i aşa?... Tu, personal, ce crezi?

— Mai încape vorbă? zise Faranga mişcat, cu lacrimi în colţul ochilor. Numai să fii răbdător. Îţi trebuie multă,

multă răbdare, Puiule!... Ce vrei? Când primeşti o lovitură atât de crâncenă, trebuie să ştii să o suporţi cu demnitate.

Puiu ceru să-i povestească de la început şi cu toate amănuntele întrevederea cu doctorul. Bătrânul se execută fără şovăire, având însă grijă să intercaleze cât mai multe lucruri care să-i întărească speranţele şi să treacă subt tăcere pe cele rele.

— Trebuie să ştii, tată, că nici eu nu m-am prefăcut deloc! zise Puiu. Nici nu văd cum m-aş putea preface... Poate şi asta e pricina că nu-mi vin în fire şi că mă apasă mereu ceva pe suflet. Mă gândesc, fără să vreau şi tot mai des, ce va fi dacă, până în cele din urmă, voi fi declarat zdravăn pur şi simplu? Atunci?

— Linişteşte-te, Puiule, nu exagera lucrurile! îl mângâie bătrânul. Trăim doar între oameni şi cu oameni... E destulă pedeapsă pentru nişte oameni ca tine şi ca mine faptul că avem să suportăm urmările morale ale nenorocirii ce s-a abătut asupra noastră. Apoi fii sigur că, la nevoie, nu voi permite eu însumi să se desfăşoare cazul decât aşa cum trebuie! Deocamdată însă nu pot să mă ocup exclusiv de tine, Puiule dragă! Gândeşte-te că mai avem obligaţii faţă de sărmana Madeleine...

Tânărul plecă fruntea amărât şi rosti din adâncul inimii:

— Adevărat, tată, adevărat! O, Doamne, cât sunt de egoist şi de ticălos!

Ca să-i risipească mâhnirea, Faranga aduse iar vorba despre doctor şi-i spuse că i-a admis cea mai mare libertate: să citească ce doreşte, să se distreze, să primească şi vizite când va fi mai liniştit, să facă plimbări în grădină cu gardianul... Va lua masa cum îi place, fără nicio restricţie, i se vor procura ziare... în sfârşit să se poată simţi ca acasă. Bătrânul se gândise chiar să-i trimeată un fecior care să-l servească; doctorul însă zice că asta ar fi împotriva regulamentului sanatoriului — trebuie să se mulţumească cu serviciile gardianului, care-i

stă în permanenţă la dispoziţie.

— Sper că Matilda ţi-a trimis tot de ce ai nevoie? Eu, mărturisesc, n-am avut răgaz nici să-mi arunc ochii. Dacă-ţi lipseşte ceva pune să-mi telefoneze, sau telefonează-mi tu... De altfel eu voi veni în fiecare zi, afară de vreo întâmplare extraordinară... Biata Tilda a fost nenorocită şi a plâns că n-am luat-o şi pe ea. Degeaba, nu se putea. Trebuia să rămâie cineva lângă Madeleine, nu-i aşa?...

— Sunt aşa de trist, tată, că nu pot fi şi eu măcar la înmormântare! oftă Puiu deodată, cu glasul amărât de adineaori.

Faranga se înduioşă de tot şi se gândi că, în fond, Puiu e un băiat bun şi o inimă minunată. A greşit grav de data asta, evident, dar nu din răutate, ceea ce o dovedeşte imensa şi sincera părere de rău care izbucneşte atât de spontan din sufletul lui.

— Acuma tu să te îngrijeşti numai de tine — îi zise bătrânul, învăluindu-l într-o privire de dragoste atotcuprinzătoare.

Şi apoi îi mai povesti de pe-acasă. Se plânse cât a trebuit să lupte aseară şi azi-dimineaţă cu jurnalele, ca să nu facă gălăgie în jurul cazului. Fireşte, nu a urmărit să oprească orice ştire cinstită, dar să nu se exagereze, să nu se dea proporţii de scandal, să înţeleagă că nu e o crimă senzaţională, ci o mare nenorocire. Prefectul, fiind în graţiile presei, i-a dat o bună mână de ajutor, totuşi a trebuit să apeleze şi la ministrul de interne pentru orice eventualitate.

Observă însă îndată că lucrurile acestea nu interesează deloc pe Puiu. Tăcu şi el. Îşi dădeau seama amân- doi că nu mai au ce să-şi spună. În curând Faranga se ridică de plecare, aşteptând totuşi ca Puiu să-l mai oprească.

— Nu-ţi închipui câte alergături mai am...

Puiu îl ajută să se îmbrace fără a mai zice nimic.

XII

Se simţi mai mulţumit singur. Gardianul nu încuiase uşa; îi ceru el s-o închidă.

Stătu multă vreme întins pe spate, în pat, cu ochii în tavan. Îi venea mereu să plângă. Pe piept avea o povară grea care totuşi îi dădea o senzaţie plăcută. Liniştea ce-l înconjura era atât de deasă încât se scălda în ea ca într-o baie caldă şi binefăcătoare. Avea impresia că se află şi el pe catafalc şi o bucurie că în sfârşit a scăpat de toate.

Apoi, într-un târziu, se sculă parcă bar fi obosit catafalcul. Scularea însă îl obosi mai tare. Trase lângă fereastră scaunul pe care stătuse tatăl său. Zăpada albă, curată din grădină îi mulcomi iar inima. Acolo îl găsi vremea mesei, când gardianul sosi cu tava pe care erau aranjate mâncările.

— Nu mi-e foame — zise Puiu foarte încet. Mănâncă tu!

Omul şovăi. Vru să stăruie şi nu îndrăzni. Puiu însă se reîntoarse spre fereastră şi, în cele din urmă, gardianul trebui să iasă, închizând binişor uşa.

Stătea de câteva ceasuri în acelaşi loc, neclintit, şi mintea îi era goală ca un burete uscat. Din când în când îşi schimba poziţia pe scaun, scaunul pârâia şi apoi iar urma tăcerea albă întocmai ca zăpada din grădină.

Pe urmă afară începu să ningă, lin, cu fulgi mari şi leneşi ca o ploaie de fluturi albi. Crengile copacilor se îndoiau cum se încovoaie toamna pe vremea culesului, subt povara rodului. Pe zidul împrejmuitor se agăţau vălurele, se îngroşau puţin şi se năruiau…

Puiu se simţea bine aşa, fără gânduri. Vremea trecea peste dânsul ca o apă curgătoare, într-un murmur prelung, moleşitor. Ochii lui sorbeau numai albul lin în

care se topeau începuturile de gânduri ca nişte băşicuţe de spumă pe oglinda unui lac adânc.

Şi totuşi, peste un răstimp, ca şi când i s-ar fi deschis în suflet o portiţă a trecutului, se văzu deodată, cu două săptămâni în urmă, stând tot aşa, la fereastră, într-o cameră de hotel, la Sinaia, privind fulguirea iernii. Fusese ziua marelui concurs de ski pentru doamne. El venise numai de dragul domnişoarei Lia Dandopol, fiica unui proaspăt îmbogăţit, foarte modernă, sportivă şi destrăbălată, care în sfârşit, după o lună de curte insistentă, îi dăduse oarecare speranţe. Învingătoare la concurs, domnişoara capitulase în faţa lui Puiu, iar acuma, pe când ea îşi odihnea în pat, goală şi frântă, osteneala sportului şi a iubirii, el, cu remuşcări pe care nu le putea alunga, dezgustat, se întoarse cu inima şi gândul acasă, la Madeleine... Se simţea vinovat şi murdar. Îl rugase s-o ducă şi pe ea la concursul de ski — singura dată când îl rugase s-o ia undeva. Şi el a refuzat. A minţit că are afaceri urgente la Cluj şi nu poate. A fost chiar atât de energic, dacă nu şi brutal, în refuz, că ea nici n-a mai insistat. Şi acuma îi părea rău şi-i era dor de Madeleine...

Apoi, ca într-un caleidoscop, îi apărură numai scene cu zăpadă din viaţa lui. Se vedea mititel, de vreo cinci ani, în costumaş alb de lână, înfofolit până-n vârful nasului, călare pe o săniuţă agăţată de sania cea mare, în care tante Tilda îi zâmbea încurajator, înfricoşată totuşi să nu se răstoarne odorul, iar odorul scotea nişte ţipete de indian, când de veselie şi când de groază, încât răsuna Şoseaua... Serbarea pomului de Crăciun, în salonul cel mare la tante Matilda, în cinstea Puişorului abia intrat în liceu. Un brad uriaş, înconjurat de alţii modeşti, toţi înzăpeziţi şi încărcaţi cu luminiţe aprinse, încât părea o pădurice în flăcări. Pe jos numai zăpadă, şi subt brazi numai cadouri pentru el şi pentru toţi colegii lui invitaţi înadins. Şi de sus ningea mereu — niciodată nu şi-a putut explica cum a făcut tante Tilda minunea asta... Se

înserează, în Cişmigiu. Pe o bancă el, acuma în clasa a şasea, alături de o fetiţă cu născiorul în vânt şi nişte ochi de veveriţă — primul amor. Banca era subt un copac bătrân cu crengile pleoştite. Ea aranjase întâlnirea aici, ca să fie mai romantică, iar el curăţase zăpada de pe bancă. Se ţineau îmbrăţişaţi strâns şi le era cald şi el o săruta mereu pe buze şi pe ochi, căci buzele erau tot atât de fierbinţi pe cât de reci ochii. Din când în când câte-o creangă îşi scutura zăpada peste ei şi ei se bucurau... Apoi e sublocotenent, în vremea războiului, aghiotant vag într-un biurou, prin stăruinţa bătrânului care astfel îl ferea de primejdia frontului. Strada Păcurari, la Iaşi, într-o odăiţă strâmtă, cu multe poze, cu sobă caldă, în amurg. Şade pe un jilţ vechi, larg, hodorogit, şi în poală ţine pe Adina Fulgeru, o actriţă foarte tânără şi pasionată, pe care de curând şi-o luase amantă, cheltuind cu ea atât de mult că speriase pe bătrânul. Ea era într-o cămaşe de mătase, scurtă, care-i alunecase în sus, încât el îşi încopciase palmele pe şoldurile ei goale. Cu braţele moi petrecute după gâtul lui, cu obrajii lipiţi de obrajii lui, îşi auzeau amândoi respiraţia şi priveau tăcuţi pe strada murdară cum treceau încet căruţe scârţâitoare cu cadavre de exantematici, prin ninsoarea deasă. Când el pleca ochii, privirea îi cădea chiar între sânii ei goi, rotunzi şi fragezi, de unde se înălţa un parfum îmbătător care-l făcea să-şi înfunde nasul între ei, gâdilând-o, încât ea, cu gâtul întins şi bărbia ridicată, izbucnea în gâlgâiri de râs irezistibil...

Atunci uşa se deschise cu zgomot. Puiu tresări speriat, parcă l-ar fi surprins cu actriţa în poală. Internul întrebă grăbit:

— Doriţi ceva?

— Nimic — zise Puiu, fără să se scoale, întorcând numai capul.

— Dacă credeţi, uşa poate rămâne deschisă — continuă doctorandul imperturbabil ca o morişcă. Aţi avea mai

mult aer şi aerul...

— Da — îl întrerupse Puiu rece, cu faţa însă iar spre fereastră.

Internul încetă dar mai stătu două secunde parc-ar fi aşteptat să-şi exprime totuşi vreo dorinţă. Ieşi. Uşa era deschisă. Puiu îl auzi spunând ceva gardianului. Se ridică repede. Îşi curmă îndemnul şi, în loc să meargă la uşă, începu să se plimbe prin odaie parc-ar fi vrut să-şi mai dezmorţească oasele. Apăru gardianul:

— V-am adus ziarele...

— Ce ziare?... Cine ţi-a spus să-mi aduci? întrebă

Puiu bănuitor.

— Mi-a lăsat poruncă boierul cel mare să vi le aduc regulat şi seara, şi dimineaţa, să nu vă fie urât! zise gardianul.

— Bine, bine — murmură Puiu liniştit, reluându-şi plimbarea.

Gardianul puse ziarele pe noptieră, se retrase până la uşă şi aşteptă un moment potrivit ca să întrebe iar:

— Domnul doctor îmi spuse adineaori să aflu ce obişnuiţi să luaţi la cinci şi să vă aduc ce poftiţi...

Puiu se opri în faţa lui şi răspunse mâhnit:

— De ce nu mă lăsaţi voi în pace, măi băiete?

Mişcat parcă de mâhnirea lui, gardianul zise umil, şoptind:

— De, conaşule, noi trebuie să executăm ordinele. Dar d-voastră să mă iertaţi...

Sinceritatea înduioşă pe Puiu care mai făcu câţiva paşi şi apoi, întorcându-se la dânsul, îl bătu pe umăr prieteneşte:

— Aşa-i... dar vezi, eu sunt cam nervos... Uite, adă-mi atunci un ceai, numai să fie foarte fierbinte!

— Apoi aşa da, boierule — făcu gardianul prinzând curaj şi limbă. La supărare omul trebuie să mănânce că altfel supărarea te roade mai rău şi te doboară.

Se duse bodogănind bucuros. Puiu se învioră. Luă un

jurnal, îşi aruncă ochii pe titluri. Intr-un colţ zări: „Crimă conjugală în lumea mare.” Lepădă foaia murmurând:

— Nu vreau să ştiu nimic… Nu mă interesează nimic…

XIII

Sorbind din ceai, Puiu nu-şi lua ochii de la gardianul care stătea în uşa camerei, radios, mulţumit, ca şi când astfel, prin înfăţişarea lui, ar fi vrut să-i mai alunge urâtul şi supărarea. Compătimirea aceasta primitivă şi discretă i se părea lui Puiu minunată şi-i făcea mai bine decât chiar mângâierile tatălui său. Aici era un om străin, simplu, care înţelegea nenorocirea altuia şi căuta, cum îl tăia capul, să-i uşureze situaţia. El, până acuma, cu oamenii de teapa gardianului, a avut numai relaţii de la stăpân la servitor. Niciodată n-a stat de vorbă de-aproape şi nu şi-a închipuit că în asemenea suflete ar putea să se adăpostească sentimente deosebite. Ca să-i răsplătească inima îl întrebă cu glas prietenos:

— Cum te cheamă pe tine, băiete?

— Andrei Leahu, boierule — răspunse, bucuros, gardianul.

— Şi de pe unde eşti? continuă Puiu. Din ce judeţ?

— Din Argeş, boierule, comuna Ciofrângeni.

— Argeş? făcu Puiu cu o uşoară tresărire. Am umblat şi eu mult prin Argeş. Un unchi de-al meu din partea mamei are o moşie la Măneşti.

— O fi având, cum nu — aprobă gardianul. Că prin partea noastră sunt multe moşii boiereşti. Şi la noi, la Ciofrîngeni, erau doi boieri mari, dar acu a mai rămas numai unu, că cellalt s-a prăpădit în război ş-apoi

cucoana, cum s-a făcut pacea, a vândut tot şi s-a mutat la oraş, la Piteşti. Moşia au cumpărat-o ţăranii…

Parcă l-ar fi împins nişte amintiri puternice, Puiu „după o pauză, întrebă cu mare vioiciune:

— Da pe la voi este *Ciuleandra?*

— *Ciuleandra?* zâmbi Leahu. Cum să nu fie, boierule? Da pe la noi îi zicem *Şuleandra,* c-aşa am apucat… Tare frumos joc — adăogă apoi dânsul. Parca nici nu-ţi mai vine să te opreşti dacă l-ai început…

Aţi jucat poate şi d-voastră *Şuleandra*, boierule?’

— Da… adică… —bâlbâi Puiu neaşteptându-se la. Întrebare, şi acuma cu o părere de rău că, fără niciun rost, a adus vorba despre *Ciuleandra,*

Gardianul observă încurcătura boierului şi tăcu, mai ales văzând că nici nu mai mânca şi socotind că se sfieşte din pricina lui pentru că-i numără bucăţile. Îl bătea gândul să se retragă binişor şi să-l lase singur, să îmbuce în tihnă. Puiu însă îi schimbă planul cu o nouă întrebare:

— Pe tine când te-au trimis aci? Chiar aseară?

— Aseară, boierule — întări Andrei Leahu. Fusei doar şi eu pe maşina d-voastră, lângă şofer, când aţi venit încoace… Mă luase domnu prefect că, zice, poate o fi nevoie. Pe urmă, după ce v-au aşezat pe d-voastră aci, când plecarăm, ce s-a sfătuit domnu prefect cu domnu procuror şi boierul cel bătrân, că-i şi spuseră, domnului doctor să-mi dea degrabă şi mie halat alb „ca la spital, şi să rămâi acolea să vă îngrijesc pe: d-voastră…

Puiu îşi aduse aminte cum s-a întrebat aseară cine o fi lângă şofer şi numaidecât adăogă:

— Va sa zică ştii pentru ce sunt aici?

— Apoi cum să nu ştim, boierule? zise gardianul clătinând din cap compătimitor. Aşa-i năpasta, cucoane, te pândeşte şi te pândeşte până ce se abate, Doamne fereşte! (Se închină cu evlavie.) Am auzit!

Intrigat să afle întreaga părere a unui astfel de om simplu despre fapta lui, Puiu stărui:

— Bine, dar de ce crezi că m-au pus aici, între bolnavi, în loc să...

Nu avu totuşi curajul să sfârşească întrebarea. Leahu însă înţelese şi răspunse jovial:

— Apoi că doară nu era să vă ducă la închisoare în rând cu toţi hoţii şi borfaşii, vai de mine! Ar fi şi ruşine... Dar bun e Dumnezeu şi are să vă ajute să scăpaţi repede. Că în procese d-astea numai prevenţia e ce e, încolo judecata e pe seama juraţilor şi juraţii totdeauna iartă când vine vorba despre păcate din dragoste.

Se uită drept în ochii lui, urmărind efectul şi gata să schimbe vorba dacă nu i-ar fi pe plac ce spune. Tânărului însă îi plăcea şi, ascultându-l, dădea din cap încet:

— Da... da... da...

Şi după o tăcere mai lungă, îl măsură de sus până jos cu simpatie şi îi zise cu o dojană prietenească:

— Te văd om dezgheţat şi cu scaun la cap, Leahule... Cum ai ajuns tu din fundul Argeşului tocmai în mijlocul Bucureştilor, şi încă în poliţie?... Tu n-ai casă, pământ, ca oamenii?

Gardianul se scărpină în ceafă îngândurat:

— De, boierule, cum să nu vă miraţi, că de mirare-i să-şi lase alde om în toată firea coarnele plugului şi să se apuce de slujbe pe care nu le-a pomenit neam de neamul lui... Aşa el Dar, vedeţi d-voastră, multe-s în lume păcatele şi necazurile şi nimeni nu fuge de bine de-acasă... Dacă oameni ca d-voastră, cu belşug şi învăţătură, şi încă aveţi câte-un necaz, d-apoi noi?

— Cine te-a băgat în poliţie? îl stârni mai departe Puiu.

— Tot necazul, boierule, cine să mă bage? urmă Andrei Leahu cu amărăciune stăpânită. Eram aşezat şi eu, însurat bine, cu căsuţa mea şi cu niţel pământ, ca oamenii de treabă. Apoi când a venit războiul ne-a luat pe toţi pe de-a rândul şi ne-a ţinut acolo la datorie, cât au vrut boierii. Am avut noroc şi mi-a ajutat Dumnezeu de-am scăpat numai cu o prizăritură la pulpa dreaptă, nimica

toată, de-abia se mai cunoaşte. M-am făcut sergent, că m-am purtat bine şi ştiam şi o ţâră la carte. Apoi când s-a pus pacea şi m-am liberat, de-am mers acasă, aflai pe nevastă-mea cu un copilaş în braţe — îl făcuse cu un neamţ de fusese în sat la comandă. Ba, după aia, se mai înhăitase şi cu un rumân, îl adusese în casă şi iar îi crescuse burta de parcă purta un bostan subt şorţ... Ce să vă mai povestesc ce fierbea în inima mea? O luai la răfuială: „Măi muiere, ce-ai făcut?" Şi tot ea cu gura mare: că aflase de pe la oameni că m-am prăpădit prin cele bătălii şi, dacă m-am prăpădit, ce să facă ea, biată muiere, singură pe lume, fără cap de bărbat?... Minţea, boierule, de-mi stătea s-o omor! Apoi dac-am văzut că şi-a bătut joc de mine, m-am lipsit de toate, şi de casă şi de pământ — că ale ei erau, de zestre — şi mi-am luat lumea-n cap şi am nemerit tocmai la Bucureşti. Aci m-am dus la domnul locotenent pe care l-am avut la companie şi l-am rugat să nu mă lase pe drumuri, că şi eu îi scăpasem viaţa odată în război. Dumnealui m-a îndemnat pe urmă să iau slujbă la politie, că am dreptul să iau dacă fusesem sergent... Şi iacă aşa, boierule!

Interesul lui Puiu se oprise asupra unui singur punct din povestea gardianului. îl descusu cu o curiozitate lacomă:

— Şi nu i-ai zis nimica muierii tale când ai găsit-o cum îmi spuseşi?

Andrei Leahu se posomori de tot şi murmură grav:

— Ba cum să nu-i fi zis, boierule! I-am zis şi eu multe de toate, i-am tras şi o sfântă de bătaie să mă pomenească până la moarte... Da pe urmă tot am plecat ca să nu mă puie Necuratul să cad într-un păcat mai mare, că, Doamne păzeşte, omul la mânie şi la supărare îşi pierde socoteala şi-mi era frică să nu fac moarte de om şi să înfund ocna pentru o zdreanţă de femeie...

Strânse pe tavă serviciul de ceai şi plecă la bucătărie, fără să mai adaoge ceva, abătut, ca şi când amintirile i-ar fi răscolit o rană adâncă. Puiu îl urmări cu privirea până

ce dispăru.

„El s-a putut stăpâni când a trebuit” —se gândi dânsul. „Şi ce lovitură mare primise!”

Simţea cum vălul de linişte ce-i înfăşurase sufletul de la plecarea bătrânului se sfârşea brusc, subt năvala gândurilor:

„Un simplu ţăran a fost în stare să renunţe la toţi să înfrunte necunoscutul unei vieţi noi, numai ca să evite tentaţia de-a suprima viaţa unei femei ticăloase!”

XIV

Seara refuză masa... Gardianul crezu potrivit să-l îndemne:

— Ar fi bine, conaşule, să vă siliţi să gustaţi niţică mâncare, chiar dacă n-a veţi poftă!... Omul supărat nu-i bine să stea nemâncat, că destul îl roade supărarea, ş-apoi dacă...

Nu putu continua. Puiu Faranga, înfuriat parcă l-ar fi insultat, izbucni:

— Cine ţi-a cerut ţie sfaturi, nerodule?... Şi cum îţi permiţi să mă plictiseşti mereu cu fonfăielile tale stupide?... Aide, ieşi afară şi să nu-ţi mai văd mutra până ce nu te-oi chema eu!... Poftim, cine se găseşte să mă povăţuiască!

Andrei Leahu, speriat, închise uşa pe dinafară şi se închină.

Puiu mai tună singur câteva momente, apoi se trânti pe pat sforţându-se, prin imobilitate trupească, să-şi redobândească liniştea sufletească de adineaori. Zbuciumul însă îl chinuia cu atât mai tare că nu-i putea

descoperi rădăcinile. Îşi repeta mereu că trebuie să aibă răbdare, cum îi recomandase toată lumea, până şi zevzecul de gardian. Situaţia lui nu e tocmai aşa de rea cum putea să fie. În loc să fie într-o celulă de puşcărie, se află într-o cameră de sanatoriu. N-are deci decât să aştepte deznodământul. Să-şi închipuie că ar fi bolnav, că ar avea să sufere o operaţie grea care l-ar ţinea, nu numai în odaie ci chiar în pat, o lună, două... Raţionamentul i se părea foarte just şi totuşi nu-l mulţumea deloc. În minte i se îmbulzea tot mai stăruitor, ca o săgeată ruptă, o frântură de întrebare arzătoare:

„De ce...?”

Nu-i trebui mult până să o completeze: „De ce am omorât-o?” Dar completată era şi mai enervantă pentru că cerea un răspuns şi răspunsul nu se ivea. În sfârşit, nemaiputând răbda, se sculă şi strigă tare, parcă ar fi vrut să izgonească o stafie:

— Nu ştiu!... Nu ştiu!... Nu ştiu!...

Răspunsul şi glasul strident cu care îl rostise îl zăpăciră mai rău. Se uită şi ascultă spre uşă să nu-l fi auzit cumva gardianul care l-ar putea crede nebun de-a binelea dacă a început să vorbească tare singur. Îşi reluă fatala plimbare în sus şi-n jos, zicându-şi deodată ca din senin:

„Oare de câte mii de ori am să mai fac plimbarea asta înainte de-a...”

Nu apucă să sfârşească; ajuns la fereastră, îi răsări o idee de care se agăţă ca de o punte salvatoare:

„Dacă nu m-am putut stăpâni nici cât gardianul, înseamnă că am avut în mine instinctul criminal înnăscut!”

De-aici apoi urmează că nu el poate fi vinovat de ceea ce s-a întâmplat, ci soarta care i-a turnat în sânge pornirea neînfrânată spre crimă. El a purtat zeci de ani boala aceasta într-însul, a înăbuşit-o eroic atâta vreme. În cele din urmă însă, într-o clipă de slăbiciune, instinctul crâncen l-a surprins, i-a adormit puterea morală de

rezistenţă şi l-a împins să ucidă spre a satisface porunca destinului. Cum a omorât pe Madeleine, ar fi omorât atunci pe oricine, pe tante Matilda, de sosea la timp, poate chiar pe tatăl său însuşi. Instinctul nu-i cerea să omoare pe cutare anume, ci să omoare pe cineva, indiferent cine. Şi vina lui, dacă poate fi vină, rămânea aceeaşi. Crima presupune cel puţin o voinţă. Dar fapta lui?... în locul instinctului de ucidere s-ar fi putut să moştenească instinctul de sinucidere. Atunci n-ar mai fi luat viaţa Madeleinei, ci, în clipa când l-ar fi îndemnat sângele bolnav, s-ar fi zvârlit pe fereastră sau şi-ar fi vârât capul în jăratecul căminului...

Acuma i se păru că înţelege multe lucruri bizare din trecut, asupra cărora nu s-a oprit fiindcă viaţa lui s-a consumat în mărunţişuri mondene şi n-a avut niciodată răgaz să-şi consulte serios conştiinţa. Chiar purtarea bătrânului faţă de dânsul a fost un şir lung de capricii a căror explicaţie de-abia azi i se dezvăluie. De pildă cum a căutat mereu să-l ferească de contactul cu prieteni violenţi, sau cum numai târziu şi călcându-şi pe inimă i-a dat voie să se ocupe cu vânătoarea. Îşi aduce aminte, deşi atunci n-a luat seama, că-i zicea deseori: „Nu e bine să te obişnuieşti a vărsa sânge şi a ucide, nici chiar sălbătăciuni!“ Iar odată, mai târziu, tot el i-a zis: „La urma urmelor, poate că e mai bine să-ţi împlineşti pofta de-a ucide împuşcând iepuri şi prepeliţe!“ Cu câtva timp înainte de-a se însura, era tocmai logodit de curând cu Madeleine, a avut un conflict serios cu Costel Plagino, un prieten vechi altfel, din pricina unei femei, fireşte. Îl pălmuise, şi deci trebuiau să se bată în duel. Bătrânul a aflat de-abia când martorii stabiliseră spada şi hotărâseră pentru a doua zi întâlnirea pe teren. El mergea cu inima uşoară la luptă: era un spadasin excelent şi avea o lovitură a lui specială, pe care încă nimeni nu izbutise să o pareze. Spusese, glumind, unui martor al său că are să-i aplice lui Costel o crestătură chiar în numele Tatălui —

poate să-i şi comunice — ca să se înveţe minte să nu mai fie altă dată obraznic în lume cu nimeni. Bătrânul, evident, ştia că e scrimor redutabil şi, cu toate acestea (acuma ar trebui să zică: din pricina aceasta), s-a făcut luntre şi punte şi a izbutit să împiedece ieşirea pe teren. Seara i-a spus net: „Nu vreau să am copil asasin, nici măcar în duel!”

Puiu era convins acuma că bătrânul ştia cu ce stigmat îngrozitor e împovărat unicul lui vlăstar şi de-aceea a căutat să-l apere cât a putut.

„Bietul tata! se înduioşă dânsul. Mult a trebuit să sufere din cauza mea!... Şi totuşi dacă m-ar fi prevenit, poate că era mai bine!... Aş fi putut să mă lupt şi eu împotriva răului din mine!”

Chemă pe Leahu să-i facă patul. Se întunecase de mult, dar nu aprinsese lumina. Ţinea minte cât de repede a adormit aseară şi voia să adoarmă la fel şi acuma ca să-i treacă mai uşor noaptea şi mai cu seamă gândurile. Ba, cât gardianul îi potrivea aşternutul, îşi zise ce bine ar fi dacă s-ar culca şi nici nu s-ar mai trezi până peste trei luni când se vor fi aranjat toate într-un fel sau altul.

Se vârî subt plapomă. Porunci să stingă becul electric. Se întoarse spre perete, ca şi aseară. Până să adoarmă însă mai căută să-şi găsească în trecut momente în care s-a manifestat instinctul vărsării de sânge. Prea puţin avu să scormonească şi se spăimântă de multele dovezi ce se perindau în oglinda amintirii. Plăcerea grozavă de-a privi, de pe când era un prichindel, la ţară, când se tăiau păsările pentru bucătărie. Cum se năpustea să pună mâna pe corpul fără cap ce se zvârcolea şi sărea de ici-colo împroşcând cu sânge în toate părţile. Se vedea şi retrăia cu scârbă o clipă când a plâns amarnic, pentru că guvernanta l-a reţinut cu forţa să nu se apropie de o găină decapitată... Apoi pornirea lui stranie şi irezistibilă, când poseda o femeie, de-a o ucide într-o îmbrăţişare supremă sau cu o sărutare care să-i oprească definitiv

respiraţia. Multe femei i-au şi spus, mai în glumă, mai în serios, că se poartă în iubire ca un criminal sadic. Pe Madeleine iarăşi, de când a văzut-o întâia oară, i-a venit mereu s-o strângă la piept până-şi va da sufletul în braţele lui. Şi încă socotea că dorinţa aceasta perversă însemna un exces de iubire...

Tot răscolind prin amintiri după dovezi care să-i sprijine convingerea, se sucea în pat, când pe o parte când pe alta, fără să observe că somnul nu vine deloc. De-abia pe la miezul nopţii îşi porunci:

„De-acuma trebuie să adorm!”

Până să adoarmă însă îi mai apărură zeci de dovezi, încât în cele din urmă toată viaţa lui de până azi o văzu ca un şir lung de încercări neizbutite de-a ucide...

Când în sfârşit aţipi se pomeni în salinele de la Târgul-Ocna pe care le vizitase odinioară, cu mai mulţi prieteni, într-o excursie plină de peripeţii nostime. Acuma însă era şi el printre condamnaţi, în costumul vărgat, murdar şi trenţăros, cu tichia de ocnaş în cap, tăind greu dintr-un bloc uriaş de sare alături de câteva figuri monstruoase, care îl batjocoreau. Ocările hoţilor îl dureau ca nişte împunsături de cuţite. Apoi deodată se înfurie într-atâta că ridică ciocanul şi, răcnind răguşit „taci, taci, taci!”, se repezi asupra unuia să-l trăsnească. Atunci toţi ocnaşii săriră, îl trântiră la pământ, îl zdrobiră cu picioarele, iar câţiva se plecară peste faţa lui cu gurile căscate, clămpănind nişte colţi de fiare, gata să-l sfâşie. El se zbătea subt dânşii şi nu-i putea scutura, încerca baremi să închidă ochii, să nu vadă şi nu putea, parcă pleoapele, micşorate şi deschise, i s-ar fi lipit pe bulbii umflaţi de spaimă. Sudorile reci îi brăzdau obrajii şi-l enervau mai rău decât groaza...

XV

Nu mai îndrăzni să adoarmă, dar nici nu se sculă din pat până ce veni gardianul cu ziarele de dimineaţă. Se îmbrăcă şi trecu îndată în odăiţa de-alături ca să se poată face curăţenie temeinică în camera lui, să se deschidă şi fereastra; primenindu-se aerul poate că se vor mai risipi şi stafiile multe şi supărătoare ce se îmbâcsiseră acolo. Până atunci se aşeză la mescioara gardianului şi se apucă să răsfoiască jurnalele. Deschisese *Universul* şi se oprise, fără să vrea, tocmai la pagina penultimă unde sunt de obicei şi anunţurile mortuare. Sări cu privirea peste diferitele cruci, căutând una anume pe care o descoperi tocmai jos, modestă: „Mădălina”…

„Cine să fi conceput necrologul de a pus-o cu numele ei de-acasă?” se gândi Puiu, cuprins de o agitaţie nouă. Citi începutul: „Puiu Faranga, Policarp Faranga…” „Tocmai pe mine m-au pus în frunte, deşi eu…” — îşi zise dânsul întrerupând brusc citirea.

Îşi închipuia restul cu „nemărginita durere” şi alte vorbe banale care transformă un mare zbucium sufletesc într-un spectacol modern hibrid pentru bătrânii care urmăresc rubrica morţilor.

„Săraca Madeleine!“ oftă iarăşi Puiu. „Măcar moartă şi-a reluat numele ei care i-a fost atât de drag!”

Încercă să mai citească totuşi din diversele întâmplări ce umpleau paginile ziarelor. Astfel voia să-şi distreze puţin gândurile. Ochii lui însă alunecau peste literele negre parc-ar fi fost nişte hieroglife. Citea mecanic fără a cuprinde înţelesul cuvintelor. Iar după un răstimp privirea i se întoarse singură în acelaşi colţ, unde imediat prinse sfârşitul: „Înmormântarea va avea loc marţi, 13 februarie, ora 3 d.a.”.

„Va să zică mâine! adăogă Puiu în sine. Mâine se va

isprăvi tot, tot…”

Ridică ochii gânditor. În grădină, în aceeaşi clipă, un cârd de ciori se coborî cârâind pe copacii grei de zăpadă, ca un stol de gânduri negre. Puiu se sculă repede de pe scaun, enervat, şi se întoarse cu spatele, ca să nu vadă ciorile care totdeauna l-au îngreţoşat, iar acuma — tocmai când citise despre Madeleine — i se păreau nişte prevestiri sinistre.

Andrei terminase curăţenia în cameră. Puiu trecu înapoi, să aştepte vizita doctorului, aruncă ziarul pe masă, desfăşurat, şi începu să se mişte. Îşi propusese, încă de azi-noapte, să povestească doctorului — fireşte după ce se va fi consultat cu bătrânul — cum a descoperit cauzele crimei şi să-i ceară părerea. Acuma însă socotea că e mai bine să amâne pe mâine comunicarea aceasta. În ziua înmormântării ei asemenea mărturisire va fi o uşurare şi pentru sufletul lui şi o pietate faţă de memoria ei… îşi aduse aminte cât a fost de nepriceput ieri când a bănuit pe bietul doctor că a fost îndrăgostit în taină de Madeleine şi că din pricina asta are să se răzbune pe dânsul. Îi păru bine că nu s-a mai apucat să istorisească şi bătrânului bănuiala neroadă, că s-ar fi umplut de ridicol…

Doctorul sosi tot grăbit, tot sumbru, şi întrebă scurt:

— Ce mai e nou?

— Nimic afară de cele de ieri — răspunse Puiu, căutând să pară cât mai calm.

Medicul însă iar ascultase absent, ca şi ieri. Se uită împrejur cercetător, văzu ziarul pe masă, se apropie, descoperi anunţul funebru şi-l citi foarte atent. Când sfârşi, se întoarse la Puiu şi, cu o clipire ciudată din ochi şi cu o intonaţie ce nu era nici întrebare, nici afirmare, făcu încet:

— Mădălina?!

Puiu vru să-i dea numaidecât explicaţia, dar nu apucă să deschidă gura, căci doctorul ieşi, urmat de toţi ceilalţi, zicând apăsat şi parcă semnificativ:

— La revedere!

În urechile lui Puiu răsună apoi multă vreme cuvântul pe care-l rostise doctorul, cu intonaţia ceea neobişnuită, silindu-se să ghicească ce a vrut să zică. Poate i s-o fi părut curios că în necrolog nu s-a pus numele ei aşa cum era cunoscut în lume, adică Madeleine? Atunci de ce n-a avut răbdare, căci el i-ar fi dat fără înconjur toate lămuririle... Sau a vrut să-şi bată joc de franţuziţii din lumea bună care numai la moarte îşi aduc aminte de numele lor adevărate, de teamă că Dumnezeu nu-i va recunoaşte în lumea cealaltă fără numele creştinesc de botez? Poate însă că doctorul ştie perfect ce e cu Madeleine şi Mădălina, şi, prin observaţia lui misterioasă, n-a căutat decât să-l prevină: „Ştiu tot, degeaba încerci să te ascunzi de mine...” Dacă ar fi aşa, atunci doctorul nu străluceşte prin inteligenţă. Chestia e doar foarte simplă şi o cunoaşte multă lume, în orice caz lumea cu care Madeleine a avut legături mai apropiate. Nu s-a făcut niciodată secret din chestia asta, încât putea prea bine să o fi aflat şi doctorul. Şi totuşi intonaţia lui a vrut să însemne ceva...

Toată ziua îl frământă acest singur cuvânt şi doctorul. Din ce în ce i se cristaliza în suflet că doctorul e un om straniu. Avea simţământul că îl urăşte, îi era ruşine să şi-l mărturisească, i se părea că trebuie să fie ceva bolnăvicios, ca mania persecuţiei. De aceea căuta să-l alunge şi se înfricoşa constatând că nu reuşeşte...

La vizita de după-amiazi veni iarăşi numai internul, care-i spuse:

— Mi s-a telefonat de la d-voastră de-acasă că azi nu va putea veni nimeni să vă vadă, căci toată lumea e ocupată cu înmormântarea. Mâine însă, după ceremonie’, se vor întoarce de la cimitir aci...

— Mulţumesc! şopti Puiu.

XVI

A doua zi fu cuprins de mare înfrigurare. Se aştepta că doctorul îi va mai zice ceva şi-i era teamă că nu se va putea stăpâni să nu-i ceară explicaţii pentru aluziile neînţelese cu care îl sâcâie. Doctorul însă fu şi mai sobru ca de obicei. Era îmbrăcat în negru. Se uită câteva clipe mohorât la Puiu şi nu-i adresă niciun cuvânt.

„Şi-a dat seama că ieri a făcut o gafă” — socoti Puiu mulţumit.

Mai târziu găsi suspectă şi această purtare a doctorului. De ce nu i-a vorbit nimica?... Şi de ce s-a îmbrăcat în haine negre tocmai în ziua înmormântării ei?...

În curând uită pe doctor şi nu se mai gândi decât la înmormântare. Se simţea amărât că nu i s-a spus cel puţin cum va fi ceremonia funebră. Şi cu cât se apropia ora trei, cu atât parcă minutele treceau mai anevoie. Apoi când sosi în sfârşit momentul în care trebuia să înceapă serviciul religios, Puiu se aşeză în genunchi, lângă fereastră, cu fruntea sprijinită pe pervaz, şi prinse să se roage fierbinte. Nu mai ştia nicio rugăciune afară de *Tatăl nostru,* dar şi aceasta îi ajungea acuma. O repetă de sute de ori, cu evlavie, cu lacrimi şi cu însetare. În răstimpuri se întrerupea şi suspina din profunzimile inimii:

— Iartă-mă, Madeleine, fie-ţi milă. De mine!

Genunchii, neobişnuiţi, îi amorţită. Dureri de cuţite îl junghiau prin încheieturi. Stătea însă neclintit, ca ţintuit acolo. Suferinţa o simţea ca o uşurare.

Aşa îl găsiră, târziu, când se întoarseră de la cimitir, bătrânul Faranga şi Matilda. În cameră era întunerec şi Puiu murmura, lângă fereastră, ghemuit, zgribulit de frig, cu buzele vinete, aceeaşi rugăciune simplă. Trebui să-l

ajute bătrânul să se scoale şi să-l ducă până la pat.

— Ce-i asta, Puiule? întrebă Faranga îngrijorat.

— Am însoţit-o şi eu pe Madeleine până la groapa în care eu am aruncat-o — şopti dânsul liniştit, cu o tristeţă întipărită pe faţă.

Ochii roşiţi ai bătrânului se umplură de lacrimi, iar Matilda, ştergându-şi nasul, bolborosi printre sughiţuri:

— S-a sfârşit sărăcuţa Madeleine... *Oh, mon Dieu, mon Dieu!*

— *Soyez calme, Tilda!* îi zise Faranga cu imputare. *Maintenant c'est fini! Elle du moins se repose hien, tandis que nous autres*...

— *Pauvre, pauvre* Puiu, *comme tu as charige!* reveni Matilda cu o nouă năvală de plâns.

— Matilda! *Assez!* făcu bătrânul cu severitate.

Puiu le ceru să-i povestească cum s-a desfăşurat ceremonia şi astfel Matilda putu să se manifeste în toată voia. Mai plângând, mai zâmbind, îi zugrăvi amănuntele cele mai neînsemnate. Înşiră pe îndelete, parcă le-ar fi învăţat pe dinafară, numele tuturor persoanelor distinse care au venit să vadă pe Madeleine pe catafalc. Era atât de frumoasă, scumpa de ea, chiar moartă, că nimeni n-a putut-o contempla fără o exclamaţie de durere şi fără a vărsa o lacrimă sinceră pentru pierderea unei fiinţe aşa de fermecătoare. Descrise coroanele, dricul urmat de zece preoţi şi un episcop, doi miniştri, cinci diplomaţi şi tot ce au Bucureştii mai select. Încă de ieri de la prânz a fost transportată la Biserica Albă, lăcaşul de rugăciune favorit al răposatei. Cincizeci de mii de lei s-au împărţit între săraci. Peste şaptezeci de cupeuri şi automobile au întovărăşit pe *pauvre Madeleine* până la Belu unde acuma se odihneşte în cavoul familiei Faranga, alături de mama lui Puiu...

— Ştii că am zărit şi pe doctorul tău în biserică — observă bătrânul când abundenţa verbală a Matildei se mai potoli.

— Da? îngălbeni Puiu. A fost şi el?

— *Ca l'honore!* se repezi Matilda. *Ca signific qu'i est un homme vraiment tres sensible!*

Apoi, în vreme ce Puiu rumega spăimântat ştirea aceasta ea continuă cu mai mult elan să-i spună inscripţiile tuturor coroanelor, detaliile costumelor tuturor doamnelor, mărcile automobilelor tuturor participanţilor... Volubilitatea ei prodigioasă făcu pe Puiu să uite chestia cu doctorul şi în cele din urmă chiar să o întrebe dacă 15 s-a interesat cineva şi de dânsul? Matilda, fericită că a fost stârnită, izbucni furtunos:

— Cineva? întreabă mai bine cine nu s-a interesat!... *Oh, mon petit* Puiu, nici nu-ţi închipui cât te compătimeşte toată lumea şi n-ai idee câţi prieteni devotaţi s-au dovedit în împrejurările astea triste... în nenorocire se căleşte prietenia, foarte adevărat!... Ei bine, toţi, dar absolut toţi prietenii tăi m-au asaltat cu întrebări despre tine şi vor sa vie să te vadă!...

Puiu ascultă cu un surâs trist asigurările ei vertiginoase. Îşi dădea seama că Matilda exagera micile gesturi de politeţe convenţională. El cunoştea lumea şi ştia că nu va avea o situaţie tocmai plăcută, tocmai între prieteni. De altfel bătrânul însuşi la fel a văzut când, din primul moment, i-a spus că va trebui să trăiască în străinătate câţiva ani, până se vor mai uita lucrurile...

în sfârşit Matilda, epuizând întrucâtva subiectul, se grăbi să schimbe vorba:

— Dar acuma să ne mai ocupăm şi de tine, Puiule!... Poly îmi spuse că ai început să te obişnuieşti puţin aici... *Et, vraiment, tu as raison...*

— Evident — zise Puiu ironic. Se împacă omul şi cu mai rău...

Faranga, care tot timpul îl observase, interveni puţin mustrător:

— Cum, dragul meu, iar eşti abătut?... Bine, înţeleg să nu fii încântat, dar situaţia ta, oricum, în împrejurările

date, e destul de bună, nici nu cred că ar putea fi mai bună!... Dacă doctorul s-a crezut obligat să vie la înmormântare, înseamnă că-şi dă seama cu cine are de-a face...

— Probabil — murmură Puiu cu o tresărire.

— Şi totuşi te văd parcă mai trist ca alaltăieri — insistă bătrânul. Ai vreo nemulţumire specială? îţi lipseşte ceva?

— Poate că alaltăieri nu-mi dădeam încă seama! zise Puiu gânditor. În două zile un om, singur cu sufletul lui, între patru ziduri, înţelege mai mult decât altfel în douăzeci de ani!

Matilda, surprinsă de glasul lui, se amestecă repede ca o mamă care ar vrea să oprească pe copil să facă o prostie:

— Puiu, *je te prie, il faut etre suge, tu comprends?*

— *Oui, oui tante Tilda, il faut etre tres sage!* surise Puiu, atât de posomorit că Faranga se sperie.

— Dragul meu — declară dânsul cu o energie impunătoare — tu, de azi înainte, n-ai decât un singur lucru de făcut: să aştepţi liniştit! Restul mă priveşte pe mine şi numai pe mine! Înţelegi?... Dacă va fi nevoie voi merge chiar la rege!

— *Bravo, Poly, ca... c'est beau, c'est heroique et c'est superbe!* izbucni Matilda cu admiraţie.

Puiu însă clătină din cap şi, după o pauză, murmură:

— *Et mon coeur?... Et le combat douloureux que je dois livrer tous les moments avec ma conscience qui m'accuse et qui me reproche un crime abominable?*

— Fără îndoială — zise bătrânul mişcat şi căutând totuşi să se stăpânească. *Mais c'est deja autre chose!* Pentru moment trebuie să lichidăm partea, ca să zicem aşa, materială a afacerii, iar pe urmă...

— Tată, tată — gemu Puiu deodată plângător — am eu însumi conştiinţa că sunt criminal!

Faranga, încurcat, nu reuşi să articuleze decât:

— *Eh, eh, voyons!*

Matilda însă se supără aproape:

— Nici să nu te aud cu vorbe d-astea urâte, Puişor, că mă faci să mă îngrozesc! *Ce sont des blagues! Farceur, va!*

— Germenul crimei a fost în mine, a crescut, m-a urmărit până ce m-a învins! adaogă Puiu zdrobit.

— *Tu es malade, mon enfant!* zise Faranga blând, cu o privire spre Matilda care însă nu înţelese nimic. Ar trebui să stai în pat... După o zguduire nervoasă atât de cumplită, nu e de mirare... Am să vorbesc şi cu doctorul...

— Te rog, tată, mult să nu mai vorbeşti nimica cu doctorul! vorbi Puiu deodată atât de energic că părea alt om. Am motive foarte serioase să-ţi cer asta! Lasă-l să-şi facă datoria cum va crede de cuviinţă! Eu nu vreau să-i datorez niciodată nimic!

Gardianul îi aduse masa. Vru să o refuze, dar ei nu-l lăsară până ce nu mâncă bine din toate felurile. Apoi puseră pe gardian să-i facă patul, îl aşteptară să se vâre în plapomă şi numai după aceea îşi luară rămas bun.

XVII

Faranga venea în fiecare dimineaţă la sanatoriu, vorbea întâi cu doctorul şi pe urmă se urca la Puiu

Doctorul însă nu-i spunea mai nimica. „Răbdare şi iar răbdare!” Observaţia, mai cu seamă în asemenea cazuri, cere răbdare şi timp. Deocamdată a luat măsuri să i se facă diverse analize; de-abia după ce va cunoaşte rezultatele va putea hotărî în ce direcţie să pornească examinarea. Pacientul însuşi e încă foarte agitat. Orice mare zdruncinare sufletească e urmată de o şi mai mare

agitaţie. Numai criminalii vulgari sunt lipsiţi de zbuciumări, fiindcă la ei lipseşte însăşi posibilitatea sensibilităţii. Desluşirile doctorului erau foarte politicoase, dar de o politeţe rece, fie din pricina unui calcul, fie din pricina timidităţii.

— Totuşi care este impresia d-tale până azi? stărui într-o zi Faranga pe un ton mereu delicat, dar subliniat de un imperativ.

Doctorul Ursu se roşi puţin şi ripostă îndată cu aceeaşi politeţe, dar mai sec:

— Excelenţă, mă iertaţi... Eu aici am de răspuns cu conştiinţa mea de om şi de medic — şi ţin deopotrivă la amândouă. Am obiceiul să-mi fac datoria totdeauna cât mai corect; cu atât mai mult doresc să mi-o fac în cazul fiului d-voastră. Dar nu pot scăpa din vedere că un tribunal mi-a încredinţat o însărcinare deosebit de gingaşă şi că de răspunsul meu depinde aplicarea dreptăţii sociale. În astfel de împrejurări impresiile mele subiective trebuie să amuţească. Oricât ar vrea ele să fie de simpatice, nu se poate să influenţeze câtuşi de puţin obiectivitatea absolută a rezultatului observaţiilor mele!

Bătrânului îi plăceau oamenii cu demnitate, de astă dată însă se simţea puţin jicnit. Îi mulţumi totuşi, îi strânse mâna bărbăteşte şi-l felicită pentru seriozitatea ce o pune în împlinirea datoriei.

Începu să fie îngrijorat. Mândria lui nu-i permitea să insiste mai mult la un medic tânăr şi complet străin. Ceea ce aştepta dânsul nu se putea cere făţiş decât unui prieten. Ursu a putut să înţeleagă rostul vizitelor lui asidue şi deci ar trebui să-l servească acuma, dacă ar fi dispus să-l servească, fără alte explicaţii. Faptul că se înconjoară statornic de conştiinţă şi datorie avea o semnificaţie şi desigur nu era de bun augur.

Simţindu-şi astfel planul ameninţat, Faranga se hotărî să ia informaţii, în mod discret, despre acest doctor Ursu. De pretutindeni primi relaţii strălucite: un medic deosebit

de capabil, foarte harnic, citeşte mult şi ştie mult şi, mai presus de toate, un model de conştiinciozitate şi corectitudine. Mai află că e băiat de la ţară, din părinţi ţărani, sărac, ajuns numai prin muncă şi sârguinţă; apoi e foarte tânăr, cel mult cu doi-trei ani poate să aibă mai mult ca Puiu. Cu astfel de om era greu să facă vreun compromis.

Şi totuşi Puiu trebuie salvat! O modalitate ar fi să-l mute în alt sanatoriu, în seama unui medic cu care să 25 poată vorbi deschis. Dar o mutare ar putea stârni vorbe, poate chiar un scandal. Ursu însuşi', cine ştie, s-ar putea simţi ofensat. Apoi ar fi nevoie şi de autorizaţia parchetului...

— Dacă va trebui, vom recurge şi la asta! îşi zicea Faranga, deşi deocamdată era încă hotărât să mai aştepte. Acţiunile bruscate le vom aplica mai târziu şi numai la timpul potrivit!

Nu înceta deci de a vedea mereu pe doctorul Ursu şi de a se interesa de toate amănuntele ce priveau pe Puiu. El însuşi medita mult asupra crimei săvârşite şi încetul cu încetul, cumpănind împrejurările, ajunse la convingerea că e rezultatul unei deformări sufleteşti subite. Adică tocmai de ce se temuse dânsul, efectul năprasnic al eredităţii unui neam cu sângele prea vechi şi neprimenit... Astfel Puiu nu mai era decât victima întâmplătoare, pe când vinovaţii adevăraţi sunt strămoşii cei mulţi care, întrecându-se să păstreze neprihănit sângele neamului, au acumulat şi germenii pierzaniei. Ar fi o nedreptate strigătoare să fie osândit bietul Puiu, să ispăşească un păcat de care el, după orice dreptate omenească, nu poate fi făcut răspunzător.

XVIII

Puiu avea acuma o mască permanentă de surâs amar pe faţă. Îşi dăduse seama, din ziua înmormântării Madeleinei, că trebuie să găsească numai în sufletul său mângâierea şi liniştea spre a putea lupta cu primejdiile din afară şi din lăuntru. Atât bătrânul, cât şi tante Matilda, deşi fiinţele cele mai apropiate de dânsul, s-au dovedit în fond străini de suferinţele lui adevărate. În clipele cele mai grele, tocmai atunci, omul e sortit să rămână singur. De-abia atunci i se lămureşte că el constituie o lume separată, complicată, fără legături cu ceilalţi oameni şi restul lumii, decât doar materiale. Oamenii comunică între ei prin semne convenţionale şi astfel şi-au făcut iluzia deşartă că se şi înţeleg. În realitate fiecare atribuie celorlalţi ceea ce simte dânsul şi atâta tot. Legături directe omul numai cu Dumnezeu poate să aibă de la care a şi dobândit conştiinţa existenţei. Tragediile ca şi bucuriile cele mari omul le trăieşte totdeauna în deplină singurătate şi de aceea, când îşi simte sufletul mai sfâşiat, îşi simte şi singurătatea mai mare.

Descoperirea aceasta era şi mai dureroasă pentru el a cărui viaţă nu-l poftise niciodată, până acuma, să se coboare în sine însuşi. Viaţa lui s-a petrecut toată şi mereu numai la suprafaţă. Fericirile ca şi nenorocirile lui au fost în funcţie de mici întâmplări din afară. Idealul lui cotidian se epuiza în cucerirea unei femei, şi doar ca o ţintă neguroasă şi foarte depărtată îi plutea dorinţa de-a merge pe urmele bătrânului, adică de-a intra în politică şi poate chiar de-a ajunge ministru. Făcuse exact atâtea studii cât sunt strict necesare spre a dobândi o diplomă de care nu avea să se folosească niciodată, îi trebuia cel mult un titlu pentru viaţa „serioasă” de maitârziu. De la majorat bătrânul îi pusese la dispoziţie întreg venitul din

moştenirea mamei sale care-i permitea să trăiască larg, să-şi satisfacă toate capriciile, să ducă o viaţă cum visează cei mai mulţi tineri: petreceri, femei, sporturi... Cartea nu i-a plăcut decât ca stupefiant contra insomniei. Baremi specialitatea lui îl plictisea de moarte... Asemenea viaţă nu cunoaşte explorările introscopice, nici măcar îndoielile. Conflictele ei de conştiinţă privesc numai oportunităţile morale codificate în legile suple ale cavalerismului monden.

De când i s-a rostogolit însă în calea vieţii o catastrofă, a trebuit să se obişnuiască a-şi privi sufletul faţă-n faţă. Zile întregi s-a zbuciumat până a izbutit să lapede trecutul şi să înţeleagă aievea prezentul. Aşa a ajuns să-i fie ruşine de timpul când toată grija i se concentra numai asupra sa însuşi, când nu s-a gândit şi s-a frământat decât cum să scape el din strânsoare, prin înşelăciune, prin protecţie, prin orice mijloace, când durerea lui cea mare era în fond regretul de-a trebui să renunţe vremelnic la plăcerile vieţii de până atunci. Pe-atunci de Madeleine, căreia el îi curmase zilele şi care zăcea încă pe catafalc, de-abia îşi aducea aminte, ba chiar încerca să-i înăbuşe amintirea. Nici remuşcări sincere şi profunde n-a avut, căci toată preocuparea lui a fost el şi numai el.

Tocmai în ziua înmormântării a început să se dezmetecească puţin. Atunci, lângă fereastră, în genunchii în frântura de rugăciune şi-a găsit sufletul întâia oară. De-atunci, amintirea ei nu-l mai spăimânta, ci îi înfrumuseţa singurătatea. Îndată ce închidea ochii, o vedea pe Madeleine, şi ziua şi noaptea. Ea. Sosea, se aşeza lângă el, îl contempla blând cu privirea ei voalată, melancolică, şi privirea aceasta îi picura în suflet un balsam mai binefăcător. Era tăcută cum fusese şi în viaţă; nu-i vorbea niciodată. Numai el o asalta cu întrebări, o descosea şi mai ales o ruga cu lacrimi fierbinţi să-l ierte. Ea îi zâmbea trist şi, drept răspuns, îl săruta pe frunte cu buze reci. Cu sărutarea aceasta şi ochii umezi se deştepta

totdeauna. Astfel amintirea Madeleinei îi devenise singura alinare.

XIX

A şaptea zi Puiu fu chemat iarăşi în cabinetul doctorului Ursu. Fără să-şi dea seama îl cuprinse o nelinişte. Persista într-însul impresia că doctorul îl urăşte şi-i răspundea instinctiv printr-un sentiment de frică amestecată cu repulsiune. Vizitele cotidiane le primea indiferent; se obişnuise cu întrebarea lui stereotipă „ce mai nou” şi cu privirea lui sfredelitoare. Acuma însă ştia că iar va începe chestionarea, iar îl va chinui cu cercetări în trecut. Pentru sufletul lui simţea că ar avea nevoie numai de pace şi tăcere.

Doctorul însă apăru de data aceasta mult mai înviorat şi mai prietenos, îi vorbea mai onctuos, zâmbea chiar din când în când. Doar privirea îi era cea veche, bănuitoare şi rece.

— Ei, domnul meu — îi zise, după ce-l aşează pe acelaşi scaun, cu un glas care-i pipăia inima — se pare că te-ai mai liniştit şi deci vom putea sta de vorbă mai pe îndelete?

— Da — mormăi Puiu, scurt şi apăsat.

Ursu îi vorbi apoi de analize, despre vizitele domnului Faranga, despre cum îşi petrece timpul, despre lecturi, sărind de la un subiect la altul fără nicio legătură, parcă frazele ar fi fost rostite numai pentru a-i masca privirea care căuta să-l surprindă sau să-l sugestioneze. Puiu nici nu lua în seamă înţelesul spuselor lui, îi urmărea însă ochii ca şi când i-ar fi fost frică să nu-l străpungă. În

aceeaşi vreme îşi simţea sângele înfierbântându-se. Era sigur că doctorul ştia tot: că n-are nimic, că e sănătos tun şi deci complet responsăbil de crima săvârşită, dar nu vrea să se descopere şi caută să-l torture. Se întreba pentru ce, nu găsea niciun motiv şi se înfuria.

— Acuma iar am să te rog să-mi dai unele lămuriri, poate indiscrete, dar absolut necesare pentru a-mi putea forma convingerea asupra... în sfârşit! zise Ursu frecându-şi mâinile şi, pentru că nu-şi terminase gândul, se duse până la biurou, unde răsfoi nişte hârtii.

Cabinetul era al profesorului Demarat. Luminos, încărcat cu diverse aparate şi multe cărţi, avea la mijloc o masă de consultaţii ce semăna cu un pat de campanie, iar în colţ, lângă fereastră, un biurou, prea mic faţă cu mărimea odăii. Pe pereţi atârnau diferite tabeluri şi grafice, portretul profesorului şi, deasupra biuroului, o fotografie care atrăsese atenţia lui Puiu încă de rândul trecut: o figură cam pătrată, colţuroasă, tinerească, cu nişte ochi severi şi pătrunzători.

— Poftim! răspunse dânsul mişcându-se nervos pe scaun.

Doctorul, la biurou cu capul plecat, părea că-şi rânduieşte întrebările sau poate se sfieşte. Deodată însă se apropie, şezu lângă Puiu şi zise moale, insinuant:

— Din anunţul mortuar am văzut că soţia d-tale se numea şi Mădălina...?

Puiu tresări, îi veni să se scoale şi să refuze a răspunde. Îşi aminti exclamarea doctorului când a zărit, în odaia sa, în *Universul,* necrologul. Şi iată-l că revine... Rosti vexat:

— Era numele ei...

— Dar ştiam că o chema Madeleine? stărui medicul. În orice caz lumea o cunoştea sub numele de Madeleine!?

Puiu nu se mai putu stăpâni şi făcu dârz:

— Nu văd ce legătură poate avea numele nevestei mele cu cercetările d-tale medicale?

Obrajii doctorului se împurpurară, iar în ochi izvorî o

lucire aspră, nervoasă. Ripostă totuşi cu voce calmă:

— Legătura îmi permit să o văd eu... De altfel nu vreau să crezi că prin întrebările mele caut să te plictisesc sau să-ţi smulg vreo mărturisire dezagreabilă pentru d-ta sau familia d-tale. Îţi spusei şi data trecută: ca să pot stabili gradul de responsabilitate într-o anume situaţie trebuie să-mi dai posibilitatea să cunosc toate lucrurile, oricât ar părea de neînsemnate, care ar lumina într-un fel sau altul momentul critic... Fireşte, dacă vreo curiozitate de-a mea crezi că atinge anume taine care trebuie să rămână taine, n-ai decât să nu răspunzi şi eu nu voi insista.

Bănuiala aceasta jicnea mai rău pe Puiu. I se părea nesuferit ca cineva, şi mai cu seamă doctorul, să-şi închipuie că ar putea fi cine ştie ce secret ruşinos în trecutul Madeleinei sau al lui. Răspunse îndată cu un surâs silit şi dispreţuitor:

— Te înşeli, onorate domnule doctor, dacă bănuieşti ceva, şi mă ofensezi! Şi nu e deloc cavaleresc să mă ofensezi când mă aflu sub scutul d-tale!

— Pardon, pardon! protestă Ursu cu vioiciune. Aici nu poate fi vorba nici de bănuială, nici de ofensă şi cu atât mai puţin de cavalerism. În faţa doctorului şi a duhovnicului încetează cavalerismul şi începe spovedania!

— Nici nu m-am dat în lături! replică Puiu mai enervat. Mi s-a părut doar curioasă insistenţa d-tale asupra unor lucruri... Dar dacă vrei, îţi spun bucuros tot! Să ştii însă că povestea e cam lungă, doctore!

— Spune-o pe scurt! apăsă Ursu mulţumit.

Crezu că vede în ochii doctorului o îndoială ironică şi asta îl îndârji. Începu brusc, nervos, sacadat:

— Toată chestia porneşte dintr-un capriciu al tatălui meu, numai din capriciul lui... Vei vedea şi d-ta şi ai să-mi dai dreptate!... Fiindcă nu m-a avut decât pe mine, i-a intrat în cap să-şi asigure prin mine urmaşi mai solizi de cum am fost eu... (Râse nervos şi se îndreptă pe scaun.)

El, bătrânul adică, are o teorie nostimă, poate să fie şi ştiinţifică, te pomeneşti... Ei bine, zice că neamul nostru e condamnat să se stingă fiindcă de atâtea generaţii nu şi-a mai împrospătat sângele şi că împrospătarea se poate face prin amestecul cu un sânge nou, sănătos, tânăr, plămădit cu pământ... Brrr!... Şi aşa, cum eu eram singurul Faranga, eu aveam datoria să mă sacrific pentru neam şi să mă însor cu o fată de la ţară pe care mi-o va alege dânsul la timp. Sacrificiul, spun drept, nu mi se părea tocmai atât de acablant. Îmi închipuiam că nu voi fi silit să păstrez o fidelitate excesivă, ba din contra, viitoarei mele neveste. Apoi planul avea ceva romantic şi atrăgător: să cutreieri satele căutând o ţărăncuţă nostimă pentru un boier ca s-o ia de nevastă. Dar astea sunt consideraţii generale, ca să zic aşa, şi ţi le-am expus numai ca să înţelegi restul! (Se opri deodată cu ochii mari, uluit, ca şi când n-ar mai fi ştiut să continue. Apoi îşi reveni şi surise.) Ei da! M-am întors după război sublocotenent, ca toată lumea. Nu făcusem nimic, fireşte, nici nu văzusem frontul. Tata veghease sever asupra mea ca nu cumva să devin erou. Şi, îndată ce am lepădat uniforma, m-a prevenit că, pentru orice eventualitate, ar dori să mă vadă aşezat, adică însurat. Prea bine! Să-mi găsească mireasă şi sunt gata!... Până să-mi găsească însă... (Făcu un gest cu mâna.) Cum socotea el să dibuiască o fată pe placul lui şi al meu, habar n-am. Nici nu l-am întrebat niciodată... în sfârşit, într-o duminecă, bătrânul hotărâse să plecăm cu maşina la moşia unui unchi de-al meu, în Argeş, la Măneşti, să petrecem acolo vreo trei zile. Trebuia să plecăm devreme, ca să ajungem acolo cam pe la amiazi. Fiindcă bătrânul a avut nu ştiu ce afaceri neprevăzute, am plecat târziu, aproape la prânz. Contam totuşi să sosim pe la trei. Din pricina şoselelor proaste şi a anvelopelor uzate, căci tata totdeauna se zgârceşte la cheltuielile maşinii, am avut o serie de pane de cauciucuri enervante, încât de-abia la cinci izbutirăm

să debarcăm într-un sat de unde mai trebuia să facem cel puţin o oră până la Măneşti. Camerele de rezervă ne erau epuizate, iar noi muream de foame. În şosea nemerim un han, mizerabil, de altfel ca şi satul. Ce are a face! Oprim puţin să luăm ceva şi, între timp, şoferul să-şi pregătească, pentru orice eventualitate, câteva camere. Hangiul, un tip foarte insinuant 5 se oferă numaidecât să ne improvizeze o masă princiară, iar până se face masa ne îndeamnă să vedem hora satului, că, zice, sunt fete tare frumoase aici şi hora e chiar în bătătura din dosul hanului. Fiindcă nu ne vedea entuziasmaţi, hangiul deveni mai stăruitor: „Mai ales io trebuie să vedeţi — zice — *Ciuleandra* care nicăiri nu se joacă mai straşnic ca la noi. Avem şi lăutari anume… E ceva fain de tot!”

— Da, *Şuleandra* — murmură, foarte încet, doctorul care asculta calm, cu o privire rece.

— Ai auzit şi d-ta de jocul acesta curios? se întrerupse

Puiu brusc, mirat parcă şi în acelaşi timp încântat.

— Nnda… —repetă doctorul, cu o imperceptibilă tresărire, ca şi când i-ar fi părut rău că i-a scăpat cuvântul.

Se făcu o pauză. Puiu zâmbea confuz şi mai aştepta 20 să spună ceva doctorul. Pe urmă tăcerea îl supără şi porni mai nervos:

— Ei da*… Ciuleandra…* în sfârşit hangiul ne conduce într-un ceardac de unde într-adevăr puteam privi hora ca dintr-o loje de teatru… La început, poate pentru că-mi era şi foame, nu mi s-a părut nimic deosebit. Hora ca toate horele, fetele aşa ş-aşa, flăcăii să nu mai vorbim. De altfel jucau o horă obişnuită, fără niciun haz… Apoi a venit *Ciuleandra.* Ei bine, doctore, cine n-a văzut *Ciuleandra* nu-şi poate închipui ce înseamnă beţia dansului! (Se aprinse. Ochii îi luceau într-un zâmbet fierbinte.) Porneşte ca o horă oarecare, foarte lent, foarte cumpătat. Jucătorii se adună, se înşiră, se îmbină, probabil după simpatii, ori la întâmplare, indiferent. Pe urmă, când se pare că oamenii

s-au încins puţin, muzica prinde a se agita şi a se iuţi. Ritmul jocului accelerează, fireşte. Jucătorii, cuprinşi de după mijloc, formează un zid compact de corpuri care se mlădie, se îndoaie, se răsuceşte şi tresaltă cum poruncesc lăutarii. Cu cât se aprind mai tare jucătorii, cu atât şi muzica se aţâţă, devine mai zvăpăiată, mai sălbatecă. Picioarele flăcăilor scapără vijelios, schiţează figuri de tropote, sărituri de spaimă, zvâcniri de veselie. Apoi deodată, cu toţii, cu paşii săltaţi şi foarte iuţi, pornesc într-un vârtej. Zidul viu se avântă când încoace, când încolo, lăutarii pişcă vehement strunele înăsprind şi ascuţind sunetele cu câte un chiot din gură, la care încearcă să răspundă altul, din toiul jucătorilor, curmat însă şi înghiţit de năvala ritmului. Acuma şirul, tot încovoindu-se şi strângându-se, ca un şarpe fantastic, începe să se încolăcească, să se strângă, să se grămădească până ce se transformă parcă într-un morman de carne fierbinte care se zvârcoleşte pe loc un răstimp ca apoi, pe neaşteptate, să se destindă iarăşi, ostenit ori prefăcut, în tact cuminte, lăsând să se vadă feţele roşite şi vesele ale jucătorilor. Dar lăutarii se înfurie că s-a înmuiat jocul, îşi întăritã iar cântecul, mai puternic, mai stăruitor. Şiragul de jucători, parc-ar vrea să sfideze şi să stârnească pe lăutari, se repede mai furtunos, picioarele hurducă pământul cu bătăile, vârtejul porneşte din nou, mai strâns, mai încăpăţânat, se încolăceşte iar şi se descolăceşte şi, în cele din urmă, se încheagă într-un vălmăşag de trupuri zdrobite. Aşa, pe loc, câteva minute, nu ştiu cât timp, în acelaşi ritm nebunesc, flăcăi şi fete se frământă, tremură, tropăie. De câteva ori clocotul de patimă e străpuns de chiote prelungi, ţâşnite parcă din străvechimea vremurilor, sau de vreun ţipăt de fată cu sânii aprinşi de strânsoare... Şi aşa, jocul pare că va continua până ce toţi jucătorii îşi vor topi sufletele într-o supremă înflăcărare de pasiune dezlănţuită. Dar, brusc, ca şi când l-ar fi tăiat cu foarfecele, cântecul se frânge şi

îngrămădirea de tineri se risipeşte într-un hohot de râs sălbatec ca geamătul unei imense plăceri satisfăcute, încât chiar văile se umplu de un cutremur parcă furia patimei omeneşti ar fi deşteptat până şi instinctele de amor demult înţelenite ale pământului…

Puiu se opri. Era schimbat la faţă, cu ochii înflăcăraţi, cu obrajii umezi de o sudoare invizibilă, cu buzele arse de un fior. După câteva clipe, parcă de-abia atunci ar fi descoperit prezenţa doctorului, se cutremură, îşi trecu amândouă mâinile prin păr şi reluă, căutând să-şi tempereze avântul:

— Nu ştiu ce impresie ţi-a făcut d-tale *Ciuleandra* asta, spuneai adineori că o cunoşti, dar eu, mărturisesc fără înconjur, şi azi după atâţia ani, numai amintindu-mi-o mă simt cuprins de o patimă cumplită. Chiar tata, care e destul de bătrân să nu-l mai impresioneze orice, mi-a spus atunci aproape extaziat şi pe franţuzeşte, căci el toate definiţiile entuziaste numai în franţuzeşte le formulează, zice: *„C'est quelqtte chose comme une tarentelle collective ou comme une dănse de guerre d'un clan sauvage!“* În orice caz eu şi azi cred că singură *Ciuleandra*, din câte jocuri cunosc, poate să explice extazul dansului, al dansului ca o manifestare a adoraţiei supreme, ba chiar al dansurilor religioase care se sfârşeau prin mutilări sau sacrificii umane… În sfârşit eram vrăjit şi terifiat. Aşteptam cu o înfrigurare dureroasă reînceperea jocului şi-mi era teamă că nu va reîncepe din pricina extenuării participanţilor. Cârciumarul pe care nu mă putui stăpâni să nu-l întreb, mă asigură, râzând viclean, că aici numai *Ciuleandra* merge acuma până se înnoptează, c-aşa-i obiceiul, doar să se odihnească pu-r ţintei lăutarii. Aveam emoţie ca la un examen absolut nepregătit. Şi deodată chemarea lăutarilor: strunirea instrumentelor! *Ciuleandra* reîncepea. Nu mai avui răbdare. Şoptii tatălui meu: *„Je veux essayer cette danse, papa*, *qu'en dâtes vous?”* Mi-a răspuns zâmbind: „*Vas-y!”*

Până să-mi răspundă mă şi repezisem. M-am agăţat în horă la întâmplare. Am avut totdeauna o credinţă fanatică în puterea hazardului. Sunt convins că hazardul, cu capriciile lui, e promotorul adevărat al tuturor faptelor mari din istoria omului, aş zice al întregei civilizaţii omeneşti, ba chiar stăpânul real al întregului univers. Ei bine, acest misterios diriguitor al destinelor noastre mi-a dăruit la dreapta o vecină extraordinară, o fetişcană de vreo paisprezece ani, o brună nespus de delicată, coborâtă parcă dintr-un tablou de Grigorescu, cu nişte ochi albaştri, umezi şi fierbinţi care mi-au aruncat o privire atât de stranie că mi-a răscolit dintr-o dată toate străfundurile inimii. Era înăltuţă, bine făcută, capul gol cu părul desfăcut în două coade lăsate pe spate. I-am trecut braţul pe după mijloc. Avea carnea ca piatra. Ea mi-a cuprins gâtul cu stânga. Îi simţeam mâna aspră, mă frigea şi mă alinta ca o dezmierdare. Întorsei capul spre ea. Iia albă şi înflorită ascundea doi sâni abia împliniţi ai căror muguri se zbuciumau sfios pe borangicul ieftin. Se uită şi ea la mine şi râse ciudat, cu o gură minunată şi cam batjocoritoare. Pe urmă repede suci capul în cealaltă parte, ca şi când i-ar fi fost ruşine de mine sau de oameni pentru că s-a uitat la mine. Dar jocul începuse. Nu-l ştiam şi nici nu aveam nevoie. Ritmul muzicii şi pornirea celorlalţi mă duceau ca un şuvoi irezistibil. Uneori corpul fetişcanei mă atingea şi atunci eu îi strângeam şi mai tare mijlocul. Ea răbda strânsoarea mea, însă cu o uşoară strâmbătură parc-ar fi vrut să-mi demonstreze că nu-i face plăcere. Aceasta mă îndârjea. O ţărăncuţă ca asta să mă respingă pe mine care în saloanele bucureştene aveam reputaţia de mare cuceritor de inimi femeieşti? În furia jocului ajunsese să se lipească de mine atât de mult că-i simţeam respiraţia. Eram ameţit de vârtejul *Ciulendrei* ca şi de pofta lacomă ce mi-o stârnise îndrăcită de fetiţă. Am întins gura şi am sărutat-o repede pe colţul buzelor. Surprinsă şi neputându-se apăra altfel, şi-a înfipt

dinţişorii în obrazul meu, ca o pisică supărată, şi apoi a dat un ţipăt scurt, de mulţumire. Un flăcău strigă râzând gros: „Nu te lăsa boierule!” Am râs şi eu prosteşte, a râs şi fata, roşită, aprinsă de ostenealã. Iar peste câteva clipe, la altă învălmăşeală, am sărutat-o din nou şi ea n-a mai putut să-mi răspundă, ci doar s-a încruntat cu necaz. Pe urmă, când s-a isprăvit *Ciuleandra* şi în vreme ce toţi se risipeau, eu am rămas de mână cu ea. „Cum te cheamă, fată frumoasă?” „Mădălina!” murmură ea, ruşinată, privindu-mă pe subt gene. „Mădălina şi mai cum?” „Mădălina Crainicu”, şopti scurt atunci, se smulse din mâna mea şi alergă într-un suflet sub un copac unde, la umbră, chicotea un cârd de fete. Stătui acolo, pe loc, câtva timp, fascinat, cu ochii după ea. Fascinat de joc şi fascinat de fată. Când îmi revenii puţin în fire urcai în ceardac la tata şi-i zisei cu hotărâre şi însufleţire: *„Papa, j’ai trouve ce que vous desirez!*” Bătrânul primi cu oarecare răceală declaraţia mea. Nu era de-ajuns să-mi placă mie, important era să-i placă lui. Totuşi ceru îndată informaţii de la hangiu. Aflarăm că Mădălina e fata unei văduve cu încă patru copii, femeie săracă, dar harnică şi cinstită. „Fata e cum se cade?” întrebă tata. Cârciumarul se închină: „Se poate, boierule?... Apoi n-o văzurăţi că e chiar copil, să tot aibă vreo treispce-paisprezece ani. Că s-a prins şi ea în horă? E primită aşa, mai mult de haz, că-i fată dezgheţată şi joacă bine... Altfel însă se poate...?” Bătrânul totuşi stărui implacabil: „Tatăl ei din ce cauză a murit?” „În război, cucoane, un glonţ nemţesc l-a omorât la Predeal!” Atunci tata dori s-o vadă mai de aproape. Hangiul, îndatoritor, strigă numaidecât: „Ia chemaţi încoace, măi oameni, pe Mădălina Crainicului, s-o vadă boierii!” Şi urmă către tata: „Dacă aţi vrea s-o angajaţi la d-voastră, v-aţi face mare pomană, că maică-sa de-abia mai ştie cum să-şi ţie zilele cu atâţia copii pe cap...” Mădălina fu adusă mai mult cu forţa până la scara ceardacului de unde cârciumarul o luă de mână şi se

apropie cu ea, dojenind-o: „Nu fineroadă, fato, când vor boierii să-ţi vază mutra!” Tata, examinând-o cu mare atenţie, îi puse câteva întrebări, la care răspunse pe jumătate ea, pe jumătate hangiul. Toată lumea de la horă se adunase în jurul ceardacului să afle ce vor boierii cu Mădălina. Ca să evite aglomeraţia, deşi altfel simţeam c-ar fi dorit s-o mai descoase, bătrânul îi dădu drumul, să umble sănătoasă. Rămase gânditor, iar când ne mai slăbi puţin hangiul cu explicaţiile şi insistenţele, îmi zise grav: „Fata e drăguţă, nici vorbă, dar trebuie să mai chibzuim!” „Să ştii, tată, că eu pe asta o vreau!” Am observat că insistenţa mea nu-i displăcea, precum nu-i displăcuse nici fata. Peste un sfert de oră plecarăm mai departe şi sosirăm cu bine, fără nicio altă pană, la Măneşti. Două zile, cât stăturăm acolo, bătrânul nu-mi mai şopti nimic despre Mădălina. Îl simţeam totuşi că numai la ea se gândea şi că-şi întocmea planul de bătaie. A treia zi, la întoarcere, oprirăm iar în Văr zări. Hangiul ne călăuzi la mama Mădălinei şi pe drum ne povesti, cu mare aparat de amănunte, că tatăl fetei a fost omul cel mai voinic din sat, un bărbat straşnic şi bun ca rădăcina de leac, încât toată lumea îl regretă: „Mai bine piereau zece alţii şi se întorcea dânsul!” Când ne văzu mama Mădălinei intrând în ogradă, să se topească de zăpăceală. Ne pofti totuşi, cu ajutorul hangiului, încasă. O murdărie şi o sărăcie cum numai la noi la ţară se găseşte. Mădălina se silea să mai ascundă ce se putea, să nu găsească musafirii prea urât. Şezurăm. Tata, solemn şi grav, spuse îndată verde, fără ocoluri, că doreşte să ia pe Mădălina şi să o mărite cu mine. Vădana căzu pe laviţă de spaimă. Însuşi hangiul deveni perpelex căci la aşa ceva nu se aşteptase. Se uită chiar pe furiş puţin bănuitor la noi, dacă n-am fi cumva nişte înşelători cum umblă atâţia de ademenesc femei ca să le precupeţească pe urmă cine ştie pe unde. Bătrânul însă continuă cu amănunte: Mădălina va fi adoptată după toate formele de mătuşa Matilda, va primi o educaţie

distinsă şi, mai târziu, când va sosi timpul, va deveni soţia mea. Speră că fata are să mă iubească. Pe lângă adopţiunea Mădălinei, mai constituia o zestre de cincizeci mii lei pentru fetiţa cea mai mică a vădanei… Femeii nu-i venea a crede nimica, zâmbea mereu tâmpit, se ştergea la gură cu colţul năframei şi, printre picături, ocăra pe cei doi copilaşi care se hârjoneau după cuptor. În sfârşit, să nu mai lungim vorba degeaba. O oră de tratative şi târguială s-au terminat cu o învoială categorică. Femeia dădu mâna cu tata şi cu mine, în vreme ce Mădălina, care mai ieşise pe-afară de câteva ori, acuma ghemuită lângă uşă, începu să plângă, bâlbâind speriată, aproape îngrozită: „Mămucă, nu mă da! Nu mă da, mămucă!”… Ca să nu fie nicio îndoială în privinţa seriozităţii afacerii, merserăm întreg alaiul la primărie unde tata repetă declaraţia despre intenţia mătuşei Matilda de-a adopta pe Mădălina şi promisiunea lui că va înzestra pe o copilă de-a văduvei, drept care depune în mâinile ei şi în faţa primarului zece mii de lei, restul urmând să fie vărsat după ce se vor fi împlinit toate formele adopţiunii Mădălinei… Pe urmă Mădălina fu îmbrăcată în straiele de sărbătoare, în cele de la *Ciuleandra*, pe urmă o luarăm între noi în maşină şi ne întoarserăm la Bucureşti…

— Da! zise atunci doctorul Ursu cu glas aspru şi ciudat.

Puiu se opri nedumerit, ca şi când glasul doctorului i s-ar fi părut suspect.

— Te-am întrerupt numai pentru că te văd prea ostenit! adăogă doctorul imediat, observând impresia ce a făcut-o întreruperea lui.

Faţa lui Puiu se lumină. Atenţia doctorului îl măgulea. Nu simţise nicio oboseală, dar acuma parcă o toropeala începea să-l încerce. Totuşi, vrând să răspundă la amabilitate cu amabilitate şi apoi socotindu-se negreşit dator să lămurească chestia Madeleinei încât să nu mai poată rămânea niciun fel de bănuială în sufletul doctorului, Puiu reluă îndată cu un surâs recunoscător:

— Mulţumesc, doctore, eşti foarte drăguţ, dar mă simt foarte bine... Şi, va să zică, sosim în Bucureşti şi tragem direct la tante Matilda, căreia tata îi încredinţase pe Mădălina cu avertismentul să vegheze asupra ei ca ochii din cap şi mai cu seamă s-o ferească de mine ca nu cumva... Ei, biata mătuşa Matilda înmărmuri când se pomeni aşa din senin cu o fiică adoptivă, culeasă cine ştie de unde, dar se îmblânzi îndată ce tata îi spuse că zestrea Mădălinei rămâne în sarcina lui personală şi deci tante Tilda, cam avară din fire, să nu-şi teamă moşioara şi celelalte, căci le va putea lăsa cui doreşte, dacă nişte nepoţi obscuri vor merita, fireşte, mai mult dărnicia ei, decât fetişcana asta adorabilă. În zilele următoare au fost conciliabule grave şi interminabile între tata şi tante Matilda asupra Mădălinei. Discuţia privea, evident, educaţia ce avea s-o primească fata. O nemţoaică straşnică fu angajată, înainte de a cădea ei de acord, ca s-o cioplească deocamdată cât e necesar pentru a o putea expedia apoi în străinătate, într-o lună Mădălina era de nerecunoscut. Devenise o domnişoară încântătoare tocmai prin stângăcia ei. Mătuşa îi schimbase numele în Madeleine chiar de a doua zi. Zicea că-i vine mai la îndemână, căci tante Tilda are o slăbiciune aproape bolnavă pentru tot ce e franţuzesc şi crede că orice femeie bine crescută trebuie să vorbească perfect franţuzeşte şi cu accent parizian. Fata, fireşte, nu se împotrivi nici la schimbarea numelui, cum nu se împotrivise la nimic. Mie mi-a mărturisit totuşi, peste câteva zile, că-i plăcea mai bine Mădălina fiindcă era mai dulce, ceea ce într-adevăr mi se părea şi mie şi a recunoscut apoi şi tata. Dar atâta concesie merita şi tante Matilda, mai ales că îndrăgise grozav pe Madeleine şi avea acuma ambiţia să scoată din ea cea mai distinsă domnişoară căci, zicea, în Madeleine e stofă de adevărată cucoană. Cum se împlini luna, mătuşa şi tata urcară fata în tren şi o însoţiră în Elveţia, la un pension din Zurich, cel

mai bun din toată Elveţia — tata spunea că din toată lumea — unde, cu profesoare speciale şi cu program special, într-un an de zile urma să se rafineze şi să înveţe franţuzeşte şi nemţeşte. În răstimp de un an tante Tilda s-a dus de vreo cinci ori să o vadă şi să constate progresele, şi de câte ori se întorcea, nu contenea cu laudele: *„C'est une petite merveille, Poly!"* Pe mine, acuma, când îi făceam vreo mojicie, mă ameninţa foarte serios că n-are să-mi mai dea pe Madeleine, că eu nici n-aş merita o fată ca ea. Deşi programul iniţial fusese să stea acolo numai un an, iar apoi să treacă un an la Paris şi încă un an la Londra, tata hotărî să o mai ţie un an la Zurich ca să câştige o bază cât mai solidă. Cum bătrânul purta toate cheltuielile, până şi drumurile mătuşei Tilda, hotărârea lui fu urmată întocmai, oricât tante Matilda, spălându-se pe mâini, obiecta că anul suplimentar fata l-ar fi făcut mai cu folos în Franţa, singura ţară unde se pot însuşi manierele civilizate şi unde sufletul omului se poate rafina aievea... între timp trebuise să plec şi eu la Paris să-mi iau un doctorat ca să fiu la înălţimea aspiraţiunilor bătrânului. O singură oară am putut-o vedea la Zurich, în prezenţa mătuşei care venise cu mine să mă instaleze. Ne abătuserăm înadins pe la Madeleine. Ei bine, tante Matilda nu exagerase deloc de data asta. Madeleine era într-adevăr o minune. E inexplicabil ce repede se adaptează femeile! îţi făcea impresia că s-a născut principesă, atâta delicateţă avea în toată înfăţişarea, atâta simplitate şi firesc în gesturile şi atitudinea ei. Am vorbit, evident, numai franţuzeşte şi am remarcat, spre ruşinea mea, că ea vorbea infinit mai bine ca mine care, de când am deschis gura în lume, sporovăiam aproape numai în limba lui Voltaire. Pe urmă, când am stat la Paris, cu toate că în al doilea an o aduseseră şi pe ea acolo, nu mi-a fost permis s-o văd decât de două ori, o dată cu tante Tilda şi a doua oară cu tata. În sfârşit când eu am venit acasă cu diploma în buzunar, ea a trecut în

Anglia, ca să se împlinească întocmai programul stabilit. În toamna următoare apoi s-a întors şi ea. Tante Matilda, mândră şi încântată, a introdus-o numaidecât în lume şi profeţiile ei s-au împlinit într-adevăr, căci într-o singură seară a cucerit Bucureştii. Am constatat că mătuşa putea foarte lesne să-şi ţie ameninţarea: în orice moment, zece pretendenţi cel puţin, toţi mai buni ca mine, ar fi fost gata să se prosterneze la picioarele Madeleinei. Fireşte, era o deosebire mare între Mădălina de odinioară, de la *Ciuleandra*, şi Madeleine de azi, o deosebire nu numai în ceea ce se vedea, ci mai ales în sufletul ei. Mădălina fusese veselă, exuberantă, aproape sălbatică, pe când Madeleine era blândă, discretă şi melancolică, o melancolie care punea un mister în ochii ei, în surâsul ei, în glasul ei, şi care, cel puţin aşa spunea lumea, o făcea mai ispititoare. În aceeaşi iarnă tata mi-a reamintit că am douăzeci şi şapte de ani, că Madeleine are optsprezece, şi că deci a sosit momentul... Eram fericit. Niciodată vreo comunicare de-a bătrânului nu mi-a produs mai multă bucurie. În cei patru ani îmi făcusem de cap, încercasem toate amorurile, dar Madeleine rămăsese în inima mea o icoană sfântă. O adoram cu atât mai profund cu cât despărţirea de patru ani mi-o împodobise cu nimbul unei taine. Şi aşa, după toate formele şi pregătirile de rigoare, după o logodnă ceremonioasă, cununia s-a putut celebra îndată după Paşti, acum patru ani...

Puiu stătu câteva clipe gânditor ca şi când evocarea l-ar fi strămutat în altă lume. Se uită la doctorul Ursu, care îl privea nemişcat, zâmbi şi urmă:

— Vezi dar bine acuma că nu e niciun secret inavuabil! ... Cum s-ar fi putut ascunde lumii asemenea lucru şi de ce să-l fi ascuns? Toată lumea care se interesa cunoştea povestea noastră. Fireşte, nu-mi putea cere nimeni şi n-aveam niciun motiv să-i dau publicitatea cea mai largă, poate chiar prin *Monitorul Oficial* ori prin *Universul*. Era doar o chestie intimă, a noastră, care ne privea numai pe

noi! Mie nu putea să-mi fie ruşine de Madeleine, precum nici ea n-avea pentru ce să se ruşineze de Mădălina!

Doctorul, cu o vioiciune nefirească, insistă:

— Foarte frumos, dar tot n-am înţeles de ce s-a pus în necrolog Mădălina?

— Eu, de-aici, cum să ştiu, doctore? zise Puiu abătut că povestirea lui n-a izbutit să suprime toate obiecţiile doctorului. Îmi închipuiesc însă că tata a pus, din delicateţă pentru amintirea ei. Căci noi, în familie, când o răsfăţăm, îi ziceam Mădălina, iar ei îi plăcea. Şi noi găseam că i se potrivea mai mult acuma, când era atât de blândă şi de dulce, ca odinioară când fusese altfel…

Ursu tăcea, puţin încurcat. Părea că mai rumegă vreo întrebare sau filtrează cele auzite. Puiu se roşise, dar ochii i se limpeziseră. În toată înfăţişarea lui era întipărită o reverie care pe doctor, când o observă, îl făcu să se scoale şi să-i zică brusc:

— Mulţumesc… Desigur ai obosit…

— Nu, nu — protestă Puiu cu o însufleţire sinceră. Mi-ai făcut un mare bine, doctore, nici nu-ţi închipui! La început, da, mă cam enervase întrebarea d-tale, recunosc şi te rog să mă ierţi. Nu-mi dădeam seama că astfel mă îndemnai să-mi reamintesc nişte momente atât de fericite, să le retrăiesc, să descopăr iarăşi pe mica mea Mădălina, s-o reîndrăgesc. E tot ce puteai să-mi oferi mai plăcut! îţi mulţumesc, mulţumesc!

Se repezi furtunos la doctorul Ursu, îi apucă mâna şi i-o strânse puternic.

Doctorul, după ce îl conduse şi-l dădu în grija internului, se spălă pe mâini parcă i-ar fi fost frică să nu se infecteze.

XX

De-aci înainte Puiu aştepta cu drag vizitele doctorului, ca pe-ale unui prieten vechi şi binevoitor, îi zâmbea cu încredere mereu, deşi doctorul nu-i răspundea la fel, ba parcă devenise mai mohorât. Puiu însă nu voia să ia în seamă nimica. Îşi zicea că sunt închipuiri de-ale lui pe care are să le regrete cum regretă acuma că l-a bănuit odinioară din pricina Madeleinei. În războiul ce-l ducea aici cu sine însuşi, e fatal să exagereze importanţa fiecărui gest, să i se pară că descopere duşmănii… în cele din urmă însă ajunge să vadă că toate au fost excrescenţe de-ale minţii lui înfierbântate, de-ale sensibilităţii lui bolnăvicios de ascuţite…

Într-o zi, când se simţea mai mulţumit, bătrânul 15 Policarp Faranga sosi mai agitat ca de obicei. Trimise îndată pe gardian să se plimbe pe coridor, fiindcă trebuie să vorbească ceva particular cu Puiu. Avea un aer misterios şi indignat care pe Puiu îl făcu să surâdă indulgent:

— S-a întâmplat ceva grav, tată?

— Puiule, e într-adevăr foarte grav! zise Faranga în picioare, într-o ţinută aproape marţială. *Ce docteur est line canaille! Tu entends? Une canaille!*

— Exagerezi, tată!

— *Du tont*, *du tont!* se enervă bătrânul. Am şi hotărât: cu orice riscuri şi stăruinţi trebuie să te scot de-aici, să intri în observaţie în alt sanatoriu, la un om cumsecade! *Voilă!*

— Tocmai acuma când am început să mă simt mai bine? zise Puiu tot calm, tot îngăduitor.

— Şi mai bine ai să te simţi între nişte medici umani şi între prieteni, nu ca aici, duşmani! strigă Faranga, stăpânindu-se însă şi adăogând mai încet: De altfel m-am

sfătuit azi mult şi cu Tilda. E şi ea absolut de părerea mea: trebuie să te mutăm de-aici, să te scăpăm din ghearele acestui doctor mizerabil!... Eu te-am adus aci contând pe Demarat, în grija căruia te puteam lăsa cu toată încrederea. Nu mi-am închipuit însă că...

Vorbind, iar se înfierbântase. Se întrerupse, îşi smulse barba, ceea ce însemna culmea enervării, făcu câţiva paşi şi se întoarse la Puiu, mai potolit:

— Aseară, la club, am stat de vorbă cu profesorul Dordea. M-a întrebat ce mai faci, cum îţi merge şi aşa am ajuns să discutăm şi despre doctorul Ursu Dordea îl cunoaşte perfect, l-a avut elev. Ei bine, ştii ce-mi spuse Dordea? „Merituos, chiar excelent ca medic — zice — dar ca om cu desăvârşire imposibil!" Ai înţeles? Ce-mi pasă mie de calităţile lui profesionale dacă altfel e execrabil? Zice că de prin Universitate nu scăpa nicio ocazie să-şi arate ura cea mai neagră împotriva ciocoilor, înţelegând prin ciocoi, fireşte, pe toţi oamenii de treabă care nu poartă iţari şi opinci. Mania asta a lui era atât de cunoscuta că Dordea l-a şi întrebat odată cum se poate, un intelectual ca el, să afişeze nişte concepţii atât de barbare? Dar, zice, n-a putut smulge dintr-însul decât că ciocoii i-au zdrobit inima şi alte asemenea bazaconii. Prin urmare vezi: e de ajuns să fii ciocoi, ca acest specimen primitiv să te urmărească cu ura lui maniacă!

— Şi Dordea o fi exagerând sau l-a înţeles greşit — murmură Puiu nezdruncinat.

— Deloc! se încăpăţânează bătrânul. Dordea nu vorbeşte niciodată fleacuri şi nici nu se ţine de clevetiri. Dacă mi-a spus lucrurile acestea, a vrut cu siguranţă să mă previe în mod fin să nu mă culc pe o ureche în privinţa ta şi să-mi iau măsurile din vreme. Evident, medic şi el, n-a putut să vorbească prea deschis. Şi de altfel cuvintele lui despre el se coroborează cu diverse păreri ce a adunat Matilda de pe la prietene de-ale ei, dintre care unele au fost internate aici, în sanatoriu, şi l-

au putut cunoaşte din contact direct, iar altele au avut prietene bolnave aici şi, venind mai des să le viziteze, l-au cunoscut indirect. Ei bine, nimeni nu spune decât că e un mojic fără pereche. D-na Ferentaru, o ştii, a fost bine inspirată când a zis că niciodată n-a văzut om cu nume mai potrivit ca acest Ursu nesuferit!

Totuşi Puiu rămase neclintit în bunele-i păreri despre doctorul Ursu şi nici nu voia să audă despre mutarea în alt sanatoriu*

— Bine Puiule — îl dăscăli Faranga — dar să nu uiţi că de el depinde viaţa ta! De referatul lui!... Nu e prudent să-ţi laşi viitorul în mâinile unui om care e adversar declarat al clasei sociale din care faci parte!

Apoi, după multe zadarnice stăruinţi, bătrânul îi destăinui că, în contra voinţei lui de-a face vreo intervenţie, el, Policarp Faranga, a fost aproape în fiecare zi la Ursu şi, cu toate aluziile lui, discrete, fireşte, n-a reuşit să-i scoată măcar un cuvânt liniştitor, necum binevoitor.

— Nu-ţi mai spun că o dată a fost chiar nedelicat! sfârşi el cu amărăciune. N-am făcut caz pentru că orice gest al meu s-ar răsfrânge asupra ta care te afli în puterea lui. Destul că a îndrăznit să nu fie cât trebuia de cuviincios faţă de mine, om bătrân şi cu o situaţie care ar merita să-i comande cel puţin respect!

Nimic nu putea însă să clatine convingerea lui Puiu care, în cele din urmă, zise îndurerat:

— Ce rău mai mare să-mi facă el decât mi-am făcut eu însumi prin ceea ce am făcut? Că are să-mi dea un certificat de responsabilitate? Ei şi? Ar fi oare asta o catastrofă mai grea decât moartea Madeleinei?

— Ar fi şi moartea ta, Puiule! tresări bătrânul. Ar fi a doua crimă ce m-ar lovi şi pe mine! Una ajunge, Puiule! A doua trebuie evitată cu orice preţ! însăşi Mădălina, sărmana, n-ar dori să fie astfel răzbunată!

I se umpluseră ochii de lacrimi. Se întoarse spre

fereastră, scoase batista şi, prefăcându-se că-şi şterge nasul, îşi opri plânsul ca nu cumva să-l vadă copilul şi să-şi strice dispoziţia.

— Nu te-am adus aci — continuă apoi — ca să sfârşeşti acolo unde puteai să începi! Te rog dar să cumpăneşti bine când persişti într-o atitudine sentimentală absolut nepotrivită cu împrejurările!

Puiu ripostă deodată, ca şi când l-ar fi jicnit:

— Bine, tată, d-ta vorbeşti parcă acuma ar mai avea vreo importanţă micile trucuri avocăţeşti! Parcă de-aci încolo m-ar mai putea interesa lumea din afară! Ca să mă împac cu lumea aceea, ar trebui să înşel, să mă prefac că sunt nebun... Ei, asta nu se mai poate* tată, cu niciun preţ! Nu vreau să înşel, să-mi mai încarc conştiinţa şi cu o înşelăciune spre a scăpa de urmările unei crime! Nu pot! Şi chiar dacă aş fi atât de ticălos să vreau, n-aş şti cum să simulez, iată! Prin urmare stau aci, cum aş sta oriunde, şi aştept liniştit să vie ceea ce trebuie să vie!

— Într-adevăr, ai dreptate — zise bătrânul Faranga încet Tu ai aici atâtea frământări şi eu mai vin cu... *C'est fini!*

Plecă apoi amărât, precum şi Puiu rămase amărât. Fiecare se plângea în sine de celălalt că nu vrea să înţeleagă.

„Eu să-mi văd de cele prezente, căci cele viitoare vor veni la timpul lor!" îşi zise Puiu resemnat şi totuşi mândru că nu s-a lăsat înduplecat.

— *Il faut agir,* Tilda, *mais sans plus cempter sur lui!* zise trist bătrânul Faranga ajungând acasă la Matilda.

Şi Matilda aprobă cu înflăcărare:

— *Cest ga, mon vieux Poly! Il faut le sauver malgre lui!*

XXI

Fiindcă lui Puiu îi era silă să citească ziarele, i le citea gardianul şi astfel deveneau amuzante. Andrei Leahu mai mult silabisea decât citea şi tocmai asta îi plăcea lui Puiu. Grăbit nu era deloc; dimpotrivă, încetineala fără voie în cetire a gardianului umplea mai mult timpul, scurtându-l. Şi cum noutăţile nu-l interesau, asculta numai glasul cela cu intonaţii de şcolar silitor, cu repeţiri de silabe până să ghicească un cuvânt, cu câte-o observaţie printre fraze completând conţinutul, mai deseori presupus decât înţeles aievea. Leahu însuşi se bucura mai cu seamă când descoperea în gazetă ceva despre Argeş, judeţul lui; iar o dată când, din întâmplare, văzu şi satul său într-o înşirare de comune, vizitate de un ministru excesiv de activ, toată ziua, de zeci de ori, s-a întors la pagina respectivă, oftând gânditor şi cu mare părere de rău:

— Va să zică a umblat şi pe la noi!... Oare ce s-o fi întâmplat de a trecut?

De altfel Puiu, fiindcă observase câtă plăcere îi face, îl punea mereu să-i povestească de pe-acasă orice îi venea în minte. Leahu începea totdeauna, sfios şi nehotărât, despre boierii pe care-i cunoştea: c-au fost aşa şi au dres aşa, că în cutare an oamenii nu s-au putut învoi, că odată au venit pălmaşi străini tocmai din secuime... De-abia pe la sfârşit scotea la iveală povestirile despre păţaniile ţăranilor în privinţa cărora amintirea lui era inepuizabilă.

Acuma, după ce plecă bătrânul, ca să-şi alunge cu totul urâtul ce-i apăsa sufletul mai rău ca totdeauna, trecu în anticameră, se întinse pe patul gardianului, ca de obicei, şi porniră să tăifăsuiască. După un răstimp însă, chiar când Leahu se înfierbântase cu povestea unei fete de la ei, care rămăsese însărcinată cu unul şi s-a dus tocmai la Piteşti să lapede şi apoi să se bage acolo la stăpân, că în

sat o arătau cu degetul oamenii de omenie, Puiu îl întrerupse deodată, ridicându-se pe jumătate şi cu nişte priviri tulburi:

— Dar la voi cum se joacă *Ciuleandra*, Andrei?

— De, conaşule — zise gardianul puţin uimit că-l întrerupe şi mulţumit de întrebare — *Şuleandra* e joc greu şi trebuie să fie mulţi jucători şi lăutari buni care să ştie şi ei jocul… Greu!

Puiu vru să-l roage să continue povestea cu fata şi, împotriva voinţei, se pomeni spunând:

— Tu ai jucat vreodată *Ciuleandra?*

— Cum să nu fi jucat, boierule! se făli Andrei. Câte opinci n-am rupt cu ea, Doamne păzeşte! Că parcă omu-i şi nebun la *Şuleandra,* şi alta nu!

— Straşnic joc! observă Puiu cu o pornire ce nu se lăsa stăpânită. Şi eu am jucat *Ciuleandra* o dată, o singură dată, la Vărzari… A fost foarte frumos! Atunci mi-am ales şi nevasta, de la *Ciuleandra.* Ştii, ceea pe care am sugrumat-o, înţelegi?… *Ciuleandra* şi nevasta!

Îşi dădea seama că spune lucruri pe care nu vrea şi totuşi le spunea cu un glas straniu, încât însuşi gardianul se uita la dânsul nedumerit. Totuşi, ca să fie cuviincios, Leahu aprobă:

— Apoi prin partea noastră mai toţi flăcăii de la *Şuleandra* se însoară. Acolo se adună fiecare cu fata de-i place şi mi se strâng şi se oţăresc la joc, până ce-şi pierd minţile… Aşa-i jocul, boierule!

Ascultând distrat cuvintele gardianului, Puiu se chinuia să-şi reamintească melodia *Ciuleandrei* şi pentru că nu izbutea, se simţea profund nenorocit, îi trecu prin gând că ar trebui să schiţeze paşii ca să-şi amintească mai repede. Îşi dădu seama că gândul e bolnăvicios, îl alungă şi-şi zise ruşinat că gardianul l-ar crede smintit. În acelaşi timp însă nu se putu opri să nu întrebe:

— I-ascultă, Andrei, tu poţi să-mi şuieri *Ciuleandra?*

— Ba să mă iertaţi, conaşule — răspunse Leahu atât de

speriat parcă l-ar fi îndemnat la ceva extras ordinar de ruşinos — că eu de când sunt n-am şuierat, că nici n-am avut de la Dumnezeu dar la cântece.

— Păcat! murmură Puiu, în picioare, cu o figură imobilă, plină de hotărâre. Aş fi vrut să văd cum o joci tu, dar nu-mi pot aminti melodia, că ţi-aş şuiera-o eu foarte bucuros!

— Apoi că eu tot n-aş juca, boierule! zise gardianul cu un râs silit prin care vroia să-şi ascundă neliniştea. Nici nu mi-ar şedea bine, zău aşa, că *Şuleandra* e cu multă săritură şi eu, de, port în spate ani mulţişori! Joc de tineri, boierule, cu puteri de haram, iar eu am risipit ce-am avut, şi în război şi în alte necazuri, de mă mulţumesc să-mi ţin zilele…

— Ba eşti zevzec, Leahule! bufni Puiu cu mânie reţinută anevoie. Te lauzi că ştii şi nu ştii nimic!

— Nu zău, boierule, să nu vă supăraţi! se rugă Andrei, căutând să-l mulcomească. S-a şi întunecat, boierii din alte camere sunt bolnavi, nu ca d-voastră, şi se culcă devreme şi nu suferă gălăgia… Apoi de m-ar prinde cineva ţopăind pe-aici, ar fi vai ş-amar ce-aş pătimi de la domnul doctor!

Cu o sforţare dureroasă, Puiu se stăpâni să nu mai stăruiască. Vedea bine cât de ciudată e dorinţa lui subită cu *Ciuleandra* şi mai ales imposibilitatea lui de a-şi înfrâna gura. Ca să scape de ispita ce scotea mereu capul în sufletul său, puse pe Leahu să-i facă patul, să se culce. Se obişnuise să doarmă cu uşa spre anticameră deschisă. Acuma ceru s-o închidă. Peste împotrivirea lui, în fundurile minţii îşi zicea că trebuie să mai încerce să-şi rememoreze melodia blestemată. Se dezbrăcă, se sui în pat şi, parc-ar fi vrut să înăbuşe pornirea ce creştea într-însul vijelios, închise ochii şi îşi trase tartanul peste cap. Crâmpeiele de melodie însă îl urmăreau acuma ca nişte albine întărâtate. Răsărea câte-o măsură de undeva, îi fâşâia în ureche, se stingea şi lăsa în locul ei o dorinţă mai poruncitoare de a-şi aduce aminte. Subt învelitoare

începu să fluiere în surdină altă frântură de arie apărută din nou în creierii lui.

Încetă repede. Era falsă. Şi atunci, furios, sări din pat şi, în vârful picioarelor goale, se porni să îmbine nişte paşi de joc, fără zgomot, să nu-l audă de-alături gardianul, să-şi închipuie că a înnebunit. Se trudi vreun sfert de ceas şi nu izbuti să închege *Ciuleandra* Când se vârî iar în pat, asudat, se simţi mai mulţumit şi-şi zise:

„Am să mi-o reamintesc… N-am să mă las!”

XXII

După o noapte zbuciumată de visuri multe şi ciudate, Puiu se trezi foarte liniştit şi cu o hotărâre fermă în suflet. Îşi făcu toaleta cu mai mare grijă ca alte dăţi. Se privi lung în oglindă şi-şi găsi o înfăţişare demnă. Faţa palidă, slăbită, pielea întinsă, lucioasă pe umerii obrajilor şi zbârcită puţin în colţurile gurii, apoi ochii rătăcitori şi mai adânciţi în orbite îi arătau un om nou, cu totul deosebit de fostul dandy veşnic pudrat, parfumat şi pomădat. Îşi zise că acestea sunt urmele suferinţei, se simţea încântat că a suferit atâta şi socotea că prin suferinţă s-a apropiat de Madeleine.

Fixă oglinda cu picior pe masă aşa încât, trecând, că se poată vedea şi admira mereu, până va sosi doctorul pe care-l aştepta azi mai încrezător ca totdeauna.

În sfârşit Ursu apăru cu alaiul obişnuit şi-i adresă întrebarea cunoscută:

— Ce mai nou, domnule Faranga?

Îl măsură o clipă, aruncă o privire împrejur şi se pregăti să plece. Puiu însă îl reţinu cu vioiciune:

— Doctore, te rog, am să-ţi fac o destăinuire foarte importantă!

Ursu se uită la el cercetător:

— Poftim! Te ascult!

— A, nu! se apără Puiu aproape protestând. E ceva particular şi doresc să ţi-o comunic numai d-tale, între patru ochi… Ţin foarte mult, doctore!

Doctorul îl mai privi puţin şi încheie:

— Bine, am să te chem îndată ce voi termina vizitele.

Puiu fu cuprins de o înfrigurare mânioasă. Alerga de ici-colo, mormăind frânturi de cuvinte parcă şi-ar fi aranjat un discurs, trecea în anticameră la gardianul care se aşternuse să descifreze *Universul*, iar se întorcea în odaia lui… De câteva ori trimise apoi pe Leahu să vază dacă nu s-au sfârşit încă vizitele. Răspunsurile îl supărau căci erau invariabil aceleaşi: mai e niţel… Când fu chemat în sfârşit îşi luă brusc o ţinută rigidă şi porni cu paşi solemni, urmat de nedespărţitul gardian ca de un aghiotant.

— Ei, s-auzim! îl întâmpină doctorul Ursu în picioare, scoţându-şi halatul alb.

În faţa lui, Puiu se simţi atât de emoţionat că vorbi cu glas înecat:

— Doctore, am descoperit pentru ce am omorât pe Madeleine…

Ursu tresări. Aruncă halatul pe un scaun şi se apropie bănuitor.

— Ai descoperit? D-ta? Nu se poate!

— A fost greu, fireşte — surise Puiu, satisfăcut de neîncrederea lui. Nici nu mă mir că nu crezi. Cu toate astea am descoperit. După lupte grele şi mari zbuciumări sufleteşti. A trebuit să-mi scrutez trecutul, faptele; gesturile cele mai mici… A fost o muncă titanică!

Doctorul nu-şi putea ascunde uimirea. Avea o şovăire care arăta că nu ştie ce să creadă. Îl aşează şi-l invită să-i povestească. Şi Puiu, cu multă introducere şi copioase amănunte, spuse cum a ajuns să-şi dea seama că e

împovărat cu o cumplită ereditate criminală şi cum aceasta a tot râvnit să se manifeste până ce a izbucnit în uciderea Madeleinei. Povestind se făcuse mai palid, îi tremurau puţin mâinile, păstrând însă pe faţă mereu un surâs de martir.

— Acuma toate sunt clare în mine ca lumina soarelui — adăogă cu o strălucire extatică. Nu-ţi închipui şi nimeni nu-şi poate închipui ce îngrozitor a fost când a trebuit să-mi dau seama! Nu e puţin lucru să simţi categoric într-o bună zi că eşti un criminal născut şi că toată viaţa ta a fost un lanţ de porniri criminale, de crime oprite la timp numai prin voinţa şi educaţia ta, că ai trăit atâţia ani cu povara asta imensă în suflet! Azi mă mir cum am putut trăi aşa, cum n-a fost nimeni să-mi deschidă ochii!

Ursu îşi regăsise stăpânirea. După o pauză îi zise liniştit:

— Totuşi asta încă nu ne spune de ce tocmai pe soţia d-tale ai ucis-o?

— Curios eşti, doctore! se enervă deodată Puiu. Am ucis-o pe ea, fiindcă ea s-a nemerit să fie atunci acolo! Nu pricepi? Dacă-mi ieşea în cale jupâneasa, aş fi omorât pe jupânească, ori dacă erai chiar d-ta în faţa mea, străin cum eşti, fii sigur că pe d-ta te sugrumam!

Foarte agitat, făcu un gest cu mâinile, încleştându-şi degetele convulsiv. Doctorul urmări gestul şi întrebă brusc, aspru:

— Aşa ai sugrumat-o şi pe ea?

— Probabil — răspunse Puiu repede; apoi, ca şi când s-ar fi încurcat, continuă mai domol: Exact însă nu-mi aduc aminte… Ştii, în momentele acelea singur instinctul e conştient şi activ, restul se supune orbeşte!

După o mică tăcere, cu alt glas, aproape stins, zise:

— Dealtminteri toată înfăţişarea mea, când eram furios, avea ceva din cruzimea bestială a primitivului. Cineva mi-a spus odată, nu ştiu cine, dar vorbele mi le amintesc perfect, mi-a spus, evident, glumind, că la mânie seamăn

ca două picături de apă cu omul din caverne!

— Nda — murmură doctorul pierdut, cu gândurile aiurea.

— Din toate astea trebuie să reţii, doctore — reluă Puiu apoi cu un nou avânt — că motivul crimei e o dispoziţie criminală foarte puternică, înţelegi? Eu, când m-au adus aci, în primele momente de tulburare, nu-mi dădeam seama cum am putut săvârşi o crimă atât de odioasă. Ei bine, azi, după trei săptămâni de meditaţii necontenite, sunt lămurit. Adevărul adevărat e că sunt nebun! M-am constatat eu însumi, doctore! Nu o clipă de nebunie, cum credea sau voia să facă să se creadă bietul tata, ci o nebunie definitivă şi iremediabilă! Din nenorocire asta e realitatea, doctore!

Avu un râs scurt, nervos, sec, care răsună în odaie ca o scuturare de cioburi sparte. Doctorul Ursu se cutremură parcă l-ar fi atins o undă neaşteptată de frig.

XXIII

— Ascultă Andrei, tu crezi că eu sunt bolnav? Ori nu crezi? Spune drept! întrebă în aceeaşi seară Puiu, cu un râs straniu, pe gardianul care-i aşternea patul.

— Ce boală, boierule? zise gardianul răspunzând cu râs la râsul lui. Boală boierească! Aşa-i totdeauna când boierul dă de o belea mare, o întoarce degrabă pe chestia boalei şi s-a isprăvit toată încurcătura.

Leahu ştia, cum ştia tot sanatoriul, că boierul lui vrea să se facă nebun ca să scape de puşcărie. De aceea nici nu lua în seamă unele ciudăţenii, dându-şi cu socoteala că, prin ele, boierul, şiret, umblă să-l lege şi pe el la gard.

Altminteri i se părea foarte de treabă, bun la vorbă şi la inimă. În sinea sa, deşi poliţist, îi admira şmecheria: adică pentru că a greşit de a omorât o femeie (care femeie nu-i vrednică să fie omorâtă — zicea dânsul deseori de când a păţit ruşinea cu nevastă-sa), să tai capul unui om cumsecade? Mai cunoştea el cazuri de la armată când unii, ba ca să scape de tot de oaste, ba de vreo pedeapsă grea, încercau să se prefacă nebuni. Dar acolo nu mergea ca aici, căci ţi-i punea în cearceafuri reci şi ţi-i muştruluia de le trecea repede pofta de-a simula.

Puiu, începând întrebările, se gândise să povestească gardianului ce-a vorbit azi cu doctorul. Acuma se răzgândi şi-l puse pe el să-i spună cazuri de crime, doar el, ca poliţist, trebuie să cunoască multe. Ascultă un răstimp liniştit, apoi deodată îl opri:

— Stai, stai, Andrei, să vezi cum s-a întâmplat cazul meu. În ziare n-aţi putut vedea mare lucru, că nu ştie nimeni afară de mine cum a fost chestia. Dar să-ţi spun eu, ca să ştii şi tu!

— Adică în chestia cuconiţei? întrebă gardianul.

— Da… Ţie pot să-ţi spun, că acuma noi suntem ca fraţii, de peste trei săptămâni de când stăm împreună, ştii, camarazi ca la război, cot la cot…

Uită însă ce a vrut să-i spună şi se întrerupse zăpăcit, înainte de a-şi aminti şirul, îi veni altă întrebare:

— Măi Leahule, tu ai fost în război, pe front, aşa-i?… Atunci spune-mi, dar să nu minţi, câţi oameni ai omorât tu în război?

Gardianul răspunse râzând*:

— Apoi, boierule, războiul nu se socoteşte la omoruri, că-n război omul nu omoară de bunăvoie, fără cu poruncă de la cârmuire. Dar eu, uite crucea, tot nu ştiu să fi omorât, nici în război, pe nimeni. De tras cu puşca trăgeam până se roşea ţeava câteodată şi eram bun ţintaş. Dar cu mâna mea nu ştiu să fi omorât nici măcar un bulgar!

Nemulţumit, Puiu urmă:

— La asalt n-ai fost niciodată?

— Ba fost, cum nu, că nădejdea noastră cea bună tot în baionetă ne-a fost. Dar nici acolo nu ştiu, zău cruce, boierule... Că eu în luptă întorceam puşca şi loveam mai mult cu patul, că-mi venea mai la îndemână. Am plesnit eu aşa pe mulţi, dar de omorât m-o fi ferit Dumnezeu, căci nici în război, spune şi la teorie, nu-i nevoie să omori pe inamic, ci să-l cotonogeşti, să nu mai poată face rău.

Puiu se arătă foarte decepţionat şi zise cu dispreţ?

— De-aceea n-ai omorât tu nici pe nevastă-ta când şi-a bătut joc de tine, vezi!

— Ba eu zic bodaproste, boierule, că n-am trăsnit-o, că-mi putrezeau oasele prin ocne pentru o muiere blestemată! făcu Leahu încet, închinându-se.

— Ei vezi, eu mi-am sugrumat nevasta cu toate că nu mi-a făcut niciun rău! reluă Puiu triumfător, cu o lucire aspră care-i mărea ochii.

Cum gardianul, în loc de răspuns, se mulţumi a strânge din umeri, Puiu continuă:

— Ba aş putea spune că nevastă-mea a fost un înger, băiete! Dar eu am fost osândit de Dumnezeu să ucid şi soarta a căzut tocmai asupra ei, săraca... Eu, vezi tu, toată viaţa aş fi ucis dacă nu-mi ţineam firea! Eu, de-aş fi fost pe front, omoram cel puţin o mie de nemţi!

— D-apoi că nici nemţii nu se lăsau aşa să-i omori cu una cu două! observă Leahu cu gravitate.

— Ori se lăsau, ori nu se lăsau! se înfurie Puiu. Eu îi împuşcam pe toţi şi gata! Că de-i ucideam pe ei, nu aveam să omor pe nevastă-mea, pricepi? Aşa stă chestia: de omorât trebuia să omor pe cineva... Acuma, dacă am stins un suflet de om, mi s-a împlinit osânda şi nu mai trebuie să omor pe nimeni, s-a isprăvit! Toată nenorocirea cu nevastă-mea însă vine numai de la tata, că el n-a lăsat să fiu trimis pe front!

— Păcatele pentru oameni sunt — murmură gardianul

foarte umil — dar Dumnezeu iartă pe om.

— Iartă, iartă şi trebuie să ierte — şopti Puiu tainic — şi cum să nu ierte, când ştii cum să rogi pe Dumnezeu... Dar când nu ştii? Că rugăciunea să n-o schimbi mereu, ci s-o ţii într-una...

Deodată îşi dădu seama că vorbeşte fără şir, se întrerupse, îşi netezi fruntea şi părul, şi zise trist?

— Aidem la culcare, Andrei, că-i târziu!... Greu e păcatul pe suflet, Andrei, şi tare apasă! Uite, eu câteodată îl simt mai greu ca o piatră de moară!

— Lăsaţi, boierule, că bun e Dumnezeu... — încercă gardianul să-l mângâie.

— Chiar dacă e bun Dumnezeu şi te iartă, păcatul rămâne şi apasă, apasă şi nu vrea să te ierte! Zi mai bine Doamne fereşte, Andrei!

— Doamne fereşte!

— Noapte bună!

XXIV

A doua zi ceru să se plimbe în grădina sanatoriului. Gardianul îl îmbrăcă bine cu blana care i se adusese de-acasă mai de mult.

Aerul aspru al începutului de martie îl învioră. Zăpada se topise, de-abia ici-colo mai dăinuia câte-o pată albă-cenuşie pe huma neagră ruginită. Copacii îşi scuturau crengile amorţite, parcă duhul primăverii ar fi revărsat valuri-valuri de întinerire. Mirosul de răveneală, ca un parfum viu al pământului, îi deştepta în suflet puteri noi şi noi îndemnuri de viaţă. Păşea înveselit şi sprinten pe cărările umede, ascultând cu plăcere cum îi scârţâia subt

picioare prundişul fin, dezgheţat.

— Vine primăvara, Andrei! susură Puiu într-un târziu cu nările gâdilate de o respiraţie plină.

— Vine, conaşule — mormăi gardianul cu mare nostalgie în glas. Pe la noi oamenii îşi curăţă plugurile…

Tocmai ajungeau la grilajul dinspre stradă. Un tramvai gol trecea; în mijlocul vagonului conductorul îşi făcea socotelile sugând desperat creionul. Un automobil veni din partea opusă şi dispăru sunând prelung din claxon. Puiu îşi zise că e exact sunetul claxonului de la maşina lui. Doi copilaşi, pe trotuar, se opriseră şi se uitau, printre gratii, ca într-o grădină din basme 5 când văzură însă pe Puiu cu însoţitorul său, o luară la fugă, speriaţi, parc-ar fi văzut nişte arătări. Chiar în acelaşi loc poposi pe urmă Puiu să privească pe strada care acuma era pustie de tot. Peste drum, o casă cos chetă, cu poarta de fier, cu trei ferestre la faţadă, albă, avea un surâs primăvăratec. Puiu o mângâie din ochi şi-şi aminti că întocmai aşa a fost şi casa în care au stat ei la Iaşi, în timpul războiului. Pe peretele curat, lângă poartă, erau două tăbliţe, mici, una a societăţii de asigurare, iar subt ea alta, cu fond albastru, ! indicând numărul casei în cifre albe. Din distracţie se sili să citească şi deodată tresări, ca şi când ar fi descoperit o veste urâtă.

— Ce număr are casa, Andrei, că eu nu-l văd bine? zise către gardian încet.

— Treisprezece! răspunse Leahu cu mândrie, după câteva secunde.

—Treisprezece? repetă Puiu.

Aşa citise şi el dar, fiindcă îi trecuse brusc un fior prin inimă, încercase să se înşele că n-o fi citit bine. Nu avusese niciodată aversiuni superstiţioase. Uneori, în lume, pentru că şi alţii pozau cu groaza de numărul fatal, se prefăcuse şi el că nu-l poate suferi. În realitate îi fusese indiferent orice număr precum în general indiferent îl lăsau toate lucrurile problematice. Niciun argument însă

nu-i putea alunga acuma simţământul vag şi cu atât mai tulburător de nelinişte ce începuse să-i înfăşoare sufletul ca într-un văl din ce în ce mai gros. După trei săptămâni de singurătate chinuitoare, pentru ce, când a ieşit întâia oară, a trebuit să vadă o casă cu numărul treisprezece? întrebarea nu cerea răspuns, dar îi sfârâia în creieri, ca o durere ascunsă.

Continuă plimbarea prin grădină, mai mult ca să nu se lase copleşit de o apăsare tot mai împovărătoare, îi era silă însă acuma de plimbare. Aerul i se părea umed şi înecăcios. Pământul cleios i se agăţa de şoşoni. Pretutindeni ochii lui descopereau numai urâţenie şi murdărie: crengi uscate şi rupte, bucăţi de hârtie, coji de fructe — urmele iernii, pe care topirea zăpezii le dezvălea ca nişte bube pe un obraz bolnav.

— Ajunge, Andrei! zise Puiu deodată, aproape înfuriat.

Intră zgribulit şi plictisit. Deasupra uşii, pe pervaz, la odaia în care stătea de atâta vreme, observă o tăbliţă cu numărul şaptezeci şi şase.

„Bine că nu mai am şi aici pe treisprezece!” se gândi dânsul.

Dezbrăcându-se însă repeta fără voie în minte numărul citit şi peste un răstimp se pomeni zicând:

— Şaptezeci şi şase, adică şapte cu şase tot treisprezece.

Hotărî să nu se mai gândească la coincidenţele acestea copilăreşti. E o depresiune nervoasă care-l face să vadă acuma în toate numai semne rele. Deoarece numai proştii pot crede în semnificaţia unor astfel de potriviri întâmplătoare, îşi zise că el, om civilizat, trebuie să se ridice mai presus de ele şi să le dispreţuiască. Dar, pe când se îndemna aşa, un gând ascuns i se sfredelea în trecut să mai dibuiască asemenea coincidenţe. Îi apăru îndată în minte necrologul din ziar şi reciti clar, văzând perfect şi caracterele tipografice» data înmormântării Madeleinei: „Marţi, 13 februarie...”

Când vru să-şi spună că mai doveditor ar fi fost dacă ziua morţii ei ar fi căzut într-o zi de treisprezece, îşi aminti fulgerător că cea dintâi întâlnire a lui cu Mădălina, acolo, la Vărzari, cu *Ciuleandra* şi toate celelalte, a fost tot într-o astfel de zi predestinată: duminecă, 31 iulie. În aceeaşi clipire îşi mai aduse aminte cum cineva i-a explicat odată că cele două cifre ale numărului fatal sunt mai primejdioase când se inversează. Efectele lui treisprezece simplu pot fi anihilate, pe când cifrele inversate prevestesc totdeauna un rău ce nu se poate evita prin nicio sforţare omenească.

„Chiar aşa a fost cu biata Mădălina” —îşi zise Puiu, apucându-se acuma să caute ce date din viaţa lui s-au petrecut în puterea numărului blestemat.

Însăşi ziua naşterii lui a fost la treizeci şi unu martie. Cifrele anului în care a murit maică-sa dădeau, adunate, tot treisprezece, iar el a terminat liceul în o mie nouă sute treisprezece…

Îl enervară atât de mult descoperirile acestea, încât, ca să le curme, trecu în anticameră, să stea de vorbă cu gardianul şi să-şi schimbe gândurile. Leahu însă plecase la masă. Pe când voia să se supere că nu l-a găsit, îi veni în minte că şi numărul maşinii lui, o mie trei sute treizeci şi unu, are un treisprezece simplu şi unul inversat.

— Şi totuşi n-am avut nici cel mai mic accident — mormăi dânsul râzând şi întorcându-se în camera lui. Ceea ce înseamnă că tocmai numărul fatal mi-a purtat noroc!

După un răstimp însă se gândi că aici trebuie să fie la mijloc o anihilare reciprocă a efectului celor două numere. Iar dacă o fi şi noroc, norocul e al bătrânului, căci bătrânul i-a trecut lui numărul de la maşina cea veche.

Iar încerca să-şi risipească gândurile acestea, zicându-şi că sunt nişte scrânteli datorite enervării fireşti pe care a produs-o izolarea atât de îndelungată. El, aici, dacă chibzuieşte bine, a fost de fapt mai rău ca într-o

închisoare, căci a avut parte de un observator care seamănă cu un director de temniţă, mai curând decât cu medicul unui bolnav de nervi, cum trebuia să-l considere, chiar dacă n-ar fi crezut. N-a fost supus nici unui examen serios, afară de nişte analize obişnuite în sanatorii. Observaţia s-a mărginit la un interogatoriu asupra faptei, ca şi când fapta, şi împrejurările l-ar fi interesat mai mult ca făptuitorul. Toată purtarea doctorului demonstrează o vrăjmăşie ascunsă, cum foarte bine spusese bătrânul deunăzi. A fost veşnic tăcut, morocănos, parcă înadins ar fi căutat să-l exaspereze. Impresia lui dintâi nu l-a înşelat şi, de şi-a înăbuşit-o, a fost numai pentru că-i era frică să nu fie o închipuire bolnavă. Dar azi nu mai încape nicio îndoială. Tatăl său a avut perfectă dreptate. Dacă nu-şi mai poate stăpâni nervii acuma, de-a ajuns să se' sperie de cifre fatidice, vinovat e doctorul singur care l-a tiranizat în loc să-l menajeze.

„Până şi cununia mea cu Medeleine a fost într-o zi nenorocoasă" — se întrerupse brusc Puiu, ca şi când în timp ce voise să alunge gândul stăruitor, acesta, s-ar fi oploşit într-un colţ, ca să crească şi să se umfle în tihnă, şi acuma ar fi izbucnit mai stăruitor. „Adică la treizeci şi unu martie, iar logodna noastră la treisprezece februarie. Şi exact patru ani după logodnă, în aceeaşi zi, înmormântarea! Apoi să nu aibă toate acestea nicio semnificaţie?... Sărmana Madeleine! De la prima până la ultima întâlnire cu mine, toate subt vraja numărului catastrofal! Am fost ursiţi amândoi, se vede, să îndurăm împreună un destin îngrozitor. Poate că şi ea s-a născut într-o zi de treisprezece?... Adevărat, nici nu ştiu în ce zi s-a născut. Nici măcar anul. Dar anul l-aş putea calcula: patru de căsnicie, patru în străinătate, de patrusprezece ani era atunci* Degeaba, ziua n-o ştiu..."

Toată ziua se chinui cu socoteli şi interpretări înjurai numărului, iar când, după-amiazi, veni bătrânul, îl întâmpină nerăbdător:

— Tată, în ce zi a fost născută Madeleine?

— Ultima zi a ultimei luni a anului! răspunse* Faranga prompt, cu un surâs îngăduitor. Sper că am fost cât se poate de categoric?

— Ultima... adică treizeci şi unu decemvrie! murmură Puiu galben. Treisprezece inversat... Ca şi minei

Bătrânul Faranga tăcu câteva clipe nedumerit, apoi zise cu imputare:

— Puiule dragă, mă superi rău dacă începi acuma cu lucruri d-astea! Nu mai ştiu ce să cred de tine, dragul meu!

— Nici eu nu ştiu, tată! zise Puiu profund abătut. Toată ziua m-a preocupat un număr, toată ziua! Parcă un cui mi s-ar fi înfipt în cap şi nu-l mai pot smulge!

— Copilării, Puiule! îl mângâie bătrânul foarte palid.

Trebuie să mai ai răbdare, numai câteva zile! Am făcut demersuri pentru mutarea ta în alt sanatoriu şi cred că în puţine zile nu vei mai fi aici! Prin urmare...

Puiu îndreptă nişte ochi rătăcitori spre tatăl său şi deodată izbucni, implorând:

— Da, tată, da! Mută-mă de-aici, te rog! Nu mai pot! Simt că mă pierd de tot aici, îmi pierd şi minţile, tată!... Doctorul! Doctorul, tată! Mă urmăreşte, să ştii, e adevărat! E duşmanul meu! Am încercat să-l îmblânzesc, m-am stăpânit, m-am umilit, în zadar. Vrea să mă distrugă, tată! în fiecare noapte îl visez cum mă înţeapă în creieri cu ace lungi, fără milă, mereu...

Plângea cu sughiţuri mari, cu capul pe pieptul 20 bătrânului, iar bătrânul, cuprins de o înfiorare grea; îl bătea blând pe umăr şi murmura:

— *Voyons,* Puiule, *voyons*!

XXV

Pe urmă Puiu se linişti din nou, parcă plânsul i-ar fi spălat sufletul. Perspectiva mutării îl umplea de încredere. Aştepta ziua ca o mântuire. Bătrânul spusese: câteva zile; să fie şi o săptămână, numai să scape de urmărirea doctorului. În aceeaşi seară zise cu bucurie gardianului:

— Ei, Leahule, în curând scăpăm de-aci, amândoi!

— Să v-ajute Dumnezeu, boierule, că se-mplineşte luna de când vă chinuiţi aci — răspunse potolit gardianul. Eu ca eu, că mie mi-a fost mai bine ca acasă, c-am avut de toate din belşug şi muncă mai nimic. Dar pentru d-voastră...

— Ne ducem, Andrei, oriunde, numai aici nu mai stăm! adăogă Puiu cu atâta mulţumire că i se îmbujorară obrajii, uitându-se cu o bunătate care pe gardian îl umilea.

Andrei Leahu îl îndrăgise tocmai din pricină că-l vedea mai mult supărat. Înţelegea el că nu putea să aibă inima uşoară omul care a luat viaţa altuia şi încă a nevestei cu care trăise numai bine, dar i se părea că totuşi prea se zbuciuma acuma când orice zbuciumare era de prisos. Pentru el singura atitudine potrivita ar fi fost tăcerea, care însemna împăcarea cu lovitura soartei.

Puiu, ca totdeauna când se simţea înviorat, avea chef de vorbă. Spre deosebire de altădată însă acuma îi venea să tăifăsuiască tot despre lucruri din sanatoriu şi mai cu seamă despre doctorul Ursu.

— E tare ursuz — îndrăzni să observe şi gardianul mai târziu, când se încredinţă că boierul ocăreşte cu tot dinadinsul pe domnul doctor.

— Îmi închipuiesc că e rău şi cu personalul — îl îndemnă Puiu. Omul rău se cunoaşte de la prima vedere. Uite, parcă şi acuma îl văd colea, în dimineaţa ceea, cum

a intrat, posac, cum m-a fulgerat din ochi cu ură. Şi cum n-a zis nimica…

Andrei Leahu nu suferea, în sinea lui, deloc pe doctorul Ursu pentru că nu i-a vorbit niciodată frumos, ci numai cu huiduială şi ocară. În fiecare dimineaţă a găsit să-i facă vreo observaţie, de faţă cu toată lumea. Se simţea jicnit în demnitatea lui căci el nu era nici servitor, nici de pe drumuri, ci în serviciu, cu ordin de la domnul prefect. Nu arătase însă nimănui simţămintele lui, nici lui Puiu, deşi îl pipăise de la început că nici dânsul nu se are bine cu doctorul. Îşi zicea că-i mai bine să-şi ţie gura; boierii se ceartă, tot ei se împacă; cel puţin să nu se împace pe spinarea lui. Apoi, oricâte jicniri şi chiar bătăi să fi îndurat, lui îi plăcea serviciul aici. Îi rămânea neatinsă întreaga leafă, în afară de bacşişurile grase ce i le arunca boierul bătrân, care, adunate, mai făceau o leafă, dacă nu şi mai mult, căci bătrânul, de câte ori venea, şi nu s-a întâmplat să lipsească nici trei zile, niciodată nu uita să-l cinstească, şoptind mereu şi numai atâta: „Să-l serveşti, băiete, cum ştii mai bine!” De aceea şi acuma îi păru rău că a scăpat vorba către Puiu şi căută să scape cu răspunsuri mai în doi peri.

— Tocmai şi oamenii se miră cum de-i aşa de aspru domnul doctor, că doar şi dumnealui a ieşit tot din opincă — observă dânsul, zicându-şi că, repetând ce-a auzit de la alţii, el s-a pus la adăpost.

— Sigur! aprobă Puiu. Am aflat şi eu că-i fecior de ţăran.

— Aşa, boierule — adăogă Leahu. Îmi spuse şi mie bucătarul de-aici, de la spital, că-l cunoaşte pe domnul doctor de când era la şcoală. Îl ştie bine de tot, că au fost împreună la spitalul cel mare Brâncovenesc, că bucătarul acolo a slujit înainte de a se băga aici. Şi zice că domnul doctor să fie chiar din oameni săraci, şi încă de prin judeţul nostru, din Argeş.

— Din Argeş? Cum din Argeş? întrebă Puiu deodată cu

voiciune.

— Da, conaşule — apăsă gardianul. Chiar din Argeşul nostru, dintr-o comună prin care am umblat şi. Eu, îi zice Vărzari.

— Care Vărzari? reveni Puiu uimit.

— Apoi eu numai un sat Vărzari cunosc în Argeş — zise Andrei puţin încurcat de insistenţa boierului — pe şoseaua cea mare de la Piteşti la Râmnic!

— Aşaa? Din Vărzari? repetă Puiu gânditor. Curios..

Andrei se uită la boier şi văzându-l îngândurat, i se păru că o fi spus ceva ce nu se cuvine. Ar fi vrut s-o dreagă şi nu ştia cum. Vinovat însă nu se simţea căci nu spusese nici minciună şi nici nimic rău. De altfel, domnul doctor însuşi se lăuda, chiar către servitori, că e băiat de ţăran.

Puiu vru să mai vorbească cu gardianul, să-i treacă vremea, dar trebui să renunţe căci gândurile lui toate se învârteau numai în jurul ştirii pe care o aflase.. Va să zică doctorul Ursu e din satul Mădălinei! De acea s-a interesat atâta, mereu şi numai de ea! Şi totuşi când i-a povestit, deunăzi, a ascultat parc-ar fi fost străin şi parcă nici n-ar şti că există Vărzari pe lume. Doar la *Ciuleandra* a intervenit şi el, ca şi gardianul, pronunţând *„Şuleandra”,* ca localnicii, cu o îndulcire moldovenească.

— Ciudat! murmură iar Puiu, retrăgându-se. Acuma, la urma urmelor, nu mai are nicio importanţă.

XXVI

— Am să te rog să mai vii azi pe la mine! îi zise doctorul Ursu a doua zi cu glas aproape mieros care i se

păru mai antipatic decât cel aspru obişnuit.

Puiu se stăpâni perfect. Îşi propusese, după ce cumpănise îndelung cum să utilizeze vestea aflată, să fie indiferent, să nu-i pomenească nimic, deoarece în curând tot va fi mutat de-aici şi spera să nu se mai întâlnească niciodată cu Ursu.

Fu chemat iar târziu, probabil după ce doctorul isprăvi toate vizitele. Acuma însă a aşteptat liniştit, nu ca rândul trecut.

Doctorul Ursu îl primi amical, îi strânse mâna şi vorbi cu un surâs ca un rânjet:

— Ei, domnule Faranga, sper că foarte curând calvarul d-tale se va sfârşi!

Puiu îşi închipui îndată că doctorul o fi aflat despre intervenţia bătrânului, totuşi tăcu şi doar strânse din umeri.

— Cum, nu te bucuri deloc? se miră doctorul, cu glas dulce.

— Acuma mi-e egal — zise Puiu morocănos.

Ursu îl privi lung, scrutător, parc-ar fi vrut să-şi mai verifice o convingere deplin formată, şi apoi râse ca o zgârietură de ferestrău:

— Astea-s vorbe, domnul meu! Nimeni, în situaţia d-tale, nu primeşte cu indiferenţă asemenea comunicare!

Pentru că Puiu stăruia în nepăsare, doctorul, în loc să-i spună cum se va sfârşi calvarul, urmă confidenţial:

— Ştii, domnule Faranga, că *Ciuleandra* d-tale m-a urmărit şi pe mine cum trebuie să te fi obsedat atunci pe d-ta!

Puiu îl măsură cu dispreţ o clipă, apoi răspunse tot calm:

— Doctore, pomeneşti despre *Ciuleandra…* Bine. Mărturisesc că pe mine m-a obsedat şi mă obsedează *Ciuleandra* ca o fatalitate. Dar nici d-tale n-a putut să-ţi fie *Ciuleandra* tocmai străină, doctore?

— Cum? tresări Ursu surprins.

— D-ta nu eşti din ţinutul unde se joacă *Ciuleandra?* urmă Puiu.

— Ei şi?

— Nu eşti chiar din satul Vărzari, unde am jucat şi eu *Ciuleandra* odată şi unde am întâlnit pe Mădălina?

— Şi? repetă acuma foarte sec doctorul.

— Şi, şi — îl imită Puiu cu un calm nezdruncinat. Asta înseamnă că atunci când îţi vorbeam despre satul d-tale, despre jocul d-tale...

Se întrerupse brusc parc-ar fi amuţit din senin, îşi aduse aminte cum se hotărâse să nu-i impute nimic. Faţa lui păstra aceeaşi linişte, iar privirea îi rămase tot înfloritâ cu puţină ironie.

Pe Ursu îl supără mai mult întreruperea, decât imputările. Se roşise şi nările îi tremurau. Aşteptă câteva clipe să continue. Puiu se scufunda mai tare în tăcere.

— Crezi că eram şi eu obligat să-ţi fac destăinuiri intime? făcu doctorul cu o scânteiere aspră în ochi şi cu glasul dur ca bolovanii rostogoliţi. Uiţi că eu am fost în dreptul meu şi chiar dator să-ţi cunosc intimităţile!... Să nu intervertim deci rolurile!

Îşi luă seama şi se potoli îndată. Figura i se destinse, în ochi îi reapăru lucirea obişnuită, cercetătoare, iar pe buze îi răsări un zâmbet silit:

— Ai reuşit să mă faci să-mi pierd cumpătul... şi doar firesc este ca eu să mi-l păstrez totdeauna, nu?

— Probabil — zise Puiu rece.

— Dar d-ta mi-ai adus o acuzaţie care e aproape o insultă pentru mine ca medic — urmă Ursu stăpânit. D-ta îţi închipui, se pare, că întrebările mele asupra unor chestii delicate din trecutul d-tale aveau vreun scop străin de obiectul observaţiei pentru care d-ta te afli în grija mea... Da, da, am înţeles că asta îţi închipui! Ei bine, trebuie să ştii că te înşeli rău, domnule Faranga! Şi trebuie cu atât mai mult că ţi-am mai explicat odată pentru ce sunt obligat să insist cu asemenea întrebări.

Dovada cea mai bună de altfel o constituie faptul că, în povestirile d-tale am găsit puncte de sprijin foarte importante pentru argumentaţia din referatul meu asupra cazului d-tale.

Puiu tăcu. După o pauză, doctorul reluă:

— Iacă, *Ciuleandra!* Te-a enervat când am stăruit.

Ei bine, sunt convins că *Ciuleandra* are un rol în fapta d-tale! Aşa cum mi-ai zugrăvit-o şi cum o cunosc şi eu…

— Spune, doctore, te rog, ai jucat-o şi d-ta? întrebă deodată Puiu cu o lăcomie ce-i sfărâma toate hotărârile.

Doctorul Ursu îl scrută un moment, ca şi când ar fi vrut să se încredinţeze dacă întreabă serios sau batjocoritor. Ochii lui Puiu pâlpâiau ca două lumini de licurici în amurguri târzii.

— Da, fireşte c-am jucat-o! zise doctorul rar, apăsat, ţintuindu-i privirea. Şi mi-a plăcut!

— E un joc uluitor, doctore, e formidabil! se aprinse Puiu. E un vârtej spăimântător pe care nu-l mai poţi uita până la moarte!

Avu o tresărire parc-ar fi vrut să se ridice de pe scaun, să fugă. Se stăpâni încruntat şi continuă cu o însufleţire aproape mânioasă, tremurându-şi fără voie genunchii:

— Şi tocmai satul d-tale e cuibul *Ciulendrei,* doctore! Am auzit că nicăiri nu se joacă aşa de frumos ca acolo, să ştii, am auzit!

Sări brusc în picioare, nemaiputând şedea nemişcat pe scaun, şovăi puţin şi apoi zise foarte confidenţial:

— Acuma trebuie să plec, doctore, negreşit! Dar înainte de-a pleca, te rog, d-ta trebuie să ştii, că doar eşti de la obârşie, spune-mi, te rog, cum începe melodia *Ciulendrei?* Mă frământ mereu să mi-o reamintesc şi nu izbutesc deloc, absolut deloc… Şi e o melodie atât de caracteristică! Din nefericire eu nu-s meloman şi poate de aceea n-am reţinut-o şi nu-s capabil să mi-o împrospătez. Nu-ţi închipui ce plăcere mi-ar face! Mădălina mi-o cânta la pian câteodată, avea o ureche admirabilă, şi eu jucam

după cântecul ei, adică mai mult ţopăiam aşa…

Îi venea să-i arate cum ţopăia. Se opri ruşinat şi obosit, căci vorbise foarte repede, parcă l-ar fi alungat cineva, cu un glas rugător şi cu faţa luminată de o mulţumire mare. Doctorul vru să-l reţie, zicându-i:

— Nici eu nu-s meloman şi deci nu ţi-aş putea fi folositor. Dar, dacă ţii neapărat, voi încerca să-ţi procur melodia. Să vedem, poate reuşesc…

— O, îţi mulţumesc foarte mult, doctore, din toată inima, crede-mă! strigă Puiu într-un elan de entuziasm. Prin asta mi-ai dovedit că eşti un suflet bun! Mi s-a spus că eşti pătimaş şi răzbunător, şi, iată, mărturisesc, am crezut şi eu, dar acuma sunt convins până-n rărunchi că ai fost calomniat… în sfârşit mă retrag, scuză-mă! Poate că, până să mi-o procuri d-ta, o să-mi reamintesc eu *Ciuleandra,* cine ştie? Norocul omului vine când nici nu crezi…

Plecă atât de grăbit că gardianul abia îl putu ajunge din urmă.

XXVII

— Andrei, închide bine uşa! şopti Puiu intrând în anticameră. Închide, închide, că trebuie să facem o încercare!

Gardianul încuie uşa nedumerit, uitându-se la boierul care continuă foarte vesel şi misterios:

— Doctorul mi-a dat o idee, Andrei! Fără să vrea, fireşte, că altfel e mare pehlivan. A refuzat să-mi fluiere *Ciuleandra,* s-a prefăcut că n-o ştie... Tocmai el să n-o ştie!... Crede că fără el n-am să mi-o reamintesc! Zice:

„Am să ţi-o procur eu”, şi e sigur că m-a legat la ochi! Parcă *Ciuleandra* ar fi un *Charleston,* pe note şi-n saloane. Ei bine, vreau să-i arăt eu domnului că pe mine nu mă poate purta de nas şi chiar mâine îi voi juca *Ciuleandra,* ca să crape de necaz! Numai să mă ajuţi şi tu, Andrei, auzi? Să nu te prefaci şi tu că n-o ştii, că eşti argeşan, ce Dumnezeu, şi argeşenii se nasc cu *Ciuleandra* în sânge!

Îşi freca mâinile, fericit, în vreme ce gardianul se tot ferea şi bâlbâia împăciuitor:

— Lăsaţi, boierule, c-o nemerim noi, numai să nu ne pripim.

— Bine zici, Andrei! aprobă Puiu încântat. Să nu ne pripim! S-o luăm domol şi cu plan! Numai oamenii cu plan reuşesc în lume, ca şi doctorul nostru!

Trecu în odaia lui să se schimbe. Îmbrăcându-se, fluiera şi fredona neîncetat numai arii de dans, când mai lente, când mai accelerate, iar printre ele se corecta nervos:

„Nu-i asta, tinere!.. Fals, fals, opreşte!”

Odată îi veni să râdă de încercările lui şi-şi zise cu glas tare:

— Puiule, eşti idiot!... Ce te-a apucat cu *Ciuleandra*?... Prostie! Prostie!... Astâmpără-te! Numai *Ciuleandra* îţi lipseşte acuma?

Alături gardianul se aşezase domol pe pat şi asculta frământările boierului şi-i era milă de el. De cum a ieşit de la doctor, a văzut că nu e bine ce e cu dânsul. Îi părea rău că într-adevăr nu ştia cântecul *Ciulendrei,* altfel i l-ar fi şuierat şi poate s-ar fi mulţumit.

— la mai dă-o dracului de *Ciuleandra!* zise Puiu apărând în pervazul uşii într-un halat cafeniu cu şireturi; faţa îi era obosită, blândă şi surâzătoare.

Leahu se sculă îndată bucuros:

— Prea bine ziceţi, boierule. Atunci eu m-aş duce să vedem de masă până una-alta?!

— Du-te, du-te, Andrei! vorbi Puiu linguşitor. M-a cuprins o foame de-mi vine să te mănânc şi pe tine!

Gardianul râse voios şi plecă blagoslovindu-l.

— Aşa! Scăpai şi de tine! murmură Puiu, respirând uşurat. De ce m-aş fi dat în spectacol înaintea unui om simplu care ar putea crede că nu sunt zdravăn la cap? Dar nici doctorului nu-i pot tolera să-şi bată joc de mine că nu sunt în stare să-mi reamintesc *Ciuleandra...* Nu, asta niciodată! încă nu m-am cretinizat de tot!

Se retrase în camera lui şi, fluierând o melodie aproximativă, începu să facă paşi de horă, corect, măsurat, mlădiindu-se uşor din şale, cu braţele întinse parc-ar fi ţinut de mijloc o jucătoare închipuită. După un răstimp se dojeni blajin:

— Nu-i aşa, domnule!

Încercă altă arie, cu alt ritm, cu alţi paşi. Iar fu nemulţumit şi iar schimbă. Apoi deodată ca, şi când ar fi avut o revelaţie, îşi zise:

— Procedeul e greşit din temelie! Nu melodia importă, ci paşii, adică jocul în sine! Întâi a fost mişcarea, deci dansul, şi abia mai târziu a venit cântecul ca un sprijinitor al ritmului! Prin urmare melodia trebuie să se adapteze

mişcării, nu invers! Iată de ce nu reuşeam şi nici nu puteam ajunge vreodată la un rezultat satisfăcător!

Porni numaidecât. Mişca picioarele şi braţele, îşi răsucea corpul şi fredona câte-o frântură de arie întâmplătoare. Continuând mereu îşi zicea ca o încurajare:

— Iac-aşa!.. Ei vezi?... Melodia infamă, jocul bun!

Ritmul deveni tot mai viu. Se pleca înainte, se îndoia înapoi, picioarele îi sfârâiau parc-ar fi avut jar subt tălpi. Sudori fierbinţi îi îmbrobonau fruntea, i se scurgeau pe tâmple şi, prin sprâncene, pe obraji. Din când în când, câte-un chiot chinuit îi ţâşnea din baierele plămânilor şi faţa i se aprindea de o bucurie imensă.

Aşa ţinu vreun sfert de ceas până ce, zdrobit de osteneală, se prăvăli pe pat şi rămase nemişcat acolo, cu ochii închişi, respirând greu, având însă pe faţă aceeaşi încântare şi în inimă un simţământ de triumf încât buzele-i uscate bolboroseau:

— În sfârşit i-am găsit meşteşugul!

Când pe urmă sosi gardianul cu masa, Puiu, mai odihnit, dar fără să se clintească de pe pat, îl întâmpină cu o mândrie răguşită!

— Andrei, s-a făcut!

— Ce s-a făcut, boierule? întrebă Leahu.

— *Ciuleandra*, băiete! explică Puiu. Am prins-o! Straşnic! Ehe, credeaţi voi că n-am s-o prind şi iacă! Am să ţi-o arăt, dar nu acuma, altădată...

Îi era foame. Înghiţi repede câteva bucături şi apoi se culcă şi numaidecât adormi şi nici nu se mai trezi până târziu după-amiazi, când veni bătrânul Faranga, care se bucură că-l găseşte în pat, odihnindu-se. Nu-l lăsă să se scoale.

— Stai culcat, Puiule, şi adună puteri! De altfel nici n-am să zăbovesc mult. Am trecut doar să te anunţ că am reuşit definitiv: Parchetul a admis să treci, pentru observaţie, la Sanatoriul Crucea Albă al profesorului

Dordea, ştii, cel care mi-a vorbit despre tine şi despre doctorul Ursu. Aprobarea s-a şi făcut pentru ziua de treisprezece martie, adică răspoimâine ca să avem timp să pregătim toate cum trebuie!

Puiu se cutremură şi murmură pierdut deodată:

— Treisprezece... iar treisprezece...

Faranga se enervă:

— *Mais tu es maniaque*, *mon enfant!...* O ţii lanţ cu superstiţiile, bune pentru doici şi babe bolnăvicioase.

— Tată, *je te prie*, *je te prie beaucoup* — zise Puiu cu glas plângător — nu vreau să mă mut la treisprezece! Mai bine nu mă mut deloc!

Ca să nu-l contrazică, bătrânul reveni îndată împăciuitor:

— Bine, atunci să te mutăm la paisprezece, fiindcă ţii numaidecât! De vreme ce aprobarea este pentru treisprezece, n-are nicio importanţă dacă mutarea va mai întârzia o zi!

Puiu însă clătină din cap, trist:

— Ba are, tată, mare importanţă, căci la treisprezece se împlineşte exact o lună de la înmormântarea Madeleinei!

— Ei şi?! făcu Faranga puţin încurcat. *Mais ce sont des enfantillages grotesques!* Nu-ţi închipui ce rău îmi pare că te-am ascultat şi n-am făcut lucrul acesta mai de mult, îndată ce am observat că doctorul de-aici e inabordabil! Azi poate s-ar fi terminat tot şi ai fi început să te refaci sufleteşte!

— Refacere sufletească! zâmbi Puiu, mai abătut. Da... refacere...

Spre seară se plimbă îndelung, gânditor, când prin camera lui, când prin anticameră şi spuse deodată gardianului care-l privise tăcut:

— Am chibzuit, Andrei, şi am cumpănit bine, bine de tot: nu mă mai mut deloc de-aci!... Tata îmi spuse că răspoimâine, că au şi făcut formele... Dar eu zic e a tot

mai bine-i aici, că m-am obişnuit acuma cu toate!

Leahu nu ştia ce să răspundă ca să-i fie pe plac. Tăcu.

— Tu ce crezi, Andrei? întrebă Puiu după o pauză.

— Eu zic cum ziceţi d-voastră — făcu gardianul cu prudenţă. D-voastră ştiţi mai bine că sunteţi om învăţat...

— Nu mă mut, Andrei! reluă Puiu cu îngrijorare. Te pomeneşti că acolo iar aş uita *Ciuleandra* şi pe urmă va trebui să-mi bat capul şi picioarele până să o nemeresc din nou!... Nu, nu, e mai bine aici!

În ochi îi izvorâse iarăşi o lucire stranie. Îşi continuă plimbarea tot mai agitat. Peste un răstimp reveni la gardian!

— Andrei, acum nu te las până nu-mi joci şi tu o *Ciuleandră*.

— Aoleu, boierule, eu am îmbătrânit şi nu mă mai 30 ţin picioarele! se scuză Leahu.

— Ia să nu-mi umbli mie cu minciuni, că doar eşti voinic cât un urs!

— Degeaba, boierule, că nu mai am multă putere — zise gardianul. Noi ne prăpădim iute, conaşule. Nu ca boierii. Trai greu, muncă multă, hrană slabă.

— Atunci, să-ţi arăt eu, băiete, cum se joacă *Ciuleandra!* strigă Puiu cu dispreţ.

Se sfărâmă pe loc câteva minute, apoi se întrerupse nemulţumit:

— Nu merge... Aici nu-mi vine... Sau am scăpat-o iar... Aidem dincolo, în camera mea, acolo trebuie să meargă!

Acolo Puiu se porni pe joc şi jucă, vesel, transfigurat, până căzu iarăşi frânt de oboseală. Acuma însă odaia se învârtea cumplit şi toată lumea parcă se clătina. Rămase ca un mort... Gardianul se retrase în odăiţa lui şi se închină.

XXVIII

Internul veni, foarte grăbit, să-l poftească la domnul doctor. Era de dimineaţă; încă nici nu se începuseră vizitele. Puiu, istovit, refuză:

— Nu merg… M-am săturat.

Doctorandul se spăimântă. Cum se poate să refuze invitaţia domnului doctor? Dacă-l cheamă, probabil are să-i facă vreo comunicare importantă. În orice caz, el nu ar îndrăzni să ducă un răspuns şefului că pacientul nu vrea să asculte chemarea. Mai mult înfăţişarea speriată a internului, decât argumentele lui, convinseră pe Puiu în cele din urmă.

Pe coridor, înaintea biuroului, văzu o ţărancă, cu o legătură în spinare, cu sumanul ros, cu opincile înnăclăite, cu o privire ciudată. Fără să se gândească, se opri o clipă în dreptul ei. I se părea că o cunoaşte, mai ales însă privirea ei îl intriga. Ţăranca de asemenea părea că-l cunoaşte, dar nu cuteza. Deodată Puiu o întrebă nervos:

— De unde eşti, femeie?

— Din Argeş, boierule, de la Vărzari — răspunse ea plângător.

Puiu primi răspunsul ca o lovitură de bici. I se făcu lumină: trebuie să fie mama Mădălinei.

„Ce caută aici mama ei? îi trecu prin minte fulgerător, dar nu mai zise nimic, ci intră brusc în cabibinetul doctorului. Fără să aştepte vreo întrebare, se repezi la doctorul care-l aştepta în halat, gata să pornească la vizitele de dimineaţă:

— Doctore, doctore, cine-i femeia din coridor?

Surprins de izbucnirea lui şi ferindu-se, doctorul îl îndemnă să se liniştească mai întâi. Iar după ce îl aşeză pe scaun, îi spuse:

— Acuma putem vorbi!… Tocmai pentru femeia

aceasta te-am poftit. E mama răposatei d-tale soţii.

— Mama Mădălinei! strigă Puiu, sărind în picioare Am recunoscut-o. Va să zică ea era!... După ochi am recunoscut-o... Dar ce vrea aici?... Pe mine mă caută?

— Domol, domol — îi zise doctorul aşezându-l iar jos, aproape cu forţa.

Puiu, parcă ivirea acestei femei i-ar fi răscolit viaţa din temelii, se făcu palid şi îşi muşcă sângeros buzele ca să se poată stăpâni şi să asculte. Doctorul îi explică tacticos, ca niciodată, că femeia, cum fac de altfel mai toţi oamenii din Vărzari când au vreun necaz prin Bucureşti, a venit la dânsul să-i ceară un sfat. Fiindcă întâmplarea a vrut să se găsească încă aici însuşi soţul răposatei, el, doctorul, a crezut mai nemerit să le înlesnească o întrevedere ca să se lămurească mai bine şi mai repede lucrurile. Dacă deci Puiu primeşte, va introduce imediat pe mama Mădălinei să spună ea singură ce doreşte. Puiu nu voia să vorbească cu femeia aceasta, îl îngrozea chiar numai gândul că ar putea să vorbească cu ea şi totuşi răspunse repede că da, doreşte să o asculte. Doctorul se arătă satisfăcut şi o strigă din uşă:

— Ia vino încoace, lele, vino!

Femeia intră sfioasă şi bănuitoare şi rămase în colţ, lângă uşă, mormăind:

— Sărut mâna...

Puiu o privi aprins ca şi când ar fi căutat pe Mădălina în trăsăturile ei ofilite. O clipă femeia îi întâlni ochii, dar se întoarse repede către doctorul Ursu care, revenit în mijlocul cabinetului, începuse să-i vorbească:

— Iacă, lele, dumnealui e bărbatul Mădălinei d-tale!

— Păi chiar aşa mi s-a părut şi mie adineaori afară, când m-a întrebat dumnealui, dar tot nu-mi venea să cred — zise ea începând încetinel şi continuând din ce în ce mai cu inimă. Tare s-a schimbat boierul de când a fost pe la noi de mi-a luat pe săraca Mădălina...

— Lasă că şi d-ta te-ai schimbat — interveni Puiu,

simţind o nevoie poruncitoare să spună ceva.

— Apoi cum nu, boierule, că vai mult amar m-a mâncat şi pe mine de-atunci — zise femeia clătinând grav din cap. Of, Doamne! Ş-apoi acu, peste toate, şi moartea Mădălinei. Numai sufleţelul meu de mamă ştie cât m-am perpelit când mi-au spus oamenii că mi s-a prăpădit sărmana fată şi încă de mâna boierului care mi-a luat-o de-acasă mândră şi frumoasă ca floarea cea albă…

Sfârşi plângând şi morfolind un colţ de năframă printre buze şi peste ochii lăcrimaţi. Cei doi bărbaţi tăceau. Puiu aruncă o privire spre Ursu, dar şi-o ascunse îndată să nu-l prindă. Tăcerea ţinu un răstimp frământată de bocetul aspru şi puţin forţat al femeii care pe urmă continuă, mereu plângător:

— Că ea sărăcuţa cât m-a rugat să n-o dau şi eu am dat-o şi n-am ascultat-o şi de n-aş fi dat-o, azi n-ar fi în pământ draga mamii, printre străini, ca vai de ea…

Puiu izbucni înăbuşit, nemaiputându-se stăpâni:

— Şi ce vrei acuma, femeie? Spune repede ce vrei!

Femeia, parcă asta ar fi aşteptat, îşi şterse lacrimile şi răspunse îndată fără urme de plâns în glas:

— Apoi când s-a auzit la noi în sat ce-a pătimit Mădălina şi cum a fost de oropsită, oamenii m-au învăţat să vin la d-voastră care mi-aţi luat-o şi să vă cer pagube pentru că mi-aţi omorât-o… Şi de-aceea venii.

Tăcu scurt şi se uită întâi la Ursu, pe urmă la Puiu, cu o privire în care şiretenia se îmbina cu tristeţea. Puiu stătea ca pe spini, se uita la ea neputincios, deschise gura să zică ceva, se răzgândi şi numai după o nouă tăcere spuse timid, dibuind:

— Bine, dar Mădălina a fost luată de suflet de mătuşa mea. Mădălina nu mai era fata d-tale şi d-ta nu mai aveai niciun drept asupra ei.

— Păi de suflet, vezi bine că de suflet — se îndârji femeia. Că doar n-am dat-o să mi-o ucideţi, că de ştiam că vreţi s-o omorâţi, apoi nici pentru toate co morile lumii

nu vi-o dădeam... C-apoi aşa uşor ar veni, să iai de suflet copiii oamenilor şi pe urmă să-i strângi de gât, să le storci sufletul. Da inima mea de mamă care am făcut-o şi m-am căznit de-am crescut-o mare să nu mi se frângă când îşi vede odrasla ucisă aşa ca un pui de găină? Străinului nu-i pasă, vezi bine, dar mama tot mamă e până la moarte!

Doctorul Ursu avu un gest involuntar de silă şi întoarse spatele, pe când Puiu, uluit şi zdrobit, se uita împrejur parc-ar fi căutat un sprijin. Femeia îi simţise slăbiciunea şi torăia într-una, când cu lacrimi, când cu imputări, până ce doctorul, plictisit, interveni:

— Destul, lele! Dumnealui are acuma alte griji mai mari şi mai grele!

— Or fi având dumnealui griji, dar pagubele mele de mamă?...

Atunci Ursu se indignă:

— Să-ţi fi adus aminte că eşti mamă când ai dat-o pe Mădălina, nu acuma când e moartă! Ai înţeles?... Şade urât să umbli a mai trage foloase şi din moartea Mădălinei! Uite-aşa, lele!

Femeia se zăpăci şi bâlbâi:

— Apoi oamenii tocmai la d-ta mă trimiseră...

— La mine? M-ai ascultat d-ta atunci pe mine? zise Ursu roşind şi cu o emoţie nouă în voce. Şi acuma ai vrea să te învăţ eu să înşeli lumea?... Eu n-am înşelat niciodată pe nimeni, lele! Numai alţii m-au înşelat, dar eu m-am ţinut totdeauna de vorbă!

Puiu nu mai recunoştea pe doctorul Ursu. I se părea că e alt om cel care vorbeşte, cu un suflet chinuit: ca şi al lui.

— Pentru că ai venit până aci şi ţi-ai cheltuit banii pe drumuri — urmă doctorul iarăşi mai aspru — să te duci la domnul Faranga, la tatăl dumnealui, boier mare şi bogat, şi să-l rogi să te miluiască cu ceva! Ai înţeles?... Şi dumnealui, suflet bun şi darnic, n-are să te lase să pleci cu mâna goală, măcar în amintirea şi de sufletul

Mădălinei. Dar să nu te apuci cumva să vorbeşti de pagube, că acolo ai s-o păţeşti urât de tot cu asemenea neobrăzări!

— Da, da! zise brusc şi Puiu, parcă doctorul ar fi vorbit din sufletul lui. Să se ducă la tata şi să-i spună că vreau eu să-i dea ceva, să-i dea mult, de sufletul Mădălinei! Fă-mi plăcerea asta, doctore! Ea nu merită, dar de sufletul Mădălinei să-i dea negreşit!

Plângea fără să-şi dea seama, lacrimile i se scurgeau pe obraji, îi picurau pe piept, încet. Simţea o durere continuă în creieri, o muscă enervantă care alerga în zigzaguri ascuţite, mereu, neostenită, vârându-se prin toate colţurile. Dar şedea nemişcat parcă i-ar fi fost teamă de dureri mai crâncene care nu aşteptau decât un prilej ca să se năpustească asupra lui.

Femeia, ruşinată, îşi şterse gura cu dosul palmei, se duse la Puiu, îi apucă mâna şi o sărută bolborosind:

— Să trăieşti, conaşule, sărut mâna, şi să-ţi dea Dumnezeu sănătate şi alinare…

Puiu nu răspunse nimica şi nici nu se mişcă.

Pe mână îi rămase urma buzelor femeii ca o pată rece.

Ursu o luă uşor de spate şi o duse spre uşă:

— Aşa, vezi, lele… Acuma o să-ţi dau un om să te îndrepte acolo!.. Şi să nu mai umbli cu astfel de treburi că nu şade frumos, leliţo!

Ieşi cu ea pe coridor.

XXIX

Peste câteva clipe, întorcându-se, găsi pe Puiu în aceeaşi poziţie, cu ochii tot atât de umezi privind într-un

punct fix. Doctorul observă că se uita tocmai la fotografia lui. Din perete, deasupra biuroului. Îi zise domol, parcă n-ar fi vrut să-i risipească prea brusc gândurile:

— Ce oameni!... N-am mai putut, a trebuit să intervin, mă scandalizase şi pe mine...

Glasul i se părea că vine din altă lume peste gândurile lui care vagabondau în trecut scormonind amănunte amorţite şi străduindu-se să închege din ele viaţă vie sau măcar amintiri legate. Îşi dădea seama că ar trebui să răspundă şi nu-i venea în minte nimic. Apoi deodată se cutremură ca şi când ar fi vrut să sece izvorul lacrimilor. Strânse pleoapele, ultimii stropi de apă sărată i se rostogoliră pe obraji şi ochii îi rămaseră ca spălaţi, cu lumina vie, cu privirile când fierbinţi, când rătăcitoare ca pâlpâirile unei flăcări gata să se stingă. Şi îndată gândurile se înşirară cuminţi, limpezi şi lucitoare ca nişte mărgele colorate pe o aţă subţire, iar glasul i se făcu vibrant ca după o răguşeală supărătoare:

— Îţi mulţumesc, doctore! Ai fost atât de bun pe cât te-am crezut eu de rău!

Doctorul Ursu surâse cu un gest vag.

— Ba dă! ai fost bun până şi cu mama Mădălinei! zise Puiu, adăogând apoi mai moale: Cât de bine vă cunoaşteţi! Ai cunoscut şi pe Mădălina, doctore, nu-i aşa?

— Da — murmură Ursu, întunecându-se.

— Trebuie s-o fi cunoscut bine, înaintea mea, mult înainte? stărui Puiu.

— Eram vecini şi fireşte c-am cunoscut-o de copilă — spuse doctorul cu un glas înfundat. Dar eu am fost mai mare ca ea, mult, cu vreo zece ani...

Puiu ardea acuma. Întrebările i se îmbulzeau în minte tumultuos şi nu îndrăznea să le aştearnă toate deodată în faţa doctorului de teamă să nu redevină cel de altădată, închis şi zgârcit ca un inchizitor. Lăsă să se prelingă câteva clipe până ce zise iar:

— Atunci desigur ştii când am fost noi în Vărzari; cu

Ciuleandra, doctore?

— Eram student şi în vacanţă — răspunse Ursu.

— Acuma ştiu tot, doctore, tot! strigă Puiu, pierzându-şi stăpânirea şi alergând la fotografia de lângă biurou. D-ta erai de faţă când am jucat eu *Ciuleandra* şi când am sărutat pe Mădălina! Erai acolo şi Mădălina se uita spre d-ta, îmi amintesc perfect. Stăteai în picioare, lângă un copac, mai la o parte şi te uitai drept la mine, numai la mine, şi ai văzut când am sărutat-o. Atunci eram aprins şi nu mă interesa decât *Ciuleandra* şi Mădălina şi te-am zărit doar ca prin vis, dar acuma te văd clar, parc-ai fi fost alături de mine. Uite, aveai exact înfăţişarea din fotografia asta, de-aceea m-a obsedat fotografia de când am intrat aci întâia oară. E adevărat, doctore? Spune! Spune!

— Adevărat — recunoscu doctorul, simplu.

Puiu se lăsă pe scaunul de la biurou, copleşit parcă de lumina crudă ce-l înconjura. Emoţia îl gâtuia. Mai avusese atâtea întrebări pregătite şi toate i se spulberaseră. Una singură îi ţâşni din inimă ca o săgeată:

— Doctore, d-ta ai iubit pe Mădălina?

Şi doctorul Ursu, ca şi când ar fi aşteptat-o, cu mâinile încrucişate la spate, în faţa lui, legănându-se câte puţin pe picioare, răspunse fără nicio sfială: — Am iubit-o mult, da… Era numai o copilă, dar am iubit-o şi ca pe o soră, şi ca pe o soţie… Pe-atunci eram însă sentimental şi aveam idealuri burgheze. Culmea fericirii o socoteam să ajung medic de plasă în judeţul meu, să iau de nevastă pe Mădălina, s-o fac cucoană, să ne iubim, să avem copii şi să trăim şaptezeci de ani. Am stat de vorbă cu ea şi m-a înţeles deşi părea altfel copilăroasă. M-am învoit şi cu măsa, cu femeia asta care a mai îndrăznit să vie la mine să-i dau o mână de ajutor ca să te şantajeze pe d-ta cu moartea Mădălinei. Din sărăcia mea am ajutat-o de multe ori şi pe ea, ca pe viitoarea mea soacră, pe femeia asta. Toate mergeau bine. Mai aveam doi ani până să ies om

cu pâinea în mână. Şi deodată ai picat d-ta la *Ciuleandra* ceea. Am avut imediat presimţirea că are să mi se întâmple un rău mare din clipa când v-am zărit apărând în ceardacul cârciumii. Apoi când ai intrat în horă şi te-ai prins lângă Mădălina, am înţeles că de-aci îmi va veni răul. Am încercat să lupt, să mă împotrivesc. Când au chemat-o s-o vadă boierii n-am vrut s-o las. Mi-au luat-o oamenii cu sila. Aţi plecat, am răsuflat. Credeam că am scăpat. Totuşi a doua zi am vorbit mai mult cu Mădălina, am prins-o de mână, mâna ei fierbinte şi aspră, m-am uitat în ochii ei: „Să nu te duci, Mădălino! Să nu mă laşi singur!” Şi ea mi-a răspuns din inimă: „Nu mă duc!” Pe urmă aţi venit, eu nu eram acasă, şi aţi luat-o. N-am plâns niciodată, n-am plâns nici atunci. Cârciumarului însă i-am căutat pricină şi l-am umplut de sânge. Auzisem că el fusese mijlocitorul şi că primise un bacşiş gras de la boieri. Şi aşa s-au risipit visurile mele de fericire conjugală burgheză. Nu mai aveam de ce să râvnesc la postul de medic rural şi în schimb am ajuns aici. Numai pe Mădălina n-am putut-o şterge din inimă. Am aflat norocul ei, succesele ei în lume, şi niciodată n-am căutat să mă apropiu de ea. Trăiam, nu ştiu de ce, cu iluzia că ea, în taina sufletului ei, tot numai pe mine mă iubeşte şi-mi era frică, mărturisesc, să nu mi se spulbere şi iluzia asta. Soarta m-a adus o dată, împotriva voinţei mele, în faţa d-nei Faranga. I-am fost prezentat ca oricare străin. A tresărit scurt, mi-a întins mâna şi mi-a spus câteva vorbe convenţionale. Atât. Dar eu eram mulţumit, căci în ochii ei — acuma îţi pot spune chiar şi d-tale — am văzut că nu mă uitase şi am înţeles că ar schimba toate bogăţiile şi succesele ei pentru circumscripţia ceea rurală pe care o visasem odinioară împreună. Am mai zărit-o pe urmă de câteva ori, totdeauna de departe, ea în limuzină elegantă, eu în vreo birjă hodorogită, căci drumurile noastre erau despărţite ca şi lumile noastre. O salutam respectuos şi-mi răspundea simplu. Eram două cunoştinţe fugare. Poate

că în adâncul inimii tot mai speram într-o minune care-mi va reda odată pe Mădălina, poate că şi ea tăinuia vreo speranţă pentru mine. Într-o dimineaţă însă, acum o lună şi două zile, când am sosit la serviciu, doctorandul mă vesteşte că în noaptea trecută, după insistenţa prefectului poliţiei, a internat aici pe fiul fostului ministru Faranga care, într-o criză nervoasă, şi-a sugrumat nevasta. Nu ştiu ce mutră voi fi făcut, dar sufletul meu se răsucea ca o râmă strivită. Se sfârşise definitiv orice speranţă chiar într-o minune!

Ursu nici nu mai căuta să se stăpânească. Glasul avea tremurări pe care zâmbetul permanent le sublinia cu o ironie cruntă. Pe Puiu fiece cuvânt îl aţâţa. Se făcuse umed de sudori. Cu ochii lipiţi pe buzele lui, sorbea însă până şi modulaţiile glasului parc-ar fi auzit o revelaţie. Apoi deodată izbucni în extaz:

— Eu totuşi am iubit-o mai mult, doctore! Am iubit-o atât de mult încât am şi omorât-o!

Doctorul îl privi cu o milă colorată de ură:

— Ai dreptate... Ai omorât-o chiar de două ori; întâi i-ai ucis sufletul când ai luat-o şi a doua oară i-ai ucis şi trupul! Aşa el

Puiu, în picioare, cu ochii holbaţi, strigă:

— Acum ştiu şi de ce am sugrumat-o, doctore! Acuma înţeleg că din pricina d-tale am omorât-o! Numai din pricina d-tale!

— Pentru că nici nu ştiai că exist? observă Ursu batjocoritor.

— Nu ştiam, dar te simţeam fără măcar să-mi dau seama! răspunse Puiu, triumfător. Când mă uitam în ochii ei nu mă vedeam pe mine, dar simţeam pe cineva! Şi ochii ceia frumoşi mie nu mi-au surâs niciodată! Melancolia ei nu mă cuprindea pe mine ci regreta pe celălalt. Sufletul ei se închidea în faţa mea oricât încerca să se prefacă. Şi atunci, când am înţeles că e ursită să-mi rămână totdeauna străină, pentru că nu mai puteam

spera s-o câştig niciodată, decât să fie a altuia, mai bine am sfărâmat-o!... Vezi deci că mi-am descoperit singur motivele pe care d-ta te-ai silit atâta vreme în zadar să le lămureşti? Pentru bolile sufleteşti nu există doctor mai bun decât bolnavul însuşi!

Încet-încet doctorul Ursu îşi recăpătase calmul său firesc. Vorbi acuma rece, aproape oficial:

— Aşa, domnule Faranga... Deunăzi îmi slăveai farmecul hazardului. El a făcut ca într-o clipă atât de grea a vieţii d-tale să ajungi tocmai subt scutul meu medical. În preajma despărţirii îmi pot permite să-ţi spun că, fără să ştii şi fără să vrei, ai fost ucigaşul fericirii mele. Evident, n-ai nicio vină şi totuşi ai fost unealta soartei împotriva mea. O clipă am fost ispitit, numai o clipă, mi-a trecut prin gând să te fac să simţi cât m-ai lovit. Medicul a fost însă mai tare decât durerea. Acuma când medicul şi-a terminat chemarea, a putut să vorbească şi omul. Referatul meu e făcut; rămâne doar să-l comunic Parchetului. Eşti tot atât de puţin răspunzător de fapta ceea pe cât ai fost de cea dintâi, când ai luat pe Mădălina din Vărzari!

Puiu nu înţelegea bine cuvintele doctorului, dar se crezu dator să răspundă cu mândrie:

— Am fost doi adversari fără să ne cunoaştem!

Doctorul Ursu îl întrerupse mai aspru:

— Am fost medic şi pacient. Asta e important.

Restul fum. Ai suferit, s-a risipit şi n-a rămas nimic decât pacientul în faţa medicului şi medicul în faţa conştiinţei.

Puiu ieşi clătinându-se pe picioare ca şi când genunchii i s-ar fi înmuiat. Merse pe coridor agale, cu braţele moarte, parcă i-ar fi fost străine. Doctorul Ursu îl petrecu până afară şi se uită după el până ce dispăru.

XXX

Toată ziua Puiu Faranga şezu posomorit lângă fereastră, privind cum ţârâia în grădină o ploaie măruntă, sâcâitoare, cernută prin site. Îi era indiferentă şi ploaia, şi grădina, şi toată lumea. Alte vedenii i se perindau prin faţa ochilor, estompate ca nişte năluci stranii pe care nu le putea opri şi care de asemenea nu-l interesau. Câte-un gând începea să dănţuiască brusc în mintea lui; îi urmărea sinuozităţile, undulările un răstimp şi apoi îl pierdea, plictisit...

Când veni înserarea îşi aduse aminte ceva, se ridică, se duse până aproape de uşă şi se uită în anticameră. Gardianul, cu un ziar în mână, citea încet, silabisind în sine ca să nu tulbure liniştea boierului. Făcu un pas spre el, hotărât, şi se opri în prag ca şi când ar fi greşit drumul. Se întoarse, ajunse iar la fereastră, văzu cum coboară întunerecul şi simţi în picioare mişcări uşoare, săltăreţe, irezistibile. Zâmbi mulţumit şi îndată începu să fredoneze. Nemeri melodia dintr-o dată. Şi jocul de asemenea...

Seara fu atât de istovit că gardianul trebui să-i ajute să se dezbrace şi să-l urce în pat ca pe un copil. Figura îi era surâzătoare şi suptă, cu urmele sudorilor încrustate pe obraji.

A doua zi se deşteptă greu, dar îndată ce se dădu jos din pat se simţi ca fulgul. Porni vesel prin odaie de ici-colo, aruncând în răstimpuri câte-o întrebare gardianului care, dincolo, deretica şi aranja în aşteptarea vizitei medicale şi răspundea numai în monosilabe. De altfel pe el răspunsurile nu-l interesau căci punea întrebările doar ca, subt pavăza lor, să-şi poată construi mai în tihnă un plan gigantic care-i încolţise de curând în creieri şi de la care avea să-i vie mântuirea cea mare.

În sfârşit dinspre coridor, prin uşile deschise, auzi paşii

doctorului. Îl cuprinse deodată un cutremur şi groaza că n-are să reuşească. Inima i se zvârcolea de moarte. Îşi încrucişă mâinile pe piept ca să-i acopere bătăile. Apoi doctorul apăru închis, sever, adulmecând în toate părţile. În anticameră, lângă uşă, gardianul încremenise în poziţie militărească. În urma doctorului acelaşi intern, lung şi antipatic, şi o soră de caritate nouă, bătrână, cu un registru în mână şi cu ochelari pe nas.

— Ce mai nou?... Ne simţim bine? întrebă doctorul, convenţional.

— Foarte bine, doctore, excelent! zise Puiu stăruitor şi, după o mică pauză, adăogă clipind cu înţeles: Mai ales mă simt vesel pentru că sunt aşa de uşor încât aş putea juca *Ciuleandra* două ore neîntrerupt şi fără să ostenesc deloc!

Internul îşi înăbuşi un surâs în vreme ce Ursu aprobă cu interes:

— Aşa?... Atunci nu mai ai nicio grijă?

— Ba da, am o grijă mare, doctore! răspunse repede Puiu. Şi tocmai în privinţa asta ţineam negreşit să-ţi vorbesc.

— Vrei să-mi spui acuma sau preferi între patru ochi? făcu medicul îngăduitor.

— Ce patru ochi? zise el dispreţuitor. Mântuirea adevărată nu se obţine cu declaraţii între patru ochi. Numai spovedania publică spală păcatele, doctore!

Îşi drese glasul, îşi compuse o poză teatrală şi continuă patetic:

— Când am venit aci la d-ta, ştie lumea pentru ce, am avut nişte gânduri foarte urâte. Pot să mărturisesc acuma fără înconjur şi fără sfială, mai cu seamă că ideea pornise de la tata şi eu am acceptat-o mai mult inconştient. Venisem la d-ta, doctore, după ce săvârşisem ştii ce, să mă prefac că sunt nebun şi astfel să te înşel pe d-ta şi justiţia. D-ta ai fost de bună-credinţă, trebuie să recunosc, şi mi-ai făcut analize şi m-ai descusut ca să... Acuma, însă, fiindcă trebuie să. Se sfârşească odată comedia asta

greţoasă, eu nu mai vreau să perseverez pe calea înşelăciunii, domnule doctor, nu mai pot! De-aceea m-am hotărât să declar, în faţa tuturor, pe conştiinţa mea şi pe cuvânt de onoare? că nu sunt nebun şi că pentru ce am făcut doresc să ispăşesc!

Doctorul Ursu rămase două clipe gânditor, murmurând:

— Da… da…

Şovăirea şi glasul lui absent întărâtară pe Puiu. Se simţi obligat să accentueze mai energic:

— Nicio ezitare, domnule doctor! Te rog să iai notă imediat că eu nu sunt nebun!

— Fireşte că nu eşti… negreşit, dar… — zise doctorul iar împăciuitor.

Atunci Puiu Faranga se dădu înapoi şi, cu ochi scânteietori, şopti:

— Va să zică nu vrei să crezi că nu sunt nebun? Va să zică…

Deodată se repezi ca o fiară la gâtul doctorului, cu mâinile încleştate, răcnind:

— Taci!… Taci!… Taci!…

Internul şi gardianul săriră în ajutorul doctorului care de altfel apucase braţele pacientului şi-l imobilizase. Sora de caritate fugi îngrozită. În braţele gardianului acuma, Puiu gemea într-una:

— Taci!… Taci!…

Doctorul Ursu îşi recăpătă îndată calmul complet, se retrase în anticameră şi, îndreptându-şi gulerul şi halatul, porunci celorlalţi:

— Daţi-i drumul şi închideţi uşa!

Puiu fu zvârlit în pat, dar se destinse ca un resort şi se aruncă spre uşă urlând:

— Nu sunt nebun!… Nu sunt nebun!… Nu sunt nebun!

După câteva momente însă tăcu parcă şi-ar fi dat seama, se duse şovăind până la fereastră, se uită în grădină şi începu să fluiere încet. Îndată simţi iar o mişcare în picioare şi murmură mulţumit:

— *Ciuleandra*...

Ursu deschisese vazistas-ul uşii şi-l urmărea. Când îl văzu jucând, strânse din sprâncene, se dădu la o parte şi zise internului:

— Telefonează d-ta numaidecât domnului Faranga din partea mea să treacă negreşit azi pe la sanatoriu la o oră când voi fi şi eu aici... Să zicem pe la patru!

— Foarte bine! răspunse internul însemnându-şi ordinul într-un carnet.

XXXI

La ora patru precis bătrânul Faranga intra în cabinetul doctorului Ursu. Avea respiraţia puţin ostenită, fiindcă se grăbise, şi se aşează numaidecât cu un gest de scuză explicativă către doctorul care îi oferea scaunul.

— V-am rugat să treceţi, excelenţă...

Faranga, uitându-şi osteneala, întrerupse cu vioiciune:

— Eram să trec chiar nepoftit, scumpe domn. Pentru că aveam să-ţi comunic o veste referitoare la soarta băiatului meu. Trebuie să ştii, doctore, acuma îmi permit să-ţi spun, că de astă singură dată când ai avut prilejul şi onoarea să mă serveşti, nu mai mult decât printr-o mică amabilitate, am dobândit impresia şi apoi convingerea că te codeai. De aceea am intervenit şi, bineînţeles, am obţinut ca fiul meu să se mute într-alt sanatoriu unde mi se va arăta, sper, ceva mai multă înţelegere şi, ca să zic aşa, simpatie. Chiar azi ar fi trebuit să-l mut dar, fiindcă azi e treisprezece martie şi băiatul meu, în starea-i sufletească explicabilă, nu-i aşa, a prins o aversiune superstiţioasă contra acestui număr, am amânat pe

mâine mutarea. Precum vezi aveam oarecum obligaţia să trec şi să-ţi comunic decizia Parchetului. Cu acest prilej îmi voi lua libertatea să-ţi amintesc — vârsta şi experienţa de viaţă mă îndreptăţesc s-o fac — că medicul nu poate să uite niciodată că, mai presus de toate, e dator să fie om!

— Am fost de la început, excelenţă, şi am rămas până la urmă! zise Ursu cu o fluturare ironică pe buze.

— Drept să-ţi spun n-am prea observat! replică Faranga cu acelaşi ton.

— Atunci nu pot decât să regret! accentuă doctorul mai apăsat. Cât despre mutarea în alt sanatoriu, cred că v-aţi ostenit zadarnic…

— Cum? Ce vrei să zici? se ridică bătrânul, înfricoşat deodată că acest sălbatec ţine cu orice preţ să-i nenorocească băiatul cu un referat distrugător.

— Vreau să zic, excelenţă, că fiul d-voastră e grav bolnav şi trebuie internat negreşit într-o casă de sănătate! spuse doctorul Ursu cu o seriozitate care nu admitea nicio îndoială.

Bătrânul Faranga rămase năucit, neştiind dacă trebuie să se bucure ori să se întristeze. Se uită nedumerit în ochii doctorului care, observându-i perplexitatea, adăogă:

— De acum două săptămâni credeam că sunt deplin edificat asupra cazului fiului d-voastră, excelenţă! Atunci am şi făcut referatul, uite-l colo, pe biurou, în care conchideam la o iresponsabilitate rezultată dintr-o zdruncinare trecătoare de nervi! Am continuat observaţia mai mult pentru a putea hotărî dacă va fi nevoie de o internare provizorie, de câteva luni, în vreun sanatoriu special, sau dacă fiul d-voastră îşi va putea relua îndată viaţa-i normală. Ieri aş fi opinat pentru a doua eventualitate. Mi s-a părut liniştit, raţional, normal. Azi însă mi s-au răsturnat constatările, chiar şi referatul la care am muncit până să-i dau o formă…

Palid şi zdrobit, bătrânul se ridică în picioare,

murmurând:

— Doctore, pot să-l văd?

— Vă conduc, excelenţă! zise Ursu sprijinindu-l, căci bătrânul începuse a se clătina.

În anticameră gardianul salută bătând din călcâie ca un recrut.

— Ce face domnul? întrebă Ursu arătând spre odaia lui Puiu.

— Joacă, domnule doctor, trăiţi!

Doctorul deschise vazistas-ul şi pofti pe Faranga să se uite. Puiu, în pijamaua descheiată, cu pieptul gol, cu faţa asudată şi veselă, tropăia pe loc, fredonând sacadat o arie închipuită. După câteva minute bătrânul nu se putu stăpâni şi-l strigă pe nume. Fără a se opri din joc, Puiu întoarse capul, surise către tatăl său şi-i răspunse:

— C'est „Ciuleandra", vous savez?.. Vous m'avez permis, riest-ce pas? C'est vous qui m'avez dit: „Vas-y!". Alors vous ne pouvez pas etre fâche, papa! Et puis c'est tres amusant... oui... tres...

Bătrânul Faranga se lăsă pe marginea patului gardianului. Era cu desăvârşire prăpădit. Ochii lui plângeau singuri cu lacrimi mari ce-i înmuiau barba stufoasă şi foarte îngrijită. Lângă dânsul, doctorul Ursu căuta să-l consoleze cu termeni tehnici care sunau complicat şi nu-i spuneau nimic. Intr-un târziu bătrânul întrebă:

— Nu mai e nicio speranţă, doctore? Niciuna?

Doctorul Ursu ridică din umeri:

— Minuni face numai Dumnezeu!

De alături se auzeau paşii lui Puiu, neosteniţi, într-un ritm săltăreţ, stimulaţi de o melodie gâfâită, io ca respiraţia unui bolnav de moarte.

---- Sfârşit ----

CRĂIŞORUL HORIA

CAPITOLUL I
ÎNĂLŢATE ÎMPĂRATE!

Prin ceaţa albă şi necăcioasă, pe calea desfundată dinspre Arada, cobora în satul Albac, gâfâind şi suduind, Ursu Uibaru, ţăran ţanţoş, cu cisme ungureşti, cu căciula neagră pe-o ureche, gornic în slujba şpanului de la Cîmpeni. Fusese trimis de ieri cu porunci, a mas la Ion Mătieşu, tovarăş de gornicie din Arada, şi acuma se întorcea necăjit că nu întâlneşte vreo căruţă, să nu-l apuce pe-aici noaptea şi vremea mai rea. Pe podeţul de peste pârâul Albacului, în mijlocul satului şi în faţa bisericuţei de lemn, la răscrucea drumului spre Cîmpeni, îi ieşi brusc în faţă un flăcău cu ţundra sură pe umeri. Bucuros că întâlneşte măcar un suflet de om, Uibaru strigă:

— Care eşti, măi omule?... Ia opreşte oleacă!... Tu erai Ionuţ?

Flăcăul îşi strânse sumanul, săltându-se puţin din umeri, şi răspunse mormăind mohorât, parcă nu i-ar fi făcut nicio plăcere întâlnirea cu gornicul:

— Da ce-i porunca, bade Ursule?

Uibaru tăcu o clipă încurcat. Oprise pe flăcău, fără să ştie cine este, numai ca să-şi răcorească necazul schimbând două vorbe. Acuma însă i se păru că ar fi nepotrivit cu slujba lui domnească să tăifăsuiască cu un băieţandru. Totuşi, fiindcă se nemerise să întâlnească pe feciorul lui Horia, zise mai întunecat:

— Apoi că prea bine nu-i, băiete! Că numai alaltăieri

chiar domnul işpan l-a văzut pe tătâne-tău prin Cîmpeni, nu ştiu unde, şi tare s-a mâniat şi ne-o ocărât pe toţi, că, zice, cum se poate să umble Horia slobod şi nezăhăit de nimeni, în loc să şadă în temniţă împreună cu ceilalţi vinovaţi de răzmeriţa de-amu-i anul... Apoi, vezi, măi Ionuţ, multe am pătimit noi din pricina tătâne-tău şi tot am tăcut şi l-am ferit, că-l ştim om de omenie, dar nici aşa nu se poate mereu, să ne facă numai pozne cu domnii.[1] Trebuie să mai ia seama şi dumnealui, să se ferească şi să ştie că domnii[2] cu pandurii lor nu-l iartă şi nici nu s-or odihni până nu l-or vedea în lanţuri ori şi mai rău! Aşa să ştii, măi băiete, şi să-i spui şi dumnealui să ştie şi să ia seama!

— Să-i spun, cum să nu-i spun — făcu flăcăul tot morocănos.

— Îmi pare bine că te-am întâlnit ca să nu zică pe urmă badea Ursu că am fost viclean! urmă gornicul. Tocmai pentru că umblă vestea că iar vrea să plece la împăratul...

— Nu ştiu, bade — îl întrerupse Ion deodată cu imputare amară — dar ar mai putea şi domnii[3] să ne lase în pace, că tătucu n-a făcut rău nimănui în lume fără numai bine şi-i păcat să-l hărţuiască mereu ca pe un câine!

— Na, apoi asta-i altă poveste! zise Ursu Uibaru cu glas aspru, ca şi când ar fi vrut să arate că el, slujbaş domnesc, nu se poate lăsa înduioşat. Sănătate bună, Ionuţ!

Parcă s-ar fi ruşinat că a vorbit lucruri atât de gingaşe

---

[1] Cuvântul este folosit aproape cu ostentaţie, definind, de la bun început, principala clasă socială împotriva căreia se vor ridica iobagii români. De remarcat că pe parcursul primelor capitole ale romanului, termenul este înlocuit cu „nobili”, „nemeşi”, „boieri” etc., păstrând, de fiecare dată, valoare de „stăpânitori feudali”.

[2] Idem 1.

[3] Idem 1.

cu un băietan fără minte, porni îndată la vale pe drumul noroios în care cişmele clefăiau la fiece pas. Ceaţa îl înghiţi curând şi flăcăul se pomeni deodată singur. Ascultă paşii ce se depărtau până ce se pierdură, apoi scuipă cu scârbă:

— Bată-te Dumnezeu să te bată!

Îi era urât Ursu Uibaru. Toată lumea îl ura. În doi ani de gornicie a făcut mai mult rău oamenilor decât toţi ceilalţi gornici împreună. Flăcăul coborâse în sat numai ca să se întâlnească cu Ilina lui Ion Mătieşu, numai de dragul ei. Îi spusese fata că gornicul e pe-aici, totuşi i se părea că ceasul rău i l-a scos înadins în cale să-i strice bucuria. Era de vreo nouăsprezece ani, dar voinic şi chipeş ca un bărbat.

Se scutură ca şi când ar fi vrut să lepede urmele întâlnirii cu Uibaru, apoi o luă spre casă, pe lângă pârâul Albacului în sus. Îi reveni în inimă chipul Ilinei. De dorul ei începu să horiască. Avea glas cald şi dulce, ca şi tatăl său. Sosi sub coasta pe care se afla căsuţa lor, mai la deal, în Crângul Feregetului. Aşteptă un răstimp parc-ar fi sperat că are să-l ajungă Ilina din urmă. Prinse a sui pe cărarea lunecoasă. Opinca se căţăra greu şi căuta mereu sprijin. Când se văzu în deal se opri să răsufle. Ceaţa rămăsese jos şi se întindea ca un giulgiu murdar peste valea şerpuită.

În crâng, cele câteva căsuţe de bârne, cu coperişele de draniţe mucezite, se piteau răsfirate şi speriate printre pomi. Rămăşiţele de pâclă, ca nişte smocuri de lână, atârnau prin copaci şi pe ştreşinile scunde, în fund, dincolo de tăpşanul crângului, coasta îşi urma urcuşul, învestmântată cu pădurea bătrână de fag.

Flăcăul trecu şuierând vreo trei pârleazuri până în grădina lor cu câţiva pomi şi o clăiţă de fân. Casa, numai tinda şi o odaie, era atât de slăbănoagă că părea gata să se dărâme. Pe prispă, lângă uşa tinzii, şedea un om cu sumanul negru, cu pipa stinsă în colţul gurii.

— Aici erai, bade George? întrebă flăcăul mirat.

— D-apoi vezi bine — murmură ţăranul fără să clintească, cu un glas supărăcios. Venisem să mă sfătuiesc cu tătâne-tău c-am auzit prin sat că iar umblă să plece la împăratul după dreptate.

George Nicula, nepot de văr al lui Horia, mustăcios şi negricios, ridică întrebător ochii asupra flăcăului. Cotrobăind după cheia tinzii, Ion răspunse liniştit:

— Nu-i acasă, bade, şi nici n-a mai dat pe-aici de vreo săptămână! Că dumnealui mai mult e pe drumuri decât acasă, ştii bine şi d-ta!

— Ştiu. Dar mă bizuiam pe noroc. Dacă-l nimeream, ziceam să mă ia şi pe mine cu dumnealui, că şi io-s om de treabă şi cu dare de mână şi nu mi-ar sta rău să merg.

Aşteptă un cuvânt bun de la Ion, care însă se căznea să descuie şi mormăia o sudalmă. Urmă mai moale:

— Dumnealui ar putea numai să vrea, că doar unu-i Horia în ţara asta şi oamenii îl ascultă mai mult decât pe vlădica.

— Aşa-i, nici vorbă— zise flăcăul, împingând uşa de perete şi adăogând apoi cu mândrie: Bine zici d-ta, unu-i Horia! Tocmai de aceea cu dumnealui să te înţelegi, că mie degeaba-mi spui.

George se simţi puţin jicnit de vorbele feciorului şi răspunse mai înţepat, dar cu ochii în pământ:

— Eu socoteam că ar fi bine să merg şi pentru binele dumnealui, că badea Ursu nu se prea ajunge din multe de toate. Altfel eu n-aş vedea de ce să mă îmbulzesc că, slavă Domnului, cât îmi trebuie am, poate şi mai mult, iar cu domnii n-o duc rău defel şi nici de gornici nu mi-e teamă, că de mine nu pot să se atingă.

— Nu vii în casă, bade? făcu flăcăul nepăsător, parcă nici n-ar fi ascultat.

— Apoi c-am stat destul şi-i vremea să mergem pe-acasă — zise George ridicându-se. Dar tu să nu uiţi şi să-i spui unchiaşului ca să-mi poată porunci dacă-i de mers,

auzi?

— Bine, bade George!

Intră în tindă, fără să mai aştepte până să plece George, şi închise uşa. Îl mai auzi mormăind afară puţin şi apoi depărtându-se. Trecu din tindă în casă. Pe pat, cu faţa în sus, cu mâinile pe piept, se odihnea Horia.

— Dormi? întrebă Ion uimit.

— Ba! răspunse bătrânul, nemişcat.

— Ai venit de mult?

— Am intrat pe uşa dinapoi şi m-am aşezat să mă hodinesc... Cine era pe prispă? George?... Parcă i-am cunoscut glasul.

— Dânsul, — zise feciorul. Dar m-am întâlnit şi cu Ursu Uibaru, gornicul, în sat. Şi el m-a iscodit ca şi badea George.

— Lasă-i în plata Domnului! încheie bătrânul.

Ion îşi lepădă ţundra şi scormoni în vatră să atâţe focul. În casă înserarea se închega filtrată prin cele două ochiuri de fereastră. Pe pat, Horia, mereu nemişcat, respira îngândurat şi din când în când ofta prelung. După ce ţâşni o flacără bună din tăciunii ce mocniseră sub cenuşă, flăcăul se aşeză pe laviţă, la căpătâiul tatălui său, şi, parcă i-ar fi înţeles tăcerea 5 şi gemetele, întrebă:

— Da când aveţi de gând să porniţi, tătucule?

— Apoi chiar mâine, până-n ziuă — zise bătrânul înviorat, sculându-se deodată ca şi când întrebarea i-ar fi adus aminte ceva ce uitase de tot.

— Vai de mine! se spăimântă Ion. Şi nici măcar merindea nu ţi-ai pregătit-o! Cum să pleci aşa la drum, taică? Ba încă ce drum!

— Mie-mi spui, băiete, care l-am mai bătut de trei ori? rosti tatăl cu o sfătoşie care-l întinerea. De asta să n-ai tu nicio grije! Numai Dumnezeu să ne ajute să fim sănătoşi să şi ne întoarcem cu spor!

Acum începu sfatul cu feciorul. Întâi îi spuse că va pleca împreună cu Petre Nicula de la Vidra, cu Toma

Pătruţ pe care l-au ales muşcanii şi cu Vasile Bodoroiu din Ofenbaia. Mai trebuia să meargă şi Cloşcuţ din Cărpeniş, că pe dânsul îl sortiseră şi cărpenişenii, şi buciumanii, şi abrudenii, dar degeaba, nu poate omul, că-i plin de necazuri. Rău îi pare că porneşte fără Cloşcuţ, că de toate trei ori laolaltă au fost la împăratul şi tare bine se învoiesc, mai bine ca fraţii. Dar dacă nu se poate, nu se poate şi pace. Bani de cheltuială are douăzeci şi cinci de zloţi, adunaţi de oamenii din Cîmpeni, Bistra şi Râul Mare în numele cărora se duce dânsul. Sunt colo în traistă, împreună cu jalbele şi cu poruncile împărăteşti pe care domnii de-aici n-au vrut măcar să le citească, necum să le împlinească.

După ce se înnoptă bine şi pe când bătrânul tocmai îl învăţa cum să aibă grije de casă şi de toate, se pomeniră cu Toader Oargă, fratele lui Cloşca. Aducea o traistă umflată de merinde. O trimitea Mărina, că tot o pregătise şi baremi s-o aibă Horia pe drum dacă Cloşcuţ nu poate pleca.

A doua zi, în zorii zorilor, bătrânul era în picioare. Căzuse o brumă groasă. Ceaţa se risipise de tot şi de jur împrejur munţii, cu căciuli albe de zăpadă proaspătă, păreau nişte voinici mândri puşi acolo întru apărarea oamenilor. Horia îşi roti privirile peste şiragul de piscuri ca şi când şi-ar fi luat rămas bun de la prietenii cei mai dragi. Cum stătea aşa, drept ca totdeauna, căciula neagră apăsată puţin pe urechea dreaptă, cu ochii culoarea oţelului călit, cu mustaţa românească răsucită tinereşte, cu sumanul negru tivit şi înflorit cu şireturi vinete subt care se vedea cojocelul alb vrâstat pe piept de cureaua de la traista de piele, încălţat cu cisme cu turetcii moi şi încheiaţi numai până deasupra glesnelor, nimeni nu i-ar fi dat cei cincizeci şi trei de ani împliniţi. Alături de feciorul său cu capul gol părea un frate mai mare.

— Na, dragul tatii, rămâi sănătos şi Doamne ajută! zise apoi deodată cu glas blând.

Ion îi sărută mâna, iar el îl sărută pe amândoi obrajii.

— Noroc bun, tătucă, şi Dumnezeu să v-ajute! murmură feciorul urmărindu-l cu privirea plină de iubire şi înduioşare până ce se pierdu printre copacii crângului.

Ursu Nicula, fără să se mai uite înapoi, păşea voiniceşte pe marginea pădurii. Coti pe urmă spre Poiana, ca să ajungă mai drept prin Lespezeni la Scărişoara şi de-acolo, pe lângă Măgura Negrii, să treacă la Vidra de sus unde avea să se întâlnească cu ceilalţi tovarăşi de călătorie la Petre Nicula…

Patru săptămâni şi patru zile au mers, mai mult pe jos, până ce au sosit, într-o zi de vineri, în preajma Crăciunului nemţesc, la Viena. Horia cunoştea binişor oraşul şi-i duse de-a dreptul la hangiul unde fusese anul trecut, un neamţ tare de omenie care nu le-a luat niciun ban pentru găzduire, ba le-a mai întins şi câte-o mâncare din când în când, tot de pomană. Acolo numai cât şi-au odihnit puţin oasele şi s-au curăţat, că s-au şi repezit cu toţii la notarul public Ştefan Franz Enyedi, la care îl trimesese rândul trecut însuşi împăratul, ca să le facă acuma o jalbă şi mai frumoasă, dacă se poate.

Pe notar îl găsiră şi nici nu avură să aştepte decât vreo două ceasuri până să poată da faţă cu dânsul. Din gura lui însă aflară o veste urâtă, că anume împăratul Iosif e plecat de vreo săptămână în Italia, la Roma, pentru sfintele sărbători, şi nici nu se ştie când se va întoarce; se zice că tocmai pe la Paşti. Oamenii rămaseră năuci.

— Na, apoi atunci ce-i de făcut, măria ta? întrebă Horia într-un târziu, mai venindu-şi în fire.

— De, oameni buni, ştiu eu ce să vă învăţ? zise notarul, blajin, parc-ar fi vrut să-i liniştească. Faceţi şi voi ce v-o îndrepta Dumnezeu?

— Că asta aşa-i, nici vorbă — murmură Horia îngândurat şi posomorit.

Ţăranii schimbară între ei priviri întrebătoare. Enyedi era un om foarte cumsecade, crezător la necazurile celor

nevoiaşi, săritor şi cu vorba şi cu fapta, măcar că ungur şi domn. Înalt, subţire, slab, cu o bărbuţă gălbuie, vorbea româneşte ca un român. Se trăgea dintr-un sat de pe lângă Aiud şi cunoştea toate durerile iobagilor. Totuşi Horia, de data asta, avu o bănuială şi zise:

— Apoi dac-am venit atâta cale, om mai ieşi până pe-afară să ne sfătuim între noi şi pe urmă ne-om întoarce la măria ta!

Horia se duse cu ceilalţi tocmai la palatul împărătesc, să afle el acolo dacă e adevărat ce a spus notarul. Un slujitor în uniformă strălucitoare îl lămuri în câteva cuvinte că da, împăratul e plecat din Viena pentru mai multă vreme. Alţi doi slujbaşi la fel. Horia nu era mulţumit. Aşa l-au purtat cu vorba domnii şi acum trei ani ca să nu-l lase să pătrundă în faţa înălţatului împărat. Pe când stăteau la sfat într-un colţ, o cătană veni la dânşii. Era de pe la Făgăraş şi, văzându-i în portul românesc, nu l-a răbdat inima să nu se apropie. Un ceas l-a descusut Horia până s-a convins aievea. Şi pe urmă s-au întors la Enyedi:

— Ne-am gândit şi ne-am învoit, măria ta, să aşteptăm aici până o veni acasă preaînălţatul împărat! Ş-apoi, fiindcă tot trebuie să zăbovim mai multişor, să ne îngădui să-ţi povestim din fir în păr, măria ta, toate suferinţele noastre, ca să le pui pe hârtie, să le afle maiestatea sa şi să ne ocrotească cu porunci mai straşnice că altfel pierim!

— Bine, Ursule, prea bine! zise notarul cu bunătate. Am să vă ascult şi să vă fac pe plac şi să dea Dumnezeu să iasă toate bine. Eu, îţi aduci aminte, v-am făcut şi de rândul trecut tot ce mi-aţi cerut, ba am fost cu voi şi la maiestatea sa…

Ştiindu-i fără mulţi bani în oraşul cu cheltuieli mari, Enyedi i-a îndreptat la un sas din Orăştie care se aşezase de vreun an pe-aici deschizând o circiumă cu han pentru oameni mai săraci, afară, la marginea oraşului. Le-a dat şi

o scrisoare ca să-i primească şi să-i găzduiască ieften. S-au învoit repede cu sasul să doarmă pe unde se va putea, să mănânce ce se va găsi, să rămâie la dânsul cât vor dori, numai în schimb să-i muncească ce va trebui. Erau foarte mulţumiţi; puteau acuma să aştepte fără grija zilei de mâine.

Numai Horia n-avea astâmpăr parc-ar fi stat pe jăratec. Umbla toată ziua prin oraş, el ştia pe unde, şi seara, când se aduna cu tovarăşii, mereu le spunea:

— Poate s-o îndura Dumnezeu să vie acasă împăratul mai curând, să ştim odată dacă-i albă ori neagră, că aşa nu mai merge, măi oameni!

Peste câteva zile apoi s-a dus la notarul Enyedi, a aşteptat până ce a rămas singur.

— Ei, Ursule, ce necaz mi te mai aduce? îl întrebă notarul. Dacă-i lungă povestea, şezi colea, să mi-o spui pe îndelete, că eu te ascult bucuros!

Horia oftă:

— Lungă-i, măria ta, şi numai cu amar şi cu sărăcie, de nici nu ştiu de unde s-o apuc. Dar de spus trebuie să ţi-o spun ca să ne ajuţi şi dumneata la înălţatul împărat să dobândim dreptate cât mai degrabă că altfel are să fie rău de tot! Măria ta să alegi ce trebuie ales, că eşti om cuminte şi învăţat!

Enyedi avu un zâmbet de încurajare. Cunoştea el plângerile iobăgeşti şi mai cu seamă pe cele din Ardeal, recunoştea multe nedreptăţi şi compătimea pe cei ce le sufereau. Se socotea puţin filosof şi, în această calitate, mai obligat să asculte pe cei mici deopotrivă ca pe cei mari. Horia îndeosebit îl interesa. Pentru un ţăran fără carte i se părea foarte deştept, foarte stăruitor şi cu o voinţă în stare să spargă zidurile. Pe urmă avea în ochi o lumină ciudată, cu nişte pâlpăiri care pătrundeau în străfundul inimii, şi o privire căreia nu te puteai împotrivi. Impresia aceasta neobişnuită i-a rămas de anul trecut, când l-a văzut întâia oară, dar acuma părea şi mai

accentuată.

— De trei ani umblă după mine gornicii şi pandurii şi toţi slujbaşii să mă prindă şi să mă spânzure, măria ta! N-am omorât pe nimeni, n-am furat, n-am greşit nimănui şi cu toate astea sunt fugărit şi hărţuit într-una ca o fiară! Trebuie să stau tot ascuns, să ocolesc drumul mare ca tâlharii numai pentru că zic dumnealor că eu am învăţat pe oameni să ceară dreptate şi lege... Na, apoi aşa să fie şi încă n-ar fi niciun păcat, că doară fără dreptate şi fără lege nu putem trăi! Dreptu-i, măria ta?

— Drept, drept — murmură notarul.

— Dar vezi că astea-s numai vorbe, că mânia cea mare a domnilor pe mine se trage de când am venit aici cu plângere la înălţatul împărat! Că de ce am venit şi cum am îndrăznit? Apoi de bine nu se jeluieşte nimeni, măria ta! Că n-am apucat noi nebuneşte calea Beciului, fără numai când am bătut în zadar la toate porţile şi de la Sibiu, şi de la Cluj, şi de la Bălgrad! Noi ne-am tot lăsat şi am tot îndurat orice ne-au poruncit domnii, fie cu dreptate, fie cu strâmbătate, şi de-aceea am ajuns azi de suntem în rândul vitelor şi nu ne mai îngăduie nici măcar să ne plângem... Până acuma vreo şaptezeci de ani noi am fost oameni slobozi. Acolo, în Munţii Apuseni, am trăit cum am putut, în sărăcia noastră. Bătrânii spuneau, când eram copil, că în vechime am avut un cap al nostru, stăpân peste întreg ţinutul, un voievod român care dădea porunci şi împărţea dreptate. La noi în sat, în Albac, mai trăiesc şi azi moşnegi care au apucat în tinereţe vremurile când nu se pomenea pe-acolo iobăgie, ci toţi erau slobozi deopotrivă. Atunci, spun dânşii, nici biruri nu plăteau nimănui, ci numai nişte plocoane către împăratul, cum fusese obiceiul din bătrâni. Până ce, într-o zi, s-au pomenit oamenii cu o poruncă mare care zicea că toţi munţii, toate casele, toate pământurile, tot, tot e moşia statului, iar oamenii care le-au stăpânit din moşi-strămoşi sunt iobagii cârmuirii. Şi îndată au venit slujbaşi de tot

felul să gospodărească, să pună dări şi munci... Asta nici n-a fost aşa demult, că doar ţin minte şi eu când a venit cel dintâi işpan la Cîmpeni, că eram copil şi mă miram. Pe urmă am mers din rău în mai rău. La început birurile erau mici. Pe vremea când m-am însurat eu, să tot fie vreo douăzeci de ani, întreg ţinutul plătea cinci mii opt sute de zloţi. Îmi aduc aminte bine, că fusesem jurat comunal. Acum vreo zece ani am plătit cincisprezece mii de zloţi, iar azi trebuie să scoatem douăzeci şi două de mii. Şi încă de-ar fi numai atâta! Dar încetul cu încetul, an cu an, au venit fel de fel de dări deosebite, unele în bani, altele în muncă, aşa că acum noi suntem mai oropsiţi chiar decât iobagii de pe moşiile nemeşilor, că în munţii noştri mai mult de jumătate din oameni n-au deloc pământ roditor şi nici fâneţe, şi totuşi birurile trebuie să le plătească întocmai ca şi când ar avea pământ.

Se opri deodată şi se uită drept în ochii notarului.

— Ce-i, omule? De ce te-ai oprit? se minună Enyedi.

— Măria ta — zise încet şi cu alt glas Horia — să mă dai afară când ţi s-o urî, că eu ţi-aş tot povesti o săptămână pe nerăsuflate şi poate şi dumneata n-ai atâta vreme să mă asculţi?

— Lasă, n-ai grije că ţi-oi spune eu când să încetezi!

zâmbi notarul.

— Na, bine măria ta! făcu Horia, mulţumit. Dumnezeu să-ţi dea sănătate şi viaţă lungă!... Ei, şi cum zic, măria ta, ne-a ajuns cuţitul la os. Că amu n-avem drept nici de păşunit vitele, nici să tăiem lemne pentru nevoile noastre. Nu mai avem niciun drept, fără numai datorii. Trebuie să tăiem cincisprezece mii de stânjeni pentru domeniul de la Zlatna şi să le ducem, uscate şi curăţate, unde se dă porunca; trebuie să cosim, să strângem şi să cărăm atâtea mii de care de fân din livezile statului; trebuie să ducem vinul şi vinarsul statului, pentru unele sate, depărtare de patru zile, până la Zlatna, să cărăm fier din Hunedoara pentru minele statului şi orz din Ţara

Ungurească pentru berăria statului, cale de douăsprezece zile şi mai mult, şi toate astea pe nişte preţuri de batjocură. Fiindcă în munţii noştri nu se fac bucate, aveam drepturi din vechime să aducem fără vamă din Ţara Ungurească grâu şi porumb şi orz şi de toate. Poate că-ţi aduci aminte, măria ta, că anul trecut am adus chiar privilegiile domneşti cu peceţi, de pe vremea crailor Sigismund şi Batori şi Rakoczy cel bătrân şi cel tânăr, de ni le-ai scris din nou pentru maiestatea sa. Că eu nu spun minciuni şi vorbe goale, măria ta! Acuma trebuie să cumpărăm toate de trei ori mai scump de la arendaşii domeniului, ca să-i îmbogăţim pe ei din sărăcia noastră. Pe urmă mai vine şi comitatul cu alte biruri şi alte munci pe oameni, pe urmă gornicii şi primarii care mai trag şi pentru ei. Iacă aşa Maca vei Bota, primarul nostru din Râul Mare, şi Vasile Goia din Vidra şi cu cel din Cîmpeni şi din Bistra, s-au apucat şi au stors de pe oameni cincisprezece mii de florinţi pentru cheltuieli de cancelarie, iar solgăbirăul Komaromi, ca să nu rămâie mai prejos, a poruncit să-i scoată şi pentru cancelaria lui nouă mii. Şi bieţii oameni de voie de nevoie au plătit, dar socoteală de bani dânşii n-au dat nimănui nici până-n ziua de azi… Când a văzut norodul că nedreptăţile nu se mai isprăvesc, s-a gândit să trimită o deputăţie la cârmuire, la Sibiu, să se plângă şi să ceară ocrotirea legilor. Acolo însă i-au trimis înapoi, după ce mai întâi le-au spus că iobagii trăiesc din averea şi mila domnilor şi că deci nu au dreptul să-şi pârască stăpânii. Asta ca asta, dar pro vizorul domeniului s-a supărat foc că oamenii au îndrăznit să umble cu jalbe şi a tras în judecată pe toţi deputaţii comunelor. Fireşte, judecata i-a şi pedepsit, ca să ţie minte să nu mai crâcnească niciodată. Şi uite aşa s-au ales care cu douăsprezece, care cu douăzeci şi cinci de vergi zdravene, Petre Nicula şi Toader, Junga şi Vasile Pascu. Până şi Gavrilă Todea, moşneag de optzeci de ani, a trebuit să sufere ruşinea de-a fi bătut, încât din bătaia

asta i s-a tras şi moartea peste câteva luni. Uite aşa ni se face nouă dreptate, măria ta... Apoi dacă a înţeles lumea că la cârmuirea din Ardeal nu se găseşte apărare, ne-am sfătuit şi ne-am hotărât să facem ce-om face şi să ne plângem chiar maiestăţii sale înălţatului împărat. Şi au strâns oamenii bani, rupând de la gura copiilor, şi ne-au dat câte douăzeci de zloţi şi ne-au trimis să cădem în genunchi la picioarele tronului şi să dobândim o uşurare pentru cei năpăstuiţi. Aşa am venit întâia oară aci acum patru ani, când mai trăia încă fie iertata împărătească Maria Terezia, dar era tare bătrână şi slăbită, de n-am putut ajunge nici măcar să-i vedem faţa, oricât ne-am trudit şi ne-am rugat. Peste un an iar am pornit la drum şi am avut noroc de ne-am putut apropia de înălţatul împărat şi ne-a mai mângâiat sufletele cu o vorbă bună şi cu porunci către domnii de-acasă să fie mai milostivi. Azi-primăvară a trecut anul ne-am ostenit din nou şi din nou maiestatea sa ne-a făgăduit dreptate, că erai de faţă şi măria ta. Au plecat porunci bune de-aici, dar degeaba, măria ta, că nici poruncile împărăteşti nu le mai ascultă nimeni, că domnii spun că asupra noastră nici împăratul n-are putere, fără numai dânşii. Ba încă poruncile înălţatului împărat mai rău i-au înverşunat împotriva noastră încât nu mai avem altă scăpare decât ori să pierim, ori să ne luăm lumea-n cap, ori, Doamne fereşte, cine ştie ce alţi poznă!... Ş-apoi de-aceea ne-au trimis iarăşi oamenii a patra oară!

Notarul se sculase şi se plimba de ici-colo, privindu-şi vârfurile cismelor, cu mâinile încopciate la spate. Acuma se opri în faţa lui Horia şi zise:

— Oamenii tot pe tine te trimit unde-i mai gingaş?

— Oamenii mă ascultă, măria ta, fiindcă şi eu ascult durerile lor! spuse Horia simplu, fără urmă de mândrie. M-a învrednicit Dumnezeu de am prins oleacă a scrie şi a citi, pe urmă, umblând mereu prin lume, m-am obişnuit a grăi şi nemţeşte, şi ungureşte, atâta cât trebuieşte omului

prost, şi de aceea au socotit comunele să mă trimită mereu şi pe mine să le caut dreptatea... Altfel sunt sărac, măria ta, pentru că toată viaţa am ţinut partea celor slabi şi la judecăţi, şi la primării şi peste tot. Aşa m-a lăsat Dumnezeu!

Enyedi îl bătu prietenos pe umăr.

Peste câteva zile Horia reveni:

— Măria ta, să mă iertaţi, dar mai am să-ţi spun nişte întâmplări pe care n-ai de unde să le ştii şi pe care trebuie să le scrii nesmintit în jalba către înălţatul împărat, ca să afle tot şi să poată cumpăni bine dreptatea... C-apoi mai ales din pricina asta am venit noi acuma aşa de iute, că primejdia-i mai mare ca altădată!... Acu-i anul, în primăvară, pe la sfârşitul lui mai, în vremea când ne întorceam noi spre casă de la preaînălţatul împărat, s-a întâmplat o poznă la bâlciul din Cîmpeni. Să vezi, măria ta, cum şi ce s-a întâmplat!... La bâlciul de ţară ce-l ţinem noi în Cîmpeni aveam din bătrâni privilegiul să vândă numai Cîmpenii băuturi de tot felul, ba încă să ia şi vamă de la străinii care ar aduce la târg vreo băutură de vânzare. Cârmuirea de la Sibiu însă acum trei ani a arendat dreptul de cârciumărit unor armeni care numaidecât s-au apucat şi au oprit lumea să mai cumpere sau să vândă vreo băutură fără numai de la dânşii. Bine, asta-i cârciumăritul îndeobşte. Oamenii au cârtit, dar s-au supus. Porunca-i poruncă şi gata. Acu vine bâlciul la Cîmpeni. Cârciumăritul e una, bâlciul e alta. Pentru bâlci era privilegiul străvechi al Cîmpenilor. Armenii însă nu! Au scos ei băuturi în târg şi au trimis slujitori înarmaţi să vegheze ca nu cumva să cuteze cineva a vinde vreo băutură. Slujitorii, obraznici şi fuduli, au început să se ia la harţă cu târgoveţii, cu pricină, fără pricină. Pe un nenorocit de ţăran din Albac, care adusese nişte mied de vânzare, l-au luat la bătaie şi l-au dus în sudălmi şi lovituri la ispanul Intze să-l judece. Alt slujitor alerga călare prin piaţă şi pleznea cu biciul pe cine nu i se ferea din cale,

până ce a călcat pe un ţăran din Zarand care tocmai îşi strângea în dăsagi lâna cumpărată. Omul înfuriat a pus mâna pe un topor şi, ca să se răcorească, s-a repezit la un butoi cu vin de-al arendaşilor şi l-a spart. Alţi necăjiţi şi batjocoriţi i-au sărit în ajutor şi s-au pus să se răzbune pe butoaiele armenilor. Slujitorii şi ceilalţi lefegii ai arendaşilor au luat-o repede la sănătoasa. Gornicii înşişi n-au îndrăznit să iasă să potolească mulţimea răzvrătită, care acuma răcnea şi umbla să se arunce la pivniţele arendaşilor, să le verse toate băuturile. Cine ştie ce s-ar mai fi întâmplat atunci dacă primarul din Râul Mare, Dumitru Todea, nu s-ar fi dus să liniştească poporul, mai cu porunca, mai cu vorbă blândă şi să împiedece vreun rău mai mare. Acu, să vezi, măria ta, ce-a ieşit din întâmplarea asta!... Cum s-a aflat la Sibiu despre iuţeala de la Cîmpeni, îndată s-au trimis porunci straşnice să fie cercetaţi şi crunt pedepsiţi toţi făptaşii. Şi s-a adunat la Zlatna în mare grabă forul dominai, a prins douăzecişitrei de primari şi juraţi din comunele învecinate, i-au aruncat în temniţă şi i-au chinuit luni de zile până ce în sfârşit astă-primăvară i-au osândit pe toţi, pe unii să fie numai bătuţi cu vergile, pe alţii cu temniţă grea, iar pe câţiva la moarte. Aşa pe Petre Manciu din Secătura, pe Simion Bostan şi Andrieş Pascu din Cîmpeni, pe Ursu Gomboş din Vidra, pentru că ar fi aţâţat poporul şi ar fi ţinut sfaturi în taină şi au luat bani de la oameni ca să trimită deputăţii cu plângere la împăratul. Cel mai crâncen a fost însă osândit tocmai Dumitru Todea, cel care potolise norodul. Bietul Dumitru trebuia să fie întâi torturat, apoi să-i taie capul, trupul să i-l despice în patru şi bucăţile să fie puse în ţeapă... Provizorul domeniului cerea să se ia osândiţilor dreptul de apel şi pedeapsa să se împlinească îndată, mai ales pedeapsa cu moartea, că, zicea, aşa ar fi poruncit guvernul. Spre norocul sărmanilor năpăstuiţi, forul dominai n-a ascultat cererea provizorului şi a primit apelurile. Comunele spăimântate şi îngrozite au trimis

rugăminţi la Viena şi înălţatul împărat, milosiv ca totdeauna, a poruncit să oprească pedepsele până se vor cerceta mai bine greşelile vinovaţilor. Degeaba. Numai pedeapsa cu moartea au schimbat-a în temniţă pe viaţă, încolo... Şi ca să vezi mai bine, măria ta, cum ni se face nouă dreptatea, să-ţi spun că în osândă am fost cuprins şi eu împreună cu vărul meu Petre din Vidra, cu toate că noi nici măcar nu eram acasă, că de-abia pornisem de-aci de la maiestatea sa, cum prea bine ştii şi măria ta!... Şi uite aşa se umplu temniţele, iar pe urmele noastre sunt mereu pandurii fără nicio vină decât că vrem oleacă de dreptate!... Iar comunele ne-au trimis acuma să ne rugăm fierbinte la maiestatea sa să se îndure cel puţin de cei care suferă în temniţă, chinuiţi şi urgisiţi şi nevinovaţi, să dea poruncă aspră să-i lase pe la casele lor, să-şi vadă de necazuri şi de nevoi! Şi să ne îngăduie domnii noştri măcar să ne jeluim la picioarele înălţatului împărat şi să nu ne oropsească aşa de rău din pricină că inimile noastre caută mângâiere în bunătatea şi mila maiestăţii sale!

Notarul îl ascultă cu aceeaşi bunăvoinţă, făcându-şi chiar însemnări după unele lucruri ce i se păreau lui vrednice să fie puse în jalba către împăratul. Horia însuşi nu ostenea şi nici nu contenea cu jelaniile. Cel puţin o dată pe săptămână aştepta răbdător la poarta lui Enyedi, întreba veşti despre maiestatea sa şi apoi mai adăoga câte-o poveste ca să cunoască domnul notar toate feţele întâmplărilor.

Astfel trecu Crăciunul, veni anul cel nou 1784. Ţăranul din Albac ajunse obişnuitul casei notarului. De câteva ori i-a dat şi de mâncare, ba l-a pus să povestească şi de faţă cu nevastă-sa, o femeie bună ca pâinea caldă şi care mereu suspina şi lăcrima când auzea despre suferinţele oamenilor.

— Să nu te superi, măria ta — zise apoi Horia într-o zi — că eşti domn şi dumneata, dar nu mă pot stăpâni să nu-ţi spun: tare s-au înrăit nemeşii în vremea din urmă!

Poate că s-a schimbat şi lumea, dar răi sunt şi fără suflet! Baremi cu noi românii se poartă ca şi când am fi vite. Noi nu suntem buni decât la munci, încolo parcă nici n-am fi oameni. Vitele chiar o duc mai bine ca noi, că muncesc şi după munca lor au de mâncare, dar nu plătesc biruri şi nici nu suferă umilinţe zadarnice. În vechime se spune că oamenii au fost robi. Iacă, măria ta, eu socot că şi robii aveau viaţă mai omenească decât noi. Apoi dacă nici legile nu ne apără şi nici măcar credinţa noastră nu e cinstită de stăpânii ţării! Vezi, măria ta, în Ardeal sunt stăpâni şi ungurii, şi saşii, şi săcuii, iar românii numai iobagi şi jeleri şi vai de ei, cu toate că pământul al nostru a fost şi noi suntem cei mulţi, adică talpa ţării!... Eu am umblat mult, măria ta, şi prin Ţara Ungurească şi pe la noi, şi pe-aici printre nemţi. Am stat de vorbă cu tot felul de neamuri şi am auzit multe jelanii şi dureri, dar rău şi batjocură ca la noi nu-i nicăiri în lume, zău aşa!... Românul numai apa n-o plăteşte şi aerul, încolo tot, tot! Ce să-ţi mai spun eu, măria ta, că eşti de prin părţile noastre şi cunoşti lucrurile! Că la Paşti şi la Crăciun trebuie să mergi la curte cu un colac, cu un ulcior, cu o luminare, cu o găină şi, dacă ai, fie cu iertare, doi porci, pe cel mai gras tot nemeşului îl duci, ba de se întâmplă să n-ai deloc, pleci la târg şi cumperi şi-l dai domnului că altfel nu-i de trăit. Să faci patru zile pe săptămână pe seama domnului, dar baremi să ai şi tu pământ! Dar la noi oamenii n-au niciun sfert de iugher şi totuşi trebuie să muncească patru zile nemeşului. Şi munceşte nu doar bărbatul, ci şi femeia trebuie să toarcă, să ţese pânză de în, să facă horbote, iar dacă nu ştie ori nu poate lucra destul de bine şi pe placul doamnei, apoi trebuie să plătească cu bani alta în locul ei. Nici după moarte nu scăpăm, măria ta, că văduvii tot ce-a lăsat bărbatul i se ia, ba o mai aruncă şi prin temniţe şi o chinuiesc să mărturisească până la un vârf de ac tot ce i-a rămas. Are nemeşul vin prost şi nu poate scăpa de el, îndată pune pe

iobagi să-l vândă şi dacă se strică ori nu se vinde, plăteşte bietul român. Ai zece oi, una ţi-o ia domnul, şi cu oaia îţi ia şi mielul. Nu, nu, măria ta, am ajuns mai rău ca vitele! De-aceea unii domni nici nu mai înjugă vite la grapă, ci iobagi, că-s mai ieftini!...

Notarul dădea din cap, că adică da, da, aşa e, cunoaşte şi dânsul. Subt diverse forme a auzit mereu plângeri d-astea din Ardeal. Pe el îl interesau mai mult ca documente omeneşti. Recunoştea nedreptăţile, dar pe de altă parte se gândea că aşa a fost totdeauna, în toate timpurile şi la toate neamurile, ca unii, cei mulţi, să muncească şi alţii, cei puţini, să huzurească din munca celor mulţi. Ar putea fi lucrurile şi altfel, ceva mai bine, negreşit. El însă nu-i chemat să schimbe lumea şi în niciun caz nu ar vrea să-şi complice viaţa, după ce acum şi-a aranjat-o convenabil. Meseria împăraţilor este să-şi bată capul cu probleme de-astea. Dealtminteri Iosif II, regele cu pălărie, cum îl batjocoresc ungurii, numai reforme şi îmbunătăţiri visează pentru popoarele sale. Poate că el are planuri şi pentru valahi.

Seara, când sosea la gazdă, Horia nu pregeta să povestească sasului şi mai amănunţit necazurile care i-au mânat pe-aci. Sasul înţelegea mai greu dar tot recunoştea că toate plângerile sunt drepte şi asigura pe Horia că împăratul Iosif, care e genial şi iubeşte deopotrivă toate popoarele împărăţiei sale, are să şteargă curând iobăgia şi în Ardeal, cum a şters-o în Austria şi în Cehia. De altfel hangiul avea mare respect pentru Horia, dădea mâna cu dânsul şi nu-l punea la muncă, cum îi punea pe ceilalţi tovarăşi ai lui, ba-l mai cinstea şi cu câte-un pahar de vin, mai ales în serile când n-avea muşterii şi putea sta la taifas. Iar când a aflat că vorbeşte şi nemţeşte s-a bucurat mai mult şi îndată i-a făcut cunoştinţă cu un prieten bun al său, fost grenadir şi acuma nemulţumit cu vremile şi împrejurările. Vânjos, bătăios, fostul grenadir strigă îndată:

— Nici popoarele să nu aştepte tot numai de la împăratul! Că şi împăratul e om şi face ce poate! Popoarele să mai puie mâna şi pe par când nu mai merge altfel! Dreptatea trebuie cucerită ca o cetate! Ai înţeles?

— Înţeles, cum nu! răspunse Horia cutremurându-se. Şi adăugă pe urmă, cu ochii în tavan, parcă ar fi privit în viitor: Omul tot rabdă, rabdă, până ce se umple măsura şi nu mai poate răbda, şi atunci… Doamne fereşte!

În sfârşit într-o zi notarul Enyedi îl întâmpină radios:

— Ei, Ursule, poimâine soseşte împăratul!… Uite şi jalba ţi-am făcut-o cum m-am priceput mai bine. Să ai noroc!

Mai trecură două săptămâni şi în ziua de întâi aprilie, împreună cu tovarăşii săi, Horia a pătruns la împăratul Iosif. Pentru că era acum a treia oară aci şi cunoştea obiceiurile, aştepta liniştit să-i vie rân- dul.

— Ursu Nicula! Iar tu?… Ce doreşti?

Era glasul împăratului, blând, cald, părintesc. Horia încremeni. Împăratul l-a recunoscut, îşi amintea că a mai fost cu plângeri şi-i vorbea româneşte, stricat, dar cu un surâs plin de bunăvoinţă. Cu jalba în mână, Horia se uita drept în ochii suri ai monarhului. Şi, fără să vrea, în acea clipă, i se părea că-l vede întâia oară, acum unsprezece ani, la Zlatna, unde sosise călare, cel dintâi Habsburg care se milostivise a cerceta

Ardealul şi pe români. Zâmbea şi atunci, în mijlocul mulţimii de mii de români, adunaţi cu plângeri nenumărate. Văzându-l atât de binevoitor, toată mulţimea s-a prăvălit în genunchi în faţa lui, iar dânsul, mişcat, a strigat pe româneşte: „Scoală, scoală”! Şi a început să strângă el însuşi sutele, miile de jalbe din mâinile oamenilor… Copleşit şi de amintiri, şi de glasul ce-i răsuna mereu în urechi, Horia căzu în genunchi, murmurând:

— Înălţate împărate…

CAPITOLUL II
VINE HORIA CU PORUNCI!

Pe la Rusalii se răspândi vestea că s-au întors deputaţii de la împăratul şi că Horia aduce porunci bune. Popa din Albac a şi întrebat pe Ion, dar feciorul nu ştia nimica, numai că tatăl său încă nu sosise.

Pe urmă, în câteva zile, s-au lămurit lucrurile: cei trei au venit într-adevăr, dar Horia mai zăboveşte, că l-a oprit înălţatul împărat să-i mai dea nişte porunci noi şi poate şi alte semne ca nimeni să nu se mai îndoiască despre bunătatea lui faţă de norodul românesc oropsit de domni şi de slujbaşii cârmuirii.

Petre Nicula din Vidra nu mai contenea povestind fel de fel de minunăţii, mai cu seamă despre audienţa la înălţatul împărat. De la dânsul s-a aflat întâi cât de bine cunoaşte împăratul pe Horia, cât i-e de drag şi cum s-a bucurat când l-a văzut, cum i-a zis pe nume şi l-a întrebat despre necazurile oamenilor, apoi cât de rău s-a supărat dacă i-a spus Horia că domnii nu ascultă poruncile împărăteşti şi cum s-a jurat că are să-i înveţe dânsul omenie şi ascultare pe toţi... La biserică, la sfârşitul slujbei, după ce răspunse la toate întrebările, adăogă cu glas înălţat şi aproape ameninţător:

— Ehei, măi fraţilor, Horia e crăişorul nostru şi crăişorul împăratului, aşa să ştiţi! Ş-apoi dacă nici dumnealui nu capătă dreptate, înseamnă că a pierit dreptatea din lume şi putem să punem de mămăligă!

Dar nici Vasile Bodoroiu şi nici Toma Pătruţ nu stătură

cu mâinile în sân şi cu gura încleştată. Şi ei împrăştiară vestea cea bună despre mila împăratului şi despre prietenia lui Horia cu preaînălţatul, încât din Zarand până la Bălgrad s-au umplut şi munţii, şi satele, şi toate inimile cu nădejdi trandafirii care se împleteau împrejurul lui Horia ca nişte cununiţe de nuntă mare. Apoi într-o seară, târziu, sosi şi Horia în Crângul Feregetului. Lumina albă de lună fâlfâia peste văi ca un văl de mireasă frumoasă. Cele câteva căsuţe împrăştiate în crâng păreau mici ca nişte jucării. Pe cerul negru clipeau stele rare înfricoşate de privirea rece a lunei cu obraz batjocoritor. Prin pânza de tăcere apele Albacului gângureau moleşite de somn. Din când în când numai câte-un hămăit de câine speriat sfârtica văzduhul, ca ţipetele gornicilor la muncile obşteşti, În marginea livezii, înainte de-a trece pârleazul, Horia se opri. Trebuia să-şi astâmpere bătăile inimii ostenite de drum şi de un simţământ ciudat. O jumătate de an se scursese de când plecase. Cât s-a zbuciumat în acest răstimp în oraşul cu străluciri multe şi totuşi cât i-a fost de dor mereu de munţii, de sărăcia şi de suferinţa de-aci! Se întorcea cu inima mai grea, dar de cum a pătruns în munţii proaspăt înverziţi, sufletul i s-a umplut de o bucurie caldă care răscumpăra toate grijile.

Traista de piele, umflată cu documente şi porunci împărăteşti, agăţată peste umărul stâng, îl apăsa ca o povară chinuitoare. Sorbind lacom răcoarea serii de primăvară în faţa codrilor unde şi-a măcinat cincizeci de ani de viaţă, i se păru că se întoarce nu de la Viena acasă, ci înapoi în timp pe o cărare strâmtă, cu urcuşuri aspre, pe care la fiece pas întâlneşte câte-o întâmplare, când mai măruntă, când mai însemnată, când mai tristă, când mai bucuroasă, din însuşi trecutul lui. Se simţea la o răscruce hotărâtoare unde, ca să aleagă calea cea dreaptă, trebuie negreşit să se uite înapoi. Toate gândurile şi toate planurile ce le-a morfolit în cinci săptămâni prin străini trebuiesc chibzuite aici, la faţa

locului, ca o spovedanie. Nu se potrivesc aici socoteli de aiurea. Locurile îşi au legea lor plămădită din respiraţia pământului şi a oamenilor care sunt şi au fost.

Îi era sufletul mai însetat acuma când simţea iar sub picioare glia aspră, sălbatecă şi totuşi primitoare care i-a hrănit toată viaţa şi mai ales care i-a înflorit copilăria. Fusese slăbuţ, gingaş şi frumuşel ca o fetiţă în copilărie. S-a deşteptat în lume înconjurat de o iubire mare, aproape bolnăvicioasă. Era al treilea copil, cei doi dinaintea lui muriseră până a nu împlini anul. Părinţii îl corcoleau mereu înfricoşaţi să nu se prăpădească şi dânsul. Fiindcă se născuse între Crăciun şi Anul nou, popa îl botezase Vasile, dar în casă îi ziceau Ursu, ca prin farmecul numelui să-i dea mai multă putere de viaţă. Ursu i-a zis pe urmă toată lumea, până şi împăratul. Pe maică-sa a pierdut-o când era de zece ani şi nu şi-o aminteşte decât ca o frumuseţe vestită în tot cuprinsul Munţilor Apuseni. Pentru că i-a semănat mult, gurile rele scorniseră că l-ar fi făcut cu un grof ungur care a văzut-o la un bâlci în Cîmpeni şi, de dragul ei, a venit la Albac şi a stat aci trei luni, tocmai în vremea când stăpânirea trimisese pe tatăl său să aducă fier de la Hunedoara pentru cuptoarele băilor din Zlatna, lipsind astfel de-acasă şase săptămâni. Rău se necăjea când copiii, în batjocură, îi ziceau pui de grof, mai cu seamă din pricina tatălui său pe care-l iubea mai mult decât pe mă-sa şi pe care socotea că porecla aceasta îl răneşte adânc, deşi bătrânul nu se sinchisea de asemenea fleacuri, ba chiar râdea de ele. Om bun ca tatăl său nu s-a mai pomenit în Albac. L-a şi plâns tot satul când l-a omorât pădurea. Horia avea atunci nouăsprezece ani şi toate neamurile s-au năpustit asupra lui să-l însoare îndată, să nu stea casa pustie şi să se irosească bruma de avere ce-a rămas. El însă s-a împotrivit. Dacă ar fi să se însoare, şi-ar alege o femeie pe placul inimii. Are vreme destulă să caute. Şi pe urmă sufletul lui era plin de doruri nelămurite, învăţase

bine meşteşugul de văsar. Cofele, ciubărele, doniţele, furcile de tors pe care le lucra dânsul erau cele mai frumoase de se minunau oamenii cum poate să le facă, cum se minunau de altfel şi de doinele lui, cântate cu atâta inimă şi glas aşa de dulce că l-au şi poreclit Horia. Îi plăcea să cunoască lumea şi oamenii. Pleca cu văsăria lui când spre inima Ardealului de la Turda în jos, când prin Zarand spre Bihor şi Arad şi Banat. Cutreierând astfel ţara cu vasele şi doinele lui, ajunse să aibă cunoştinţe şi să fie iubit prin toate părţile româneşti, iar în sufletul lui să se adune toate durerile şi bucuriile celor mulţi obidiţi.

Într-o primăvară — era atunci tocmai de douăzeci şi patru de ani — pornind cu căruţa plină de vase spre Zarand, a poposit în satul Criştior, pe drumul dintre Abrud şi Brad. Fiindcă îl apucase noaptea, a mas acolo, la marginea şoselei, în capul satului. A doua zi de dimineaţă, pe când se gătea să plece mai departe şi horea un cântec de jale cu glasul lui moale ca o mângâiere, s-a pomenit în faţă, parc-ar fi ieşit din pământ, cu o domniţă frumoasă ca o zână din poveşti, subţire şi mlădioasă ca firul de trestie tânără, cu nişte ochi negri, mari şi umezi, adumbriţi de gene lungi şi leneşe. Stătea pe drumul zbicit şi-l cântărea cu o privire uimită de curiozitate. Mai înainte, pe stânga, la vreo sută de paşi, se vedea poarta de fier a castelului familiei Kristsori, cu gardul de zid înalt şi cu un şir de plopi bătrâni care parcă străjuiau grădina domnească. Horia îşi întrerupse îndată cântecul, îşi scoase cuviincios căciula şi dădu bineţe.

— Cine eşti tu? întrebă domniţa scrutându-l şi mai stăruitor din ochi.

— Ursu Nicula, domniţă, din Albac! răspunse dânsul simplu.

Era unica fiică a nobilului Kristsori, Rafaela, alintată şi răsfăţată de părinţi şi de cei cinci fraţi ai ei mai mari. Avea şaptesprezece ani şi toate capriciile. Cântecul ţăranului o atrăsese cu ritmul straniu şi dureros care

parcă trezise în sufletul ei nostalgii străvechi. Înfăţişarea flăcăului cu părul castaniu închis, lung până aproape pe umeri, şi puţin inelat, despărţit pe creştet, cu figura brună arsă de soare, cu trăsăturile tari şi totuşi fine, cu nasul drept, subţire şi delicat, cu privirea aprinsă şi plină de isteţime, cu sumanul negru pe umeri — toate îi aminteau un tablou vechi din sala de arme reprezentând pe străbunul familiei, pe voievodul Boalea, fiul lui Boariu, căruia regele Sigismund, acum vreo patru sute de ani, i-a tăiat capul pentru că l-ar fi jicnit prin vorbe proaste şi de ocară, rostite faţă de mai mulţi nobili, în felurite locuri şi cu felurite prilejuri.

În vreme ce ţăranul îi spunea cum se duce cu marfa prin ţară s-o vândă şi-i arăta obiecte ce credea că o pot interesa, ea se gândea numai la asemănarea ciudată dintre acest iobagiu şi strămoşul ei. La sfârşit însă îi zise prietenos:

— Când ai să te întorci acasă, să vii la noi la curte, să ne faci şi nouă lucruri d-astea d-ale voastre!

Toamna, cum s-a întors de pe drum, Horia s-a dus la curtea din Criştior. Domniţa l-a recunoscut şi boierul bătrân l-a tocmit să lucreze ce-i va porunci domnişoara până la Crăciun... I s-a dat o odăiţă unde a găsit toate sculele şi unde i s-a adus tot materialul de trebuinţă.

Niciodată n-a lucrat Horia cu mai mare bucurie, fiindcă domniţa Rafaela stătea în fiecare zi ceasuri întregi să privească cum ciopleşte şi să-l asculte povestind întâmplări şi necazuri din viaţa iobagilor. Ochii ei mari sorbeau poveştile şi se umezeau uneori fără să-şi dea seama. Întrebase într-o zi pe tatăl ei cum se face că seamănă străbunul din tablou cu omul care lucrează vase de lemn, şi bătrânul i-a explicat confuz că nu poate fi vorba de asemănare, deoarece voievodul Boalea chiar de-ar fi fost român sau aşa-ceva, cu siguranţă însă c-a fost nobil. Atât de puţin convingător i s-a părut argumentul acesta domniţei că îndată a început să viseze pe

strămoşul familiei povestind pe ungureşte aceleaşi necazuri ale iobagilor ca şi Horia. Iar peste câteva zile, urmărind firul curiozităţii ei capricioase, întrebă pe flăcău:

— Unde sunt crăişorii voştri?

— Vai, domniţă, crăişorii noştri s-au făcut demult unguri şi acuma numai în visuri şi în basme îi mai întâlnim! răspunse Horia cu un suspin care totuşi domniţei nu i se păru ridicol.

Aproape de Crăciun, când Horia a isprăvit lucrul, Rafaela n-a uitat a mai veni să-şi ia rămas bun de la dânsul şi i-a întins mânuşiţa ei să i-o sărute. Era caldă şi moale şi catifelată mâna ceea micuţă şi avea un tremur de păsărică speriată, iar la atingerea buzelor ţăranului, degetele ei fine şi subţiri au strâns involuntar mina aspră în care se odihneau. Şi pentru că de atâtea ori vorbiseră despre crăişori, îi zise şi acuma, glumind şi cu un surâs de zână, ca în poveşti:

— Drum bun şi sănătate, crăişorule!

Vorbele acestea i-au rămas lui Horia în inimă ani de zile, şi tremurul mânuşiţei calde şi zâmbetul de ispită, îşi dădea seama că visul e primejdios şi zadarnic şi totuşi nu se putea despărţi de el. Câteodată se gândea să intre cătană, să meargă la război, să facă vitejii mari şi apoi să se întoarcă triumfător la curtea din Criştior, în faţa domniţei. Viaţa îl purta pe căile ei colţuroase, dar nu izbutea să-i alunge din suflet icoanele închipuirii. Când se simţea mai amărât, îi venea să se mulţumească a fi sluga ei toată viaţa, măcar s-o poată vedea uneori şi să-şi astâmpere inima. Îndată însă înţelegea că aşa ar fi pe vecie osândit şi nu i-ar mai rămânea nicio speranţă... îşi făcea drum să treacă mai des prin Criştior, tot cu gândul că are s-o vadă cel puţin. Intra în vorbă cu sătenii şi-i întreba despre boieri ca să ajungă să afle despre ea. Totdeauna putea să se bucure căci oamenii o iubeau şi o blagosloveau fiindcă era bună şi vorbea româneşte ca şi dânşii.

Aşa au trecut mulţi ani, până ce odată a aflat, parcă din văzduh, că domniţa Rafaela se mărită. În ziua nunţii s-a dus şi el la Crişţior, s-a amestecat în mulţimea de iobagi care aşteptau trecerea alaiului domnesc, pe două rânduri, în straie de sărbătoare, pe ulicioara bisericii. În ajun plouase şi mai rămăseseră ici-colo petece de noroi. Toată lumea strălucea de fericire, numai el tremura cuprins de friguri. Apoi, din freamătul mulţimii, simţi că se apropie nuntaşii. Zări pe mireasă, toată în alb, cu ochii plecaţi şi cu un fior de mulţumire pe obraji. Se sprijinea de braţul tatălui ei... Şi deodată, chiar în faţa lui, se opri şovăind. Jos, în calea ei, era o baltă de noroi peste care nu putea trece şi în care iarăşi nu putea călca ea, cu pantofiorii albi de mătasă. O clipă a ţinut şovăirea şi nici n-a observat-o nimeni afară de Horia care urmărea fiece mişcare a miresei, parc-ar fi fost vorba de mântuirea sufletului său. Şi astfel, înainte să bage de seamă altcineva, el îşi smulse de pe umeri sumanul de sărbătoare şi-l aruncă peste noroiul din calea domniţei. Se făcu o rumoare. Bătrânul Kristsori, cu barba puţin căruntă, aruncă o privire de mulţumire ţăranului cavaler. Mireasa însăşi întoarse ochii cu un surâs. De-abia atunci ochii ei mari întâlniră privirea lui tristă. El înţelese că l-a recunoscut şi pe buzele ei i se păru că citeşte o şoaptă: „Crăişorul!” Apoi ea a trecut înainte lăsând pe suman două urme de paşi de porumbiţă.

Horia a plecat degrabă, fără să mai aştepte sfârşitul. Îi era inima ca plumbul. Vedea că acuma s-a prăbuşit visul lui nebunesc. A mai umblat câteva săptămâni năuc şi apoi s-a însurat. Era de treizeci şi trei de ani şi se simţea bătrân. Şi-a găsit nevastă în Călata. N-a iubit-o şi, luând-o, şi-a zis în sine că se răzbună pe soartă.

Un răstimp sufletul i-a fost gol de orice năzuinţi. Trăia de azi pe mâine ca toată lumea, prins numai de grijile mărunte ale vieţii. Pe urmă nemulţumirea i s-a îngrămădit atât de mult că iar a început să fie urmărit de ochii

domniţei. Dar acuma numai cu mustrare şi dispreţ încât îi stârneau mânie şi indignare. Îi apărea mereu şi din ce în ce mai stăruitor întrebarea: adică de ce românul să fie numai slugă, veşnic slugă, să slujească pe toţi, să fie asuprit şi batjocorit şi bătut de toţi? Ţara asta-i românească şi totuşi românii sunt slugi în ţara lor.

De-atunci năzuinţele şi străduinţele i s-au închegat într-o ţintă nelămurită. Iobagii români, oriunde se aflau, erau fraţii lui pentru care totdeauna era gata să sară să-i apere. Bătrânii povesteau că toate pământurile au fost ale românilor în vechime şi că străinii, profitând de blândeţea şi răbdarea poporului, încetul cu încetul i-au luat toate drepturile până ce l-au făcut slugă. Prin urmare numai dreptate să fie şi atunci se va îndrepta şi viaţa românilor.

— Vrem dreptate! a început să spună dânsul oamenilor.

Şi a început s-o caute şi s-o ceară oriunde se ivea prilejul. Râvna lui a îndemnat şi pe alţii încât azi dorul de dreptate mocneşte în toate căsuţele iobăgeşti. Până acum câţiva ani, oamenii nici măcar a se jelui nu îndrăzneau. Şi iată că azi plângerile au ajuns la împăratul! Iar acum doi ani, când deputaţii au pornit la Viena, moşul Gavrilă Todea, de optzeci de ani, cel bătut pentru că fusese la Sibiu cu jalba norodului, a strigat cu glas tare în faţa oamenilor:

— Tu să fii crăişorul nostru, Ursule, şi să ne câştigi dreptatea întreagă măcar de-ar fi să ne omoare pe toţi.

La întoarcere nu l-a mai găsit pe moşneag. Murise. Dar cuvintele lui i-au rămas înfipte adânc în suflet. A patra oară aducea acuma porunci de îndreptare de la împăratul. Dacă însă nici de data asta nu se va face dreptate?... Printre pomii înfloriţi din livadă pluteau închipuiri alburii de aburi ca nişte stafii. Una părea că se apropie mereu, ispititor. Când o privi mai bine, se înfioră căci avea înfăţişarea domniţei care i-a încălzit odinioară

inima. În aceeaşi clipă îi răsună în urechi:

„Dreptatea nu se cerşeşte! Dreptatea se cucereşte!“

Se spăimântă şi-şi făcu cruce. Vedenia nu mai era. Nu-şi dădu seama dacă glasul a venit de la închipuirea de aburi ori a răsărit din adâncimile sufletului său şi s-a ridicat ca o poruncă. În urechi îi ţiuia neîncetat glasul stăruitor, cu aceleaşi cuvinte, şi când trecu pârleazul, şi când bătu în uşa casei. Fiindcă nu răspunse nimeni, căută cheia şi-şi deschise singur. În odaie nu era nimic schimbat, parcă numai azi dimineaţă ar fi plecat de acasă. Feciorul trebuie să fie pe la fata lui Ion Mătieşu. Tinereţe! Ştia de dragostea băiatului şi ar fi fost bucuros să-l vadă însurat şi aşezat. Dacă ar fi avut şi el în tinereţe norocul să întâlnească iubirea, poate că azi nu i-ar ţipa în urechi vorbele acelea stăruitoare. Pentru dreptatea altora şi-a ucis fericirea lui. De şase ani nevastă-sa, cu copilul cel mic, a fugit la părinţii ei, la Călata. Nu s-a putut împăca cu ticăloşirea zi de zi a casei lor. I-a imputat mereu că a ajuns de ruşinea satului, că sunt mai nevoiaşi decât ţiganii, că se surpă casa peste ei... El recunoştea în sine că aşa este, cicăleala ei îl supăra totuşi. Ar fi vrut ca baremi ea să-i simtă şi să-i preţuiască zbuciumările. Când a plecat, trântind uşile, cu copilul cel mic de mână, a lăsat-o să se ducă şi nici pe urmă n-a mai chemat-o înapoi. Pentru viaţa lui avea nevoie să fie slobod în toate privinţele...

A doua zi era duminecă şi Horia a coborât în sat. A ascultat întâi slujba şi apoi, în faţa bisericii, oamenii l-au înconjurat să le spuie cum a umblat şi ce-a adus de la împăratul. În vreme ce se sfătuia cu sătenii, din cancelaria comunală, din colţ, a ieşit primarul Maca vei Bota, înalt, burtos şi fălos, şi a venit drept la dânsul, zicându-i:

— Na, Ursule, bine că ai sosit, că am poruncă mare de

la ișpan să te duc îndată la Cîmpeni, să-i povesteşti şi dumnealui ce porunci ţi-a mai dat împăratul!

Râse dispreţuitor şi puse mâna pe braţul lui în semn că l-a şi arestat. Horia se smuci aspru şi răspunse:

— Măi omule, vezi-ţi de treabă şi lasă-ne pe noi în pace, că eu n-am nicio socoteală cu domnii tăi şi nici la înălţatul împărat nu m-au trimis dânşii, ci oamenii aceştia de omenie şi dumnealor trebuie să le dau socoteală ce am făcut, iar nu altuia!

Primarul se burzului:

— Ba eu am să te duc, Ursule, măcar de le-ai supăra tu oricât de rău! Porunca-i poruncă şi eu n-am să calc poruncile nici de dragul tău şi nici de dragul nimănui!

Se apropie de Horia, dar un bărbat mai voinic îl îmbrânci încât se clătină şi ajunse tocmai în mijlocul mulţimii, de unde apoi fu aruncat afară în ghionturi necunoscute. Furios, primarul vru să se repeadă totuşi la Horia. Întâlni însă deodată atâţia ochi ameninţători, că se răzgândi, se întoarse şi pomi înapoi spre cancelarie, strigând în gura mare:

— Aşa?... Ei lasă că eu ţi-s popa de-acu încolo, frate Ursule! N-ai vrut să asculţi de vorbă bună, ai să ştii de frică! Te-am acoperit eu până acuma, dar lasă pe mine!... Mi-o plătiţi voi cu toţii!

— Ce să-ţi mai plătim, că doar ţi-am plătit de mult peste cincisprezece mii de zloţi şi încă nu ne-ai dat socoteală! zise Horia batjocoritor.

Toată lumea izbucni în râs.

— Lasă că vă dau eu vouă socoteală, n-aveţi grije! adăogă primarul din faţa cancelariei, ameninţând cu pumnul.

Atunci Horia, cu o sclipire ciudată în ochi, spuse celor dimprejur:

— Apoi nu-i nimica, oameni buni, că avem noi porunci de la preaînălţatul împărat pentru toate potăile!

CAPITOLUL III
DE LA ANA LA CAIAFA

În aceeaşi seară Horia sui coasta spre casa lui Cloşca din Cărpiniş. Se îmbrăţişară frăţeşte. Ion Cloşca era sufletul cel mai apropiat de inima lui. Cu vreo şapte ani mai tânăr, mai mic şi de statură, se potriveau totuşi în toate gândurile. Horia niciodată nu începea ceva fără să se sfătuiască şi să se învoiască cu Cloşcuţ.

— Bine că te-a adus Dumnezeu voinic şi sănătos! murmură Cloşca strălucitor de bucurie. Ia vezi, Mărino, să ne faci o mâncare domnească, auzi, că uite, a sosit fratele meu Horia!

Mărina, frumoasă şi harnică, era slăbiciunea lui Cloşca. O iubea atât de mult că de dragul ei ar fi fost în stare să şi ucidă. Dacă n-a plecat a patra oară cu Horia la Viena, de vină au fost şi ochii verzi ai femeii.

După ce îi povesti pe îndelete cum şi ce-a făcut prin Viena, Horia sfârşi:

— Iacă, Ioane, împăratul e cu noi, dar şi noi trebuie să fim cu împăratul!

— D-apoi nu suntem? se miră Cloşca.

Horia îl privi lung şi de-abia într-un târziu răspunse:

— Da, cu inima şi cu gura suntem, negreşit... Dar oare numai cu atâta făcutu-s-a vreodată ceva în lume?

Şi mai nedumerit, Cloşca întrebă:

— Apoi atunci?

De-abia în clipa aceasta văzu că fratele lui de cruce are

parcă o înfăţişare nouă. Glasul îi rămăsese tot cel vechi, fierbinte şi prietenos, dar în ochii lui ardea o flacără care înspăimânta, poruncind şi rugând în acelaşi timp.

— Fapte ne trebuiesc, Cloşcuţ! mormăi Horia cu o privire ce îi scormonea inima. Nouă totdeauna fapta ne-a lipsit. De aceea ne-au încălecat toţi veneticii de am ajuns slugi şi străini în ţara noastră... Au venit ungurii peste noi cu foc şi sânge, şi i-am primit. Au făcut ei legi ca să ne încătuşeze, şi le-am primit. Au călcat legile făcute de ei pe spinarea noastră, şi am primit. Am primit mereu toate batjocurile pentru că ne-a fost frică de faptă. Parcă moartea n-ar fi moarte fie că ţi-o dă călăul din porunca domnilor, fie că ai căpăta-o în luptă dreaptă dând şi tu înainte de-a primi lovitura... Suntem totdeauna uniţi în supunere şi umilinţă şi niciodată nu ne putem uni ca să cucerim dreptatea. Nu e sat în ţara asta unde să nu găseşti un sărman trup de iobagiu ba spânzurat, ba tras în ţeapă, ba frânt pe roată şi ciopârţit în bucăţi, spre a băga spaima în oameni şi a-i ţine pe vecie în jug ca pe vite...[4]

Cloşca încremenise pe laviţă ascultându-l. În odaia curată, plină cu de toate ca un stup, vorbele lui Horia şerpuiau ca nişte limbi de foc mistuitoare. Se uita în ochii lui de oţel şi vedea numai luciri de săbii şi suliţi înţepătoare. După un răstimp zise şi el cu sfială:

— Măi frate-meu Horia, mi-aduc aminte că-mi povestea bunicul, când eram micuţ, cum s-au sculat odată iobagii, demult, poate să fie şi două sute de ani, împotriva domnilor... Şi spunea că au pornit oamenii şi au tăiat şi au aprins tot ce-au întâlnit, şi ai noştri ar fi cuprins Aiudul şi Clujul, şi au făcut prăpăd mare pretutindeni, de credeau că nu mai rămâne nici viţă şi sămânţă domnească. Ş-apoi

[4] Replica lui Horia defineşte caracterul social al relaţiilor istorice dintre români şi unguri, eliminând confuzia de care, eventual, ar putea-o stârni lectura grăbită a romanului.

deodată au venit cătane multe din Ţara Ungurească, cu puşti şi cu cai şi cu tunuri, şi s-a băgat zâzanie şi frică în oameni şi s-au risipit care încotro. Dar căpitanul lor a murit de moarte crâncenă, prăjit pe jilţ de fier, şi tovarăşii lui au fost siliţi să mănânce din carnea lui friptă şi smulsă cu cleşte înroşite în foc…

— Ştiu şi eu povestea asta, Cloşcuţ — şopti Horia cu un zâmbet mohorât. Chiar domnii o răspândesc înadins ca să reteze din rădăcini orice pornire îndrăzneaţă în mintea noastră. Parcă toate pedepsele groaznice pe care le împart pentru vina cea mai uşoară, de ce sunt? Fiindcă numai aşa izbutesc să ucidă în noi, înainte de-a încolţi, orice gând de răzvrătire.

Şi deodată adăogă cu un glas fierbinte ca o rugăciune:

— Cloşcuţ, frate de cruce, uite azi, zi sfântă de duminecă, aici, în casa asta a ta bogată şi frumoasă, când te văd întâia oară după şapte luni, îţi mărturisesc din suflet că aş îndura bucuros orice moarte, oricât de crâncenă, fără un geamăt şi fără o lacrimă, numai de-aş găsi oamenii care să îndrăznească a încerca să sfarme nedreptatea şi ruşinea!

Se făcu o tăcere lungă. Cloşca lăsă ochii în pământ şi murmură:

— Horia, Horia, mi-e frică de tine!

Parcă ar fi aşteptat răspunsul, Horia zise îndată, schimbat la faţă şi la glas:

— Ştiam, frate Cloşcuţ, că noi nu suntem făcuţi pentru fapte şi tocmai de aceea am adus iar o traistă plină de dreptăţi pe hârtie. Uite-o colea! Doldora!… Asta ne trebuie şi am adus. Aş mai fi adus eu şi altceva, dar… Ţi-oi lăsa poruncile ţie, să te duci iar cu căciula în mână, să cerşeşti, cum am mai cerşit şi eu şi toţi de atâţia amar de ani în zadar pe la toate uşile. Şi domnii au să se şteargă dinapoi cu poruncile împărăteşti şi noi o să rămânem tot aşa cum suntem, ori poate mai rău, că dumnealor trebuie să fie mai supăraţi acuma că iar ne-am dus la împăratul…

Ehei, bine mi-au spus oamenii pe-acolo că fiecare are ce i se cuvine!

Cloşca se buimăci de tot. Până acum Horia fusese mai mlădios, mai îngăduitor. Chiar i se păruse că numai gura e de el. Niciodată n-a fost aşa de îndârjit. Poate l-au schimbat pe acolo oamenii? Aici, dimpotrivă, şi când cei prea necăjiţi spuneau c-ar trebui să mai încerce şi cu răul, că binele nu te scoate la liman, Horia povăţuise răbdare şi mereu răbdare.

Cloşca însuşi era din fire sfios şi cu mare supunere faţă de lege şi stăpânire. Avea avere frumoasă, avea nevastă tânără şi un dor de viaţă liniştită şi tihnită. A fost de trei ori la împăratul, dar mai mult de dragul lui Horia în care credea ca în Dumnezeu. Ultima oară, deşi comunele îl aleseseră, a făcut ce-a făcut şi nu s-a mai dus. Nu de frică, ci de cuminţenie. Căci pe cât de stăpânit era de obicei, tot aşa de dârz şi neînfrânat dever nea când se pornea. Îndesat la trup, cu faţa rotundă şi brună, cu ochii mici, scăpărători, se încăpăţâna şi se înverşuna fără seamăn. Dacă apuca să făgăduiască, se ţinea ca un rob.

De aceea acum cuvintele lui Horia şi mai cu seamă privirile lui îl tulburau. Îşi dădea seama de o primejdie mare spre care îl îndemna, cu atât mai mult că nu pricepea încă întreg gândul prietenului său. Pe de altă parte iarăşi nu putea să nu fie cu trup şi suflet alături de Horia care era mai înţelept decât toţi şi care totdeauna a căutat numai binele obştesc. S-ar fi simţit o zdreanţă de om dacă şi-ar fi părăsit fratele de cruce tocmai în clipa când s-ar ivi o adevărată primejdie.

Era încurcat şi nici nu mai ştia ce să spună. Din norocire tocmai atunci dădu buzna în casă frate-său Toader, însoţit de Vasile Sgîrciu, feciorul surorii lor Achimia, măritată în satul Selişte. Auziseră c-ar fi venit Horia şi voiau să afle şi ei câte ceva.

Într-adevăr trebuiră să schimbe vorba. Horia scoase din traista de piele bătută cu ţinte galbene nişte documente

prin care împăratul poruncea guvernului din Sibiu să facă îndată dreptate oamenilor, să-i apere de slujbaşii domeniului şi ai comitatului până când însuşi majestatea sa va hotărî asupra cercetărilor orânduite, să nu se atingă nimeni de deputaţii comunelor care au fost cu plângerile, iar pe oamenii care s-ar mai afla prin temniţe să-i trimită degrabă pe la casele lor.

— Poruncile astea trebuie să fi sosit la cârmuire, căci poruncile împărăteşti umblă mai iute ca picioarele mele — adăogă Horia cu un zâmbet amar. Acu să mai aşteptăm, să vedem ce-or face domnii de la Sibiu şi dacă n-or face nimica, apoi s-or duce iar oamenii comunelor să întrebe şi să se roage să împlinească porunca împărătească şi să slobozească din temniţă pe Dumitru Todea şi pe ceilalţi.

Cloşca, fiindcă adineaori şovăise, vru să fie mai zelos şi strigă că nu mai e vreme de aşteptat, ci să se dea de ştire oamenilor şi îndată să plece deputaţii la Sibiu până ce porunca împărătească e încă proaspătă. Horia îl potoli cu o privire puţin mustrătoare:

— Mai sunt doar câteva săptămâni până-n postul Sânpetrului. Ce înseamnă asta faţă cu răbdarea noastră de veacuri? Să nu umble bieţii oameni în zadar şi să li se răspundă că n-a sosit nicio poruncă. Măcar atunci de-ar fi mersul cu folos!

Apoi în dumineca întâi din postul Sânpetrului se adunară la Cîmpeni oamenii din toate satele care făcuseră plângere la Viena. Îi chemase Cloşca. Se sfătuiră să plece câte doi bătrâni din fiece comună şi să afle la cârmuire ce s-a făcut cu porunca împărătească. Horia nu spuse nimica, deşi Cloşca, speriat de privirile şi de zâmbetul lui neîncrezător, a încercat mereu să-l stârnească. În sfârşit Cloşca propuse să meargă negreşit şi Horia, căci fără dânsul n-are să se facă nicio ispravă.

Toată lumea stărui, dar Horia refuză: el a umblat destul şi are dreptul să se mai şi odihnească; de altfel cârmuirea, cum ar da cu ochii de dânsul, l-ar şi prinde şi l-ar băga în temniţă, ori poate l-ar şi spânzura, că doară de doi ani îl tot caută ca pe un tâlhar.

Deputaţii în frunte cu Cloşca, porniră chiar a doua zi la Sibiu, zăboviră acolo vreo trei zile pe la porţi până ce un domn foarte împopoţonat îi primi, îi ascultă cu băgare de seamă, stătu pe gânduri, răsfoi prin nişte cărţi groase şi apoi le spuse să vie după răspuns peste două zile. Se întoarseră peste două zile şi atunci acelaşi domn le vorbi şi mai blând că oamenii care sunt prin temniţe vor fi sloboziţi cât de curând, iar ei să se ducă acasă şi să aştepte fără grije căci plângerile lor vor fi cercetate de aproape şi li se va face dreptate până în două săptămâni... Cloşca oftă uşurat şi mulţumi domnului cum se pricepu mai frumos. Parcă i-ar fi luat o piatră de pe inimă, aşa se simţea de vesel pe tot drumul lung până acasă. N-avu răbdare şi, după ce îmbucă ceva, se repezi până la Albac, să-i spuie şi lui Horia că dreptatea soseşte. Horia nici nu clipi, îl lăsă să isprăvească şi pe urmă zise rece:

— Bine, frate Cloşcuţ, să vedem peste două săptămâni!

Îndoiala din glasul lui îl îndârji şi-l hotărî să plece iar, numai cu câte-un om din fiecare comună, să afle rezultatul la Sibiu chiar din gura acelui domn de treabă. Fură primiţi însă într-o cancelarie mai mică, de către alt domn, ursuz, bătrân, uscat, cu pana de gâscă după ureche. Înţelegea mai rău româneşte, răscoli mai multe bucoavne şi le spuse plictisit că nu s-a sfârşit încă deplin cercetarea, dar să vie din nou peste alte două săptămâni... însăşi amânarea aceasta dovedeşte că guvernu vrea să facă dreptate, se gândi Cloşca mulţumit, că altminteri putea să ne alunge acasă fără niciun răspuns ori să ne spuie verde că n-avem dreptate. Fireşte, duse şi la Albac vestea bună, dar Horia neclintit,

zise iarăşi:

— Bine, frate Cloşcuţ, să mai aşteptăm două săptămâni!

Cu aceiaşi tovarăşi, Cloşca luă drumul spre Sibiu. Inima totuşi îi era strânsă mai cu seamă din pricina răcelii lui Horia. Fură purtaţi de la o cancelarie la alta două zile. A treia zi pătrunseră numai până la un aprod care le comunică răspunsul cârmuirii: că jalba lor, împreună cu toate documentele şi cu porunca împărătească, a fost trimisă la Galda, domnului fişpan, şi că pe viitor să nu mai vie pe-aici, fără să se ducă acolo după dreptatea ce li se cuvine.

Cloşca îngălbeni. Dacă plângerea a ajuns la Galda, slabă nădejde de dreptate a mai rămas. Fişpanul comitatului Albei era baronul Kemenyi, trufaş, dispreţuitor şi fără inimă, de la care niciun iobagiu n-a primit decât vergi sau furci. Dar se reculese, căci nu voia să se dea bătut. Îi apărea mereu Horia, cu zâmbetul neîncrezător şi cu ochii plini de necunoscut, şi se îndemna să mai încerce. Îi era teamă că, de va ieşi dreptatea lui Horia deasupra, se va întâmpla ceva ce n-a mai fost.

Pentru că mai aveau merinde, se înţelese cu tovarăşii ca, întorcându-se spre vetrele lor, să se abată pe la Galda. Fişpanul nu era acasă. Aflară că e pe la Aiud, la vânătoare, dar că îl aşteaptă să pice în două-trei zile. A patra zi veni într-adevăr şi găsi deputăţia de iobagi la poarta castelului. Cum îi văzu, se încruntă. Nu suferea pe iobagii cu jalbe, zicând că jalba e începutul răzvrătirii.

— Ce-i, măi oameni? întrebă baronul, oprind trăsura. Ce căutaţi pe-aici în loc să fiţi la muncă şi pe la casele voastre?

Vorbea atât de bine româneşte că oamenii spuneau c-ar fi chiar român sau măcar de neam românesc. Cu căciula în mână, Cloşca răspunse supus:

— Umblăm după dreptate, măria ta!

— Aha, după dreptate! făcu fişpanul strâmbând din

nas.

După ce auzi însă despre ce e vorba, se îmblânzi şi le spuse liniştit că a lipsit de-acasă şi de aceea n-a putut să ia cunoştinţă de porunca maiestăţii sale care trebuie să fi sosit în zilele acestea. Are să se intereseze cât mai curând şi va judeca după dreptate, numai ei să fie oameni cumsecade, să muncească cinstit şi să-şi vadă de treburi. În urma stăruinţii lui Cloşca, dădu voie să vie peste vreo două săptămâni după răspuns.

Astfel oamenii se întoarseră acasă cu speranţe de bine. Totuşi Cloşca nu se mai duse la Albac: îi era frică de batjocura lui Horia.

Ca să înduioşeze pe fişpan, Cloşca se întoarse la Galda cu optsprezece oameni, tot unul şi unul. Iar nu-l găsiră. Acum era la Cluj, la un sfat domnesc. Un scriitor ieşi însă în curte şi le spuse răstit că măria sa n-a avut răgaz să se ocupe de chestiunea lor, că a trebuit să rezolve lucruri mult mai serioase, totuşi, în semn de milă şi bunăvoinţă, i-a poruncit lui să le aducă la cunoştinţă că, îndată ce-i va rămâne timp liber, are să cerceteze şi afacerea aceasta şi, prin urmare, să mai treacă peste vreo două-trei săptămâni pe-aici... Cloşca clocotea. Se stăpâni şi zise doar că, deoarece tot au venit şi-s osteniţi, vor aştepta şi pe măria sa. Scriitorul se înfurie cumplit, socotindu-se ofensat în demnitatea sa. El le-a vorbit în numele domnului baron şi nu dă voie nimănui să se îndoiască de cuvântul său, iar la sfârşit îi scoase afară din curte numai în sudălmi ungureşti. Oamenii, îndemnaţi de Cloşca, nu se descurajară. Au aşteptat o săptămână încheiată până ce a sosit fişpanul. Dar fişpanul era de asemenea mânios că n-au împlinit poruncile scriitorului, care e nemeş şi mâna lui dreaptă, şi le porunci să plece îndată acasă şi să vie peste două săptămâni. Să nu mai cuteze însă a veni atât de mulţi, că oamenii de treabă nu bat drumurile când e vremea muncilor...

Cloşca era abătut. Dumineca următoare, la ieşirea din

biserică, povesti ce-au păţit, dar adăogă, fiincă se afla şi Horia de faţă:

— Pentru dreptate sunt în stare să-mi tocesc picioarele până la genunchi!

Horia zâmbi. Tot aşa vorbise şi el odinioară.

Când ajunse la Galda şi pătrunse iar la scriitorul supărăcios, Cloşca vorbi mai supus şi mai mieros chiar decât vorbise cu fişpanul, căutând astfel să-l înmoaie, fiindcă înţelese că acum de el atârnă dreptatea. Şi într-adevăr scriitorul se îmblânzi şi răspunse că baronul l-a însărcinat pe dânsul să citească toate hârtiile şi să-i raporteze. Până într-o săptămână va isprăvi. Atunci apoi să vie oamenii ca să-şi afle dreptatea.

Întâi plănuiră nici să nu se mai întoarcă acasă, ci să aştepte aici săptămână, cum au mai aşteptat şi de rândul trecut. Cloşca stărui să nu rămâie. I se părea atât de sigur că a izbândit, încât ţinea să afle şi Horia asemenea ştire. Horia însă era dus prin Zarand.

După răspuns acuma, ca să fie mai pe placul fişpanului, veni numai cu cinci oameni. Fiecare aduse însă şi câte un plocon pentru scriitorul în mâinile căruia se găsea soarta comunelor: un purcel de lapte, două găini grase, o gâscă îndopată, o sută de ouă într-un ciubăraş lucrat de feciorul lui Horia... Gornicul de la poartă fu trimis înlăuntru cu darurile. Totuşi scriitorul nici nu se arătă, nici nu-i chemă în cancelarie. Numai gornicul le aduse răspunsul: să meargă acasă şi să-şi vadă de muncă; cercetările s-au făcut şi s-au sfârşit şi din ele s-a văzut că toată vina este a lor pentru că n-au fost destul de ascultători şi supuşi poruncilor domneşti; deci să nu mai umble pe drumuri că altfel vor fi şi ei foarte aspru pedepsiţi.

Cloşca, desperat, a rugat pe gornicul român să facă bine să-i lase să vorbească şi dânşii cu măria sa scriitorul, că poate are să se îndure să le împartă o dreptate mai bună. După multe stăruinţi gornicul îşi luă inima în dinţi şi se duse înlăuntru cu rugămintea lor. Peste câteva clipe

însă a ieşit roşu ca para focului. Iobagii să nu mai îndrăznească a stărui, că îndată îi dă pe mâna pandurilor să le tragă câte zece vergi la spinare. Şi dacă se încăpăţânează să stea pe la porţi, să ştie că vor fi puşi în lanţuri şi trimişi la închisoare, să se sature de rebeliune.

Pământul se clătină subt picioarele lui Cloşca. Ieşi din curtea castelului domnesc cu paşi şovăitori, parc-ar fi fost beat, urmat de cei cinci tovarăşi, năuciţi ca şi dânsul. Nu mai era în stare să gândească nimica. Ori încotro îşi arunca ochii i se părea că vede numai prăpăstii. Se târâră aşa până la gazda lor, Matei Pratea, iobagiu pe moşia fişpanului, bătrân, cu nouă copii şi văduv. I se făcu milă de Cloşca mai ales, care era prăpădit de tot, şi le spuse, în mare taină, să mai încerce şi la Bălgrad, că este acolo un maior tare de omenie şi poate dumnealui să-i înveţe ceva, că mult bine a făcut multora de-l blagosloveşte toată sărăcimea. Se spune chiar că ar ţine de nevastă o româncă, pe fata unui protopop de pe Someş unde românii sunt grăniceri, scăpaţi de domni şi de iobăgie. Maiorul a vrut să tragă la cătane şi pe oamenii de pe-aici, ca să-i mântuiască de robie, i-a şi scris într-o carte, dar domnii au prins de veste şi s-au supărat c-or să rămâie fără iobagi şi i-au oprit pe oameni să mai meargă la Bălgrad şi au stricat socotelile maiorului.

Cloşca s-ar fi agăţat şi de un fir de pai. A doua zi, pe la amiazi, sosiră la Bălgrad şi găsiră pe maiorul Altmayer, comisar de război şi comandantul biuroului de recrutări. Era grăsun, cu o faţă strălucitoare de bunătate. Deputaţii îi căzură în genunchi şi Cloşca îl rugă fierbinte să nu-i lase şi să le facă dreptate, că de unsprezece săptămâni aleargă şi altă nădejde nu mai este să fie ascultate poruncile împărăteşti.

Maiorul citi hârtiile, îşi atârnă şi ochelari, clătină din cap de câteva ori şi pe urmă, împăturindu-le cu băgare de seamă, răspunse blând cu accentul tărăgănat săsesc:

— Eu n-am nicio putere, oameni buni! Eu sunt cătană şi

nu mă pot amesteca în treburi de ţivili. Dreptate aveţi, că aşa se arată în documentele astea. Dar eu n-am putere să vi-o dau, că de-aş avea, v-aş da-o... Voi însă să aveţi răbdare, oameni buni! Duceţi-vă acasă şi nu vă amărâţi deloc. Maiestatea sa, împăratul, a făgăduit că iar are să vie pe-aici curând de tot, să vadă cum i s-au împlinit poruncile. Atunci să ieşiţi şi voi cu jalbele şi înălţatul împărat n-are să vă lase cu inima întristată!

— Apoi c-am răbdat destul, domnule maior! Zise Cloşca întunecat, ca şi când ar fi trântit o uşă grea.

Şi până acasă tot suduind au mers, ca să-şi mai răcorească sufletele. Iar duminecă, vorbind cu oamenii, Cloşca mereu se oprea şi scrâşnea, parcă turbase:

— Asta-i dreptatea domnilor, oameni buni, vedeţi?... Precista şi soarele lor de domni!

CAPITOLUL IV
CU VOIA ŞI PORUNCA ÎMPĂRATULUI!

— Na, frate Cloşcuţ, acu ce mai facem? zise Horia peste câteva zile, găsindu-l mai potolit.

— Apoi ori pierim, ori ne facem singuri dreptate! răspunse Cloşca încruntat şi mohorât.

Altă ieşire nici nu vedea: să se învoiască în taină cu oamenii din toate satele Ardealului şi, într-o singură şi aceeaşi zi, să se năpustească asupra domnilor şi să-i omoare, iar curţile lor să le facă praf şi cenuşă. Numai aşa vor scăpa de unguri şi vor putea trăi în pace. Chiar socotise că până pe la Crăciun ar avea vreme destulă să se pregătească încât în ziua de anul nou să nu se mai găsească în Ardeal nici urmă şi sămânţă ungurească[5].

— Ehei, dacă s-ar împlini lucrurile astea ca din gură! oftă Horia gânditor. Trebuie chibzuit şi cumpănit bine, frate Cloşcuţ!

El de mult bănuia că aici au să ajungă şi tocmai de teama aceasta a alergat de atâtea ori până la împăratul. Şi de multe ori şi-a pus întrebarea: ce-ar fi dacă ar veni vremea şi ce-ar trebui să facă? Dar niciodată n-a îndrăznit să meargă cu gândurile până la capăt. De-abia acum la urmă, la Viena, după ce a ieşit de la împăratul, când a simţit că toate sforţările sunt osândite a rămâne

[5] În capitolul VI, *A noastră-i lumea,* autorul adeptă o formulare care elimină orice umbră de îndoială în ceea ce priveşte orientarea conflictului dezbătut în roman: „să nimicească toată sămânţa de domni unguri şi bogăţiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiaşi care se luptă acuma pentru dreptate...” (vezi p. 270, r. 30-33).

zadarnice, şi-a zis şi el, ca şi Cloşca azi, că s-a umplut paharul. Totuşi el încă de atunci şi-a dat seama de greutăţile ce se vor ridica în cale. Oamenii se aprind iute, dar şi mai iute se lasă. Obida de veacuri a mucegăit sufletele şi a tocit îndrăznelile. Mulţimea fără cap e neputincioasă…

Când reveni la Cărpeniş, peste vreo săptămână, găsi pe Cloşca închis în casă la sfat cu un om voinic, pletos, cărunt, cu mustăţi mari, cu nişte ochi mici foarte sclipitori. Cloşca sări fericit:

— Vai, parcă Dumnezeu te-a adus, că tocmai despre tine vorbeam!… Uite, dumnealui e omul care ne trebuie! adăogă apoi arătându-şi tovarăşul. Mă mir cum de nu ţi-am spus mai demult, dar dacă dumnealui numai din Crăciun în Paşti coboară în sat, cum să-l ţii minte? Poate nu-l cunoşti deloc, că nici nu e cărpinişan, ci crişan, de la Vaca, peste dealuri, şi s-a însurat la noi pe moşie. A fost şi cătană, are *obşit* şi când zice o vorbă apoi e zisă. Îl cheamă Gheorghe Marcu, dar oamenii îi zic Crişan…

Crişan sfredelea pe Horia cu o privire plină de curiozitate. Auzise de dânsul şi-l respecta din pricina călătoriilor la Viena şi mai cu seamă pentru că a vorbit chiar cu împăratul, ceea ce lui, vechi ostaş, i se părea cea mai mare cinste. Ca mărginaş nu se amestecase până acum în treburile obşteşti ale satului. De altfel nici nu-i plăceau lui sfaturile oamenilor unde se cheltuia vorbă multă în zadar. Vorba fără faptă e ca şi recrutul care nu-i cătană şi nici civil. Având casa luată de zestre pe Coasta Dăroaiei, depărtişor de drumul ţării, îşi vedea de necazurile lui şi nici când se ducea la târg, la Cîmpeni ori la Abrud, nu trecea prin sat, ci totdeauna peste dealuri, că-i venea şi mai drept.

Lui Horia îi plăcu omul. I se păru hotărât şi dârz. Mai mult în glumă totuşi îl cercetă, zicându-i cu glas prietenos:

— Cătană zici c-ai fost, dar în război fost-ai?

— Fost!

— Dar duşmani omorât-ai?

— Omorât!

Horia îi dădu mâna, adăogând cu alt glas, mai gros:

— Na, să ne fie întâlnirea într-un ceas bun şi cu noroc!

— Apoi ceasul bun tot numai omul singur îl alege! răspunse Crişan privindu-l drept în ochi.

Cloşca încercă să-i aşeze îndată la vorbă, mai ales că dânsul chiar începuse cu Crişan o poveste cu multe înţelesuri. Horia se codi. Pe de o parte nu voia să se destăinuiască unui om pe care-l întâlneşte întâia oară, oricâtă încredere i-ar fi inspirat; apoi socotea trebuincios să mai pipăie sufletele satelor înainte de-a putea alege şi porni pe o anume cale. Şi la Cloşca venise acum tocmai să-l îndemne să nu stea cu mâinile în sân şi să nu se mulţumească a scrâşni din dinţi, ci să vorbească cu oamenii din comunele lui şi să găsească pe cei mai vrednici.

— Cu dumnealui ne-om învoi noi repede, când o fi trebuinţă, că a fost cătană şi n-are lipsă de multă vorbărie — zise dânsul, uitându-se lung la Cloşca. Atunci ne-om duce noi la dumnealui acasă, că-i mai dec parte, numai să vie vremea!

— Dumneata eşti mai cuminte şi ai să chibzuieşti cum e mai bine — se amestecă Crişan. Dar boala lungă niciodată nu-i bună. Omul prost e slab şi fricos. Să nu-ţi fie cu mirare dacă domnii or afla toate gândurile dumitale mai curând decât oamenii!

Horia simţea la fel şi de aceea nu-şi dezvăluia nimănui sufletul întreg, nici chiar fratelui de cruce Cloşca. Dădu doar din cap că aşa este şi schimbă vorba.

Cum sosi însă acasă trimise pe feciorul său Ion să cheme pentru duminecă după-amiazi la Cîmpeni, în cârciuma lui Ispas Galdău, pe uliţa dinspre Bistra, pe Ursu Şoldeşu din Secătura, pe Ion Iobagiu din Bistra, pe David Onu Surdu din Muşca, pe Ioniţă Mămăligă din Mogoş, pe

Ionuţ Dandea din Bucium, pe Nicolae Fordea din Ponor… îl dăscăli cum să vorbească cu ei, cum să le spuie să vie negreşit ca să afle nişte porunci împărăteşti, dar nimeni să nu ştie despre plecarea lor. Înainte de a se miji de ziuă feciorul pomi, iar el însuşi se duse tocmai la Vidra, la Petre Nicula pe care, de când se întorsese de la Viena, îl întâlnise o singură dată în Cîmpeni, la târg. Petre era om mai cu stare, avea pământ şi vite destule şi o casă bună în marginea satului, într-o fundătură de vale. Muncea iama şi la văsărit, ca toţi moţii, ca să mai facă bani fiindcă îi dăruise Dumnezeu şi copii mulţişori. Se bucură zgomotos văzând pe Horia şi strigă:

— la seama, nevastă, să nu se surpe hornul, c-a dat Dumnezeu de-a mai venit şi pe la noi crăişorul nostru!

Dar Horia nu-i dădu mult răgaz, ci-i porunci să meargă să poftească până aci pe Iacob Todea şi pe Petre Goia, pe Tulia Nicula, pe Toma Gligor şi pe Pavel Bocu, să se sfătuiască puţin împreună cu toţii.

Petre Nicula nu şovăi, deşi ardea să afle ce s-a putut întâmpla. Bănuia că trebuie să fie din pricină că poruncile împărăteşti n-au avut nicio putere şi-şi zicea că poate vrea să puie la cale o nouă plecare la Viena, deoarece aceiaşi oameni hotărâseră şi în trecut şi ei strânseseră chiar şi banii de drum din comune. Vidra e însă sat împrăştiat şi, până să-i înştiinţeze pe toţi, trecu de amiază, iar pe Tulia Nicula nici nu-l găsi deloc, fiind plecat cu vase prin ţară de câteva săptămâni.

Spre seară se adunară şi Horia vru să le spuie mai întâi cum a umblat Ion Oargă Cloşca pe la Sibiu şi prin Galda. Ştiau toţi.

— D-apoi dacă ştiţi, oameni buni, ce-aveţi de gând acuma? întreabă Horia întocmai cum întrebase şi pe Cloşca.

Clătinară din cap, se uitară unii la alţii, mormăiră „Dumnezeu ştie”, „Ce să mai facem”, „Noi n-avem nicio putere”… De-abia târziu, Iacob Todea, mai amărât, zise:

— Până ne-or vedea tot plecaţi şi neputincioşi, domnii dreptate nu ne-or face, măcar să vie oricâte porunci de la împăratul! Şi oamenii, săracii, putrezesc prin temniţe!

Se gândea la frate-său, Dumitru, care de doi ani suferea la Aiud, în închisoare.

Îndrăzneala aceasta dezlegă şi limba lui Pavel Bocu, colţuros, cu ochii bolbocaţi:

— Apoi să te duci iară la împăratul, bade Ursule, şi să-i spui verde cum îşi bat joc domnii de porunca lui!

Petre Nicula, cam înfricoşat din fire, ca omul cu mulţi copii, aprobă din tot sufletul pe Pavel; mersul la împăratul nu putea avea urmări prea rele, mai ales dacă nu va mai fi ales el să meargă, ceea ce i se părea că are să se şi întâmple, pentru că el şi-a bătut destul picioarele.

— Ba eu nu m-oi mai duce nicăiri, măi oameni, să ştiţi şi să nu vă lăsaţi în nădejde! zise Horia deodată atât de rece parcă cu vorba lui s-ar fi făcut mai frig în odaie. Că şi de maiestatea sa mi-ar fi ruşine, că nici înălţatul împărat n-are ce să ne facă dacă noi nu suntem în stare să ne mişcăm deloc!

Acum se aştepta ca vreunul din ei să se înfurie cel puţin cât Cloşca deunăzi. Amuţiră însă mai rău toţi. Apoi unul oftă, ceea ce îndemnă pe Petre Goia să bolborosească:

— Să pierim cu toţii, că se vede c-aşa ne-a lăsat Dumnezeu.

— Da de ce să pierim mereu noi şi să nu mai piară şi alţii! făcu Horia tot aspru.

Nu răspunse nimeni. Pe faţa fiecăruia văzu însă o îngrijorare neagră, ca şi când fiecare ar fi cântărit în sine urmările unui astfel de gând, căci până la faptă nici cu gândul nu mergeau. Horia simţea şi înţelegea sufletul lor. Odinioară la fel s-a zbuciumat şi dânsul. Născut în umilinţă, crescut în frica de stăpânitori, obişnuit numai cu ameninţări, bătăi şi torturi, pedepsit pentru vina cea mai uşoară cu moartea cea mai crâncenă (simpla tăiere a

capului părea o adevărată favoare faţă de tragerea de viu în ţeapă, frângerea cu roata de jos în sus şi alte asemenea feluri de moarte, de altfel amănunţite anume în legi cunoscute), omul trebuia să piardă orice avânt şi mai cu seamă orice încredere în sine. Parcă ar fi vrut să-i scuture din toropeală, Horia îi întrebă pe rând:

— Ce zici, Iacobe?... Ce zici, Toma?... Dar tu, Pavele?... Şi tu, Petre Goia, tu cel văr cu tâlharul de birău de-aici?

Singur Geia gemu înfricoşat:

— De...

Pe urmă, după un răstimp, Petre Nicula zise foarte stăruitor:

— Mai bine să ne mai ducem o dată la împăratul, să ne mai jeluim, să ne mai rugăm! Cu răul nu faci nimic, dar cu supunerea tot mai înmoi şi inima cea mai vicleană!

— Cum să ne punem noi împotriva cătanelor cu puşti şi cu tunuri? se minună deodată Toma Gligor aproape supărat.

Şi îndată găsiră toţi pricini de codire: că oamenilor li-e frică de domni, că domnii au arme şi slugi şi cătane, că nemeşii tot nu s-ar lăsa până nu ne-ar doborî chiar de-ar fi să aducă şi din alte împărăţii cătane câtă frunză şi iarbă, că iobagiul mai bine rabdă orice decât să se răzvrătească de bună voie...

— Să dea poruncă împăratul să ne sculăm ş-apoi atunci să vadă ungurii cine suntem noi! strigă chiar Petre Nicula într-o clipă de uitare şi sigur mai dinainte că asemenea poruncă nu poate da nici împăratul.

— Aşa da, să vie poruncă împărătească şi pe urmă lasă-i pe mâna noastră! făcu şi Iacob Todea îndată.

Fiindcă şi ceilalţi se încălziră, Horia, cu o strălucire mare în ochi, izbucni mulţumit:

— Poruncă vreţi de la împăratul?... Da spusu-v-am eu ce porunci mi-a mai dat înălţatul împărat? Ştiţi voi ce porunci mai sunt pe drum şi câte au să mai sosească în curând?

Nu mai putu continua căci un copil al lui Petre Nicula năvăli în casă, strigând:

— Tată, tată, vine birăul cu doi gornici!

— La noi vine, măi băiete? se sperie Petre ridicându-se.

— La noi, la noi... Au şi trecut pârleazul din vale şi suie pe cărăruie spre casă. Uite-i, că se văd şi din fereastră!

Horia, lângă geam, îşi aruncă ochii. Veneau. Era sigur că pe dânsul îl caută. Acelaşi simţământ îl aveau şi ceilalţi bărbaţi, încât Petre chiar zise:

— O fi umblând să prindă pe unchieşul?

— Vezi bine că după mine umblă! murmură el împingându-şi traista la spate şi dându-se mai la o parte din dreptul ferestrei.

— Ba dintre noi nu te-or lua, bade Ursule, de-ar veni cu toţi pandurii comitatului! scrâşni Iacob Todea. Că doară n-om răbda chiar batjocura asta!

— Nu, nu, mai bine-i sucesc eu gâtul, măcar că mi-e văr! sări şi Petre Goia, suflecându-şi mânecile cămăşii.

Atunci însă muierea lui Petre Nicula, durdulie şi roşcovană, care-şi văzuse de treburile ei pe la foc, se întoarse la dânşii cam mânioasă:

— Ba să faceţi bine, măi oameni, şi să nu ne faceţi nouă pozne în casă, că nu-i casă de ţigani casa asta!... Mai bine haide, unchieşule, şi cată-ţi de drum sănătos! Ia-o prin tindă în dosul casei, strecoară-te printre clăile de fân şi bagă-te-n pădure, că numai două-trei sărituri zdravene îţi trebuie. Apoi dacă eşti în pădure poate birăul să te tot caute până l-o sătura necuratul!

— Bine zice femeia — făcu şi Petre Nicula răsuflând uşurat.

Luă binişor de mână pe Horia, să-l întovărăşească până afară, că în tindă e cam întunerec.

— Rămâneţi sănătoşi c-apoi om mai vorbi noi altă dată! zise Horia din prag, liniştit.

De-abia se închise uşa în urma lui că se şi auziră în faţa casei paşii de cisme potcovite ai primarului Vasile Goia,

iar apoi îndată glasul lui ruginit şi sfătos:

— Petre!… Măi Petre Nicula!… Ia ieşi până afară un pic!

— Da ce vânt te-aduce pe la noi, domnule birău? întrebă Petre ivindu-se în pragul tinzii.

Primarul, răspunzând din gură, îl dădu la o parte ca să-şi facă loc să treacă înlăuntru:

— Apoi tot bine, măi Petre, dar ia lasă-mă să intru şi eu în casă cu feciorii mei, că ne-am ostenit de cât am bătut drumurile toată ziulica!

În odaie găsi pe cei patru bărbaţi şezând liniştiţi ca la o şezătoare de bătrâni.

— Aha, ţineţi sfat mare, măi boieri! strigă Vasile Goia batjocoritor. Dar Ursu Nicula văd că lipseşte? Cum se poate?… Crăişorul, măi Petre! C-am auzit c-aşa-i ziceţi, ori numai tu l-ai botezat aşa?

— Care Ursu Nicula? se burzului Petre Goia, mai îndrăzneţ, ca neamul.

— Şi tu, pricopsitule, te ţii de pulpana lui Horia? făcu primarul cu un dispreţ care turti de tot pe Petre. Mai bine ţi-ai vedea de sărăcie că-ţi mor copilaşii de foame în vreme ce tu umbli la sfaturi!

Parcă găsirea lui Petre Goia l-ar fi mâniat mai rău decât toate, urmă îndată mai aspru:

— Na, pe mine să nu mă purtaţi cu minciuni că eu vă cunosc şi măselele din gură!… Iute, iute, că n-avem vreme de pierdut!… Ia vedeţi şi voi, măi feciori, că poate voi îl aflaţi mai degrabă!

Bărbaţii se jurau că nici n-au văzut pe Ursu Nicula, iar muierea prinse a blestema că-i sperie copiii şi-i răscoleşte casa pentru cai verzi pe pereţi. Gornicii scormoniră prin casă, prin pod, prin grajduri, prin grădină, peste tot, în zadar. Vasile Goia nu voia să plece cu mâna goală şi mai bine de un ceas se ciorovăi cu oamenii, când glumeţ, când poruncitor şi amenințător, în cele din urmă, trebuind să se retragă cum a venit, le zise dojenitor:

— V-aş putea lua pe voi în locul lui Ursu Nicula, că ştiu

tot! Eu am ochi mulţi, măi fraţilor! L-am văzut pe Horia azi-dimineaţă intrând în sat, l-am văzut pe nepotu-său Petre Nicula, alergând cu limba scoasă după voi... Dar eu nu-s rău, măcar că ziceţi voi că-s rău! Iacă, vă las să sfătuiţi mai departe!... Sunteţi mulţumiţi?... Dar pe el nu-l mai cruţ. Am avut poruncă în buzunar să-l prind şi am închis ochii mereu. Drept răsplată dânsul până şi la împăratul m-a pârât c-am mâncat banii satelor... Şade frumos, ia spuneţi şi voi...! Nu-i frumos, degeaba. Faci bine şi-ţi plăteşte cu rău. De aceea nici eu nu-l mai pot îngădui. Ş-apoi când se pune cineva rău cu mine, nu mai scapă nici în mormânt de gheara mea!... Noapte bună!

Horia rămăsese în marginea pădurii, oploşit după un copac bătrân. Îi era teamă să nu cumva să aibă bieţii oameni de pătimit din pricina lui. Văzu pe gornici adulmecând prin grădină, apropiindu-se şi de pădure până chiar spre locul unde era dânsul. Auzi deodată limpede glasul lui Ursu Uibaru:

— Că doară n-a fost nebun să aştepte pe-aici când pădurea e colea!

Stătu nemişcat până ce văzu pe Vasile Goia coborând împreună cu gornicii. Vru să mai intre în casă, să continue sfatul, dar se răzgândi: să nu abată vreo primejdie adevărată asupra oamenilor.

Pătrunse mai adânc în pădure, apoi coti spre vale, trecu prin câteva grădini şi livezi. Era întunerec beznă când bătu la uşa lui David Avram, biet hurcaş cu şapte copii, fără altă avere decât bordeiul cu o palmă de ogradă. Şi numaidecât i se plânse creştinul împotriva birăului Vasile Goia care chiar azi pe la prânz, i-a smuls un ţol de subt copii pentru patru zloţi şi doi husoşi ce i-ar datora, nu ştie pentru ce, şi pe care nu i-a putut plăti dacă n-are de unde. Ba, fiindcă s-a rugat să-l mai ierte şi să nu-i ducă scoarţa că n-are cu ce să-şi învălească amărâţii de copii, birăul s-a înfuriat de i-a mai tras şi vreo şase palme peste obraz că, zice, să nu fie obraznic.

— Bun e Dumnezeu, Davide, şi poate ne scapă odată şi pe noi de toţi tâlharii aeştia! îi zise Horia în chip de mângâiere.

Se culcă în tindă, pe vatră, cotoşmănit în ţundră. Se perpeli între somn şi trezie. De dincolo auzi toată noaptea oftând şi prin somn când pe David, când pe nevastă-sa, iar de câteva ori pe o fetiţă de după cuptor, râzând cu atâta poftă şi atât de limpede parc-ar fi fost ziua-n amiaza mare la zburdălnicii cu alţi copii. Gândurile îl munceau mai aprig ca totdeauna.

Mai uşor i-ar fi poate să-şi piarză el urma şi să-i lase pe oameni să se descurce cum vor crede. El s-ar putea duce prin alte părţi, unde nu-l cunoaşte nimeni, să trăiască — umilit, greu, căznit, dar liniştit, fără să se mai războiască cu nimeni. Dar asemenea purtare ar fi nevrednică. Ani de zile a deşteptat minţile oamenilor până i-a făcut să vadă şi să înţeleagă şi să simtă nedreptăţile, i-a învăţat să nădăjduiască trai mai omenesc, şi acuma, când a deschis doruri şi pofte, să-i lase în voia soartei? Asta nu se poate!

A continua viaţa aşa, iarăşi nu se poate. Se vede foarte bine că domnii au hotărât să-l prindă şi să isprăvească cu dânsul. Porunci în acest scop au mai fost date, dar închideau ochii toţi. Acuma însă s-au schimbat lucrurile. Deunăzi primarul din Râul Mare, azi cel din Vidra… Mâine-poimâine, oricât s-ar feri, vreun gornic sau chiar vreun slujitor plătit anume va pune mina pe el. A prevăzut aceasta de când era la Viena. Şi-a făcut socoteala că, de a se întoarce acasă de-acolo tot numai cu vreo poruncă mălăiaţă, apoi de el e mai rău. De aceea, cum a ieşit de la împăratul, s-a pus pe lucru. Poporul care rabdă toate asupririle le merită. Trebuie să arătăm că nu mai vrem să răbdăm. Ştia însă că singură, de la sine, numai ca să respingă batjocura ori să dobândească legea, mulţimea iobăgească nu se va scula, oricât ar încerca el şi alţii s-o îmbărbăteze, îi trebuia o momeală, un cuvânt fermecat sau un semn deosebit care să scoale în picioare toată

lumea. În două săptămâni, cât a rămas după ceilalţi la Viena, şi-a strâns cele de lipsă.

De-abia azi a găsit un îndemn adevărat, când a auzit simţământul profund al oamenilor: să dea poruncă împăratul... Aşa a simţit şi el când şi-a luat la Viena poruncile şi semnele împărăteşti, cu care să pornească la drum îndată ce va vedea că nu se poate altfel.

Şi totuşi a umblat cu ele în traista de piele şase luni şi încă n-a suflat nimănui un cuvânt. În străfundurile sufletului său a fost un glas care mereu s-a împotrivit: nu se clădeşte nimic trainic pe deşertăciune. Nu găsea cuvinte care să acopere acest glas, dar simţea foarte puternic că cel puţin aici lozinca nu se potriveşte şi sună gol şi fals. Oare pe bolnav nu-l minţi spre a-l sili să urmeze anume cură grea când e vorba să-i scapi viaţa? Oare pe copil nu-l amăgeşti cu vorbe până primeşte să încerce cutare sforţare severă care se speră că-i va înfrumuseţa viitorul?

Când se crăpă de ziuă, Horia, nerăbdător, porni spre Cărpiniş. Cloşca era dus în cătunul vecin, la Selişte, cu nişte treburi, la soră-sa Achimia, dar spre amiazi avea să se întoarcă. Aşa-i spuse Mărina şi nu greşi. Cloşcuţ sosi mai curând, puţin cam supărat. Adineaori, venind prin sat, pe drumul de ţară, în dreptul bisericii, s-a întâlnit cu Ilie Onu, gornicul de la Cîmpeni, om tare de omenie şi prieten vechi, şi i-a spus să facă bine să se păzească şi să fie numai cu ochii în patru fiindcă domnii umblă morţiş să-i prindă pe toţi oamenii care au fost la împăratul, dar maieu seamă pe el, Cloşca, şi pe Horia, căci ei ar fi capii tuturor relelor. Însuşi ispanul Intze a poruncit chiar alaltăieri tuturor primarilor domneşti de prin comune să puie gheara pe ei, prin orice vicleşug, şi să-i trimită legaţi butuc la dânsul că pe urmă are el grijă să nu mai vadă niciunul lumina soarelui prea degrabă.

— Apoi de aceea, frate Cloşcuţ, să şi mergem la Crişanul tău, să vedem cât e de om de ispravă! zise Horia calm.

— Din partea asta n-am teamă, că e mai bun şi ca mine!

— Na hai, să nu mai zăbovim!

Crişan, cât era el de liniştit, se miră totuşi văzându-i aşa curând. Vru chiar să zică ceva, dar Horia i-o luă înainte:

— Na, frate Crişane, iacă a sosit şi vremea de vorbă mai deschisă, dacă nu cumva eşti prins de vreo treabă ori de vreun necaz!

— C-apoi lucrul s-a cam isprăvit, că ne apropiem — de iarnă şi de-acu încolo, numai la pădure de-om mai ieşi — zise Crişan cu o încercare de surâs pe care o credea obligatoare ca gazdă, care însă nu-l prindea deloc.

După ce se aşezară şi se înţeleseră că tot ce se vorbeşte rămâne numai între ei trei, Horia îşi trase dinainte traista de piele umflată de hârţoage şi le spuse drept cuvânt înainte:

— Uite, aci, sunt taine şi lucruri pe care nu le-am arătat încă nimănui în lume! Nici ţie, frate Cloşcuţ, măcar că ştii tu prea bine că mi-eşti mai aproape decât un frate... Dar aşa am avut porunca şi aşa m-am jurat să fac! Şi a trebuit să împlinesc şi porunca, să ţin şi jurământul!

Scoase un teanc de hârtii şi le puse pe masă, întrebând:

— Da carte ştii, frate Crişane?

— Dacă ştiam, azi aş fi strajameşter şi nu mi-ar mai păsa de nimica-n lume; răspunse Crişan cu mare părere de rău.

Horia le citi şi le tălmăci poruncile prin care împăratul cerea guvernului din Sibiu să facă dreptate oamenilor, să libereze pe cei întemniţaţi, să uşureze toate sarcinile, să vegheze ca nobilii să nu năpăstuiască pe iobagi... Dacă a văzut însă că trebuie să se întoarcă acasă iar numai cu

atâta, şi-a luat inima-n dinţi şi i-a spus verde împăratului că poruncile acestea nu vor fi împlinite şi, dacă nu vor fi, apoi oamenii nu vor mai putea răbda, ci se vor ridica şi-şi vor face singuri dreptate. Împăratul a stat o clipă foarte mirat, s-a mai gândit puţin şi, privindu-l drept în ochi, i-a zis: „Tut ihr das!” adică pe româneşte: „Faceţi voi treaba asta şi pe urmă lăsaţi pe mine!” Horia, când a auzit vorbele acestea, a căzut în genunchi şi i-a sărutat mânaşii-a mulţumit frumos. Iar peste două săptămâni a primit porunci noi şi nişte semne împărăteşti, ca toţi românii să aibă încredere în Horia şi să nu se îndoiască deloc. El nu le-a scos însă la iveală şi nici n-a vorbit nimănui despre ele, că aşa a făgăduit înălţatului împărat, ci a aşteptat să vadă dacă domnii măcar acuma, vor asculta poruncile primite. Cloşca a văzut bine şi a auzit cum ascultă cârmuirea ungurească poruncile împăratului.

Desfăşură alte hârtii, zicând:

— Aşa că a venit vremea, cum am spus şi înălţatului împărat, să căutăm să ne facem singuri dreptate!

— Cu voia şi porunca împăratului! adăogă Crişan puţin întrebător.

— Apoi vezi bine, cu voia şi porunca înălţatului împărat! întări Horia, uitându-se neşovăitor în ochii lui. Că uite colea şi celelalte porunci!

Le tălmăci altă poruncă nemţească precum că naţia românească nu mai are să slujească nemeşilor, ci numai împăratului, fiindcă nemeşii n-au ascultat şi n-au împlinit cuvintele preaînălţate. Românii sunt slobozi a se face cătane împărăteşti, grăniceri, ca şi cei de la Făgăraş şi din Banat şi de la Năsăud. Comenduirea de la Bălgrad trebuie să-i scrie în cărţile oştirii şi să le împartă arme ca să apere ţara şi pe înălţatul împărat împotriva tuturor duşmanilor dinafară şi dinlăuntru.

— Na, asta-i tare bună poruncă — observă Crişan, ca fost ostaş. Scapă bieţii oameni de toate necazurile! Că grănicerii nu mai fac slujbe domnilor…

— Numai domnii să nu ne oprească! întrerupse Cloşca.

Fireşte, că domnii vor încerca să se împotrivească, fiindcă n-are să le vie deloc la socoteală să rămână fără iobagi. Mai pe vară, nu se ştie cum şi de unde, au aflat oamenii ceva despre porunca asta şi îndată tot satul Hăpria, de pe lângă Bălgrad, s-a dus să se înscrie grăniceri. Maiorul cela de treabă, la care a umblat şi Cloşca, i-a şi înscris îndată, că se vede îi şi venise porunca de la împăratul. Ş-apoi sute şi mii de alţi oameni au alergat într-acolo, chiar şi de prin părţile acestea, şi maiorul i-a însemnat pe toţi în cărţile militare. Dar domnii când au văzut una ca asta s-au speriat şi ce-au făcut, ce nu, că au şters tot ce scrisese maiorul de la Bălgrad.

— Apoi aşa vor face iarăşi, să vedeţi dumneavoastră! mormăi Cloşca întunecat.

— Ar face dumnealor, cum nu, dacă n-aş mai avea eu colea şi porunca astălaltă! strigă Horia cu un zâmbet triumfător, întinzând pe masă, în faţa celor doi, alt pergament, mai mare, scris mai mult cu roşu, şi legat cu trei peceţi.

Le citi pe nemţeşte şi apoi tălmăci pe româneşte că, întrucât nemeşii şi naţia ungurească din Ardeal nu s-ar îndemna cu niciun chip a împlini cu sfinţenia cuvenită poruncile cele împărăteşti, naţia românească să se scoale, cu mic cu mare, şi să alunge şi să stingă pe nemeşii unguri de pretutindenea în cuprinsul Ardealului, să nimicească şi să sfarme toate averile lor, iar moşiile să le fie luate ca pe urmă să se împartă după dreptate românilor care le-au şi stăpânit în vechime. Nimenea să nu fie cruţat deloc, fără numai ungurii care s-or face români, botezându-se în legea şi credinţa românească…[6]

[6] În studiul *Gândirea românească în secolul al XVIII-lea în Transilvania* (Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966), Lucian Blaga menţionează: „«Botezarea» întru ortodoxie a nobililor maghiari capturaţi nu a fost în cursul răscoalei un fapt tocmai răzleţ, căci documentele vremii ne vorbesc despre vreo 300 asemenea cazuri.

Cloşca şi Crişan fură atât de miraţi că nici nu putură rosti vreun cuvânt. Horia, parc-ar fi bănuit vreo îndoială în sufletul lor, adăogă cu însufleţire:

— Uitaţi-vă bine, că astea nu-s nici glume, nici înşelăciuni, ci slovă şi pecete împărătească!

Mângâie el însuşi documentele cu mâna şi mâna îi tremura puţin, ca şi când ar fi fost cuprins de o presimţire.

— Şi ai ţinut tu în traistă poruncile astea sfinte atâta vreme şi ne-ai lăsat pe noi să ne chinuim, frate Horia! zise Cloşca încântat deodată, dar şi cu imputare, sculându-se în picioare.

— D-apoi vezi c-aşa am avut porunca şi eu de la preaînălţatul împărat! răspunse Horia mai potolit. Dar acuma să vă arăt şi semnele ce le-am primit, ca să nu mai fie nicio greşeală!

Cu mare băgare de seamă mai scoase din traistă o cruce mică aurită cu chipul împăratului Iosif şi o carte sfântă în trei limbi, legată în piele roşie şi cu dungi de aur peste tot. Le avusese învelite bine într-o fâşie de stofă, parc-ar fi fost un patrafir vechi. Sărută cucernic crucea întâi şi pe urmă cartea, şi le întinse pe rând celor doi:

— Poftim de vedeţi şi dumneavoastră!

Îndeplinirea acestui act ritual se pare că avea asupra mulţimii un efect aşa-zis catarctic. În ochii iobagului — un nobil, care accepta ritualul, devenea ca unul dintre ai săi: actul ritual ortodox aducea pe nobil la numitor comun cu iobagul. Prin actul botezului, nobilul apărea *desfiinţat* în calitatea sa de «nobil»". Acelaşi autor vede în această practică „setea de desfiinţare a nobilimii, de care era cuprinsă în iureşul răscoalei iobăgimea, dominată încă de atâtea prejudecăţi. Un foarte ciudat amestec de elemente ideologice constatăm aşadar în programul lui Horia. Răscoala poartă în toate privinţele pecetea condiţiilor local-istorice, în care i-a fost dat să izbucnească" (p. 80). *Istoria României* (Bucureşti, 1964) comentează în acelaşi spirit, cum la ocuparea Abrudului, „toţi orăşenii de altă lege fură botezaţi sau juraţi în legea românească" (vol. III, p. 763).

Le pipăiră şi le sărutară şi dânşii cu toată evlavia, iar Crişan exprimă simţămintele lor cele mai adânci, rostind:

— Na, mare minune!

Dar nu mai e vreme nici de mirare, nici de sfaturi multe. Trebuie pornit repede la fapte. S-a lăsat toamna; mâine-poimâine poate să vie gerurile şi îngheţurile şi zăpezile, când va fi mai greu să urneşti lumea. Dacă o vrea Dumnezeu, până atunci s-ar putea sfârşi bine toate, să nu se mai afle nici picior de ungur prin Ardeal.[7]

---

[7] Formularea — întâlnită, cu mici variaţii, şi în alte pagini ale cărţii — surprinde, la prima vedere, prin generalitatea ei, în opoziţie cu caracterul de clasă al răscoalei. În acest episod al romanului — ca şi în altele cu care cititorul va mai face cunoştinţă — scriitorul urmează cu fidelitate *litera* documentelor consultate, amintite şi în alte lucrări ştiinţifice ale istoriografiei actuale. Edificatoare rămân, în această privinţă, precizările acad. D. Prodan, în lucrarea sa *Supplex Libellus Valacherum* (capitolul *Momentul răscoalei lui Horea*, p. 270—271): „Răscoala e evident socială. Şi mai precis, iobăgească. Din răscoală lipsesc intelectualii, nu e prezentă decât cea mai mare parte a preoţimii, în genere preoţimea în stare asemănătoare cu a ţărănimii şi populaţia minieră a Munţilor Apuseni. Dar răsculaţii sunt români, iobagii ridicaţi sunt iobagi români. Ei pornesc răscoala, ei o propagă şi asupra celorlalţi iobagi, asupra iobagilor unguri. Ei atrag în mişcarea pentru conscripţia militară şi iobagi unguri şi chiar saşi. Dar această implicare e de prea mici proporţii ca să poată altera caracterul românesc al răscoalei. Caracter care îşi are originile fireşti şi în faptul că iobagii români trăiau în genere cele mai apăsătoare forme ale vieţii iobăgeşti. Dar şi în faptul că marea masă a iobăgimii din Transilvania era românească, de alt neam, de altă lege, respinsă, dispreţuită ca atare. Tendinţa a fost de a antrena în luptă toată iobăgimea, practic însă răscoala s-a restrâns, în genere, la ţinuturi româneşti.

Adversarii ţăranilor răsculaţi sunt, în genere, stăpânii feudali, nobilii, apoi înstăriţii urbani, aparatul administrativ. Dar cum adversarii sunt în genere unguri, iar ţăranii în genere români, iobag fiind, mai ales pe teatrul răscoalei, aproape sinonim cu român, în lozincile ţăranilor adversarii sunt nobilii şi ungurii. Aceştia nu sunt decât clasa suprapusă a propriului popor. Şi sunt nu numai adversari sociali, ci în genere identici şi cu adversarii politici ai poporului român. Ţărani români şi luptători politici români se ridică

Deci cât mai curând să adune fiecare satele sale şi să vorbească oamenilor că împăratul vrea să-i facă grăniceri şi prin urmare să plece îndată cu toţii la Bălgrad. Să le arate desluşit că asta e dorinţa chiar a preaînălţatului împărat, ca nimeni să nu se codească! Lumea de altfel cam ştie că împăratul i-a făgăduit lui Horia multe lucruri bune şi frumoase, şi nu va întârzia să asculte porunca împăratului. Apoi numai începutul e greu, că celelalte sate, cum vor afla, se vor scula şi ele şi vor fi alături de luptători. Dacă cumva domnii ori slujbaşii s-ar încumeta să stânjenească plecarea la Bălgrad, atunci să se vestească oamenilor şi porunca a doua şi să se năpustească asupra nemeşilor, să prefacă în praf şi cenuşă tot ce e unguresc.

— Numai cătanele să ne lase-n pace! zise Crişan.

— Cătanele-s cu noi că-s ale împăratului şi când or vedea chipul împăratului, trebuie să puie puşca la picior ori să fie de partea noastră, că doară şi noi pentru împăratul ne ridicăm! răspunse Cloşca uitându-se cu drag la crucea cu chipul împăratului şi vorbind atât de repede că păru mai peltic de cum era de obicei.

De început trebuie să înceapă Crişan în Zarand, în ţara lui, ca să vie pe urmă de-acolo cu oamenii la Cîmpeni şi Abrud, să meargă toţi împreună spre Bălgrad.

— Na bine! zise Crişan fără a clipi, ca un ostaş care primeşte o poruncă mare. Numai să-mi dai din vreme poruncile şi semnele, să le arăt oamenilor, să ştie toţi că pornim cu voia împăratului!

în genere împotriva aceluiaşi adversar. Apropierile, contaminările între cele două planuri de luptă se puteau produce cu atât mai uşor. *E inteligibilă confundarea atât de frecventă a lozincilor sociale cu cele naţionale în cursul răscoalei şi dintr-o parte şi din alta. În asemenea raporturi generalizările se produceau în chip firesc*.

Mărturie stau variatele lozinci ţărăneşti, în care atât de des iobagi şi români de o parte, nobili şi unguri de alta se confundă." (Sublinierile ne aparţin.)

— De-acu Doamne-ajută! şopti Cloşca, închinându-se.

— Ar mai trebui să ne jurăm şi noi credinţă unul altuia că om merge nesmintit împreună până la biruinţă ori la moarte — zise Horia cu glas înmuiat şi îmbrăţişându-i cu privirea pe amândoi. Dar ce nevoie, când soarta ne leagă împreună de-aci încolo mai tare ca un jurământ!

— Aşa să ne-ajute Dumnezeu Tatăl, Fiul şi Duhul Sfânt, Maica Precista şi toţi sfinţii! încheie Crişan, în picioare, cu o cruce mare, ca la biserică, în faţa icoanelor.

Oamenilor de încredere chemaţi prin feciorul său la Cîmpeni, Horia le povesti numai că înălţatul împărat a dat poruncă nouă ca să fie primiţi grăniceri toţi românii care nu mai vreau să stea iobagi. În curând va trebui să se adune bărbaţii din toate satele să pornească la Bălgrad împreună spre a nu fi împiedecaţi de către slujitorii domneşti. El îi va pofti pe toţi când va sosi ceasul, iar până atunci ei să fie cu mare băgare de seamă şi să se ferească de vânzători.

Peste vreo trei zile apoi şi trimise lui Crişan poruncile scrise pe româneşte şi crucea cu chipul împăratului. Aducătorul, Iacob Topa, sprinten şi isteţ, zise ţanţoş ca ştafetă de război:

— Crăişorul nostru îţi pofteşte multă sănătate şi spor întru toate, căpitane!

CAPITOLUL V
HAI, FECIORI!

Trecură câteva zile şi Crişan nu dădu niciun semn de viaţă. Horia se nelinişti. Acuma orice întârziere i se părea primejdioasă. Pe de o parte s-ar putea să răsufle ceva din gândurile lor şi să se zădărnicească întreaga mişcare, de altă parte îi era frică să nu se strice vremea şi din pricina asta pe urmă să nu mai vrea să plece oamenii la drumurile şi străduinţele grele ce vor trebui. Pică deci într-o seară, fără veste, la casa lui Crişan, aducând şi o cruce galbenă împodobită frumos care să slujească drept steag în lupta ce are să pornească. Era chiar zi de luni.

— Apoi io-s cătană şi aştept porunca de începere — zise Crişan răspunzând la nedumerirea lui Horia. M-am mirat şi eu de-ajuns că nu vine porunca, dar cătana tace şi se supune!

Deşi n-a primit ordinul, el şi-a întocmit planul de lucru: cum să adune satele, cum să plece şi pe unde, cum să dea de ştire lui Horia despre tot ce se întâmplă… În sfârşit rămaseră înţeleşi că duminecă, adică 31 octomvrie, să înceapă negreşit şi în aceeaşi zi să-i trimită veste despre ce şi cum s-a împlinit.

Toată săptămâna, Horia îşi văzu de treburi liniştit parcă nimic nu s-ar petrece. Numai câteodată i se încleşta brusc inima şi atunci, într-o străfulgerare de lumină dureroasă, simţea rostogoliri de mulţimi înfuriate care se sfărâmau toate peste sufletul său. Încolo însă se scălda într-o bucurie limpede. Odată ce se aruncase zarul, soarta lui şi

a tuturor era hotărâtă. S-a isprăvit vremea şovăirilor şi a vorbelor. Faptele se închegau acuma în aer spre a coborî apoi pe pământ subt forma unui uragan care să smulgă din rădăcini toate nedreptăţile şi suferinţele trecutului şi să netezească sau măcar să întredeschidă calea cea nouă.

Totuşi simţea nevoie neîncetat să umble, să vadă oameni, să se uite adânc în ochii lor, să le spună tainic că se pregătesc lucruri mari, să surprindă nădejdea pe faţa lor. Vechilor prieteni din sat le povesti întrevederea cu împăratul şi le vesti ascunsele porunci împărăteşti, ca astfel să-şi mai uşureze inima şi să-şi apropie mai mult sufletele pe care va trebui să se sprijine mâine. Miercuri se repezi până la Cloşca să-i comunice cum a poruncit lui Crişan să înceapă duminecă negreşit hora cea mare. Vineri se găsi tocmai sus, prin Arada, unde intră în vorbă cu gornicul Ştefan Trifu, cel cu ochi înţepători ca suliţele. Se aveau bine şi, mai cu seamă în anii din urmă, i s-a arătat tare binevoitor, vestindu-l când să se păzească de haidării stăpânirii, ba chiar ascunzându-l o dată în podul casei sale fiindcă doi panduri se luaseră pe urma lui şi se înverşunau să-l prindă. Deşi Trifu nu se schimbase deloc, deşi toată lumea îl ţinea om de omenie, Horia acuma parcă se temea de dânsul şi, vorbind, nu ştia cum să se depărteze mai curând fără să-l supere. Pe seară se întâlni cu feciorul său Ion care, neştiind că şi bătrânul umbla pe-aici, venise să mai dea târcoale Ilinei lui Ion Mătieşu. De altfel Mătieşu îi şi zise, mai în glumă mai înadins:

— Măi Ursule, mi se pare că noi curând de tot ne-om încuscri?

— D-apoi numai să dea Dumnezeu să ieşim sănătoşi din postul Crăciunului! răspunse Horia cu un zâmbet.

Venind spre casă cu Ion, îi spuse şi lui despre câte se pun la cale, că e şi dânsul mare şi trebuie să cunoască strădaniile oamenilor şi să intre şi el în rândul lor. Feciorul era cu trup şi suflet pentru luptă şi se ruga să-l facă şi pe

dânsul măcar căprar.

— Na, căprar ori căpitan, tot una-i, numai să ne ajute Dumnezeu să izbutim! murmură Horia.

A doua zi, pe când Ion îşi făurea o suliţă din coasa cu care muncise toată vara numai pe moşiile domeniale, Horia, privindu-l cum lucra, îşi aduse aminte din senin, fără să vrea, de o ţeapă văzută demult, cu vreo douăzeci de ani în urmă, într-un sat unguresc de pe câmpie, având înfipt în vârf un sfert de cadavru omenesc, înnegrit, putrezit şi ciugulit de ciori, rămăşiţele unui iobagiu român care ucisese pe copiii stăpânului său şi apoi dăduse foc curţilor. Amintirea aceasta îl supără toată ziua şi-i înnegri gândurile, încât după-amiază fu cuprins de o bănuială neroadă, că Crişan, în loc să-i împlinească voia, s-a dus cu poruncile împărăteşti şi cu crucile la fisolgăbirăul din Brad. şi i-a dezvăluit toate planurile. Ar fi trebuit să aibă un. Om al lui, cunoscut vechi şi de încredere, pe lângă Crişan, pentru legătură şi ca să-i cunoască toate mişcările. Degeaba se revolta în sine împotriva acestor bănuieli nevrednice, ele stăruiau în creierii lui şi nici nu-l slăbiră până ce chemă pe Iacob Topa şi-i porunci să plece chiar acuma, să ia urmele lui Crişan şi să-i aducă ştiri despre el şi despre tot ce se va întâmpla.

Noaptea o petrecu ca iepurele, ascultând şi aşteptând, deşi ştia bine că în zadar. În somnul mai mult aţipit avu crâmpeie de visuri, toate în jurul căpitanului de iobagi despre care vorbise deunăzi cu Cloşca. Parcă-l vedea legat cu lanţuri pe tronul de fier înroşit şi-i auzea carnea sfârâind. Se trezi scăldat în sudori reci şi având încă în nări mirosul cărnii arse.

Duminecă se duse la biserică şi, cât ţinu slujba, se rugă fierbinte, în rândul întâi, lângă icoană, cu ochii mereu la chipul Mântuitorului răstignit pe cruce. Rugăciunile îi întăriră iar inima. Socotise să mai îndemne puţin pe oameni după biserică, dar nu mai avu răbdare. Simţea nevoie de singurătate. Urcă spre căsuţa lui în Crângul

Feregetului. Şi după-amiazi se aşează pe prispă afară, singur. Sufletul îi era atât de plin că trebui să facă acuma ce nu mai făcuse de mulţi ani: prinse a hori nişte cântece vechi în care plângea şi se mângăia jalea moţilor. Glasul lui dulce, cald, tremura prelung în văzduhul posomorit de toamnă şi se ducea departe ca o chemare şi un îndemn, amestecându-se cu freamătul înfrigurat al codrilor ruginiţi. Vecinii din crâng ascultară miraţi cântecele lui Ursu Nicula: erau doar atâţia ani de când se lăsase de horit. Un bătrân, trecând prin ograda lui ca să ajungă mai drept acasă, îi şi zise:

— Horeşti, horeşti, Ursule, parcă te-ai pregăti de nuntă mare?!

— Apoi că tocmai aşa e, moşule, bine zici! făcu Horia cu atâta voie bună că păru întinerit cu douăzeci de ani.

Noaptea vru să vegheze întru aşteptarea veştilor care nu se poate să nu sosească. Îl năpădi însă un somn de plumb, fără visuri. După miezul nopţii nişte bătăi grăbite răsunară în uşa tinzii. Nu le auzi. Se deşteptă întâi feciorul, cu toate că jucase la horă până târziu şi venise rupt de oboseală. Ion trebui să-l zgâlţâie ca pe un buştean ca să-l trezească.

— Ce-i, ce-i? îşi frecă dânsul ochii ca de pe altă lume.

— Scoală că bate cineva la tindă şi o fi veste pentru dumneata!

— Cine-i? întrebă Horia în tindă.

— Vasile Sgîrciu, trimis cu veşti de la căpitanul George Marcu Crişan!

Horia îmbrăţişă lăcrimând pe nepotul lui Cloşcuţ. Va să zică pe el l-a luat Crişan ca om de legătură? Atunci de ce-a mai mânat el aseară pe Iacob Topa în zadar? Acuma nu face nimic. O ştafetă mai mult nu strică.

— Întâi, Vasilică, de unde vii şi cum vii? îl descusu Horia, aşezându-l pe laviţă, prin întunerec, nevrând înadins să aprindă opaiţul.

Flăcăul răspunse că a sosit într-o goană, călare, peste

munţi, tocmai din satul Mesteacăn de lângă Brad.

— Să-mi spui tot, tot! stărui Horia.

— Doar numai de-aceea am venit! zise Vasile cu oarecare mândrie.

Crişan îl ceruse pe Vasile Sgîrciu de la Cloşca, spre a avea om de credinţă pe lângă dânsul. Astfel joi, dis-de-dimineaţă, au plecat împreună la Brad, la târg. Ca să nu-l cunoască cine nu trebuie, s-a îmbrăcat în straiele cele mai rele şi s-a ascuns subt podul cel mare de peste Criş. Acolo i-a trimis Vasile în taină câţi oameni a putut din câte sate erau prin târg. Crişan, în numele lui Horia, i-a poftit să vie duminecă la biserica din Mesteacăn, să audă acolo poruncile pe care le-a adus Horia de la împăratul şi să se sfătuiască cu toţii ce să facă. Apoi vineri şi sâmbătă au colindat satele îndemnând cât mai mulţi oameni să meargă la Mesteacăn. Au mas sâmbătă noaptea în comuna Vaca, de unde e însuşi Crişan, iar duminecă, pe la prânzul cel mic, au sosit şi ei la biserica din Mesteacăn, găsind adunaţi vreo cinci sute de oameni veniţi din tot Zarandul, ba chiar de prin Hunedoara şi din munţii Abrudului. Crişan îndată a arătat mulţimii crucea cu chipul împăratului şi poruncile şi le-a spus că Horia n-a mai putut veni dar le-a trimes semnele acestea ca să vadă şi să ştie că înălţatul împărat porunceşte tuturor românilor să se facă grăniceri şi să nu mai slujească de-aci înainte decât împăratului, iar nemeşilor numai cine are poftă şi numai pe bani buni. Ca să se împlinească poruncile împăratului trebuie să meargă cu toţii îndată la Bălgrad să li se dea arme, că de pe valea Mureşului au şi plecat din fiece casă câte-un om, iar Horia îi aşteaptă pe toţi la Zlatna. Ici-colo câte unul mai puse vreo întrebare, apoi îndată se învoiră toţi să pornească degrabă la Bălgrad, să nu li-o ia alţii înainte. N-ar fi bine însă să treacă prin Brad, nu cumva să aibă necazuri cu domnii şi să-i oprească, ci s-o ia peste Vaca şi Zdrapţi până la Curechi, unde să se întâlnească toată lumea, aşteptându-

se unii pe alţii. Totuşi, spre mai mare încredere, Crişan îi puse pe toţi să jure pe sfânta cruce că vor cinsti făgăduinţa dată aci, iar popa făcu o slujbă întru binecuvântarea norodului şi izbânda tuturor planurilor. Crişan mai porunci gloatelor să-şi ia merinde pentru trei-patru zile şi mâine să fie negreşit cu toţii în Curechi, nimeni să nu lipsească, ci mai vârtos să cheme şi oameni din satele care n-au fost la adunarea de azi. După ce s-a împrăştiat poporul, el s-a dus cu Crişan iarăşi în satul Vaca unde căpitanul a şi rămas până mâine, iar pe dânsul l-a trimis în mare grabă să dea de ştire lui Horia şi lui Cloşca, să adune şi dânşii satele fără zăbavă ca să fie gata când vor sosi crişenii…

Horia nu-l întrerupse deloc, dar la sfârşit vru să-i mai ceară amănunte. Vasile însă nu mai vru să stea. Trebuie să ajungă, înainte de-a se face ziuă, la Cărpeniş, la unchiul său Cloşca, să-i povestească şi lui, să-şi ia niţică merinde şi să fie după-amiazi înapoi la Curechi unde-l aşteaptă Crişan. Îşi luă rămas bun şi se făcu nevăzut.

Fiindcă mai era mult până să se mijească de ziuă, Horia se trânti iar pe pat, socotind să aţipească, să mai prindă puteri pentru mâine. Dar nu mai fu chip să închidă ochii. Plănuia fel şi fel cum să facă să iasă toate bine. Mulţimea de oameni trebuieşte comandată, călăuzită, învăţată, că altfel nimeni nu o mai poate stăpâni. Se gândi pe rând la sate, pe cine ar putea face primari în locul celor domneşti care vor trebui traşi la răspundere şi pedepsiţi pentru fărădelegile săvârşite… Apoi i se păru că se cam grăbeşte a împărţi pielea ursului din pădure. Întâi să vadă cum se vor întoarce lucrurile şi întâmplările.

Se sculă cu noaptea în cap şi sculă şi pe Ion care, de trudit ce fusese de la horă, nici nu putuse asculta până la capăt povestirea lui Vasile, că-l copleşise somnul mai tare decât toate aventurile războinice.

— la scoală, scoală, măi căprare! îl zgândări bătrânul batjocoritor. Ehei, cu cătane ca tine nu scoatem noi până-

i lume pe Dumitru Todea din temniţă!

După ce-l dezmeteci, îi porunci să meargă la George al lui Nistor şi la Anghel al Manciului şi la cel al lui Ţiloş, şi la Lupu Coroiu şi la văru-său Petre Coroiu, apoi la Petre Manciu şi la Florea Nicula, pe rând, şi să le spuie tuturor să dea de veste oamenilor că s-au sculat crişenii pentru dreptate şi vor să pornească la Bălgrad să-i facă grăniceri, deci şi moţii să fie toţi gata, să nu rămâie mai prejos şi când vor auzi buciumul pe munţi şi tulnicele să vie degrabă la Păltinişul din hotarul Blăjenilor unde se vor strânge toate satele la sfat mare.

Înainte de prânzul cel mic se pomeni cu o ştafetă de la Ponor: primarul îi trimetea de ştire că au prins un om străin care adulmeca prin sate cine ştie ce, pus pare-se de stăpânirea domnească să afle gândurile şi planurile iobagilor. Întreabă ce să facă cu omul acesta?

De astă dată Horia se bucură de întrebare, căci cu răspunsul poate să cheme şi satele de pe Arieşul mare până pe Ompoiu la marea adunare plănuită. Ca să fie timp să meargă vestea peste tot, chibzui că pe joi ar fi nemerit să hotărască ziua. Dacă vor sosi crişenii până atunci şi vor face tămbălău, se vor strânge şi satele singure mai curând. Fiindcă solul din Ponor nu i se părea prea isteţ, se aşeză şi, cu slova lui bătrânească, scrise aşa:

„Sănătate dumitale, jude din Ponor! Vină cu satele dumitale la Cîmpeni şi cu omul pe care l-aţi prins, după porunca împărătească. Şi să aduceţi acolo şi pe oamenii care au prins pe omul acela, pentru că am să vă arăt porunca împărătească. Afară de celea pe care vi le-am spus au mai sosit altele nouă. Dacă nu veniţi cu toţii, vina pe voi cade că aţi călcat porunca împărătească. Noi vă chemăm din porunca împăratului ca să se citească toate în faţa voastră. Dacă nu veniţi, aşa să ştiţi, călcaţi porunca împăratului. Şi cartea să fie trimeasă iute la Bucium, la Ioniţă Dandea ca să vie şi dânsul la Cîmpeni să

audă porunca împărătească şi tot satul cu voi împreună, Ioniţă să trimeată cartea la Lupşa la popa Simion şi de acolo să plece degrabă la Mujina ca să aibă de ştire să audă poruncile împărăteşti. Şi eu, Ursu Nicula, de asemenea poruncesc acestea la satele de sus şi cine nu va asculta de porunca împăratului cu mare pedeapsă va fi pedepsit. Cartea să meargă iute ca să dea de ştire tuturor, că domnii nu vin la Cîmpeni să facă pace cu satele.”

Îndată ce slobozi pe trimisul din Ponor, Horia îşi adună toate hârtiile în traistă şi coborî în sat de-a dreptul la popa cel tânăr Gheorghiţă Nicula.

— Domnule părinte, iacă, a sosit vremea să ne ridicăm! îi zise Horia fără niciun înconjur, parcă ar fi vorbit cu un vechi tovarăş.

Faţa suptă, cu bărbuţa gălbuie şi ochii aprinşi dădeau preotului o înfăţişare tulburătoare. Drept răspuns acuma îşi făcu o cruce mare, bolborosind ceva fără zgomot, numai din buze.

Horia venise în realitate să se spovedească şi să se cuminece, ca şi când ar fi plecat la nuntă sau la război sau la un drum lung cu multe primejdii de unde nu se poate şti dacă se va mai întoarce, şi când. În faţa preotului însă se simţi curat şi înălţat şi, în acelaşi timp, atât de sigur de biruinţă ca şi când, dacă ar fi întins mâna, ar fi putut-o culege ca pe o fructă coaptă îi spuse totuşi tânărului preot tot ce ştia şi ce plănuia fără a-i cere vreun sfat sau vreun ajutor, ci numai pentru bucuria de-a se destăinui în deplină inimă unui om de care nu ţi-e teamă că va şopti mai departe ce a auzit. Şi într-adevăr popa Gheorghiţă, ca şi când nu i-ar fi spus nimica, murmură doar ca pentru sine:

— Doamne ajută-ne şi mântuieşte-ne!

Horia îi sărută mâna şi plecă cu inima oţelită. Îi trecuse ca prin farmec orice grijă şi orice îndoială. Gândurile lui toate se înşirau ca pe o aţă, limpezi şi albe, asemenea

unor mărgele lucitoare, Nu mai vru să ia nicio hotărâre până ce nu va afla lămurit ce a isprăvit Crişan în Zarand. Şi orice ar isprăvi, în adunarea de la Păltiniş trebuie să se ridice toţi moţii, joi.

Rămase în sat. În miez de toamnă, oamenii erau mai mult pe-acasă. Împrejurul lui se strânseră câţiva bătrâni. Zvonurile despre adunarea de la Mesteacăn se împrăştiaseră peste tot, umflate. Se spunea că creştinii au început „rebelia” împotriva domnilor şi că au dat foc oraşului Brad. Alţii povesteau că de la Mesteacăn norodul a pornit îndată spre Bălgrad, peste munţi, şi că acuma ar fi ajuns pe la Zlatna unde însă cătanele au închis drumul. Horia asculta veştile şi nu zicea nici da, nici ba, oricât îl descoseau oamenii. Numai ca să scape de întrebări spuse la urmă:

— Apoi n-om sta nici noi ca bolovanii, măi fraţilor! Că poruncile împărăteşti cele nouă la mine sunt şi trebuie să le împlinim! Mai după prânz târziu sosi de la Cîmpeni, cu căruţa, primarul Macavei Bota. Părea cam opărit, deşi, trecând pe lângă Horia, îi zise cu glas glumeţ, ca şi când ar fi fost cei mai buni prieteni:

— Da ce, măi Ursule, crişenii tăi s-au apucat de rebelie?

— Poate că tu ştii mai bine, că noi n-avem nicio ştire! răspunse Horia rece şi aproape dispreţuitor.

— Treaba voastră, Ursule, numai să ştii de la mine că ponosul tot tu ai să-l porţi! făcu primarul ridicând din umeri.

— Na, lasă, nu-mi mai purta de grije! Mai bine vezi de pielea ta! sfârşi Horia şi mai ascuţit, întorcându-se cu spatele, parcă nici n-ar mai fi vrut să-l vadă.

Închipuindu-şi că o să-i sosească veşti, se întoarse acasă spre seară. Fecioru-său dăduse poruncile tuturor, ba cu Petre Coroiu s-a înţeles să recruteze vreo douăzeci de călăreţi, tot bărbaţi unul şi unul, care să umble mereu după Horia, cum se cuvine după căpitanul cel mare al oştilor.

Se trânti pe pat, îmbrăcat, să fie gata pentru orice întâmplare. Povesti cu Ion până pe la miezul nopţii, apoi adormiră amândoi şi nici nu se treziră până ce se făcu ziua mare. Feciorul se miră că n-a mai venit nicio ştire. Bătrânul observă însă liniştit:

— Nu e nicio grabă. Toate la vremea lor. Totuşi nu plecă de-acasă şi pe la amiazi se pomeni cu Cloşca, venit călare, aprins la faţă. Un om sosit de la Abrud i-a adus vestea că azi-noapte s-a întâmplat o poznă mare la Curechi, unde se întâlniseră oamenii ca să pornească la Bălgrad. Zice că nu se ştie din ce pricină, mulţimea a omorât doi solgăbiräi şi vreo zece panduri şi acu nu mai vrea să meargă la Bălgrad ci s-a apucat să omoare pe domni prin toate satele.

— Apoi ce te sperii, Cloşcuţ? zise Horia. Că doar tocmai aşa am vrut noi să se întâmple!

Nu mai lăsă pe Cloşca să se întoarcă acasă până ce vor primi veşti adevărate de la Crişan, căci zvonurile umblă mai repede, ce-i drept, dar şi mai mincinoase, în sfârşit, noaptea sosi Iacob Topa.

— Sănătate şi voie bună, Crăişorule! strigă către Horia vesel şi mulţumit.

Povesti pe îndelete cum şi-a îndeplinit însărcinarea ce i-a dat-o Horia. S-a dus întâi să ia urmele căpitanului Crişan, chiar de-acasă. Era plecat de joi la târg, la Brad, şi de-atunci nu se mai întorsese. Poate s-o fi abătut prin satul lui, prin Vaca, să-şi vadă neamurile. Muierea luicrişan nu ştia deloc şi nimica unde şi pentru ce plecase bărbatul. Iacob a mas acolo şi duminecă dimineaţa a pornit spre Vaca, peste munţi, să ajungă mai degrabă. Totuşi de-abia pe la amiază a putut sosi, căci drumul e lung şi greu. Acolo a aflat că oamenii au fost chemaţi cu poruncă împărătească la Mesteacăn şi căpitanul Crişan i-a jurat să se ducă la Bălgrad. A venit mai pe urmă şi Crişan, chiar de la Mesteacăn. A rămas cu el şi ieri au pornit împreună peste Zdrapţi şi prin Criştior şi Bucureşti, la

Curechi unde trebuiau să se întâlnească toţi oamenii. Venea lumea într-acolo ca la veselie, şi alta nu. Şi se bucura Crişan de parcă vedeai cum îi creşte inima, măcar că nu zicea nimica. Cine a sosit mai târziu, nici n-a mai găsit unde să se adăpostească în sat peste noapte, încât mulţi au trebuit să doarmă pe-afară, pe câmp, care cum au apucat şi s-a nimerit. Crişan însuşi se aciuiase, împreună cu Toma Berna, consătean de-al lui din Vaca, la un biet iobagiu cu o droaie de copii; de-aceea nici nu s-a culcat în casă, ci într-un şopron pe nişte ogrinji. El, Iacob, s-a ţinut tot după dumnealui, cum îi poruncise Horia şi cum de altfel îi ceruse şi Crişan. Dar înspre miezul nopţii, muierea gazdei se apropie tiptil de şopron şi îi scoală şi le spune speriată să fugă c-au venit cătanele să prindă pe Crişan. Ei n-au crezut şi au ieşit în ogradă, să vadă ce s-a întâmplat. Uliţa plină de oameni şi la poartă doi domni şi cu patru panduri. Crişan, niciuna nici două, sare peste gard în grădina vecinului, unde erau câteva clăi de fân, şi-şi pierde urma. Dar domnii, cum văzură una ca asta, porunciră cătanelor să tragă cu puşca după Crişan şi să-l omoare dacă nu stă pe loc. Tot satul s-a umplut de spaimă şi de zgomot. Oamenii năpădiseră în uliţă. Nimeni nu ştia ce-i, doar atâta se spunea din gură în gură că nişte solgăbirăi s-au pus să omoare pe Crişan. Alţii adăogau că, după Crişan, au să omoare toată lumea şi că de aceea au venit pandurii cu puştile. Începu să tragă cineva clopotul bisericii în dungă, a primejdie. Solgăbirăii cu pandurii s-au pomenit înconjuraţi de iobagi speriaţi şi furioşi care în curând au început să ameninţe, să suduie. Apoi deodată s-a auzit glasul lui Crişan, aspru, tăios, ca o bardă: „Pe ei, copii!” Un solgăbirău înjură pe ungureşte şi porunci cătanelor să tragă în oameni. Cellalt striga cât îl ţinea gura: „înapoi! înapoi!” Pandurii încearcă să tragă, ridică arma la ochi, dar cocoşul ţăcănea în zadar, căci capsele nu luau foc, parcă ar fi fost muiate în apă. Încercarea asta şi mai ales răcnetele ungureşti ale

solgăbirăilor scoaseră din sărite pe oamenii şi altfel destul de amărâţi. Cineva din mulţime ridică bâta şi plezni în cap pe un solgăbirău. Atâta a trebuit. În clipa următoare zeci de ciomege se năpustiră asupra slujbaşilor, apoi bolovani, apoi topoare. Într-un sfert de ceas, poate şi mai puţin, din cei doi solgăbiraţi rămăsese o grămadă de carne însângerată. În aceeaşi vreme pandurii îngroziţi căutau 5-0 ia la sănătoasa, dar nu puteau străbate prin mulţimea vânzolită. Unii îşi amintiră şi de ei şi prinseră a-i snopi cu pumnii, cu bâtele, cum le venea mai la îndemână. „Jos puşca!” urlă cineva şi îndată alţii le smulseră armele, le descinseră săbiile. Apoi bătaia urmă înainte până ce pandurii, cu hainele sfâşiate, cu capetele goale, zdrobiţi şi plini de vânătăi şi de zgârieturi, izbutiră să se facă nevăzuţi în întunerec. Când vălmăşagul era mai în toi, sosi la faţa locului preotul Costan Turciu din Criştior, de mână cu copilul birăului din Curechi. Se făcu anevoie tăcere încât popa să poată povesti revoltat norodului cum a fost chinuit sărmanul băiat de către gornicul Petre Cara din Criştior, venit cu cei doi solgăbiraţi să omoare în ascuns pe Crişan ca pe urmă să poată împrăştia mai lesne mulţimea rămasă fără conducător. Îndată ce s-a înnoptat, gornicul din Criştior, trimis înainte de către solgăbiraţi, a venit drept la casa primarului. În casă era numai copilul, căci primarul văduv de şase luni, umbla prin sat din pricina mulţimii de oameni care sosise şi nu-şi găsea adăpost. Gornicul, cum a intrat, a cerut pâine, că, zicea, e flămând. Copilul i-a dat o bucată, dar gornicul a azvârlit-o în foc. Apoi i-a cerut rachiu, că i-e sete. I-a dat, dar şi sticla cu rachiu a aruncat-o. „Unde-i crăişorul vostru, că pe el vreau să-l mănânc şi de sângele lui mi-e sete!” Copilul nu pricepu: „Care crăişor?” Gornicul l-a plesnit atunci peste cap şi i-a zis: „Horia!... Ori vrei să te prefaci că nu ştii?” Pe urmă a început să-l întrebe că unde a tras cellalt tâlhar, adică Crişan. Şi fiindcă băiatul, fraged şi neştiutor, n-a putut răspunde, gornicul a luat vătraiul

din foc şi i-a ars cu vătraiul faţa şi mâinile până ce l-a făcut numai o rană. Nici nu apucă popa să sfârşească şi trei oameni aduseră pe gornicul vinovat, îl dibuiseră undeva şi-l recunoscuseră după cum umbla să se pitească. Gornicul zicea neîncetat: „Oameni buni, iertaţi-mă, nu-s eu vinovat, că am avut porunci!“ Crişan însă strigă furios: „S-a isprăvit vremea iertărilor! Acu e vremea pedepselor! Câinii şi vânzătorii trebuiesc omorâţi fără cruţare!” Şi în clipa următoare Toma Berna, care se afla tocmai lângă dânsul, fără a zice o vorbă, izbi cu toporul drept în numele tatălui pe gornicul Petre Cara, încât acesta se prăvăli ca un buştean. Ce s-a mai ales din noaptea aceea, numai Dumnezeu ştie. A dormit cine a putut, dar vălmăşagul nu s-a mai potolit deloc. De cu seară rămăsese vorba ca toată lumea să se adune a doua zi în capul satului, la cruce, ca de-acolo să pornească spre Zlatna. S-au şi adunat ei oamenii, s-a dus şi Crişan, dar, după câte se întâmplaseră în cursul nopţii, nimănui nu-i mai ardea să plece mai departe. Se băgase frica în oameni că, în lipsa lor, domnii au să se răzbune pentru uciderea solgăbirăilor şi când s-or întoarce dânşii vor găsi numai jale şi durere pe la casele lor. Atunci Crişan, cu glas mare, a poruncit să plece toţi după dânsul la biserica din sat, să le vestească acolo, în faţa altarului, poruncile împărăteşti. Popa din Curechi, bătrân şi slăbănog, n-a avut încotro şi a trebuit să deschidă biserica. Aici Crişan, cu crucea împărătească în mână, cea adusă de Horia, a arătat oamenilor în puţine cuvinte că domnii se împotrivesc ca românii să capete arme şi, făcându-se grăniceri, să scape de iobăgie. Cele ce s-au întâmplat azi-noapte trebuie să fie de învăţătură. De-aceea el, căpitan pus de Horia după porunca înălţatului împărat, porunceşte tuturor să-l urmeze pe el şi să stingă pe toţi nemeşii şi pe toţi ungurii, căci numai astfel vor putea scăpa de robie. Frică să nu-i fie nimănui, deoarece uite, aici este porunca împărătească prin care neamul

românesc e îndreptăţit să stârpească pe unguri de pe faţa pământului ardelenesc, iar moşiile şi toate averile lor să le împartă între dânşii din a căror sudoare şi caznă s-au făcut toate bogăţiile...[8] Şi au pornit toţi, poate opt sute de oameni dacă nu şi mai bine, cu Crişan în frunte. Mergea lumea chiuind parc-ar fi mers la nuntă. Au luat-o drept, pe cărare prin pădure, lăsând la o parte satul Şesuri. Au

[8] Din nou, relatarea priveşte clasa avută, ştiut fiind că iobagii erau lipsiţi de „moşii" şi „averi". Istoriografia marxistă ungară — consacrată analizei cauzelor, conţinutului de clasă, scopurilor şi desfăşurării răscoalei ţărăneşti, condusă de Horia şi tovarăşii lui — este unanimă în sublinierea caracterului ei antifeudal şi previne, fără echivoc, împotriva posibilei erori de a confunda planurile mişcării, oferind în acelaşi timp o interpretare principială a evenimentelor istorice. Inserăm, în cele ce urmează, câteva idei care exprimă, într-o formă conclusiv-sintetică, poziţia amintită: „S-au purtat numeroase discuţii în jurul problemei de ce s-a întors mânia răsculaţilor împotriva nobilimii ungare, de ce îi omorau în primul rând pe nobilii unguri ... Punerea problemei în această formă nu este corectă. Răscoala era îndreptată nu împotriva vreunei naţionalităţi, ci împotriva feudalismului în general, iar întruchiparea acestuia era clasa moşierilor unguri... Pe plan local ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea şi burghezia de naţionalitate ungară, despre care ştim... că gâtuiau şi exploatau poporul cu afaceri cămătăreşti" (I. Toth Zoltan: *Parasztmozgalmak az erdelyi erchegysegben 1848—ig,* Budapest, Kozoktatasugyi Kiadovallalat, 1951, p. 123). Aceeaşi idee o găsim exprimată în manualul universitar de istoria Ungariei, elaborat de Institutul de istorie al Academiei Ungare de Ştiinţe, în următoarea formulare: „Şi în conştiinţa lui Horia şi a tovarăşilor lui scuturarea jugului clasei stăpânitoare ungare se îmbină cu drepturile populaţiei autohtone, atunci când ei vor să-i trimită pe unguri, ca popor mai nou venit, înapoi în Sciţia" *(Magyarorszag tortenete,* II, 1526—1790. *A kesoi jeudalizmus hora*. Szerk. H. Balazs Eva, Makkai Laszlo, Budapest, Tankonyvkiado, 1962, p. 599).

Contradicţia dintre ţărănimea iobagă şi moşierimea feudală a constituit, aşadar, forţa motrice a răscoalei. În împrejurările istorice specifice ale Transilvaniei, însă, această contradicţie fundamentală, bază şi condiţie a exploatării feudale, a îmbrăcat o formă particulară, aceea a opoziţiei: ţăranul român-nemeşul ungur,

trecut prin Bucureşti. Câţiva mai inimoşi au împrumutat coase şi topoare de la oamenii de-aici, ca să aibă ceva în mână. Pe la prânzul cel mic toată ceata cobora în valea Crişului Alb, în satul Criştior. Iobagii din sat ieşiră în uliţă ca şi când de mult ar fi aşteptat sosirea răzvrătiţilor. De la dânşii află căpitanul că la curţile cele mari ale neamului Kristsori e adunată boierime mai multă, chiar şi un solgăbirău de la Brad, anume Pakot. Acuma mulţimea începu să alerge, sporită cu iobagii satului care luau furci şi coase şi securi. Ş-apoi deodată ceata întreagă s-a năpustit asupra curţilor, care pe porţi, care peste garduri, din toate părţile, cu nişte răcnete de să se dărâme zidurile. N-a mai fost nicio poruncă şi nicio cruţare. Oamenii izbeau unde nemereau: ferestrele se făceau ţăndări, uşile erau smulse din ţâţâni, mobilele sfărâmate, domnii găsiţi prin casă ori prin ogradă ucişi cu topoarele, cu furcile, cu coasele, ca guzganii. În câteva minute vreo cinsprezece nemeşi zăceau care cu ţeasta crăpată, care cu coşul spintecat, care cu beregata sfâşiată, prin diferite colţuri. Năvala venise aşa de fulgerător că domnii nici n-avuseseră vreme să se gândească la apărare. Puţini se

accentuată încă şi de deosebiri de limbă şi religioase. În acest context, actele de botezare în „legea românească”, întru ortodoxie deci, a nobililor, funcţionarilor etc. Unguri îşi găsesc o explicaţie reală, dobândindu-şi o întemeiere socială. I. Toth Zoltan arată că, potrivit programului răsculaţilor, aşa cum rezultă din declaraţiile unora dintre căpeteniile lor: „... ţara trebuie să fie a ţăranilor, sub conducerea supremă a împăratului. Pe nobilii unguri ori îi stârpesc, ori aceştia vor deveni ortodocşi, adică români, adică ţărani” (op. cit., p. 125). Explicaţia acestei acţiuni constă în aceea că: „După cum nobilul ungur întruchipa feudalismul asupritor, la fel cealaltă clasă fundamentală a feudalismului, ţărănimea, era întruchipată de iobagul român, cu religia lui ortodoxă, fără de care el nici nu se putea imagina pe sine. Religia ortodoxă era religia ţăranilor, toate celelalte religii erau socotite ca fiind ale domnilor. Statutul lor de ţărani, de români, religia lor ortodoxă, aceşti trei factori se întreţeseau în conştiinţa răsculaţilor, însemnau un tot organic unic” (op. cit., p. 124).

zice că s-au strecurat de au putut fugi prin păduri. Vreo trei bătrâni, mai multe femei şi câţiva copii fură cruţaţi, fiindcă iobagii din sat s-au pus chezaşi pentru dânşii. Căpitanul i-a iertat, dar a poruncit popii Costan să-i boteze îndată în legea românească, să se vadă că nu mai e îngăduit să rămâie decât români.[9] Intrară cu toţii în bisericuţa de piatră, foarte veche, unde preotul făcu rugăciunile legiuite şi-i botează. În semn că se face pace deplină, căpitanul Crişan mai porunci ca fata solgăbirăului să se mărite cu un iobagiu român, care-i place ei.[10] Fata slăbuţă, înfricoşată, drăgălaşă, s-a uitat împrejur ca o căprioară speriată şi, în cele din urmă, după ce i-a făcut semn şi maică-sa, a zis către preotul Costan: „Dacă trebuie neapărat să mă cununi, atunci îl aleg Ion Sârbu, că ne-a slujit totdeauna cu credinţă”. Ion Sârbu fu adus degrabă în biserică. Un băietan de vreo douăzeci de ani, frumuşel, cuviincios. Când i se spuse că va fi bărbatul domniţei, a îngălbenit. Popa însă i-a cununat repede, căci nu era vreme de pierdut. Facă tinerii pe urmă ce-or vrea şi înţeleagă-se... într-adevăr, în acest timp ţăranii spărgeau şi sfărâmau să nu rămâie piatră pe piatră din

[9] Botezarea forţată practicată de răsculaţi apare ca o replică la politica religioasă impusă de statul ungar, care, de secole, urmărea, şi pe această cale, deznaţionalizarea românilor.

[10] Rebreanu relatează faptele şi în broşura sa *Horia, Cloşca şi Crişan:* „Asupra nobilimii din Criştior se întâmplă la 1784 cel dintâi atac al ţăranilor răsculaţi. Familia Kristsori tocmai era una din familiile nobile româneşti ungurizate.

Marţi dimineaţa, pe la orele zece, ţăranii conduşi de căpitanul Crişan ajunseră la Criştior. Cu o furie nebună răsculaţii se aruncară asupra curţilor boiereşti şi uciseră 17 persoane din nobilimea de aici, între care se aflau 12 membri ai vechei familii Kristsori. Numai puţini nobili scăpară cu fuga, prin păduri; ceilalţi bărbaţi, femei şi copii, fură făcuţi prizonieri şi apoi cu toţii botezaţi în religia română. Iobagii din Criştior împărţiră între dânşii toată averea mobilă a domnilor lor, iar pe fiica subprefectului Pakot, cu numele Apolonia, o botezară întâi în religia română şi apoi o cununară cu tânărul iobagiu Ion Sârbu” (op. cit., p. 69—70).

curţile domneşti, iar iobagii din sat îşi împărţeau hambarele şi începeau a căra bucatele acasă. Apoi cineva răzbi în pivniţe şi îndată chemă şi pe alţii la băutură. Când văzu însă căpitanul Crişan asta, de teamă să nu se înfunde oamenii la bunătăţile pivniţelor, porunci cu glas mare să se scoale toată lumea să plece la Brad, unde e cuibul domnilor, să dea foc oraşului şi să stingă pe toţi ungurii de-acolo. Micula Bibarţ, un bărbat voinic ca un steag, ceru voie lui Crişan să meargă cu o ceată de oameni la Mihăileni, să isprăvească şi cu nemeşii de pe Valea Crişului în sus. Crişan fu mulţumit, îl făcu în faţa tuturor căpitan şi, i dădu drumul. Apoi înainte de-a porni spre Brad, i-a poruncit lui Iacob Topa să însoţească pe căpitanul Bibarţ la Mihăileni, să-i dea ajutor dacă va avea nevoie, şi după ce se va sfârşi treaba pe-acolo, să ia un cal domnesc şi să gonească la Horia să-i raporteze ce-a văzut şi să-i spuie din partea lui numai atâta: „Merge bine!” Veşti îi va mai trimite prin Vasile Sgîrciu care sosise înapoi şi se întâlnise cu Crişan pe drum spre Criştior. Poate să-i mai spuie marelui căpitan că joi va fi şi dânsul negreşit la Păltiniş, căci până joi nădăjduieşte să nu mai fie nevoie de el pe-aici... Aşa apoi Iacob a pornit cu ceata căpitanului Bibarţ pe Criş în sus, prin Zdrapţi, şi pe la amiază au ajuns la Mihăileni. Curtea domnească însă o găsiră părăsită. Se auzise aici, nu se ştie cum, ce s-a întâmplat la Criştior şi nemeşul, împreună cu copiii şi un frate al său, fugise prin păduri. Căpitanul Bibarţ porunci iobagilor din sat să-i scoată din pământ pe domnii fugiţi că altfel va aprinde toate casele să se aleagă scrum şi cenuşă din ele, iar zece bărbaţi, cei mai de frunte, vor fi traşi în ţeapă numaidecât. Peste o jumătate de ceas fugarii, legaţi, erau în ograda primăriei. Bibarţ era din Blăjeni şi a suferit multe nedreptăţi de la domnii din Mihăileni care, acum trei ani, făcuseră să fie spânzurat un frate al său numai pe bănuiala că ar fi avut de gând să omoare pe un gornic al curţii. „Na, domnule, să ne

răfuim!” Atât i-a zis Bibarţ boierului cel mare, apoi a strigat pe Toader Cleşu, care fusese catană împărătească, şi i-a poruncit să le taie capul. Şi Toader, cu o bardă grea, a retezat capetele tuturor, proptindu-i ca nişte butuci, pe un tăietor. Din toată familia numai doamna lipsea. O ţigancă de la curte, luată la zor, mărturisi că doamna s-a îmbrăcat ţărăneşte şi a fugit în pădure împreună cu domnii. „Nu face nimica! Şi doamna pe-aici trebuie să fie! Are să se găsească!”

— Asta s-a petrecut azi pe la prânzul cel mare — sfârşi Iacob. N-am mai stat, că nici nu mai aveam de ce. Oamenii începuseră să care acasă de la curte ce aflau mai de preţ, iar unii umblau să dea foc caselor. Căpitanul Bibarţ e om cu socoteală şi îndrăzneţ. El face ispravă. Mi-a şi dat un cal din grajdurile nemeşului, să pot veni mai repede, să aduc raport despre toate.

Horia şi Cloşca au ascultat fără a-i pune vreo întrebare, parcă, auzind ce spunea Iacob, gândurile lor ar fi urmărit alte întâmplări asemănătoare în viitor.

— Bine, Iacobe! zise Horia la urmă.

Se uită la Cloşca. Şi Cloşca se ridică îndată, murmurând:

— Na, frate Horia, eu mă duc şi să ne vedem sănătoşi la Păltiniş!

— Du-te, frate Cloşcuţ, şi ia seama la toate!

Pe urmă, după ce plecă Cloşca, Horia mai stătu de vorbă cu Iacob. Pe când ascultase întâmplările din Criştior, pe el începu să-l roadă o înfricoşare pe care nu ştia cum să o stăpânească. Acuma vorbiră de una şi de alta până ce zise:

— Da câţi domni spui c-aţi ucis la Criştior?

— Apoi or fi vreo cincisprezece, dacă nu şi mai mulţi — răspunse Iacob.

— Şi nicio femeie?

— Ba mi se pare c-a fost şi o muiere…

Horia, fără să vrea, avu o strângere de inimă.

— Eu n-am văzut-o, dar am auzit c-ar fi fost o preoteasă ungurească. Se luase de piept cu un om şi-i căra la pumni în cap de să-l omoare şi alta nu. Atunci apoi a sărit alt om şi a trăznit-o cu securea în ceafă…

Nu mai întrebă nimica Horia, ci se mulţumi să-i dea porunci pentru a doua zi: să umble prin sat, să cheme oamenii la Păltiniş, să găsească doi bucinători buni care mâine noapte să dea de ştire tuturor să vie negreşit să afle noile porunci împărăteşti. La Crişan să nu se mai întoarne, căci e nevoie de dânsul aici. Oamenii din Albac şi cei din împrejurimi să se adune aici, la biserică şi să pornească cu toţii împreună.

Ion încă nu venise acasă din sat. Feciorul zburda de bucurie şi de mândrie şi-şi pusese în gând, împreună cu alţi flăcăi de seama lui, să umble din casă-n casă şi să scoată la Păltiniş pe toţi bărbaţii din Albac.

Până să se întoarcă băiatul, Horia, singur, mai chibzui cele povestite de Iacob şi iarăşi se opri la întâmplările din Criştior. Cum au venit împrejurările de tocmai la Criştior a trebuit să înceapă prăpădul şi tocmai cu neamurile domniţei pe care atât o visase el odinioară! De ani mulţi de zile nu se mai gândise la ea, până când s-a întors de la Viena cu poruncile cele mari în traistă. I-a fost frică mare să nu fi căzut şi domniţa jertfă răzbunării drepte. Acuma îşi dădea seama că s-a speriat degeaba. Domniţa era măritată undeva pe lângă Cluj, aşa că e departe de primejdiile de-aici. Apoi domniţa o fi acuma femeie bătrâioară cu copii mari. Visurile au trecut demult. A rămas numai amintirea ca un abur de ameţeală…

A doua zi dimineaţa îi fu ruşine că s-a putut opri la asemenea gânduri slăbănoage. Coborî în sat să cheme şi pe popa Gheorghiţă la adunarea de mâine, că poate va fi trebuinţă de slujitorul Domnului. De alte porunci pentru oameni nu mai era nevoie: toată lumea ştia cele de lipsă. A intrat însă în cancelarie să dea bineţe primarului. Străjile îi spuseră că Macavei Bota a plecat la Cîmpeni cu

căruţa încărcată, fiindcă l-au speriat unii că are să fie spânzurat îndată după ce se va întoarce Horia de la Păltiniş.

— Apoi de ce i-e frică tot n-are să scape! mormăi Horia întunecat.

Până seara mai veniră şi alte ştafete cu veşti din Zarand. Auzi că încă de ieri după-amiazi Crişan, cu o oaste de ţărani, s-a repezit asupra oraşului Brad, au ucis acolo pe cine s-a împotrivit, au dat foc câtorva curţi domneşti, iar pe nemeşii care s-au închis în biserica reformată i-au tras jos chiar din turn şi i-au omorât pe toţi. Apoi de la Brad ţăranii s-au împărţit în mai multe cete şi au pornit să stingă pe domnii de prin sate pe rând. Crişan însuşi se spunea că s-a îndreptat spre Ribiţa unde mai mulţi nobili înarmaţi îl aşteptau gata de luptă.

În sfârşit, joi dimineaţa Horia se rase frumos, se îmbrăcă în straiele cele mai bune şi se găti ca la o sărbătoare mare. Iacob Topa veni şi-i aduse calul pe care-l luase de la Mihăileni. Împreună cu dânsul mai sosiră unsprezece călăreţi.

— Crăişorul nostru trebuie să fie păzit ca şi domnii! zise Iacob în vreme ce călăreţii îl întâmpinau cu nişte „trăiască” de clocotea Crângul Feregetului.

În fruntea cetei de albăceni, Horia coborî pe Arieş până la Secătura, apoi urcă până la Negura şi de-acolo trecu la Vidra, ca să adune de peste tot oamenii. Sosiră după-amiazi la Păltiniş. Într-o poiană largă mulţime mare de ţărani aştepta şi pe cărări mai veneau mereu. Cloşca era acolo de mult. Norodul, când zări pe Horia în fruntea moţilor, izbucni în strigăte de bucurie parcă le-ar fi adus toate bunătăţile lumii. Horia se sfătui puţin cu Cloşca şi cu bătrânii şi hotărâră să aştepte pe Crişan cu zărăndenii. Până atunci oamenii nu mai vorbiră decât despre isprăvile rebeliştilor de pe Crişuri, povestindu-se multe minunăţii, adăogând fiecare ce ştia sau măcar ce auzise. Apoi sosi şi Crişan însoţit numai de vreo cincizeci de oameni, dar toţi

călări şi toţi înarmaţi, care cu puşti, care cu lănci, ca o adevărată oştire ce vine din război. Un răstimp lung trecu până ce se potoli lumea, căci întreaga ceată fu înconjurată şi asaltată de întrebări. Crişan isprăvise treaba la Ribiţa, încă de ieri, iar azi-dimineaţă, trecând prin Mihăileni, a mai avut să facă nişte judecăţi şi de-aceea a întârziat, mai ales că iobagii din Blăjeni, ca şi cei de-aici, au vrut să audă toate întâmplările rebeliei.

Pe urmă, când se făcu linişte, Horia vorbi mulţimii. Nu mai avea nevoie să convingă pe nimeni. Porunca împărătească despre omorârea ungurilor era acuma cunoscută. Le porunci doar să fie dârji şi necruţători, cum au fost şi ungurii de atâţia amar de ani cu dânşii, şi să asculte poruncile căpitanilor pe care-i va pune el ori pe care îi vor alege satele.[11] Apoi ceru să jure terţi pe sfânta cruce cu chipul împăratului că vor ucide tot ce e unguresc, fie domn ori slujbaş, dăruind viaţa numai celor ce vor primi pe loc legea şi credinţa românească.[12] Popa din Albac, cu crucea în mână, rosti cuvintele jurământului şi mulţimea, cu capetele goale, le repetă într-un glas care părea mugetul unei vijelii. Se înserase. Umbre mari se întindeau peste poiana albă de oameni. În liniştea

[11] Pe parcursul răscoalei, astfel de replici apar şi ca răspuns la politica şovină dusă de întreg aparatul de represiune al statului feudal ungar. în *Horia, Cloşca şi Crişan* Rebreanu notează: ... legislaţiunea ungurească avu grije să suprime pe români cu totul din rîndul popoarelor ţării, să le răpească toată însemnătatea politică şi să-i arunce în cea mai grea robie" *(op. cit.,* p. 14-15).

[12] Interesante, în această privinţă, comentariile lui I. Toth Zoltan: „Mânia iobagilor români zlătneni viza nu numai pe moşierii locali — latifundiari unguri nu erau aici, moşierul fiind reprezentat de domeniul coroanei — ci şi regimul, o formă caracteristică, apărută în această regiune. Pe plan local, ei aveau de încheiat socotelile cu nobilimea şi burghezia din Abrud şi Roşia Montană, despre care ştim din capitolul precedent că gâtuiau şi exploatau poporul prin afaceri cămătăreşti" *(op. cit.,* p. 123; vezi şi nota noastră (24) de la p. 243-244).

munţilor numai murmurul gloatelor se ridica spre cer ca o ameninţare înăbuşită. Apoi, peste capetele tuturor trecu scurt, aspru ca o săgeată de oţel, porunca crăişorului:

— Hai, feciori!

Şi oastea albă se urni.

CAPITOLUL VI
A NOASTRĂ-I LUMEA!

Oastea ţărănească înnoptă, pâlcuri-pâlcuri, din Vidra şi Poeni şi Fântâna Lină şi Pescuţi şi Ponorel şi Sohondol, dar la răsăritul soarelui, vineri, toată lumea trebuia să se întâlnească la împreunarea celor două Arieşuri căci acolo, pe-aproape, în satul Bogdăneşti se retrăsese şi Horia să se odihnească şi să mai sfătuiască cu căpitanii cei mari Cloşca şi Crişan.

Noaptea o burniţă urâtă şi rece porni să cearnă, mohorâtoare de suflete. Până să se adune toată mulţimea şi să se rânduiască, se făcu prânzul cel mic şi ploaia încetă parcă înadins să uşureze mişcarea cetelor.

Apoi norodul din treizeci şi trei de sate se sculă şi într-un ceas fu la marginea orăşelului Cîmpeni. Uliţa de sus se umplu repede de ţărani care se îmbulzeau, chiuiau, ameninţau. În capul lor, călare pe un armăsar roib, Crişan, cu o cruce mare galbenă, drept steag de luptă, striga cât îl ţineau plămânii că oamenii cei de treabă vin să nimicească pe unguri, ori să-i boteze în legea creştinească, precum a orânduit Dumnezeu şi înălţatul împărat.[13] Mai înapoi, înconjurat de călăreţi, Horia, cu

[13] Lipsa de unitate a iobagilor români şi de alte naţionalităţi din Transilvania explică, în bună măsură, insuccesul răscoalei. Acordând conflictului de clasă rolul primordial în desfăşurarea evenimentelor de la 1784 — 1785, istoriografia marxistă clarifică aspectele generale ale răscoalei, deosebit de complexe. Sunt grăitoare în acest sens concluziile tratatului academic de *Istoria*

suman alb ca o mantie crăiască şi cu o puşcă pe oblâncul şelei, mergea tăcut, uitându-se în dreapta şi în stânga, ca şi când ar fi vrut să cerceteze inimile mulţimii. După dânsul venea Cloşca, tot călare, cu pene albe şi roşii la căciulă, răcnind în răstimpuri câte-o sudalmă pe care cei dimprejur o reluau chiuind şi adăogând, ca la nuntă:

— Hai, feciori, hai, c-a noastră-i lumea!

În piaţa oraşului, mare, pătrată, aştepta altă mulţime ţărănească, în frunte cu feciorul lui Horia. Nu s-au mai dus la Păltinişul Blăjenilor, că le venea prea departe ş-apoi tot trebuiau să se întoarcă înapoi aci. Mai bine Ion s-a repezit prin satele dimprejur şi, mai cu sfatul, mai cu ameninţarea, a poruncit oamenilor să nu lipsească nimeni

---

României (vol. III): „Pornind la dărâmarea feudalismului, ţăranii români se ridicau aici în fruntea luptei, în virtutea masei lor covârşitoare. Ei se ridicau împotriva asupririi sociale. Dar se ridicau în acelaşi timp, am văzut, împotriva asupririi sub toate formele ei, se ridicau deci şi împotriva asupririi naţionale şi religioase. (Ceea ce nu i-a împiedicat să-şi lovească adversarii sau pe acoliţii lor şi când erau români, şi să-şi asocieze în luptă iobagii sau sărăcimea de alte neamuri.) Pornind la lupta de emancipare socială ei intrau, cu toată masa lor, şi în lupta de emancipare naţională, luptau, în forme simple, populare, şi pentru ridicarea din inferioritate a propriului popor la locul care i se cuvenea în cadrele ţării. Mai ales acum, când destrămarea societăţii feudale şi procesul de constituire a statelor naţionale şi aici începuse, obiectivele de luptă nu se separau, lupta de emancipare socială trebuia să ducă implicit şi la emanciparea naţională. Participând la lupta generală împotriva feudalismului, ţăranii români de aici participau în acelaşi timp şi la lupta de ridicare a poporului român din Transilvania la rolul care trebuie să-i revină legitim, în virtutea greutăţii muncii sale şi a covârşitoarei sale preponderenţe numerice, la lupta de ridicare a poporului român în genere” (p. 788—789). Reţinem totodată şi precizările din *Uj Magyar Lexikon*, *Akadsmiai Kiado* (Budapest, 1960): „A lipsit unitatea iobagilor; conducătorii lor au făcut greşeala că s-au bizuit în promisiunile «bunului împărat d; deosebiri de limbă şi de religie au întunecat în conştiinţa iobagilor unguri interesele de clasă, ceea ce a împiedecat desfăşurarea şi mai amplă a răscoalei” (vol. 3, p. 316).

a afla poruncile cele împărăteşti. Aseară, prin piaţă, în faţa curţilor ispanului, s-a întâlnit cu gornicul Ursu Uibaru. I-a dat bineţe, ca totdeauna, şi gornicul l-a oprit:

— Da ce, Ioane, s-aude că începe rebelie mare?

— Apoi ce-om face noi, nu ştiu — răspunse feciorul batjocoritor. Poate că ştie mai bine domnul ispan dacă i-ai spus d-ta!

Ursu Uibaru era galben şi chiar mustaţa i se pleoşti, zicând:

— Cu domnul ispan nu-ţi face voi nicio treabă că adineaori dânsul s-a pus în brişcă cu trei cai şi poate tocmai la Aiud să-l mai prindeţi!

Ion Horia ridică din umeri şi trecu înainte. Gornicul însă, spăimântat de plecarea lui bruscă, strigă după el:

— Pe mine n-a veţi de ce să fiţi supăraţi, Ioane, că eu, ştii bine, cât mi-a îngăduit slujba totdeauna am…

Flăcăul nici nu se întoarse, nici nu răspunse, aşa că gornicul rămase cu vorba în vânt. Auzise pe la oameni cum s-au sculat zărăndenii şi că şi moţii au de gând să nu cruţe pe nimeni. El se rugase de ispanul Intze, din pricina căruia şi-a câştigat ura şi scârba oamenilor, să-l ia cu dânsul, că poate să-l şi omoare rebeliştii când or ajunge pe aici; dar ispanul l-a împins la o parte şi nici măcar nu i-a răspuns.

— Aşa-mi trebuie, dacă am fost om de credinţă în slujba domnilor! mormăi amărât, cu ochii după feciorul lui Horia.

Toată piaţa era acum plină de ţărani şi tot oraşul fierbea ca un stup în care a pătruns un roi tânăr şi gata de luptă.

— Faceţi loc crăişorului nostru! La o parte! Loc! strigau călăreţii deschizând o pârtie prin mulţime.

Horia cu ceilalţi căpitani trecură până în faţa curţii ispanului şi acolo se opriră. Crişan făcu semn cu crucea mulţimii că vrea să vorbească marele căpitan. Dar nu se putu face atâta tăcere ca să audă toată lumea. Cuvintele

lui Horia fură purtate din gură în gură şi tălmăcite după priceperea ascultătorilor.

— Eu Ursu Nicula vă spun, oameni buni, în numele înălţatului împărat, că înălţatul împărat mi-a poruncit să vă spun şi să vă arăt...

Nici nu ascultă toată lumea până la sfârşit, ci prinse a se răzleţi în pilcuri prin oraş, repezindu-se să împlinească poruncile auzite. Vidrenii şi albăcenii, care se aflau împrejurul crăişorului, năvăliră în curtea ispanului şi începură a sparge şi a sfărâma tot ce găsiră, în cancelarie, unde erau documentele şi toate hârţoagele de pe urma cărora se trăgeau toate fărădelegile, răvăşiră dulapurile şi rafturile, ba unii scoaseră în ogradă vrafuri de hârtii şi le dădură foc. În aceeaşi vreme alte cete se năpustiră asupra caselor din piaţă în care locuiau alţi slujbaşi şi unguri, pe când crişenii, mai învăţaţi cu rebelia, fiindcă prin satele lor prădaseră cu nădejde tot ce fusese de prădat, se grăbiră să pună mâna pe lada cu bani a domeniului. O grămadă de băieşi, spălători de aur de pe Arieşuri, năpădi cancelaria schimbătorului de aur ca să se răzbune pentru batjocurile ce le suferiseră cu preţurile muncii lor. Alţii sparseră uşile bisericii papistaşe, pătrunseră înlăuntru şi sfărâmară băncile, stranele, icoanele, sfeşnicele, cruţând numai altarul. Buciumanii, după porunca lui Ionuţ Dandea şi pentru că nici nu aveau clopot la biserica lor, se suiră în turn şi se siliră să dea jos clopotul papistăşesc ca să-l ducă acasă.[14]

Pe când oastea de iobagi, împrăştiată prin oraş, se răcorea cum putea, Horia rămase în piaţă, înconjurat de călăreţii lui, la sfat cu Cloşca şi Crişan. Era mulţumit de avântul oamenilor, dar socotea că, pentru a ajunge la izbândă, trebuie negreşit hotărâtă o rânduială. Dacă

[14] Din studiul *Horia, Cloşca şi Crişan*: „Ceata de ţărani se aruncă apoi asupra caselor funcţionarilor din Cîmpeni şi le făcură praf, năvăliră în biserica catolică şi stricară tot, puseră mina pe aurul din casieria statului etc.” (P. 93).

fiecare va face după capul său, curând de tot şi chiar înainte de-a fi putut dobândi ceva, curajul se va stinge şi sufletele ostenite în zadar vor fi lesne întoarse la jugul suferinţei. Este nevoie deci ca unii, puţini, să poruncească şi ceilalţi să asculte orbeşte poruncile. Mai ales Crişan, cu duhul ostăşesc rămas într-însul, se bucură auzindu-l. Îi şi zise îndată:

— Dumneata eşti căpitanul cel mare, alege-ţi că pitani câţi pofteşti şi mai dă-ne şi căprari peste cetele cele mai mici de oameni! Sus, prin părţile mele, am şi pus câţiva oameni de încredere căpitani peste sate şi aşa i-am putut lăsa pe dânşii să dregătorească!

Horia dădu din cap. Înainte de-a merge mai de parte rânduiala trebuie făcută. Să puie dânşii căpitani, neapărat, dar să îngăduie şi satelor să-şi aleagă ele pe cei mai destoinici, pe care ei doar să-i întărească în slujbă. De altfel el însuşi tocmai cu treburile acestea va avea să se îndeletnicească mai mult. Satele nu pot rămâne fără conducători, căci slujbaşii domneşti şi mai cu seamă primarii trebuiesc scoşi şi judecaţi pentru nelegiuirile ce le-au făptuit împotriva norodului. Mai este apoi de lipsă să se îngrijească şi de arme, că mâine-poimâine vor da piept cu nemeşii înarmaţi bine, şi împotriva lor nu se poate lupta numai cu toporul şi cu coasa prefăcută în suliţă. Şi iarăşi trebuiesc trimise cărţi şi prin celelalte comitate, să afle iobagii de pretutindeni că a început rebelia pentru răpunerea domnilor.

Hotărî apoi, că chiar după-amiazi Cloşca şi Crişan să pornească cu întreaga oaste de ţărani, alcătuită acum din douăzeci şi nouă sate zărăndene şi şaisprezece ale domeniului Zlatna, să lovească oraşul Abrud, cuibul ungurimei de pe-aici.[15] Să fie însă cu multă băgare de

[15] Românii, fiind toleraţi şi iobagi, nu aveau, în general, dreptul să se aşeze în cetăţi; de aceea oraşul era considerat, prin excelenţă, unguresc (în cazul comitatelor). Publicistica scriitorului elimină echivocul unei lecturi grăbite: „Ca să ajungă stăpâni pe comitatul

seamă şi să nu se lase amăgiţi nici de făgăduieli deşarte, nici de ameninţări neputincioase. El însuşi va pleca să prindă pe primarii şi gornicii de pe cele două Arieşuri şi să-i judece fără zăbavă şi să le ia socotelile pe care n-au vrut să le dea până acuma.

Din ograda ispanului atunci ieşi un grup gălăgios, aducând patru gornici legaţi cu mâinile la spate şi bătuţi de li se cunoşteau pe faţă urmele. Un ţăran negricios şi uscat, care conducea pe cei zgomotoşi, păşi cătăneşte înaintea lui Horia şi raportă:

— Domnule căpitan, am prins patru tâlhari de gornici, uite-i colea! I-am găsit ascunşi în pivniţă, printre butoaiele cele cu vinuri scumpe, i-am dobzăluit bine şi i-am adus să te întrebăm de n-ar fi bine să le tăiem capetele ca să nu mai poată face rău nimănui pe lumea asta!

Horia văzu pe Ursu Uibaru între cei prinşi. Răspunse:

— Ba lăsaţi-i, măi frate, să-i judecăm cum se cu vine! Dar patru oameni să rămâie lângă dânşii să-i păzească!

— Prea bine, domnule căpitane mare! făcu ţăranul cu un rânjet prostesc şi salutând cu mâna la căciulă ca o cătană bătrână.

Era cam cherchelit ca şi ceilalţi paznici, fiindcă făceau parte din gloata norocoasă care alergase prin pivniţele domeniului, să spargă butoaiele şi să verse toate băuturile. Au şi stricat ei câteva vase, dar au avut grije să guste întâi ce strică.

Hunedioarei, ţăranii trebuiau să ocupe oraşul Deva, reşedinţa comitatului unde se refugiase cea mai mare parte a nobililor de pe Mureş. Asupra Devei era concentrată toată ura bieţilor ţărani şi îndată ce revoluţia ajunse în valea Mureşului, iobagii se gândiră cum să prefacă în cenuşe oraşul acesta, cuib al asupritorilor” (op. cit., p. 83) — sau: „Într-însul Horia pune nobilimei anume condiţii (desfiinţarea feudalităţei, împărţirea moşiilor boiereşti la iobagi, nobilii să plătească impozite etc.) în schimbul cărora ţăranii vor face pace, altfel vor distruge Deva şi toate bunurile boiereşti” *(ibid.,* p. 91).

— Da procopsitul de birău din Albac pe unde se ascunde, măi Ursule? întrebă Horia deodată pe Uibaru care se tot uita la dânsul cu nişte ochi plini de groază.

— Macavei Bota? zise gornicul cu o lucire de nădejde. D-apoi mi se pare c-a fugit spre Aiud ori chiar către Cluj, că pe-aici nu l-am mai zărit de ieri-dimineaţă...

— Na, lasă că-l găsim noi şi-n fundul pământului!

Pe la amiazi, oamenii sătui de stricăciuni începură să se adune iarăşi în piaţa mare. De altfel căpitanii mai trimiseră şi câţiva călăreţi, să grăbească adunarea. Ion Horia sosi cu o ceată mai rânduită, în care toţi aveau suliţe şi toţi căutau să se poarte întocmai ca şi cătanele. Ion însuşi era călare şi avea pene roşii la căciulă. Aşa se înfăţişă la tatăl său şi-l rugă să-l lase şi pe el căpitan, căci trupa asta el şi-a întocmit-o acum şi cu ea e în stare să cucerească o ţară întreagă.

— Apoi dacă ai fost vrednic să-ţi aduni oameni, vrednic eşti să le fii şi căpitan şi să le porunceşti! zise Horia uitându-se însă la Cloşca şi la Crişan, parcă i-ar fi întrebat de a făcut bine ori nu.

— Aşa-i! aprobară amândoi într-un glas. Şi când mulţimea fu în plin, Horia dădu lozinca pe care *o* repetară mii de guri:

— La Abrud cu Dumnezeu înainte!

Marele căpitan îşi mai opri, în afară de călăreţii săi, o ceată de vidreni şi albăceni. După ce se scurse norodul, numi căpitani pe Toaderberindei şi pe Toader Scoica, poruncindu-le straşnic să-şi caute degrabă un mănunchi de oameni cu care să ţină ordinea şi chibzuiala în Cîmpeni şi să nu îngăduie cumva ca ungurii să ridice iar capul. Apoi, înainte de-a pleca, trimise câţiva călăreţi să prindă pe toţi primarii ce-i vor găsi prin satele Arieşului mare şi să-i adune la Albac unde dânsul va veni mâine, căci astă-seară vrea să ajungă la Vidra să isprăvească nişte socoteli. Sfârşind, aruncă o privire spre Ursu Uibaru care plecă repede capul.

Sosi noaptea târziu la Vidra. Era ostenit rău şi voia să se culce îndată, să se odihnească. Dar la cancelarie găsi lume multă şi vălmăşag mare de glasuri. David Avram împreună cu alţi oameni prinseseră pe primarul Vasile Goia tocmai când, călare, cu o dăsagă de bani, încerca să fugă în Bihor, peste munţi. Ţăranii îl legaseră şi-l aduseseră în sat, să fie judecat de popor. De multe ceasuri însă se hărţuiau fără a ajunge la o înţelegere. Prinsul şedea grămădit şi îngrozit în mijlocul cancelariei, iar David Avram, bătrân şi slăbănog, suduia şi ameninţa şi, din când în când, pleznea peste ceafă pe Vasile Goia. Unii ziceau că să-i ia banii, să-i împartă între oameni, iar primarului să-i dăruiască viaţa, pedepsindu-l doar cu o bătaie soră cu moartea; alţii, şi mai ales David, ţineau morţiş să-l suie sus la Piatra şi de-acolo să-l zvârle în prăpastie, să nu se mai aleagă dintr-însul niciun ciolan întreg. Acuma toată lumea ceru lui Horia să-l judece. Prinsul însuşi gemu rugător:

— Măi Ursule, şi eu te-am ferit pe tine de multe ori…

— Mi-aduc aminte, vezi-bine, cum ai venit să mă întrebi de sănătate tocmai în casa lui Petre Nicula, aci de faţă! zise Horia fără măcar să se uite la dânsul. De altfel uite că ţi-am mai adus un ortac, pe dumnealui Ursu Uibaru care de asemenea numai bine ne-a făcut tuturor! Na, apoi nici nu-i trebuinţă să stricăm atâta vorbă pe nişte oameni aşa de netrebnici!

Câţiva săteni voiră să spună ceva. Îi opri cu o mişcare hotărâtă şi urmă:

—Nici o vorbă, nimeni!… Acu noaptea însă nu-i vreme de judecată nici pentru tâlhari ca dânşii. Fiindcă trebuie socoteală în toate, iacă să vă pun căpitani peste sat, care să aibă grije şi să judece unde trebuieşte. Am să pun pe Iacob Todea întâi, apoi pe Pavel Bocu şi pe Petre Nicula şi pe Toma Gligor şi pe Petre Goia şi pe Tulia Nicula, că sunt toţi oameni pe care i-aţi ales şi voi de câte ori aţi avut lipsă de apărare ori de plângere. Ei să judece şi pe birău

împreună cu mine, după dreptate, mâine dimineaţă, ca să aibă vreme până atunci să chibzuiască bine!

A doua zi, Vasile Goia fu osândit dimpreună cu Ursu Uibaru. Primarul fu îndată târât la Piatra. Da vid Avram ceruse şi dobândise favoarea să-l poată împinge el de pe marginea stâncii jos în prăpastie. Spuse tuturor că astfel vrea să-şi răzbune toate umilinţele ce le-a îndurat de la Goia fără să crâcnească.

Ursu Uibaru însă căzu la genunchii lui Horia şi-l rugă atât de fierbinte să-i cruţe viaţa că în cele din urmă căpitanul se înmuie.

— Măi omule, nici tu n-ai fost mai de omenie ca birăul — îi zise Horia. Dar n-ai făcut atâtea rele ca dânsul pentru că n-ai putut. Totuşi, iacă, te iert, dacă vrei să dovedeşti că te faci om de treabă!

Gornicul începu să se jure. Horia îl întrerupse:

— Nu aşa, voinice! Dovada s-o faci cu fapte!... Uite, eu te pun căprar lângă feciorul meu! Să mergi şi să împlineşti poruncile mele şi pe-ale lui şi să fii credincios în toate! Jură aci pe sfânta cruce!

Scoase crucea de aur cu chipul împăratului şi Ursu Uibaru jură:

— Aşa să-mi ajute Dumnezeu Tatăl şi Fiul şi Duhul Sfânt şi Maica Precista şi toţi sfinţii!

Horia îl luă cu dânsul şi la Albac, unde ajunse după-amiazi şi unde găsi prinşi pe primarii domneşti din Cîmpeni, Faţa Albacului, Gură-Neagră şi alte câteva sate. Dar socotelile cu dânşii erau lungi şi încurcate, iar ei înfricoşaţi, mai ales când li se spuse soarta celui din Vidra, nici glas nu mai avură să vorbească. Ca să nu piardă vremea de pomană cu ei, Horia îi închise într-o pivniţă a primăriei, le puse pază bună şi sâmbătă noaptea se întoarse la Cîmpeni. Poposi câteva ceasuri la Toader Berindei de la care află că de azi-dimineaţă Abrudul a fost cuprins de 25 ţărani, că au fost ucişi mulţime de unguri şi mai mulţi botezaţi, că din toate casele ungureşti n-au mai

rămas decât ziduri şi acoperişe.[16]

Duminecă de dimineaţă porni şi el spre Abrud peste Cărpiniş. De-abia ieşit din Cîmpeni, pe drum îi spuseră oamenii că mulţimea cea mare de români se află încă tot în Abrud unde mai este mult de stricat, dar că Cloşca, cu o ceată mai mică, a trecut de aseară spre Roşia. Atunci îşi schimbă şi el planul cu Abrudul, ca să se întâlnească cu Cloşca. Trecând pe lângă casa lui Cloşcuţ, trimise un călăreţ sus pe coastă să vadă dacă nu e cumva acasă ori dacă nu i-a lăsat vreo veste. Nu era. N-a mai fost pe-acasă de-alaltăieri, când a mers contra Abrudului, dar şi atunci doar a îmbucat ceva, că mulţimea de oameni nu l-a lăsat să zăbovească. Mărinaaşi întrebat acuma pe călăreţ: când s-o isprăvi oare rebelia asta, că, Doamne, greu mai e fără bărbat la casă şi tare se prăpădeşte şi bruma de avere dacă omul nu-i poartă de grije, că fânul lor de la Mogoş acolo l-a bătut Dumnezeu…

— Apoi dacă s-ar lua bărbaţii după capul muierilor… murmură Horia cam încruntat. Ehei, de-abia începe hora!

În Cărpeniş, pe la mijlocul satului, aproape de biserică, înainte de-a coti la stânga spre Roşia, întâlniră un car tras de doi boi urmat de câţiva ţărani cu capetele goale. În car, pe loitră, şedea popa Moise cu ochii roşii. Când văzu pe Horia, popa opri carul, se dădu jos şi ridică cearceaful alb descoperind cadavrul unui preot cu ţeasta sfărâmată.

— Dacă îngăduiţi nelegiuiri d-astea, Dumnezeu n-are să vă ajute, măi Ursule! zise popa Moise cu aspră imputare.

[16] În articolul publicat în paginile *Universului Uter ar* (XXXI, nr. 38 — 39, 21, 28 sept 19 H), făcând un bilanţ al răscoalei de la 1784 — 1785, Rebreanu preia statistica unor documente, menţionând: „În tot timpul acestei) revoluţii românii au ucis 133 de persoane”. Tot el menţionează, în acelaşi studiu, că din cealaltă tabără aveau să fie ucişi „numai la Deva şi Aiud peste 300 de români prinşi în timpul mişcărei. Şi câţi au căzut în lupte? Şi câţi au fost executaţi după ce s-a potolit răscoala?” Acad. D. Prodan (op. cit., p. 273) menţionează că, la Abrud, în 8 nov. 1784, au fost botezaţi, în lege românească, „peste 1 100 de cetăţeni”.

Îi povesti apoi cum alaltăieri, când a trecut mulţimea ţărănească pe-aici spre Abrud, Crişan a poruncit să meargă şi popa Avram Şuluţu, ca să citească din nou poruncile împărăteşti, fiindcă el ştie mai multă carte şi aşa oamenii vor crede mai tare în vorba împăratului. Popa Avram, om bătrân şi cu frica lui Dumnezeu, nu putea să-şi lase biserica fără slujitor tocmai dumineca. Crişan s-a înfuriat că „ce, eşti popă de unguri?" şi „dacă nu vii de bună voie, ai să vii de nevoie!" Şi a poruncit de l-au pus pe un cal şi l-au dus cu sila între dânşii. Apoi cum a ajuns la Gura Cornii, deasupra Abrudului, l-a coborât de pe cal şi i-a dat să citească nişte cărţi pe care le avea dânsul în traistă. Popa Avram a început să le tălmăcească, dar ce spunea el din cărţi nu-i plăcea deloc lui Crişan şi nici oamenilor, că spunea altfel decât ştiau ei că este scris în ele. Atunci norodul a prins a răcni şi a ocărî pe popa Avram că ţine cu ungurii şi cu domnii şi că-i popă papistaş. Şi deodată a sărit un crişan şi l-a izbit în cap cu toporul, strigând: „Nu mai vrem să ascultăm minciunile hoţului de popă, că-i cumpărat de unguri să ne înşele!" Cloşcuţ s-a repezit să-l apere, că-l ştia om cucernic şi de omenie, dar oamenii întărâtaţi şi înnebuniţi, erau cât pe-aci să se supere şi pe dânsul că se mai întrepune pentru un vânzător.

— Na, părinte, apoi ce s-a făcut bine s-a făcut î zise Horia. Că lupta noastră-i pe viaţă şi pe moarte, şi nu putem lăsa să ne amăgească până şi popii noştri! Aşa să ştii, părinte, şi să ştie şi alţii!

Popa Moise văzu ochii îndârjiţi şi nu mai spuse nimic. Acoperi iar mortul din car, îşi făcu cruce şi bolborosi rugăciuni, în vreme ce Horia cu călăreţii lui se îndepărtau cotind pe drumul spre Roşia.

Pe uliţele oraşului era o furnicare de ţărani, unii înarmaţi, alţii încărcaţi cu felurite lucruri strânse de prin casele ungureşti. Toţi păreau mai mult veseli, decât mânioşi, deşi răcneau mereu, ameninţau şi suduiau din

răsputeri. Dar ceea ce izbea mai cu seamă pe Horia era că nu se simţea nicio rânduială, ca şi când fiecare ar fi fost de sinea lui, fără stăpân, fără nicio ţintă.

— Măi feciori, da voi ce faceţi pe-aici? întrebă dânsul un grup de flăcăi care veneau cuprinşi pe după cap şi chiuind, ca dumineca, acasă în sat, după horă.

— Stingem pe unguri şi ne veselim, c-a noastră-i lumea![17] răspunse unul cu faţa îmbujorată şi cu glas chefliu.

— Venit-aţi de capul vostru aci ori aveţi vreun stăpân? stărui Horia.

— Ba ne-a trimis d-aseară căpitanul Cloşca şi acum a sosit şi dumnealui! zise altul, desprinzându-se dintre ceilalţi, căci înţelesese că omul acesta, înconjurat de atâţia călăreţi, trebuie să fie Horia.

După ce Horia trecu mai departe, flăcăii porniră să strige mai înflăcăraţi:

— Vivat crăişorul nostru!.. Vivat Maria Terezia!

Pe Cloşca îl găsi la gura minei Lorinez unde se aflau ascunşi vreo sută de unguri şi dregători de frica ţăranilor şi după ce auziseră ce s-a întâmplat la Abrudieri. Cloşca fierbea şi afurisea şi suduia. Descălecase şi alerga de colo până colo, poruncind oamenilor când una şi când alta, el însuşi neştiind ce-ar fi de făcut. Căci cetăţenii unguri nu puteau fi scoşi din gangurile subterane cu luptă om la om, care cine ştie cât ar putea ţine şi în orice caz ar cere mari jertfe; în gangurile minei cei furişaţi acolo se pot lesne apăra chiar numai stând la gura intrării şi pocnind pe oricine ar încerca să pătrundă înlăuntru.

— Dumnezeul şi toţi sfinţii lor! se cătrăni Cloşcuţ văzând pe Horia. Cum să-i scoatem de subt pământ?

Horia îi potoli. Trimise pe Ursu Uibaru cu steag alb la

[17] Lozinca, apare şi ea în multe documente ale răscoalei. De remarcat că, pe parcursul romanului, scriitorul va evidenţia conflictul dintre asupritorii unguri şi asupriţii români, fără să reţină vreun incident lăturalnic dintre iobagii de diverse naţionalităţi.

gura minei să spuie celor de-acolo că el, Horia, marele căpitan, le făgăduieşte că nu se va atinge nimeni nici de viaţa şi nici de averea lor, dacă vor ieşi de bună voie şi se vor boteza în legea românească; altfel să ştie că vor fi afumaţi şi arşi de vii acolo, subt pământ, căci Horia nu se va clinti de-aci până nu-i va vedea sau morţi sau supuşi poruncilor împărăteşti. Aşteaptă răspunsul lor până la sfinţitul soarelui. Ursu Uibaru, căprar, porni repede să împlinească porunca crăişorului.

— Na, hai să ne hodinim, frate Cloşcuţ — zise Horia cu un zâmbet liniştit — că răspunsul are să se găsească şi, dacă n-ar fi bun, om mai chibzui noi pe urmă ce-i de zis şi de făcut!

Se retraseră în căsuţa lui Ion Biro, pus căpitan peste Roşia de către Cloşca numai adineaori. Noul căpitan porunci muierei sale să le pregătească degrabă mâncare şi băutură şi să alunge copiii din casă ca nu cumva să tulbure odihna şi sfatul marilor căpitani. Apoi Cloşca, izbucnind deodată, îmbrăţişă pe Horia:

— Crăişorule, crăişorule, a noastră-i lumea de-aici încolo!

Horia prea auzise de multe ori vorbele acestea care i se păreau pripite. Auzindu-le acuma şi din gura lui, mormăi puţin mohorât:

— Stai, frate Cloşcuţ, că de-abia am pornit la drum!

— D-apoi că orice ar mai veni, baremi i-am învăţat minte şi omenie! zise Cloşca trântind căciula pe laviţă.

Îi povesti cu însufleţire cum s-a repezit ieri asupra Abrudului, după ce respinsese propunerea primăriei de-a cădea la pace. N-a fost casă ungurească necercetată, dar aşa fel că nici cercevelele la ferestre şi blănile uşilor să nu rămână întregi. Care s-au nimerit dintre domni au fost ucişi, dar mulţi nu, căci se supuneau ca găinile. Numai clădirile împărăteşti le-au cruţat. De altfel azi-dimineaţă au venit de la Zlatna vreo. Patruzeci de cătane cu un ofiţer şi s-au aşezat în casa birurilor împărăteşti. Cloşca,

însoţit de câţiva căpitani, toţi în arme, s-au dus îndată la dânsul şi i-au spus că şi ei sunt cătane împărăteşti şi au pornit să pedepsească pe unguri pentru că nu vor să asculte poruncile împăratului, dar că oamenii şi averile împărăteşti nu vor fi atinse de ei nici de-aici înainte.

— Şi el ce ţi-a răspuns? întrebă Horia cu ochii mari.

— Apoi dânsul nu ştia româneşte tocmai bine şi a dat din cap că a înţeles şi că adică să facem cum avem porunci, că doar îi spusesem că înălţatul împărat ţi-a dat porunca să-i stingem!

Din toate câte au fost până acuma, vestea aceasta frământă cel mai mult pe Horia. Vreun ceas îl descusu pe Cloşca numai despre cătanele acestea parc-ar fi vrut să cunoască fiece cuvânt şi chiar fiece gând al lor. Apoi când înţelese bine că ofiţerul şi cătanele nu s-au amestecat deloc să oprească pe oameni ori să apere pe unguri, strigă şi el uşurat:

— Acuma da, frate Cloşcuţ, putem spune c-a noastră-i lumea!

Şi îndată, înviorat, orândui planul şi poruncile pentru viitor. Cloşca, cu cetele lui, să coboare pe Arieş în jos, să ridice toate satele şi să se întâlnească la Mogoş cu oamenii lui Crişan care vor merge într-acolo de la Abrud peste Corna şi Muntari. Feciorul său Ion, ajutat de căprarul Ursu Uibaru, va porni cu altă ceată peste muntele Negrileasa spre Ighiu. Apoi toate trei oştile se vor aduna şi vor năvăli asupra Galdei ca să dărâme curţile fişpanului şi să sloboadă din temniţă pe Dumitru Todea şi pe ceilalţi moţi, iar după aceea, împreună cu toate satele răsculate vor merge la Aiud, unde e cuibul ungurilor, şi-l vor face una cu pământul. Dar, ca să nu aibă domnii vreme să se întărească, trebuie făptuit repede. Prin urmare chiar mâine, luni dimineaţa, toate trei trupele vor pleca la drum, încât până joi să ajungă lângă Galda şi joi noaptea să şi cuprindă curţile fişpanului.

— Of, de-am avea norocul să prindem şi pe măria sa

fişpanul în Galda, eu, cu mâinile astea, l-aş beli de viu, că prea ne-a batjocorit rău! suspină Cloşca cu amărăciune.

— Pe cei de-aici lăsaţi-i în seama mea! adăogă Horia. Am să-i judec eu să mă ţie minte multă vreme!

Înainte de sfinţitul soarelui veni Ursu Uibaru, ţanţoş ca un strajameşter de husari, bătu din călcâie şi aşa raportă:

— Domnule căpitan, înştiinţez cu supunere, am dus la baie porunca dumitale şi le-am spus-o tare s-o audă bine şi am stat până acuma după răspuns. Dar ungurii nu vreau să asculte porunca şi popa reformat mi-a spus în numele tuturor că li-e frică să nu-i omorâm şi să-i chinuim şi de aceea nu vreau să iasă măcar de-am face cu dânşii orice. Pe urmă totuşi stăpânul băilor, cel care-i zice Lorinez, a ieşit împreună cu muierea şi copiii şi cu toate neamurile şi mi-a spus că ei se botează în legea noastră şi că îndată trimite după popa românesc!

Horia stătu pe gânduri, uitându-se însă mereu la Uibaru, apoi strigă pe gazda casei şi-l trimise la Lorinez, să vadă dacă s-a botezat şi dacă da, să-i spuie sănătate din partea lui şi să ştie că niciun fir de păr n-are să-i fie atins. După ce plecă Biro, se mai uită puţin la Uibaru şi zise:

— Na, Ursule, văd că eşti om de omenie şi de credinţă şi-mi place de tine!

— D-apoi, domnule căpitane, cum să nu fiu, dacă d-tale ţi-a fost milă de mine şi m-ai iertat, măcar că îţi greşisem de multe ori şi te amărâsem după poruncile domnilor, iar ei nici n-au vrut să mă cunoască, şi m-au lăsat de pripas tocmai când a venit primejdia şi după ce îi slujisem cum am ştiut mai bine. Asta însă mi-a fost de învăţătură pe toată viaţa, ca să nu te bizui niciodată pe inima străinilor, că numai sângele 15 tău te ocroteşte şi te miluieşte. Dar nici nu m-oi lăsa până n-oi băga cuţitul în beregata lor, să ştiu de bine că pe urmă voi fi tras în ţeapă![18]

[18] „Iobagii români răsculaţi, ridicându-se împotriva orânduirii feudale

Căpitanul Ion Biro sosi îndată cu răspunsul că Lorinez şi cu ai lui s-au botezat într-adevăr şi mulţumesc lui Horia pentru toate făgăduinţele. Apoi Horia porunci ca, subt conducerea căpitanilor, să fie prădate casele şi locuinţele tuturor celor ce se află în gangurile băilor. Aceasta numaidecât şi drept pedeapsă că n-au încredere în cuvântul lui. Iar de ieşit din băi tot vor ieşi curând de tot, vii sau morţi.

Cu Cloşca în frunte mulţimea de ţărani purcese la devastarea oraşului până seara târziu, când veniră de la Abrud şi Crişan cu feciorul lui Horia.

A doua zi, după ce cele trei cete ţărăneşti porniră precum li se poruncise, Horia însuşi, însoţit de doisprezece călăreţi, merse în comuna Bucium să ia măsuri să se aducă paie şi fân la Roşia, trebuincioase pentru afumarea ungurilor neascultători. Trecând prin cătunul Muntari se duse drept în Şasa, reşedinţa comunei, şi chemă pe oameni la o adunare în Poeni, să le dea porunci. În Şasa se întâlni cu primarul domnesc George Suciu, mic, gros şi cu ochi de viezure, care, văzând că e chiar Horia, îi făgădui că va aduna el oamenii şi-i va duce la Poeni. Umblă într-adevăr după oameni, înfricoşat întâi

— se precizează în tratatul de *Istoria României* — porneau în acelaşi timp şi o luptă firească, izvorâtă din realităţi şi dintr-un lung trecut de asuprire nu numai socială, ci şi naţională. Ei veneau să adâncească lupta, să demonstreze, simplu, că luminismul sau reformismul nu e de ajuns, ci e nevoie de depăşirea lui, prin luptă revoluţionară. Veneau să fructifice nu numai conştiinţa de sine, dar şi conştiinţa revoluţionară a poporului român. Lupta revoluţionară din 1848 continuă în linie directă răscoala lui Horea. Avram Iancu însuşi era convins, încă la 1847, că «nu cu argumente filosofice şi umanitare vei putea convinge pe acei tirani, ci cu lancea, ca Horea». Şi lupta naţională care urmează e legată acum de răscoală. Nicolae Bălcescu pune ridicarea de la 1784 în şirul luptelor poporului român pentru libertate socială şi unitate naţională; cu fapta lui, Horea scrise «drepturile naţiei române şi programa politică şi socială a revoluţiilor ei viitoare»" *(Istoria României,* vol. III, p. 790).

de sosirea crăişorului. Dar apoi se gândi ce mai răsplată i-ar veni lui dacă ar putea să puie mâna pe dânsul şi să-l ducă plocon cătanelor din Zlatna.

După-amiazi vreo două sute de buciumani erau strânşi pe coasta de la Poeni. Când se ivi Horiaţ întovărăşit de paznicii lui, ţăranii făcură roată împrejur şi George Suciu, primarul, înainte chiar de-a începe Horia să vorbească, strigă să-i arate şi lui poruncile împărăteşti care-l îndreptăţesc să ucidă pe ungurii şi pe dregătorii din Ardeal, să vadă cu ochii lui iscălitura împăratului. Horia se supără şi zise:

— D-apoi că nu eşti vrednic tu, birău unguresc, să pui mâna pe scrisoarea înălţatului împărat, niciodată!

— Adică cum? se burzului Suciu. Dacă ai porunci, de ce să nu le arăţi oricui, şi unui ţigan? Numai dacă eşti înşelător ţi-e frică!

— Ba eu n-am înşelat pe nimeni în lume! Numai voi birăii înşelaţi pe oameni şi-i furaţi!

— Na, oameni buni, să iasă afară pe care l-am înşelat ori l-am furat eu! strigă primarul cu mândrie. Ieşiţi, măi oameni, n-a veţi frică!... Nu iese nimeni! Vezi, Ursule Nicula?

Iacob Topa nu se putu stăpâni şi se răsti la dânsul:

— Nu ţi-e ruşine d-tale, slugă ungurească, să te răţoieşti la crăişorul nostru? Ei, ia seama şi strânge-ţi limba c-apoi...

Mai mulţi ţărani însă luară apărarea primarului, e a are dreptate, că de nu-i înşelăciune pentru ce nu arată oamenilor slova împăratului, că birăul bine zice: să arate poruncile şi să spuie verde ce vrea să facă şi unde vrea să ajungă, ca să ştim cu toţii şi să nu ne căim pe urmă în zadar... Horia îşi dete seama că aici n-are decât protivnici, învăţaţi desigur de către primar, că garda lui de călăreţi ar fi neputincioasă în faţa mulţimii — de aceea căută să-i ia cu binişorul. Se miră că numai ei nu vor să-l creadă după ce peste cincizeci de sate s-au ridicat şi au prăpădit

pe unguri şi acuma chiar au pornit trei oştiri de ţărani spre Aiud. Trebuie să fi auzit şi ei ce se întâmplă, că doar mulţi dintre buciumam îl cunosc mai de mult şi ştiu că de patru ori a fost la Viena şi a vorbit cu împăratul înălţat. Poruncile sunt în traista lui, înfăşurate frumos cum se cuvine unor porunci mult mai sfinte decât să le poată arăta oricui, mai ales că ei nici nu sunt în stare să le citească, fiindcă nu ştiu carte, şi sunt doar scrise nemţeşte. Deci să nu aibă nicio şovăire a crede că are poruncile împăratului, căci de-aici trebuie să meargă la Galda şi apoi la Aiud să nimicească toată sămânţa de domni unguri şi bogăţiile lor să le lase pe seama oamenilor nevoiaşi care se luptă acuma pentru dreptate…

Dar ţăranii se arătau bănuitori, mereu îi puneau întrebări şi răspunsurile le întrerupeau cu râsete neîncrezătoare, ori batjocoritoare.

— Astea-s vorbe de clacă! zise apoi un bătrân drept încheiere.

— Ba-s minciuni, oameni buni! strigă iar primaru George Suciu, mai aprig. Dumnealui umblă cu porunci mincinoase ca să înşele pe oameni şi să-i nefericească! Toată rebelia asta cu minciuni a stârnit-o!… Dar dacă d-voastră sunteţi cuminţi să puneţi mâna pe dumnealui să-l ducem în sat şi ori ne arată scrisul împăratului adevărat ori să-l dăm în seama cătanelor împărăteşti, să facă cu dumnealui ce-or face, numai să nu mai înnebunească pe oamenii noştri cu minciuni!

Tovarăşii lui Horia începură să strige că ei nici morţi nu vor îngădui să puie cineva mâna pe crăişorul lor. Unii ţărani protestară că nimeni nu vrea să-i facă vreun rău, că în sat poate să arate poruncile cui vrea şi să se ducă cu Dumnezeu… Discutând însă mereu, întreaga adunare se puse în mişcare şi, tot vorbind, mai cu glume, mai cu sfada, ajunse în Bucium-Şasa. Aici cearta se aprinse din nou, când mai liniştită, când mai îndârjită şi ţinu până pe înserate. Parte din oameni se împrăştiaseră şi acum

rămăseseră faţă-n faţă Horia cu ai lui şi primarul cu vreo şaizeci de oameni credincioşi. În cele din urmă, simţindu-se superior, primarul George Suciu porunci unui gornic:

— Hai, Trifoane, închideţi-i peste drum, în casa lui Macovei Băieşan că-i aproape, numai colea, şi luaţi seama să-i păziţi până om vedea mai bine ce-i cu dumnealor!

— la lăsaţi, feciori, nu vă iuţiţi — zise Horia, potolindu-şi călăreţii — că ne-om răfui noi cu dânşii curând de tot!

Ţăranii râseră cu dispreţ, numai gomicul, un bătrânel sfios, cu mustăţi rare şi ninse, rosti aproape spăimântat, ca şi când ar fi împlinit o fărădelege:

— Na, faceţi bine şi veniţi şi nu vă mai împotriviţi, că dumneavoastră sunteţi puţini şi dumnealor sunt mulţi şi nu-i bine să...

Intrară toţi treisprezece într-o căsuţă aproape părăsită. Încuind zăvorul tinzii pe dinafară, gornicul mai zise:

— De cai să n-a veţi grije, că-i bag în grajd şi le umplu ieslele.

Un răstimp toţi tăcură uluiţi. Mai ales Iacob Topa nu-şi credea ochilor, parc-ar fi fost un vis urât. Regreta că n-a înfipt lancea în burta birăului ca baremi să se încingă o bătaie. Şi deodată zise:

— Apoi tare frumos ne şade, măi feciori, dac-am îngăduit noi să fie batjocorit aşa fel crăişorul nostru de faţă cu noi, parcă am fi nişte zdrenţe!

— Lasă, Iacobe, că-i mai bine aşa! oftă Horia. Dacă n-om pătimi de la ai noştri, apoi de la cine? Cel puţin să afle toată suflarea că pe Horia buciumanii l-au vândut ungurilor!

Călăreţii totuşi mormăiau aci indignaţi, aci înfricoşaţi. Iacob Topa propuse să spargă uşa şi să năvălească afară. Nimeni nu-l aprobă, căci pe ferestruicile casei se vedeau vreo treizeci de oameni, înarmaţi care cu topoare, care cu furci, puşi de primar să păzească pe cei prinşi până ce vor sosi de la Zlatna cătanele după care a trimis un gornic.

Horia însuşi şedea pe laviţă, cu ochii pe fereastră, privind dus în noaptea ce cobora. Gândurile îl chinuiau. Ieri, când a aflat despre purtarea cătanelor faţă de Cloşca, a crezut că izbânda e aproape. Şi azi iată-l prins şi ameninţat să fie dat pe mâna domnilor tocmai de buciumanii în care-şi pusese mai multă nădejde, căci doar avea aici pe Ionuţ Dandea, pe care-l făcuse căpitan îndată după adunarea de la Păltiniş. Unde să fie Ionuţ? Să fi rămas la Abrud? El, dacă ar afla că oamenii din satul lui au săvârşit ruşinea asta, ar zbura şi ar împiedeca vânzarea. Apoi iar îşi zise că, de va fi predat cătanelor, poate va păţi şi el ca Cloşcuţ şi va fi lăsat în pace...

Peste toate acestea însă o amărăciune grea îi sfâşia sufletul. Întâmplarea aceasta poate să fie o prevestire. Dacă de la început, cei ce ar trebui să fie tovarăşii lui, îndrăznesc a face una ca asta chiar când iobagii sunt stăpânii munţilor şi domnii nici nu cutează a se împotrivi, atunci ce va fi mai târziu când vor veni greutăţile, când se vor ivi ispitele, când lupta va fi înverşunată şi va trebui poate să dea piept cu cătanele?

Tovarăşii lui prinşi, zdrobiţi de ostenelile şi zbuciumările zilei, adormiră care pe unde apucase. El singur veghea şi auzea de-afară vorbele oamenilor, fraţii lui de sânge, batjocorindu-l şi ocărându-l între dânşii. În gândurile şi planurile lui toate le-a socotit, numai aceasta nu.

Auzi cântecul cocoşilor de miezul nopţii. Şi iar îl cuprinseră nădejdi ca nişte leacuri peste rănile inimii. Aşa aţipi apoi spre ziuă, şezând pe laviţă, cu coatele răzimate de colţul mesei şi cu ochii pe ferestruica ce începea a se desprinde cenuşie din bezna nopţii. Şi atunci avu iarăşi visul de odinioară, cu căpitanul ţăranilor răzvrătiţi aşezat pe tron de fier înroşit, cu mirosul cărnii smulse din trupul lui cu cleşte înroşit în foc. Dar acuma în locul căpitanului de demult se afla el însuşi, pe tronul roşu sfârâia chiar carnea lui şi mirosul de carne arsă îi gâdila nările. Se mira numai că nu simte nicio durere şi vru să strige cu glas

izbânditor că nu-i pasă de tortură, că nu-l doare nimic... Atunci însă izbucni un vuiet de glasuri furioase ce-l copleşiră ca o revărsare de ape.

În clipa aceea, deschizând ochii, văzu pe geam lumină de ziuă, deşi în urechi viitoarea de zgomote din vis continua mai vie. Apoi desluşi foarte bine glasul lui Ionuţ Dandea tocmai sub fereastră:

— Trăzneşte-l, Pavele, mama mamei lui de tâlhar!... Pe Horia, mă, să-l prindeţi voi? Pe Horia? Dumnezeii io şi toţi sfinţii care v-au făcut!

— Na, c-a venit Ionuţ! zise Horia către tovarăşii lui care, încurajaţi, se aruncară asupra uşii şi o smulseră din ţâţâni.

Afară, o ceată de câteva sute de ţărani snopea în bătăi pe cei ce au păzit casa unde fusese închis Horia. Ionuţ Dandea se repezi la el şi? l îmbrăţişă, mormăind:

— Doamne, Doamne, cum s-a putut întâmpla una ca asta?

Apoi, fără să aştepte răspuns, adăogă către însoţitorii care tocmai ieşeau din casă:

— Da şi voi bărbaţi sunteţi ori mămăligă? Că trebuia să băgaţi suliţele în tâlhari, nu să vă lăsaţi ca nişte muieri! D-apoi dacă nu prindeam noi de veste şi veneau cătanele?

Vreo patruzeci de ţărani erau legaţi cobză în ogradă.

Văzându-i, Ionuţ Dandea uită pe tovarăşii crăişorului şi porunci deodată:

— Haideţi, feciori, care aveţi bâte mai zdravene?... Acu să mi-i întindeţi pe jos şi să le trageţi câte cincizeci la spinare, dar ştii colea, cum puteţi voi mai ţeapăn, să ţie minte câte zile-or trăi! Iar până-i muştruluiţi voi aci, alţii să meargă să le aprindă casele!... Tată, du-te dumneata cu oamenii să nu greşească şi să aprindă alte case!

Pe când vinovaţii primeau urlând vergile, un fecior sosi în goană vestind că vine o patrulă de cătane în sat. Ion Dandea strigă:

— Lasă-i să vie că nu ne pasă de toate cătanele din lume! Noi ce suntem? Nu suntem oare cătane împărăteşti?

Totuşi Horia porunci să iasă mai bine fratele lui Ionuţ cu o ceată de oameni şi să-i întâmpine pe soldaţi, spunându-le că aici nu e lipsă de ei şi să se întoarcă liniştiţi înapoi de unde au venit. Numai dacă cumva primarul George Suciu e cu dânşii, să-l prindă şi să-l aducă încoace la judecată. Oamenii plecară însă în zadar, căci patrula, văzând de departe mulţimea mare de ţărani, nici n-a mai intrat în sat.

Până la amiazi avură de lucru cu cei care ieri se împotriviseră crăişorului, căci Ionuţ voia negreşit să dea o pildă tuturor cum vor fi pedepsiţi neascultătorii de poruncile împărăteşti. Dar Horia socotise ca ziua de marţi să fie în Musca şi întâmplarea de-aici îi zădărnicise planul. De aceea după-amiazi plecă peste satul Muntari lăsând în grija lui Ionuţ să isprăvească şi cu ungurii ascunşi în băile de la Roşia. Ca să-l ferească de vreo nouă poznă, Ionuţ Dandea îi mai dădu optsprezece călăreţi, să aibă laolaltă treizeci de bărbaţi care să-l poată apăra de orice primejdie.

În aceeaşi seară, târziu, Horia ajunse în hotarul comunei Musca. Nu intră în sat, ci bătu la poarta unei case de la margine. Ieşi un bătrân în uşa tinzii.

— Auzit-ai dumneata despre Horia? întrebă crăişorul din ogradă.

— De auzit am auzit, cum nu, dar nu-l cunosc, că nu l-am văzut niciodată! răspunse ţăranul cam uimit de întrebare.

— Na, eu sunt Horia, şi să faci bine să ne dai să cinăm ceva şi apoi să ne laşi să ne odihnim cu feciorii, c-am umblat mult şi suntem osteniţi tare!

— Apoi să vă dăm, cum să nu, numai să iertaţi cu ce-om putea, că suntem săraci — murmură ţăranul. Ia scoală, babă, nu dormi, că uite, au venit nişte oameni de

omenie şi-s flămânzi!

Miercuri, ziua următoare, Horia se duse de dimineaţă la primărie şi trimise străjile să cheme degrabă pe săteni la porunci. Află că alaltăieri pe la amiazi a trecut pe-aici Cloşca şi Crişan cu mulţime de rebelişti şi că au plecat cu dânşii mulţi bărbaţi şi flăcăi din sat. Horia se arătă mulţumit şi le ceru să-şi aleagă un căpitan care să aibă grije să nu pătrundă ungurii în sat şi să fie gata la poruncă să meargă unde va trebui. Mai cu seamă îi îndemnă să împlinească fără zăbavă toate poruncile lui, căci cine va şovăi va pieri în ţeapă, iar casa îi va fi aprinsă şi prefăcută în cenuşe. Căpitanul satului răspunde cu capul de toate şi prin urmare să fie cu ochii în patru.

A doua zi trecu în Lupşa şi apoi seara se întoarse la Bistra unde petrecu şi noaptea în casa căpitanului Ion Iobagiu care era plecat cu Cloşca spre Galda. Vineri dimineaţa merse şi aici la primărie, să adune poporul. Acolo însă dădu peste Toader Cătană, căpitan pus chiar de dânsul, împărţind dreptate, fiindcă primarul domnesc era fugit ori ascuns de frica ţăranilor.

— Na, Toadere, cum merg treburile pe la voi? întrebă Horia.

— Tot numai bine, domnule căpitan! răspunse

Toader Cătană cu mândrie. Am botezat pe unguri şi acu e linişte şi pace. Dar se mai găsesc unii ascunşi pe care trebuie să-i judecăm. Şi apoi alte pricini, câte au oamenii... Iacă şi dumnealor!

Îi arătă trei femei îmbrăcate româneşte, înfricoşate parcă şi-ar fi văzut moartea. Cea mai bătrână, văduvă, româncă, ascunsese pe celelalte două, străine, venite de prin părţile Clujului şi mergând la Criştior. Au sosit în Bistra tocmai duminecă şi, aflând despre rebelie, au tras la văduva aceasta, pe care o cunoşteau mai de mult, şi s-au îmbrăcat româneşte spre a scăpa de vreo primejdie din partea ţăranilor. Un vecin le-a pârât şi aşa au fost aduse acuma la judecată pentru că au umblat cu

înşelăciune.

Pe când Toader îi povestea pricina, Horia se uita la cele două străine şi inima îi tresări încleştată de uimire. Din părţile Clujului, la Criştior! Una putea să aibă vreo cincizeci de ani şi era încă frumoasă. Cealaltă, desigur fata ei, nu era mai mare de optsprezece. Şi amândurora le stăteau aşa de bine straiele româneşti! Ochii lui se opriră în ochii plânşi ai femeii şi recunoscu pe domniţa de la Criştior de acum vreo treizeci de ani. Subt privirea ei se simţi înviorat ca şi când s-ar fi întors înapoi, în vremea aceea depărtată care a fost plină de visuri. Sufletul îi pâlpâia ca şi atunci încât îi stătu pe buze să-i spuie: „Domniţă eu sunt cel care ţi-am făcut vase româneşti odinioară şi care te-am purtat în inimă ca o icoană sfântă...” Alături de ea însă fetiţa întruchipa trecerea şi schimbarea timpurilor. Era întocmai ca şi maică-sa atunci, demult, şi poate că şi de dragul ei se zbuciumă inima vreunui iobagiu undeva...

— Ce să facem cu ele, domnule căpitan? întrebă Toader respectuos. Le pedepsim, le botezăm, le...

Horia se cutremură parcă l-ar fi trezit din somn. Repetă bâiguind:

— Ce să facem? Apoi da, ce să...

Se gândi că ele nici nu ştiu, încă n-au de unde, că la Criştior nu vor mai găsi decât ziduri ruinate şi morminte proaspete. Şi zise brusc, cu glasul blând ca o mângâiere, adresându-se lor, parcă numai ele ar fi fost acolo:

— Duceţi-vă cu Dumnezeu... Noi nu ne războim cu muierile!... Duceţi-vă...

Apoi către Toader, aproape rugător:

— Lasă-le în pace, căpitane! Ce ne punem noi cu nişte biete femei, Toadere?

— Prea bine, domnule căpitan! făcu Toader Cătană. De altfel chiar aşa socoteam şi eu...

Horia se uită iar în ochii domniţei lui de odinioară. Ochii ei păreau a-l recunoaşte. Citi în ei o întrebare pe care

gura ei nu cuteza s-o rostească. Apoi auzi glasul ei, aproape neschimbat, doar puţin umbrit de plâns:

— Mulţumim... Şi Dumnezeu să te răsplătească... crăişorule!

În vorbele ei era o părere de rău sau poate numai lui i s-a năzărit. Dar nu mai întoarse ochii spre ea. Aşteptă până ce ieşiră şi apoi, trântindu-se pe un scaun, strigă mânios:

— Na, Toadere, să-mi aduni oamenii din sat la porunci!

CAPITOLUL VII
CUMPĂNA

Focul se întindea mai iute decât puteau să ajungă veştile până la Horia. Pe când îi raporta Crişan, la Păltiniş ce-a isprăvit el, căpitanii lui prăpădeau Baia de Criş, iar cete mai mici dădeau foc curţilor domneşti din Trestia, şi Lunca, şi cele două Luncoiuri, şi Hălmagiu şi Hălmăgel, şi Ociu şi altele. Pe urmă de-abia sâmbătă seara, la Cîmpeni, o ştafetă trimisă de către popa Costan din Criştior, l-a înştiinţat că Zarandul întreg e în mâinile românilor şi că două oştiri de ţărani au pornit mai departe şi au coborât în valea Mureşului una luând-o în jos spre Zam şi cealaltă în sus spre Bălgrad, că cetele aceste au cuprins Brănisca, Bretea şi Ilia, Lesnic, Dobra şi Zam, apoi în sus Hârău şi Bârsău* Chemindia, Banpătaca şi Uroiu, Rapolt, Bobâlna, Foit, Geoagiu, Băcăinţi, Binţinţi, Tişchinţi, că au trimis oameni să răscoale şi Valea Streiului şi Ţara Haţegului, ba se pregătesc să cucerească negreşit şi cetatea Deva...

Acuma însă, în Bistra, a primit veste că vreo trei sute de ţărani au încercat într-adevăr să cuprindă Deva şi au ajuns duminecă, adică la 7 noiemvrie, până la marginea oraşului, sub cetate, dar au fost întâmpinaţi de cătane împărăteşti şi aşa au pierit mai bine de şaptezeci de oameni, iar patruzeci şi patru au căzut prinşi în mâinile cătanelor. Cei prinşi au fost predaţi comitatului să-i judece ori să facă cu dânşii ce vor crede de cuviinţă. În

aceeaşi zi toţi au fost osândiţi la moarte, fără nicio cercetare, şi în dimineaţa următoare douăzeci au fost scoşi în dosul cetăţii, lângă drumul spre Dobra, unde se săpase un şanţ mare şi călăul le-a tăiat capul cu paloşul, pe rând, împingând în groapă şi trupul după ce cădea capul. Se aude că marţi şi ceilalţi douăzeci şi patru au fost tăiaţi la fel. Căpitanul George Marcu întrebă: ce să mai facă?

Horia ar fi vrut cel puţin să ştie unde se află oastea ţăranilor şi cât de tare este. Dar ştafeta, un flăcău crişan, nu-i putu spune decât că l-a trimis de la Şoimuş căpitanul şi că a schimbat trei cai numai ca să vie mai repede. Atâta mai adăogă că a fost şi dânsul printre cei ce au încercat să cuprindă cetatea şi că numai Dumnezeu l-a ajutat de a scăpat ca prin urechile acului de săbiile grănicerilor secui şi norocul că ştie înota că altfel s-ar fi prăpădit în Mureş cum s-au înecat şi alţii, mulţi de tot…

Îşi cam dădea seama Horia că mişcarea a ajuns azi la o răspântie. Pornită pe neaşteptate şi urmărită cu iuţeală, a izbutit a speria pe domni şi a-i încurca. De aceea n-a fost nicăiri vreo împotrivire serioasă. Dar lucrurile nu vor putea merge aşa la nesfârşit. Oastea împărătească nu va sta mereu cu puşca la picior privind cum se dă foc ţării. Încât, înainte de-a avea vreme domnii să se dezmeticească, ar trebui smulsă consimţirea lor întru nimicirea privilegiilor, ca pe urmă împăratul să n-aibă decât a lua cunoştinţă.

Socotind astfel, porunci căpitanului George Marcu la Şoimuş, pe Mureş, să puie pe vreun slujbaş din partea locului să facă o scrisoare ungurească pentru fişpanul de la Deva, spuindu-i dorinţele norodului românesc precum i le trimite dânsul scrise de mina lui. Dacă domnii primesc cererile, va fi pace şi linişte îndată, iar dacă nu, atunci va merge chiar el, Horia, cu jurământ mare şi nu se va odihni până ce nu va face una cu pământul şi oraşul şi cetatea. Răspunsul să sosească repede, până duminecă seara, la

popa Dănilă din Criştior şi să nu fie cu înşelăciune.

Apoi însemnă cererile pe hârtie ca să nu greşească feciorul: comitatul dimpreună cu toţi domnii şi toate neamurile lor să jure pe sfânta cruce: să nu mai fie domni ci fiecare să trăiască din slujba pe care o va dobândi de la înălţatul împărat; nemeşii cu moşii să părăsească de îndată pământurile; să plătească şi nemeşii biruri deopotrivă cu iobagii; pământurile nemeşeşti să fie împărţite iobagilor cum va orândui înălţatul împărat…

În aceeaşi vineri seara şi tot în Bistra, un călăreţ trimis de la Cricău de către feciorul său, îl înştiinţă că joi dimineaţa s-au întâlnit acolo şi ceata lui de oameni, şi a lui Crişan şi a lui Cloşca, şi că împreună au prăpădit curţile domneşti din Cricău, iar după aceasta au de gând să lovească la noapte curtea fişpanului din Galda şi să scoată din temniţă pe Dumitru Todea şi pe Cianu Pascu. Să mai afle de asemenea că el a umblat peste tot bine cu oastea lui şi că Ursu Uibaru e tare credincios şi viteaz, că marţi au făcut praf curţile domneşti din Ompoiţa, în Ighiel, în Ighiu, în Ţelna, în Bucerdea-Vinoasă, iar căpitanul Cloşca i-a spus că şi dânsul a făcut ispravă bună, numai că la Ofenbaia a trebuit să împuşte pe protopopul care a vrut să afurisească pe oameni pentru că asculta poruncile lui Horia. De altfel Cloşca a pus miercuri pe toţi oamenii lui, peste o mie şi cinci sute, să jure pe cruce că nu se vor împrăştia până ce nu le va porunci dânsul, şi jurământul l-a luat popa Petre Iancu din Lupşa în valea Pârâul Turcului. Acolo pe urmă a venit un ofiţer de husari şi a vorbit cu Cloşca şi i-a spus că e trimis pentru pace şi că are să se întoarcă joi cu un domn mai mare ca să facă pace cu oamenii. Dacă va veni — bine, ori să caute şi pacea; dacă însă nu vine domnul cel mare, se vor duce neapărat asupra Galdei cu toţii împreună, că sunt cam la cinci mii de suflete…

Ziua de sâmbătă Horia o petrecu parte la Cîmpeni, parte la Vidra, sfătuindu-se cu bătrânii despre mersul

treburilor. Înţelese de la mulţi că s-ar bucura dacă s-ar cădea la o pace bună, mai cu seamă că şi vremea a început să se înăsprească şi e greu să bată oamenii drumurile dacă nici măcar n-au cele trebuincioase. Sâmbătă seara, în Vidra, David Avram îl întrebă de-i adevărat că s-a pus pacea, că aşa s-aude c-ar fi adus vestea nişte feciori sosiţi la Ponorel…

În Albac nici nu apucă bine să răsufle că se şi pomeni cu George Nicula, amărât şi posomorit.

— Da ce-i, măi nepoate? îi zise Horia. Ce-ai păţit de eşti aşa de supărat?

— D-apoi am aflat c-ai mai venit pe-acasă… Şi tăcu.

— Am sosit cu necazuri şi cu griji, măi George! făcu Horia. Că azi nu e vreme de altele, fără numai să cătăm să isprăvim cu bine ce-am început.

— Da eu nu zic tot aşa, unchieşule? întrebă George jicnit. Aşa zic, dar văd că pe mine nici nu mă iei în seamă de parcă-s fleandura satului, zău cruce!.. Că pe George a lui Nistor l-ai pus căpitan, şi pe popa Gheorghiţă şi pe Nuţu Todea a lui Ţilă, şi pe Toader Lazăr, iar pe Anghel al Manciului şi pe al lui Ţiloş i-ai făcut căprari, numai eu nu-s bun nici măcar de bucinător!

Horia se încruntă puţin. Totdeauna se ferise de omul acesta, cu toate că nu-i făcuse niciodată rău. Acuma însă îi era şi mai silă văzându-i ochii întunecaţi, cu o privire piezişă de subt gene parc-ar fi stat la pândă. Ca să-şi alunge neplăcerea răspunse glumind:

— Aşa-i, nepoate George, drept vorbeşti, dar vezi că tu stai acasă în vreme ce alţii aleargă pe drumuri şi înfruntă primejdiile… Doară n-o să te fac căpitan peste muieri, omule!

Râse cu poftă pân’ ce întâlni iar ochii nepotului. Atunci îşi curmă brusc veselia şi adăogă gânditor:

— Ehei, George, roata norocului e cu toane! Mâine-poimâine cine ştie cum se învârteşte!

— Chiar aşa-i! făcu George deodată cu o străfulgerare

aspră pe toată faţa. Tare înţelept grăişi. Nu ştie omul ce-aduce ceasul.

— N-apoi vezi bine! încheie Horia cu o silă parcă ar fi atins o piele de şarpe.

Când îl văzu ieşind, simţi o uşurare ca după o spaimă apăsătoare.

Spre amiază sosiră în Crângul Feregetului Cloşca cu Crişan şi un pâlc de căpetenii de-ale cetelor de ţărani care fuseseră la Cricău. Căsuţa se umplu de oameni, şi tinda, ba mai rămaseră mulţi şi pe-afară.

— Da v-aţi întors cu toţii? îi întâmpină Horia mirat şi nedumerit.

— Ne-am întors! răspunse Cloşca. Am cumpănit şi ne-am sfătuit ş-am socotit că-i bine aşa!

— Apoi dacă aţi hotărât împreună, trebuie să fie bine! zise Horia mai apăsat. Numai să-mi spuneţi şi mie ca să ştiu!

— Cum să nu-ţi spunem, Doamne fereşte! Că doară tu eşti crăişorul şi mai marele nostru şi fără tine noi nu suntem buni de nimic!

Cloşca porni să-i povestească ce şi cum s-a întâmplat. Ceilalţi se amestecau mereu, îndreptându-l sau completându-l. Crişan în sfârşit nu-i mai putu suferi şi zise aspru:

— Ia lăsaţi, măi oameni, să vorbească unul singur că almintrelea nu mai alege dumnealui nimica nici până mâine dimineaţă!

Pe urmă Cloşcuţ o luă de la început, povestind cum a venit la dânsul miercuri spre seară un ofiţer de husari, tânăr şi tare de treabă, vorbind româneşte mai bine ca un român, şi l-a întrebat care este pricina rebeliei şi care sunt jalbele oamenilor, căci e trimis de mai-marii lui să caute pacea. Cloşca i-a spus că ei vor săbii şi puşti şi să scape de domnii unguri şi i-a arătat şi o poruncă împărătească despre care însă ofiţerul a zis că nu-i bună pentru că nu îndreptăţeşte pe nimeni să ucidă şi să

aprindă. Totuşi făgădui că are să raporteze mai-marilor săi şi că va veni cât de curând din nou, ori dânsul ori vreun domn mai mare, să puie pace, iar până atunci să meargă a doua zi popa Petre să-l caute, ca să vorbească mai de-aproape despre toate, să n-aibă nicio teamă că stă bun chiar el cu parola lui de cătană cum că n-are să i se întâmple nicio răutate popii.

Au mas în noaptea aceea unde se aflau, căci a doua zi trebuia să sosească şi ceata lui Ion Horia dinspre Ighiu. A şi sosit şi după ce au prădat bine Cricăul, au poposit împreună pe dealul viilor dintre Tibru şi Cricău. S-au sfătuit joi seara toţi trei căpitanii şi s-au înţeles că vineri dimineaţa o parte să pornească spre Aiud peste Benic, iar cealaltă să lovească Galda, dar ocolind-o, ca să nu se întâlnească cu cătanele împărăteşti care mişunau prin Cricău acuma. Şi într-adevăr, vineri, pe la prânzul cel mic, s-a ridicat mulţimea şi a pornit precum se înţeleseseră. Tocmai când toată lumea era urnită, nişte oameni strigară din urmă să se oprească fiindcă un ofiţer mare vrea să vorbească cu căpitanii. Cloşca pricepu că trebuie să fie cel despre care-i spusese alaltăieri ofiţerul de husari şi porunci să se întoarcă înapoi oamenii care nu trecuseră încă valea, iar ceilalţi să aştepte pe coasta dinspre Benic. Apoi Cloşca alese şase feciori voinici şi se duse înaintea ofiţerului care era călare ca şi dânsul şi însoţit de doi husari şi de ofiţerul de alaltăieri. Cloşca a întrebat dacă domnul e trimis de înălţatul împărat ori de către nemeşi, iar ofiţerul, om frumos dar vorbind tare stricat româneşte, i-a spus că el e colonel al împăratului şi deci nu poate fi decât prieten al ţăranilor şi că vrea să ştie cu cine vorbeşte şi cine e mai mare peste oamenii aceia. Când a auzit că mai mare este Ion, feciorul lui Horia, a cerut să vie dânsul la sfat. Cloşca i-a răspuns că el şi cu Horia sunt totuna şi că de altfel feciorul nici nu este aici acuma, dar, răzgândindu-se, adăogă că se duce totuşi să-l caute. Au chibzuit puţin cu Crişan şi cu Ion Horia şi s-au gândit că

nu e bine să iasă feciorul, că-i prea tinerel şi apoi cine ştie ce se poate întâmpla. Fiindcă ofiţerul tot nu-i cunoaşte, au pus pe Ursu Uibaru să se prefacă a fi Ion Horia şi aşa s-a întors Cloşca împreună cu Ursul Uibaru şi cu toată ceata de oameni. Când a văzut însă ofiţerul atâta mulţime, s-a cam speriat şi a strigat să se oprească mulţimea şi să se apropie numai căpitanii. Atunci oamenii s-au oprit şi au ieşit înainte Cloşca cu Ursu Uibaru, care închipuia pe Ion Horia, şi cu căpitanii Ion Mămăligă din Mogoş şi Avram Vasile din Lupşa şi David Onu Surdu din Muşca, aducând şi crucea de aur cu chipul împăratului. Au dat mâna cu colonelul şi l-au asigurat că se supun cu plecăciune înaintea înălţatului împărat pentru că şi ei sunt cătane împărăteşti şi slujesc poruncile împăratului.

Şi a prins apoi ofiţerul a-i descoase despre toate împrejurările şi întâmplările, iar ei i-au spus toate precum sunt şi s-au jeluit şi au cerut să scape de iobăgie, să fie primiţi toţi cătane şi să fie sloboziţi acasă oamenii osândiţi pe nedrept şi închişi în temniţă la Galda.

După ce a auzit toate, colonelul le-a spus că plângerile lor sunt drepte, dar că nu e bună calea pe care au apucat şi dacă voiesc să li se facă dreptate, atunci să-i tăgăduiască pe sfânta cruce că vor asculta poruncile lui, pentru că dânsul va face raport la comanda cea mare din Sibiu şi va aduce răspuns negreşit. Ei făgăduiră că vor asculta, numai să le spuie ce trebuie să facă. Şi ofiţerul le porunci să se împrăştie îndată pe la casele lor şi să aştepte cu încredere şi răbdare cele ce vor urma, iar lui Ursu Uibaru, socotindu-l Ion Horia, îi mai porunci osebit să caute pe tatăl său, adică pe Horia, şi să aibă de grije ca nici celelalte trupe de rebelişti să nu mai săvârşească alte rele, iar el cu tatăl său de asemenea să meargă acasă de bună voie şi să primească mila împărătească. Cloşca spuse atunci colonelului că, dacă dumnealui se leagă pe cruce să le împlinească jalbele, el va asculta porunca şi oamenii lor se vor împrăştia până ce va veni răspunsul în

scris, dară răspunsul să fie peste o săptămână; pentru răspuns vor veni tot aici cu toţi oamenii ca să audă toţi răspunsul şi să se liniştească. Ofiţerul însă zise că el nu vrea şi nu poate să aibă tocmeli şi învoieli cu asemenea mulţime de oameni, căci oamenii trebuie să stea pe-acasă, să-şi vadă de treburi şi de muncă, ci învoiala are s-o facă numai cu căpitanii şi cu bătrânii şi mai ales cu Horia, dacă el este mai-marele tuturor. Atunci Cloşca spuse că e bine şi aşa şi că deci să se întâlnească vinerea viitoare la Cîmpeni, iar ca o dovadă că nu e la mijloc amăgire, dumnealui să sloboade îndată pe popa Petre şi pe cei trei oameni ce-au fost cu dânsul, fiindcă ei s-au dus chemaţi de către domnul ofiţer aci de faţă şi nu s-au mai întors, încât trebuie să se afle în prinsoarea cătanelor. Colonelul răspunse că nu ştie nimica despre oamenii aceştia, dar că-i va trimite neapărat acasă dacă cumva au fost prinşi de cătanele lui. Pe urmă Cloşca şi cu ceilalţi căpitani au jurat pe cruce că-şi vor ţine făgăduinţa şi se vor împrăştia şi vor sta liniştiţi şi vor înştiinţa despre învoiala aceasta şi pe Horia, iar colonelul a jurat de asemenea şi a sărutat crucea cum că va umbla să se împlinească dorinţele ţăranilor şi va merge la întâlnire la Cîmpeni.

Apoi dânşii s-au întors la oamenii lor şi le-au vestit porunca să se împrăştie şi să aibă răbdare o săptămână că domnul ofiţer va aduce pacea la Cîmpeni. Colonelul a venit şi dânsul în mijlocul oamenilor şi oamenii s-au descoperit cuviincios, iar spre întărire a spus şi dumnealui: „Noi credem ce zic oamenii aceştia de omenie, căpitanii voştri, căci sunt oameni drepţi. Şi vedem că chipul acesta pe cruce e chipul împăratului şi eu mă plec înaintea chipului împăratului, dar până la a opta zi să fie pace şi linişte şi a opta zi vom merge la Cîmpeni şi vom vedea ce-a fi!” Apoi oamenii s-au împrăştiat îndată şi colonelul a plecat, lăsând în urmă o cătană până va vedea ce e cu cei prinşi. Şi peste vreun

ceas au sosit într-adevăr cei trei oameni, pe care-i prinseseră cătanele la Mesentea, dar popa Petre nu, căci colonelul a trimis vorbă că nu se află acolo, în Galda, la dânsul...

— Uite aşa am umblat — încheie Cloşca — şi aşa ne-am despărţit şi am pornit încoace, iar feciorul tău a rămas în Mogoş, să se mai sfătuiască cu oamenii, şi va veni mai pe urmă. Acu, dac-ai auzit toate, ai să ne spui de-am făcut bine ori rău!

Horia ascultase liniştit, uitându-se în gura lui Cloşca şi numai uneori spre ceilalţi care oftau, mai aruncau câte-un cuvânt de completare şi astfel tăceau cu ochii când la Horia şi când la Cloşca. Ascultând însă cu mare luare-aminte, observă fără să vrea că Cloşca niciodată n-a vorbit atât de peltic ca azi, şi se întreba oare de ce vorbeşte aşa? Când însă isprăvi povestea, el stătu pe gânduri îndelung, uitându-se drept în ochii lui Cloşca unde vedea îndrăzneală şi încredere, şi aşteptare.

— Şi zici că a jurat şi el pe cruce? întrebă apoi.

— A jurat şi a sărutat crucea! întări Cloşca, sprijinit zgomotos de ceilalţi.

Horia iar tăcu un răstimp şi apoi iar întrebă:

— Şi a spus că vineri aduce răspunsul la Cîmpeni?

Acuma vorbiră toţi deodată, mărturisind cu toţii că aşa s-a legat colonelul cu jurământ mare.

— Apoi numai să nu ne fi amăgit — zise Horia făcând astfel îndată tăcere — că vorbe şi făgăduieli multe am avut noi şi nu ne-am ales după ele cu niciun folos!

Câţiva aprobară, devenind brusc neîncrezători. Crişan însă zise foarte hotărât:

— Cuvântul de cătană e cuvânt drept, aşa să ştiţi, oameni buni, că doar eu am fost cătană, iar ofiţerul nu minte niciodată! Dacă ar fi fost vreun dregător ţivil, m-aş fi temut de înşelăciune, dar când am auzit cu urechile mele pe domnul colonel că „peste opt zile om merge la Cîmpeni”, îmi pun capul că vineri are să fie la Cîmpeni!

Horia se uită lung la dânsul şi zise numai atâta:

— Na, bine!

— Vineri, la Cîmpeni, să vorbeşti tu cu dânsul şi ai să înţelegi dacă umblă cu înşelăciune! adăogă Cloşca, simţind că Horia tot are îndoieli. Şi dacă om vedea că a căutat numai să ne amăgească, apoi nici noi nu ne-om lăsa de batjocură şi ne-om ridica iară cu mic şi mare.

Dar Horia zâmbi. Adevărat că războiul se face pentru pace. În război totuşi nu se poate vorbi despre pace până ce nu eşti sigur că se poate face o pace bună. Că luptătorul, când s-a întors odată acasă, anevoie îl mai urneşti a doua oară la război. Dacă ofiţerul nu a fost de bună-credinţă, apoi vineri, chiar dacă va veni, are să amâie din nou răspunsul şi în vremea asta domnii şi dregătorii şi cătanele vor începe să sperie pe oameni şi să-i ameninţe şi poate chiar să-i schingiuiască, încât să le treacă pofta şi curajul de a se mai scula. Şi atunci nu va mai rămâne decât să-i prindă pe dânşii, căpeteniile răzmeriţei, să-i tragă în ţeapă ori să-i spânzure şi s-a sfârşit toată povestea... De aceea bine au făcut ce-au făcut, numai să dea Dumnezeu să nu fie la mijloc amăgire şi înşelăciune.

George Crişan plecă cel dintâi, să treacă pe-acasă puţin şi apoi să se repeadă în Zarand să vadă ce s-a mai petrecut pe-acolo în lipsa lui. De altfel ceilalţi crişeni, care fuseseră cu dânsul până la Cricău, acuma trebuia să fi ajuns prin satele lor.

Iar când se împrăştiară şi ceilalţi de rămase cu dânsul numai Cloşca, între patru ochi, în odăiţa săracă, întunecoasă şi plină de mirosuri grele, Horia zise încet, şoptit şi cu o tristeţe în glas parcă ar fi vorbit din străfundurile trecutului:

— Cloşcuţ, frate de cruce şi tovarăş credincios în toate, iacă începe sfârşitul visului nostru!

Cloşca se spăimântă şi de glasul lui şi de înţelesul vorbelor. El nu putea pricepe deloc îngrijorarea lui Horia.

Dimpotrivă, era puternic convins că vinerea viitoare va începe negreşit fericirea pe pământ, adusă de către ofiţerul împărătesc.

— Tu eşti om de omenie şi nu cunoşti toate relele oamenilor — urmă Horia. Eu însă am păţit mai multe şi-mi dau bine seama, că-s şi mai bătrân. Din clipa când aţi făcut voi învoiala cu mai-marele cătanelor, s-au schimbat deodată din temelii împrejurările. Până atunci noi eram deasupra şi izbeam unde socoteam mai nimerit şi ne simţeam puternici. Acuma am ajuns noi dedesubt, să suferim loviturile şi să ne apărăm numai, în loc să mai putem lovi. Şi asta e mare deosebire, frate Cloşcuţ! Până azi iobăgimea întreagă din toată ţara a avut încredere şi nădejde în noi; de-aci încolo Dumnezeu ştie ce-om mai putea face... Acu, degeaba, s-a isprăvit! Om vedea vineri ce-o mai fi, dar eu încredere în domni n-am! Că acolo, la Cricău, voi aţi pus pace, iar ieri popa Gheorghiţă a primit aci poruncă aspră de la vlădica din Sibiu să oprească pe oameni de la orice rebelie şi să ne afurisească pe noi, adică pe mine, că-s căpetenia fărădelegilor împotriva stăpânirii domneşti. Uite-aşa, măi frate Cloşcuţ! Umblă cu momeli de pace ca să ne despartă pe noi de oameni şi apoi să ne nimicească pe rând!... Poate-om mai trăi şi-om vedea mai lămurit curând de tot!... Mai du-te dar pe-acasă să-ţi vezi de nevastă şi de moşie, numai ia seama bine să nu pici în mâinile domnilor c-apoi nu ştiu zău dacă ne-om mai întâlni vreodată!

În aceeaşi zi Horia plecă la Mărişel, peste munţi, în comitatul Clujului, să ducă şi acolo poruncile împărăteşti. Apoi marţi seara se întoarse acasă. Încerca să se arate mulţumit, să se prefacă plin de nădejdi, i nu izbutea deloc. De altfel şi veştile ce i le aduceau oamenii nu prevesteau nimic bun. Pretutindeni unde iobagii s-au potolit şi au revenit, domnii ori dregătorii guvernului începeau schingiuirile şi uciderile celor bănuiţi măcar că

ar fi avut vreo parte în mişcarea împotriva ungurilor.[19] În acelaşi timp cârmuirea dăduse o poruncă prin care sfătuia pe ţăranii răzvrătiţi să se împrăştie şi să se întoarcă pe-acasă, făgăduind iertare celor ascultători, iar pe rebelişti ameninţându-i cu grele pedepse. Porunca umbla din sat în sat, se comunica oamenilor prin bâlciuri şi în biserici, răspândind în suflete temere şi descurajare, mai ales că şi preoţii vesteau porunci vlădiceşti ca nu cumva iobagii să asculte amăgirile şi înşelăciunile lui Horia şi ale tovarăşilor lui de nelegiuiri...

Împotriva acestor porniri concentrice asupra sufletului poporului, la care se mai adăoga sosirea armatei împărăteşti din toate părţile, el era osândit să stea cu mâinile în sân, neputincios, legat de jurământul căpitanilor. Vedea bine că pentru potrivnicii lor jurământul n-a fost decât o comedie prin care să potolească furia mulţimii răsculate şi totuşi el nu putea să-l calce şi să poruncească să meargă înainte cu pârjolul. Numai în inima lui clocotea înverşunarea şi scârba că bieţii lui tovarăşi şi fraţi au putut fi înşelaţi cu atâta neruşinare de către chiar domnii şi cârmuitorii care-i învinovăţeau pe dânşii de sălbătăcie.

O singură nădejde îl mângâia: că toate acestea s-ar

[19] În publicistica lui Rebreanu *(Heria, Cloşca şi Crişan,* p. 122— 123) o relatare şi mai exactă: „În vremea armistiţiului în multe comitate din Ardeal se proclamă insurecţiunea nobilimii. În Alba, Cluj, Hunedoara, Cetatea-de-Baltă, Târgul Mureşului, nobilii se ridicară şi se organizară în contra răsculaţilor, înarmaţi chiar de către guvern. Cetele nobililor, neputând începe o expediţie regulată asupra ţăranilor din munţi, începu să facă război cu ţăranii singurateci de pe drumuri, care nici nu se aflau în mişcarea răsculaţilor şi care nu opuneau nicio rezistenţă. Cetele de nobili tăbărâră mult mai sălbatec decât bieţii ţărani, înfuriaţi de chinurile robiei, asupra satelor liniştite prădând, ucigând, terorizând pe locuitorii paşnici; sub pretext de despăgubire furau bănişorii ţăranilor strânşi din sudori amare, le luau vitele, îi despuiau de tot ce aveau şi îi duceau apoi cu grămada în închisorile comitatelor."

putea să stârnească, dacă nu în toţi, cel puţin în sufletele mai tari, o îndârjire mai aspră împotriva schingiuitorilor. De aceea toate veştile ce-i veneau le împărtăşea îndată celor dimprejurul lui ca să se poată duce mai departe.

Joi dimineaţa primi de la George Crişan ştirea că un domn român, anume Molnar, trimis de către cârmuire, a fost ieri şi s-a întâlnit cu dânsul la Valea Bradului şi au încheiat o înţelegere să fie pace şi în Zarand până va veni răspunsul stăpânirii de la Sibiu asupra durerilor româneşti. Adăoga însă că el, ce-i drept, a poruncit oamenilor să se împrăştie pe-acasă, dar încredere multă n-are în făgăduielile domnului ţivil şi de aceea în taină a trimis porunci în toate satele să fie toţi gata să se ridice când va fi trebuinţă... Horia primi cu mare mâhnire vestea dar la sfârşit tristeţea înflori un zâmbet. Neîncrederea lui Crişan în domnul ţivil i se părea tot atât de glumeaţă ca şi încrederea lui zgomotoasă de deunăzi în cuvântul de cătană.

Pe la amiazi sosi iar Cloşca în Crângul Feregetului. Era tot încrezător, mai cu seamă pentru că de luni până acuma, deşi a stat mereu pe acasă, în Cărpiniş, n-a venit nimeni din partea stăpânirii nici măcar să-l cerceteze, necum să-l prindă. El a fost totuşi cu ochii în patru, pentru brice împrejurare. Crede că ofiţerul va pica mâine la Cîmpeni şi va aduce dreptatea.

— Apoi chiar bine-i să crezi baremi tu, Cloşcuţ — îi zise Horia — că altfel numai Domnul din cer ştie ce are să se întâmple!

Ca să împlinească întocmai învoiala de la Tibru, se aleseseră câte doi bătrâni din fiece comună care, împreună cu căpitanii, să se întâlnească la Cîmpeni cu ofiţerul împărătesc. Horia cu Cloşca, cu popa Gheorghiţă şi cu doi juraţi din Albac porniră joi seara în vale să ajungă la Bogdăneşti spre miezul nopţii, unde aveau să se adune şi ceilalţi din satele dimprejur.

Şi vineri, spre prânzul cel mic, vreo patruzeci de

oameni îmbrăcaţi în haine de sărbătoare, prin lapoviţa tomnatecă, pe jos, coborâră în Cîmpeni, cu Horia şi Cloşca în frunte, tăcuţi, cu inimile strânse aprig în cleştele aşteptării. Intrară pe uliţa cea mare până aproape de piaţă unde fură întâmpinaţi de primarul comunei, speriat că iar are să se petreacă vreo poznă.

— N-a sosit cumva aci un ofiţer mare împărătesc ca să ne caute pe noi? întrebă Cloşca grăbit, aproape cu înfrigurare, ca şi când ar fi fost vorba de mântuirea sufletului său. Că aşa ne-a făgăduit că are să vie vineri, adică cum ar fi azi, să se întâlnească cu noi şi să ne aducă un răspuns.

— N-a sosit, oameni buni — făcu primarul. Poate să pice mai târziu, dar până acuma n-a sosit niciun ofiţer şi nici măcar vreo cătană proastă. Numai domnul protopop Adamovici din Abrud a venit de-aseară şi a chemat oamenii să le vestească poruncile stăpânirii...

Horia nu se arătă triumfător, deşi vedea că i se împlineşte proorocirea, dar îi sfătui să se întoarcă acasă şi să nu mai piardă vremea pe-aci, că ofiţerul, de n-a venit până acuma, nici nu mar vine. Cloşca, însă, încăpăţânat, stărui să mai aştepte măcar până la amiazi, să nu zică ofiţerul că ei n-au venit, şi să se odihnească puţin că drumul a fost lung şi greu.

— Bine, să mai aşteptăm — murmură Horia nu tocmai mulţumit, dar dorind să facă pe placul lui Cloşca, deşi ştia că e în zadar.

În vreme ce Cloşca împreună cu Ursu Uibaru şi alţii mai tineri intrară mai în oraş, să mai întrebe şi pe oameni despre ofiţerul împărătesc, nevrând să se încreadă numai în vorbele birăului, Horia cu bătrânii se retrase la Toader Berindei unde aveau să se întoarcă şi ceilalţi.

Spre amiazi se adunară iarăşi cu toţii. Cloşca fierbea şi stăruia să mai aştepte şi după-amiazi, că nu se poate să mintă un domn aşa de mare. Era cât p-aci să-i convingă, când Toader Topa sosi din piaţă cu o veste care-i ului pe

toţi. Anume el cu Ursu Uibaru s-au oprit în piaţă unde tocmai protopopul din Abrud vorbea oamenilor adunaţi acolo şi-i sfătuia să se lepede de Horia şi de toţi rebeliştii şi să fie supuşi şi ascultători de stăpânire că altminteri mânia împăratului are să-i ajungă negreşit. Ei au ajuns în piaţă când protopopul citea norodului o nouă poruncă a cârmuirii cum că cine va prinde pe căpeteniile răzmeriţei va primi drept răsplată cinzeci de zloţi, iar din comuna care-i va ascunde şi oploşi trei bătrâni dimpreună cu primarul vor fi traşi în ţeapă. Toată lumea asculta cu capul gol cuvintele protopopului, numai Uibaru stătea cu căciula pe-o ureche, ca totdeauna. Când l-a văzut preotul, i-a poruncit să scoată căciula, ori de nu să plece şi să-şi vadă de drum. Ursu Uibaru însă i-a răspuns ţanţoş, cum i-e obiceiul, că el e căpitanul crăişorului şi nu scoate căciula decât înaintea lui Horia şi a împăratului. Protopopul s-a umplut de mânie şi a început a se plânge mulţumii că uite cum a ajuns să fie batjocorit el, om bătrân şi slujitorul sfintei biserici, şi a cerut oamenilor să prindă pe Uibaru şi să-l lege şi să-l dea pe mina cătanelor, să-l mai înveţe omenie. Oamenii nu ştiau ce să facă, să asculte ori să n-asculte porunca protopopului. În sfârşit vreo zece lupşeni l-au legat pe Ursu Uibaru şi l-au pus în căruţa protopopului şi l-au trimis la Abrud să-l judece cătanele.

— D-apoi tot umblând după ofiţerul vostru să nu ne pomenim prinşi cu toţii şi în lanţuri, măi oameni, c-ar fi păcat! strigă deodată Petre Nicula din Vidra.

— Am mai trăsnit eu pe cel din Lupşa, dar pare-mi-se că nici ăsta n-are să scape teafăr! scrâşni Cloşca mai furios ca toţi.

Se cărăbăniră înapoi. Horia, îngândurat, spuse şi celorlalţi că el se duce acasă, la Albac, şi nici nu mai vrea să ştie de ofiţeri şi de pace şi niciun alt soi de domni, ci va face tot ce va putea ca să continuie mişcarea iobagilor şi s-o întindă în toată ţara. Soarta lui Ursu Uibaru e soarta

tuturor. Se vede prea bine că domnii, cu cătanele dimpreună, nu caută decât să descurajeze pe oameni şi să prindă pe căpitani ca astfel, despărţindu-i, să isprăvească cu toţi mai repede şi să înăbuşe avântul oamenilor spre dezrobire. Numai Cloşca nu se putea hotărî a crede că un ofiţer mare ar fi în stare să-şi calce jurământul. Plecă şi el cu Horia la Albac, dar hotărât a trimite şi mâine câţiva oameni la Cîmpeni să întrebe dacă n-a venit cumva ofiţerul cu pacea.

— Apoi dacă vine, bine de bine, iar dacă nu, ne-om bate şi cu cătanele şi nu ne-om lăsa batjocoriţi aşa de rău! încheie dânsul cu un oftat.

Şi lăsă pe Iacob Topa în Bogdăneşti, să mâie acolo, să mai ia vreo zece feciori şi să mai întrebe mâine, prin Cîmpeni, despre mai-marele cătanelor.

Iacob Topa nu era bucuros de însărcinarea aceasta. Iubea atât de mult pe Horia că era fericit să fie mereu în preajma lui şi să împlinească numai poruncile lui. Apoi, după ce a văzut cum a fost prins şi legat Ursu Uibaru, îi era frică, în sinea lui, să nu pată şi el la fel din partea ofiţerului în care Horia, cel mai înţelept dintre toţi, nu avea nicio încredere. Totuşi a doua zi, sâmbătă, însoţit de vreo doisprezece oameni, toţi călări, se întoarse la Cîmpeni. Pe când coborau dealul agale, Iacob zări la marginea comunei un pâlc de husari, poate vreo patruzeci de oameni. Se opri încurcat. Poate să fie ofiţerul căutat, dar poate să fie şi alte cătane care să fi venit înadins să prindă pe ţăranii bănuiţi de-a fi dintre cei răsculaţi. N-avu însă vreme multă de cugetat căci doi husari se şi apropiară de dânşii în galop mare şi întrebară cine sunt şi ce caută?

— D-apoi noi căutam pe ofiţerul împărătesc care ne-a făgăduit să vie la Cîmpeni cu pacea şi cu dumnealui am vrea să vorbim, dacă a venit! zise Iacob.

În vreme ce husarii căutau să-i descoase, Iacob văzu înfricoşat că se apropie şi ceilalţi, în frunte cu un ofiţer

despre care un om din Secătura îi şopti că e chiar domnul de la Tibru, că el a fost acolo şi l-a văzut. Cei doi husari se dădură la o parte, iar ţăranii se descoperiră în faţa ofiţerului care întrebă:

— Pe mine mă căutaţi, oameni buni?

Iacob prinse curaj şi răspunse că a fost trimis să întrebe dacă Horia şi cu ceilalţi oameni pot veni să se întâlnească cu dumnealui, precum s-au înţeles, că au umblat şi ieri pe-aici şi l-au căutat şi, negăsindu-l, s-au întors acasă. Ofiţerul îi spuse apoi cu blândeţe ca să vie fără nicio grijе Horia şi bătrânii mâine duminecă, să afle răspunsul ce l-au adus, că el îi va aştepta în Cîmpeni.

Mai mult în galop a mers Iacob Topa până la Albac, să ducă ştirea despre sosirea ofiţerului împărătesc. Cloşca se înveseli şi mereu zicea:

— Na vezi, frate Ursule, că n-a minţit?

Toată noaptea bucinătorii, de la Scărişoara] până la Sălciua, dădură semnul de adunare, să-l afle toate satele şi toţi oamenii. Munţii şi codrii clocoteau ca în ajunul unei mari bătălii hotărâtoare.

Şi duminecă pe la amiazi vreo mie de oameni erau adunaţi tot în Bogdăneşti, aproape de Cîmpeni. Horia trimise pe primarii şi juraţii comunelor să vestească pe ofiţerul împărătesc că a sosit şi că îl aşteaptă să vie dumnealui. Peste vreo două ceasuri aceştia aduseră răspunsul că întâlnirea va fi pe şesul cel mic din sus de Cîmpeni... Porniră cu toţii. Fiind şi zi de sărbătoare, şi vreme bună, toţi erau primeniţi curat, încât se înălbi câmpul de dânşii. Nici nu apucară bine să se oprească şi să răsufle, că şi sosi în fuga calului ofiţerul împărătesc, întovărăşit de unul mai tânăr (Cloşca spuse că e tot cel de la Părâul Turcului) şi de vreo doisprezece husari.

Din gloata de ţărani se alese atunci Horia şi Cloşca şi popa Gheorghiţă cu zece bătrâni, să întâmpine pe solul împăratului. În faţa lui îşi scoaseră căciulile şi aşteptară să deschidă el vorba.

Locotenent-colonelul Schultz, om de vreo patruzeci şi cinci de ani, chipeş, puţin cărunt dar cu mustaţa neagră voinicească, îşi aruncă ochii scăpărători peste mulţimea de oameni, ca şi când ar fi vrut să-şi dea seama de gândurile lor. Călare pe un roib neastâmpărat, cu cişmele strimte şi pantalonii roşii, cu atila roşie peste care-i atârna în spate ledunca îmblănită, cu boneta mică de husari dată puţin pe-o ureche, făcu ţăranilor impresia ca şi când s-ar fi aflat chiar în faţa împăratului. El însuşi simţi aceasta şi întrebă:

— Horia e aici?... Care e Horia?

— Eu! răspunse crăişorul, făcând un pas înainte şi uitându-se drept în ochii ofiţerului.

Se priviră lung. Horia, în cojoc lung, alb, cu figura cuminte şi energică, cu părul scurt, nins, deşi nu era înalt, păru colonelului într-adevăr capul mulţimii. Totuşi repetă:

— Dumneata eşti Horia?

— Eu, măria ta! zise Horia neclintit, în vreme ce ceilalţi întăriră că da, el este.

— Pentru că...

Ofiţerul vroia să spună: pentru că rândul trecut în loc de Ion Horia i s-a înfăţişat altul pe care alaltăieri i l-au adus arestat la Abrud. Dar se întrerupse, căci acuma avea altă însărcinare şi nu putea să-i compromită reuşita stârnind bănuieli iobagilor. Schimbând repede vorba, spuse celor din faţa lui, cu glas tare însă, ca să audă cât mai mulţi din ceată, că a raportat mai-marilor săi plângerile şi aduce acuma porunca celor mai mari ca bătrânii şi căpitanii lor să meargă miercuri tot acolo unde s-au întâlnit întâia oară ca să afle poruncile împărăteşti din chiar gura gheneralului neamţ care va veni negreşit la Cricău.

— Apoi noi singuri până la Cricău nu mai putem merge — răspunse Cloşca, parcă amânarea aceasta nouă l-ar fi jicnit mai ales pe dânsul. Că drumurile-s rele şi vremea începe să se strice şi dacă ne-am duce toţi câţi suntem

aici, noi nu chezăşuim că n-au să se întâmple pozne, că atâta amar de om ce să mănânce pe drum şi unde să se găzduiască...

Locotenent-colonelul ascultă liniştit, rotindu-şi mereu privirile asupra tuturor, şi apoi zise deodată aspru:

— Dacă n-aveţi încredere să mergeţi singuri, înseamnă că nu vi-e sufletul curat. De-aceea să-mi spuneţi drept şi fără zăbavă dacă vă daţi seama că aţi păcătuit prin fărădelegile ce le-aţi săvârşit şi prin care aţi stârnit mânia înălţatului împărat?

Mulţimea, impresionată de cuvintele ofiţerului, căzu în genunchi, iar un bătrân strigă tare cu glas plângător:

— Am greşit, măria ta, vedem prea bine, dar ne rugăm de prea înălţatul împărat să ne ierte, că noi ne supunem cu credinţă poruncilor împărăteşti şi aşteptăm mereu să ni se facă dreptate şi nouă, amărâţilor de iobagi!

Când se potoli puţin zgomotul mulţimii, Horia adăogă:

— Am fost siliţi să facem ce-am făcut că numai astfel mai puteau să ajungă până la urechile maiestăţii sale rugăminţile noastre şi soarta amară ce-o îndurăm de atâta vreme fără nicio încercare de îndreptare!

— Dacă recunoaşteţi că aţi greşit, să-mi spuneţi îndată cine v-a amăgit să faceţi toate relele ce le-aţi făcut? întrebă iar ofiţerul.

— Ţara întreagă a făcut ce-a făcut! răspunse popa Gheorghiţă repede. Că noi ne-am tot jeluit şi ne-am rugat să ni se facă dreptate şi înălţatul împărat a dat mereu poruncă, dar nimeni n-a vrut să asculte şi tot mai rău ne-au năpăstuit şi domnii, şi dregătorii, şi...

Horia şi Cloşca scoaseră din traistă nişte vrafuri de hârtii, tot porunci împărăteşti, şi le întinseră colonelului, să se convingă că ajunsese cuţitul la os când s-a pornit răzmeriţa. Ofiţerul răsfoi hârtiile, dădu din cap mormăind, apoi le trecu celui tânăr, care ştia mai bine româneşte, să explice oamenilor că niciuna din poruncile acestea nu i-a îndrituit să-şi facă singuri dreptate, omorând, aprinzând şi

jefuind pe unguri şi pe domni.[20]

— Numai nişte oameni răi şi fără suflet au putut să vă amăgească să păcătuiţi astfel! urmă colonelul. Acuma ce veţi pătimi, numai acelora să le imputaţi şi nu altora. Pentru orice întâmplare însă puteţi alege câţiva oameni care să meargă miercuri la Sebeş unde e scaunul comisiunii ce s-a trimis anume pe seama voastră, ca să asculte acolo porunca înălţatului împărat!

Când auzi poporul numele împăratului iar căzu în genunchi şi diferite glasuri făgăduiră că vor trimite pe bătrâni la Sebeş.

— Fiindcă recunoaşteţi că aţi greşit — reluă ofiţerul — trebuie să vă daţi seama de asemenea că aţi fost amăgiţi şi înşelaţi de către căpitanii voştri. Prin urmare, dacă vreţi să dobândiţi uşurarea şi poate chiar iertarea înălţatului împărat, eu vă sfătuiesc şi vă poruncesc să predaţi fără întârziere cătanelor toate puştile şi alte arme ce aveţi, şi apoi să-mi daţi mie prinşi, aci pe loc, pe căpitanii care v-au amăgit şi v-au înşelat ca să-şi poată lua pedeapsa ce li se cuvine!

— Ce arme s-avem noi, măria ta? răspunseră mai mulţi deodată. Vai de păcatele noastre! Că doară măria ta vezi că numai bâtele noastre obişnuite le avem în mână, ca să ne ferim de câini şi să ne sprijinim bătrâneţele în ele. Şi când s-au sculat oamenii deunăzi, cu furci şi cu topoare şi cu coase s-au sculat, numai ici-colo a avut cineva vreo puşcă de vânătoare...

Şi toată lumea aprobă iar unii îşi arătau bâtele ridicându-le deasupra capetelor, până ce colonelul făcu semn cu mâna să se liniştească şi zise:

[20] „Cei uciși sunt înainte de toate nobili, dar şi dregători sau alţi oameni de ai lor (care puteau fi şi iobagi), funcţionari, perceptori etc. Dar cad şi juzi, gornici români, preotul din Cărpiniş, Avram Şuluţiu. Cad deci şi români în serviciul regimului de exploatare sau care se împotrivesc răscoalei dezlănţuite.” (Acad. D. Prodan, op. cit., p. 274.).

— Să răspundă numai bătrânii că altfel nu pricep nimica!

— Aşa, măria ta adăogă David Avram care se afla între cei de faţă. N-avem arme precum n-avem nici căpitani, fiindcă toate câte s-au întâmplat ţara întreagă le-a făcut şi focul a venit peste noi de pe Criş şi noi numai cât ne-am unit cu crişenii şi ne-am dus cu dânşii până la Galda, dar dacă ai venit acolo măria ta şi ne-ai vestit porunca împărătească precum ca să ne ostoim, apoi ne-am întors cu toţii acasă şi am stat mereu pe-acasă şi am aşteptat iertarea înălţatului împărat şi împlinirea dreptăţii şi pentru noi cei oropsiţi de Dumnezeu şi de oameni!

Alţi bătrâni se jurară de asemenea că poporul n-are arme şi că nu poate să-i predea niciun căpitan pentru că n-a fost între dânşii niciun căpitan.

Atunci colonelul se ridică în scări şi prinse a vorbi foarte repede şi poruncitor ca în faţa soldaţilor pedepsiţi:

— Eu sunt cătană şi nu ştiu vorbă multă! Deoarece toate hârţoagele voastre se află în mâinile acestor doi oameni, Horia şi Cloşca, aci, în faţa mea, şi cred că şi voi îi socotiţi oameni de omenie, eu îi iau cu mine pe amândoi să-i duc cu mine la gheneralul cel mare, să vorbească acolo în numele vostru şi să vă apere plângerile!

Arătă pe Horia şi pe Cloşca cu mâna întinsă, uitându-se cercetător la norod. În clipa aceea însă toată mulţimea începu să strige şi să se frământe:

— Nu-i dăm, domnule!.. Nu-i lăsaţi, feciori!... Nu-i daţi că-i omoară!...

Se împingeau unii pe alţii înainte, se îmbulzeau şi se vălmăşeau, apropiindu-se de ofiţerul împărătesc. Pe de lături mulţimea se întindea strigând mereu, tot mai ameninţător şi căutând parcă să împresoare pe colonelul călare şi pe cei câţiva husari. Iar din vuietul mânios se desluşea tot mai aspru:

— Nu se poate batjocura asta! Nu-i dăm!... Nu-i daţi!

în toiul vălmăşagului Horia, liniştit, îşi strânse cojocul pe umeri şi se retrase în mulţimea furioasă care-l înghiţi. Colonelul simţi că situaţia devine primejdioasă şi strigă dominând toate glasurile:

— Faceţi tăcere!... Linişte!... Nimeni nu mişcă din loc!

Mişcarea de înconjurare se opri îndată, dar zgomotul mai ţinu un răstimp. Când ici, când colo glasuri mânioase protestau, ba pe alocuri sudălmi se ridicau şi ajungeau până la urechile ofiţerului care, după ce se restabili liniştea, se retrase câţiva paşi şi întrebă dacă li s-a publicat porunca împărătească cea mai nouă.

— Da, da, s-a publicat! răspunse mulţimea într-un glas.

Totuşi colonelul porunci ofiţerului tânăr să le-o mai citească o dată, dădu câte-o foaie tipărită lui Cloşca şi preotului Gheorghiţă, zicând iarăşi cu glas tare:

— Aţi auzit ce vă aşteaptă dacă nu vă liniştiţi, oameni buni! De aceea v-am publicat-o, ca s-o cunoaşteţi mai bine şi să nu trebuiască să vă căiţi amarnic pe urmă şi prea târziu! Acuma duceţi-vă acasă, sfătuiţi-vă în linişte şi ascultaţi cu sfinţenie poruncile ce le primiţi!

Glasuri răzleţe făgăduiră că aşa vor face, dar în acelaşi timp mulţimea se urni spre munţi, înapoi, încet ca o apă mare ce se retrage în albia sa. Sufletele erau mai apăsate, mai împovărate. Toţi înţeleseră că nu se schimbă nimic, că nu-i nădejde de dreptate, că domnii umblă numai să-i pedepsească unul câte unul.

— Iaca pacea domnilor, frate Cloşcuţ! zise Horia mohorât.

— Iartă-mă, crăişorule, că amarnic am greşit! răspunse Cloşca trist, cu ochii în pământ, parc-ar fi purtat o povară pe umeri.

CAPITOLUL VIII
VIN CĂTANELE!

— Acu nu mai e vreme de vorbe şi de sfaturi, ci de supunere şi de ascultare! zise Horia seara, ajuns în Albac, fruntaşilor din comune cu care se adunase în casa preotului Gheorghiţă Nicula. Ne-am sfătuit mereu şi văd că numai rău am umblat, că ne-am încrezut în minciunile tuturor şi ne-au înşelat domnii şi ne-au slăbit de azi nici nu mai ştiu cum să dregem ce s-a stricat! Eu am să dau porunci, măi fraţilor, şi voi să le împliniţi şi să porunciţi tuturor să le împlinească, aşa să ne-ajute Dumnezeu!

Erau atât de amărâţi toţi că nimeni nu spuse un cuvânt. Cloşca însuşi, de obicei mai guraliv, tăcea greu ca şi când s-ar fi simţit mai vinovat ca ceilalţi.

Necrezător în răspunsul aşteptat al ofiţerului, Horia chibzuise toată vremea în care tovarăşii lui se mângâiaseră cu nădejdi de pace. Aflase de la oamenii de încredere că au început să se adune cătane mai multe care, desigur, de cumva răscoala nu se va stinge singură, vor veni s-o înăbuşe cu puterea armelor. Dacă nu s-ar fi lăsat înşelaţi de făgăduieli acolo, la Tibru, dacă ar fi mers înainte focul, alta ar fi acum situaţia; iobagii, în toată ţara, numai atâta aşteptau, să le vie porunca de la Horia ca să se ridice şi să prăpădească pe domni. Azi focul ar putea fi aprins şi dincolo de Mureş, şi pe Someş, şi în Sălaj, în tot Ardealul, încât n-ar ajunge să-l stingă nici toate cătanele împăratului.

Totuşi le vesti şi lor gândul său întreg: că trebuie

încercată întinderea rebeliei până la Cluj, Mureş, şi pe Arieş, şi pe Someş…

— Dar dacă vin cătanele? întrebă popa Gheorghiţă.

— Ne-om bate şi cu cătanele, că şi cătanele ne-au amăgit! sâsâi Cloşca.

— Apoi acum n-avem alta fără cum zice fratele Cloşcuţ! întări Horia.

—Da noi nu mergem cu porunca împăratului ca şi cătanele? întrebă Petre Nicula, puţin înfricoşat.

— Ba mergem, că doară înălţatul împărat mi-a dat poruncile — zise Horia. Dar împăratul e departe şi domnii cine ştie ce minciuni i-o fi spus şi cum ne-or fi ponegrit până ce au ademenit cătanele să ne asuprească tot pe noi!

— Dacă ne înşală şi împăratul, apoi om găsi noi alt împărat mai drept, că trebuie să fie dreptate şi pentru noi pe lumea asta! mormăi iar Cloşca, tot cu capul în pământ.

Vorbele lui spăimântară pe unii, dar cei mai mulţi ridicară frunţile bucuroşi parcă le-ar fi luat vorba din gură şi începură a sudui încât Horia de-abia îi putu linişti.

— Întâi să dăm arme oamenilor şi pe urmă pornim iarăşi asupra oraşelor ungureşti! continuă crăişorul.

Şi în amănunt că trebuie luat din nou Abrudul, să-l ardă până-n temelii, să plângă şi copiii în pântecele mamelor şi să nu cruţe nici pe cătane şi nici chiar pe românii ce-i vor găsi în oraş, că, de rândul trecut, ei au ascuns pe unguri şi i-au ţinut şi i-au hrănit până ce a trecut pârjolul. Apoi va urma Zlatna, apoi Galda, apoi Aiudul şi de-acolo spre Cluj… Iar dacă ar încerca să vie cătanele asupra lor, atunci să le ţie piept cu orice preţ, să nu-i lase să pătrundă în munţi, să taie pădurile şi să puie rânduri de piedeci pe toate drumurile…

Deocamdată are să trimită poruncă lui Crişan să adune iar pe zărăndeni şi să răscoale pe mureşeni casă pornească din nou asupra cetăţii Deva, şi din sus şi din jos. Poporul din munţii Abrudului însă va alcătui trei mari

cete de luptători: la Ofenbaia va porunci Cloşca tuturor comunelor ce ţin de acest domeniu; la Mogoş, Ponor şi Rîmeţi să poruncească Ion Horia care se află chiar acolo; iar pe Arieş şi pe Neagra, de la Cîmpeni în sus, va da poruncă însuşi Horia. Despre orice mişcare însă trebuie să-i trimită lui veste numaidecât, fie prin ştafete călări, fie prin semne din munte în munte. Iacob Zafu va îngriji să se afle bucinători pe toţi munţii... Căpitanii sunt datori să găsească arme pentru toţi şi să adune la trebuinţă cel puţin câte-un bărbat din fiecare casă. De altfel chiar astă-seară trebuie să plece câte-un om cu porunci la fierarii din Lupşa, Dupăpiatră şi Geoagiu ca să lase orice alt lucru deoparte şi să facă numai lănci pentru luptători. Fierarului din Albac îi va da poruncă el însuşi.

— Mâine, poimâine poate să înceapă a ninge şi oamenii vor fi mai greu de urnit! sfârşi Horia. Voi să fiţi pilde şi de hotărâre şi de asprime ca orice poruncă să se îndeplinească fără şovăire!

Rămase apoi singur cu popa Gheorghiţă să facă împreună poruncile către Crişan şi către căpitanii comunelor care n-au fost acuma aici. Până când popa scrise lui Crişan, Horia întocmi cu mâna lui porunca pe care avea s-o trimită grabnic ţinutului Geoagiu:

„Tot bine rugând pe Dumnezeu de ajutor, acum mureşenii stau ziua-noaptea, străjuiesc şi ungurii stau pe ţărmurii Mureşului, nu mai pot. Ci acum dau înştiinţare câtu-i *iaraşul* aiesta să fie gata în noiemvrie 11 zile, în Geoagiu să se adune, să meargă de or trebui Homorodu, Mermezău, Băcîia, Ardeu, Cibu, Nădaşti, Galda, Almaşul din mijloc, Almaşul de jos, Tecăreu, Poiana, Porcura, Voia, Balşa, Mada, Rîndetiu, Bozeşu, Aceasta se porunceşte. Care sat s-ar ispiti a nu veni sau din care casă n-ar veni la această poruncă, întor- cându-se să i se aprindă casa. Această carte să meargă ziua, noaptea. Glumă nu vă paie. De nu îţi veni, alţii or veni la voi.”

Porunca lui Crişan o trimise prin Iacob Topa, dar să nu

şadă acolo deloc, ci să se întoarcă repede şi să treacă pe la fierarul din Dupăpiatră, să-i spuie şi din gură să se grăbească cu facerea suliţelor.

— Na, părinte, rămâi sănătos! zise pe urmă preotului Gheorghiţă, când isprăviră toate poruncile. Ispita cea mare acum începe şi greutăţile cele multe. Dumnezeu să ne ajute să le biruim!

— Amin! murmură preotul, petrecându-l până în uliţă, în noaptea înecăcioasă şi neagră ca iadul.

Nu se mai duse acasă, ci la Lupu Coroiu, în faţa Albacului, să se odihnească numai câteva ceasuri. Parcă ar fi ştiut că de a doua zi înainte nu va mai avea multă vreme nici odihnă, nici stare.

Întovărăşit numai de trei feciori călări începu să cutreiere satele, din casă în casă şi din om în om, ducând peste tot porunci şi rugăminţi şi încurajări şi ameninţări. Nu făgăduia nimic, ci cerea tuturor răbdare şi încredere în izbânda dreptăţii.

Veştile îi veneau acuma mai dese de pretutindeni. Şi din ele trebui să-şi dea seama că planul cel mare nu se va putea împlini şi că nu rămâne decât o apărare dârză prin care să merite cel puţin recunoaşterea şi îndeplinirea poruncilor împărăteşti şi slobozirea celor întemniţaţi la Galda.

Aproape fiecare veste sfârşea cu: vin cătanele! Nici porunca lui Crişan către mureşeni, purtată din sat în sat de patru oameni înarmaţi şi publicată în biserici, nici a lui Horia către plasa Geoagiului nu s-a mai putut asculta, căci pe tot cursul Mureşului, de la Bălgrad până la Zam, roiau cătanele pedestre şi călări. Patrule de soldaţi începură să cutreiere munţii, să se ciocnească cu grupuri de ţărani. Horia poruncise tuturor să ţie piept cu orice preţ cătanelor şi oricui ar încerca să pătrundă în munţi ca duşman.

Pe urmă ştirile se răriră şi se limpeziră. De la Crişan sosi vestea că la 27 novembre maiorul Stoianich a pornit

de la Deva cu peste trei sute de cătane să cuprindă Zarandul. Crişan tocmai plecase din Brad, cu vreo cinci mii de oameni, spre Criştior, ca de-acolo să meargă înainte, peste Buceş, asupra Abrudului, cum primise poruncă de la Horia. Când a aflat despre venirea cătanelor la Brad, s-a întors înapoi şi, ajungând în zorii zilei în marginea oraşului, s-a repezit cu mânie asupra trupelor. O bătălie crâncenă s-a încins. Au căzut mai bine de patruzeci de români, iar cătane nu se ştie câte au pierit. După vreo trei ceasuri de luptă, maiorul a fost silit să dea înapoi cu cătanele şi să nici nu se oprească până la Hălmagiu. Crişan porni după el, mai ales că ţăranii veneau tot mai mulţi în oastea lui din toate satele. A treia zi trupa iobăgească înconjură Hălmagiul şi se pregătea să prindă pe maior cu pe cătane cu tot. Când a văzut maiorul primejdia, a cerut pace şi au încheiat o învoială că ţăranii se vor supune poruncilor împăratului, dar nu vor mai primi înapoi pe domnii unguri, iar dacă ar trebui totuşi să aibă domni, apoi să fie români ori nemţi, unguri însă nici în ruptul capului.[21] Făcând astfel pace, maiorul

[21] Pe parcursul răscoalei, iobagilor români li se insuflă credinţa că ridicarea împotriva nobililor unguri se face cu voia şi din porunca împăratului Iosif al II-lea, ceea ce explică, în bună măsură, atitudinea diferenţiată a răsculaţilor faţă de naţionalitatea asupritorilor. în monografia *Transilvania în istoria poporului român* (Editura ştiinţifică, 1967) C. C. Giurescu subliniază climatul politic care a precedat stările de la 1784-1785: „în timpul împăratului Iosif al II-lea, se părea că o eră nouă va începe pentru români şi, în genere, pentru întreaga Transilvanie; împăratul venise, în două rânduri, la faţa locului şi rămăsese adânc impresionat de cele constatate: situaţia era foarte grea sub raportul social; sub cel juridic şi administrativ, existau numeroase anacronisme. Iosif al II-lea luă o serie întreagă de măsuri: dădu mai întâi, la 22 martie 1781, *Decretul de concivilitate*, adică de egală îndreptăţire a tuturor locuitorilor, ceea ce însemna desfiinţarea sistemului celor trei *naţiuni* privilegiate [unguri, saşi, secui n.n.] şi crearea unui echilibru între naţionalităţile din Transilvania. Introduse apoi, prin ordonanţa din 26 aprilie 1784, limba germană, în locul celei latine, ca limbă

cu cătanele au rămas pe loc, iar Crişan a trimis pe iobagi acasă, până la alte porunci.

Horia îşi zise îndată că Crişan a fost înşelat de maiorul Stoianich, cum fusese înşelat şi Cloşca de către colonelul Schultz dăunăzi, şi că pacea încheiată a fost numai o amăgire, ca să scape de primejdie. Îi şi trimise degrabă poruncă să nu asculte minciunile ofiţerilor şi mai curând să caute a-i prinde şi a-i ţine ca ostateci până când va veni vremea păcii adevărate.

Dar cătanele porniseră acuma din toate părţile asupra munţilor răsculaţi. În aceeaşi vreme Horia mai primi veşti despre lupte ce se dădeau cu armata şi la Lupşa, şi la Remeţi. La 29 novembre colonelul Schultz, împreună cu vreo două sute de soldaţi, parte pedeştri, parte călăreţi, pornise de la Cricău să cuprindă Ponorul şi Remeţii. În strâmtorile munţilor însă vreo mie de ţărani, sub poruncile lui Ion Horia, au năvălit asupra cătanelor şi, într-o luptă de patru ceasuri, le-au pus pe fugă, încât tocmai la Cacova s-au oprit... Pe când se dădea aici bătălia, pe Arieş, la Lupşa, maiorul Dolcinengo cu şaptezeci de soldaţi, vru să meargă spre Bistra, dar fu aruncat înapoi de ceata ţărănească a lui Cloşca. Locotenentul Mesterhazy, cu o patrulă, încercă să alerge în ajutorul maiorului. Un grup de ţărani, în frunte cu fraţii Ion şi Ştefan Ispas, îi ieşi în cale la Valea Vinţii şi-l nimici.

Peste alte câteva zile o veste mai scurtă şi nelămurită uimi pe Horia:

— Vin cătanele cu vlădica!

---

oficială a administraţiei; importantă e constatarea care se face, cu acest prilej, că populaţia germană, română, şi sârbă nu vor să aibă ca limbă comună limba ungară. în locul vechii împărţiri administrative, cu formaţiuni teritoriale diverse — comitate, scaune, districte — se decretează, la 3 iulie 1784, una nouă, în unsprezece comitate. Încă în 1783, pe când se afla la Sibiu, în cursul celei de-a doua vizite în Transilvania, împăratul hotărâse desfiinţarea servituţiei personale a iobagilor, dar nobilii se opuseseră. Răspunsul dat acestora din urmă fu răscoala din 1784” (p. 95).

Chiar a doua zi, în 5 decembre, îi sosi şi lămurirea: fiindcă maiorul Stoianich, deşi se afla în Zarand, nu putuse face nimica împotriva ţăranilor lui Crişan cu care încheiase pace ca să nu fie strivit, îi veni acuma în ajutor o nouă trupă de patru sute de grăniceri secui, comandanţi de colonelul Kray. Înfricoşaţi însă de numărul şi mânia ţăranilor răsculaţi şi spre a izbi mai sigur şi mai fără primejdii, domnii trimiseră împreună cu cătanele şi pe episcopul român Nichitici de la Sibiu, să adune pe preoţi şi pe iobagi, să-i sfătuiască, să-i dojenească şi să-i liniştească prin puterea credinţei creştineşti. Şi astfel ieri vlădica a sosit cu cătanele la Ţebea, singurul sat care nu se mişcase deloc şi nu ascultase poruncile lui Horia, şi a îndemnat pe preoţi şi pe ţăranii strânşi acolo să se întoarcă pe-acasă şi să se supună cârmuirii şi cătanelor.

Vestea aceasta izbi pe Horia drept în inimă şi-i sfărâmă toată încrederea în sine şi în izbândă. Cu toate cătanele şi cu toţi domnii s-ar bate oamenii oricât, şi ar răbda orice necazuri, dar cu vlădica, omul lui Dumnezeu, nu se poate lupta. Dacă vine însuşi vlădica să povăţuiască poporul să se lepede de Horia şi să-l afurisească, s-a sfârşit tot, căci poporul pe vlădica are să-l asculte şi nu pe Horia. A nu se supune vlădicii ar însemna să fii urgisit şi alungat din legea creştinească şi să pierzi chiar viaţa de-apoi, singura nădejde a omului oropsit pe lumea aceasta.

Era tocmai în Vidra când a aflat ştirea cu vlădica. Nu mai spuse nimănui nimic, ci porni îndată spre Albac, mai ales că acelaşi om îl vestise că vlădica va fi azi în Brad unde au fost chemaţi oamenii din douăzeci şi cinci de comune. Asta însemna că Zarandul e pierdut şi că numai o minune ar putea opri prăbuşirea tuturor planurilor şi visurilor sale.

Pe drum mai află că Ursu Uibaru, cel prins din porunca protopopului Adamovici, a fost tras de viu în ţeapă, la Bălgrad, de acum joi s-a împlinit o săptămână.

— Na, Iacobe, ai auzit cu bietul Ursu Uibaru? întrebă

Horia amărât pe Iacob Topa care-l însoţea pretutindeni ca umbra. De viu în ţeapă, ai auzit?... Apoi, uite aşa om isprăvi şi noi, că până şi vlădica s-a ridicat împotriva noastră!

Ningea moale şi fulgii i se topeau pe obraji şi-i înmuiau parc-ar fi plâns. Iacob nu ştia ce să răspundă şi se mulţumi să bâiguie o sudalmă foarte meşteşugită împotriva vlădicii.

Horia nici nu-l mai auzi. Gândurile îl copleşeau. Auzise de la preoţii care se ridicaseră de la început alături de dânsul că vlădica a dat porunci mari tuturor protopopilor să oprească pe ţărani de a da ascultare căpeteniei rebeliştilor. Dar le socotise mai mult ca nişte porunci silite, ca să nu creadă cârmuirea şi domnii că până şi vlădica românesc e de partea lui. Nu-şi putuse închipui că tocmai slujitorii lui Dumnezeu să nu-i dea niciun sprijin lui care nu voia nimic pentru dânsul, ci doar dreptate pentru norodul românesc şi în rândul întâi pentru preoţii români care erau batjocoriţi şi umiliţi ca şi iobagii. Şi iată acuma trebuie să înţeleagă că a greşit, că şi preoţii cei mari sunt în tabăra duşmană.

În Albac se duse de-a dreptul la popa Gheorghiţă, să-i spuie tot şi să se jeluiască. Popa ştia. Aflase şi el de la oameni, care veniseră speriaţi să-l întrebe ce-i de făcut, că doar n-o să se împotrivească şi vlădicei? De altfel de câteva săptămâni primeşte mereu porunci să se ridice împotriva lui Horia. Îi citi o asemenea poruncă: „Cu adâncă mâhmre, cu destulă scârbă şi simţitoare durere am înţeles că Horia, căpetenia rebeliştilor, nu încetează a face răutate şi minciuni care sunt împotriva lui Dumnezeu şi împăratului şi împotriva legii şi bisericii şi blagosloveniei vlădiceşti. Deci noi cu numele împăratului poruncim că niciun român să nu îndrăznească a asculta minciunile lui Horia, nici să meargă cu el, nici la adunarea lui, nici să dea ajutor lui, nici oamenilor lui, nici pre ascuns nici în arătare.”

Popa Gheorghiţă însă căută să-l liniştească spunându-i că vlădica Nichitici nu e român, că chiar vorbeşte mai stricat româneşte decât ungurii, că a venit de curând la Sibiu din Croaţia şi deci trebuie să fie sârb ori sloven.

— Dar e vlădică românesc şi norodul numai atâta ştie! observă Horia pe gânduri.

Preotului i se părea mai grav un nou manifest al guvernului prin care, în numele împăratului, se dăruieşte iertare şi uitare tuturor răsculaţilor ce se vor întoarce numaidecât acasă şi vor rămâne liniştiţi. Horia cunoştea patenta aceasta de trei zile, dar era sigur că oamenii nu vor mai da crezământ unei astfel de porunci, fiindcă prea de multe ori au fost amăgiţi şi numai amăgire e şi acuma la mijloc.

— Dacă n-ar veni vlădica, toate hârţoagele domneşti n-ar face o ceapă degerată!

Peste două zile, într-o marţi, sosi în Albac domnul Chendi din Cîmpeni, căutând pe Horia. Se cunoşteau de mult. Chendi, român nobil cu stare, îndrăgise pe Horia încă înainte de-a începe alergările pe la Viena.

Horia îi ceruse de multe ori sfaturi şi, cu aceste prilejuri, au vorbit despre toate necazurile iobagilor români, iar Chendi a înţeles sufletul bogat al ţăranului acesta şi l-a ajutat să se înalţe. De-abia trecut de treizeci de ani, Chendi era bărbat frumos, cu nişte ochi negri plini de sinceritate şi cu un glas veşnic fierbinte.

— Apoi, bade Ursule, am venit în bârlogul dumitale, cale atât de lungă şi pe zăpada asta aspră, fiindcă am să-ţi aduc nişte veşti pe care trebuie să le cumpăneşti bine de tot şi să-mi dai răspuns! zise Chendi îs îndată, parcă ar fi fost grăbit să isprăvească.

Se întâlniseră tot în casa preotului, căci a lui Horia era prea departe şi prea săracă spre a putea găzdui pe un domn. De aceea Chendi adăogă către popa Gheorghiţă care vru să iasă:

— Poţi să stai şi d-ta, părinte, că ce am de spus nu-i

tainã şi nici ruşine!

Era trimis de comisarul guvernului, Mihail Bruckenthal, să tăgăduiască lui Horia amnistie întreagă dacă va linişti imediat poporul şi va porunci tuturor să se potolească şi să se supună. Horia se uită cercetător în ochii domnului prieten, ca şi când ar fi vrut să citească dacă e cinstit sau vrea să-l amăgească, şi văzu limpede că nu era nici-o înşelăciune din partea lui. Totuşi nu răspunse nimica. Chendi atunci urmă mai înfocat, ca să-l convingă: că Zarandul s-a potolit de tot, că toate părţile de la Ofenbaia încolo, când au aflat de patenta împărătească, au trimis deputaţi la Abrud că se supun, că au pătruns în munţi atâtea cătane încât nu mai poate fi vorba de o împotrivire lungă şi că de altfel armata are porunci să înăbuşe chiar în sânge, dar foarte repede, orice urmă de răscoală, că deci sfârşitul nu mai este îndoielnic pentru nimeni şi nu e vorba decât de-a împiedica vărsări de sânge fără niciun folos.

— Iureşul de foc ce l-aţi făcut nu va rămâne fără urmare — mai zise Chendi. A ajuns la urechile împăratului, a ţării şi a lumii întregi durerea grea din care au ţâşnit săptămânile de sânge şi de flăcări. Îndreptarea trebuie să vie şi nu poate să întârzie. Jertfele n-au fost zadarnice. Dar trebuie să înţelegi şi d-ta că întâi e nevoie să se facă pace şi linişte şi că numai după aceea împăratul şi guvernul vor putea uşura viaţa românilor. Azi ai prilejul să faci o faptă bună poruncind să înceteze focul peste tot. Cuvântul d-tale va fi mai ascultat decât tunurile, asta o ştie şi cârmuirea. De aceea în schimb îţi propune iertare şi uitare. Mâine poate să fie prea târziu.

Se făcu o tăcere înăbuşită. Chendi se uita aproape poruncitor la Horia parcă ar fi vrut şi prin privire să-l silească să asculte. Popa Gheorghiţă. Pe laviţă, ghemuit, nici nu sufla. Horia cu ochii de oţel înfipţi în faţa lui Chendi, tăcu un răstimp şi apoi zise foarte simplu:

— Nu pot, domnule!

Chendi avu o mişcare de protestare pe care însă o stăpâni îndată, uluit de liniştea şi seninătatea ţăranului.

— Nu-mi trebuie mila nimănui până ce nu vor ieşi din temniţele din Galda şi de la Zlatna oamenii închişi nevinovaţi de ani de zile şi până ce nu vom izbuti măcar uşurări de biruri pentru norodul nevoiaş!

Adăogase aceasta mai mândru, mai sfătos, parcă, s-ar fi deşteptat într-însul deodată crăişorul care porunceşte unei ţări întregi. Dar cum Chendi stărui mereu, fu nevoit şi dânsul să-i dea explicaţii mai largi: că nu poate avea încredere în făgăduielile domnilor şi ale cârmuirii, că pe el îl ştie om curat la suflet, dar cei ce l-au trimis nu l-au trimis cu gând bun, că de trei ori l-au înşelat până şi ofiţerii cei mari…

— Că pe mine m-or trage în ţeapă sau că m-or frânge cu roata îndată ce-oi fi în puterea lor, oricâte făgăduieli aş avea că n-are să mi se strâmbe niciun fir de păr, despre asta n-am nicio grije! zise dânsul cu un glas batjocoritor. Dar mai ştiu din păţanie că, în loc de uşurare ori îndreptare, toată iobăgimea românească are să fie mai oropsită şi mai în afară de lege cum a fost.

— Sfârşitul va fi acelaşi, ori că dai d-ta mână de ajutor şi te supui, ori că nu — răspunse Chendi. Numai că până să se sfârşească tot, vor mai pieri multe vieţi româneşti chinuite!

— Acuma fie cum o rândui Dumnezeu — murmură Horia. Noi facem ce putem! Şi apoi ce-o mai fi, om vedea!

Chendi nu vru să se dea bătut aşa uşor. Rămase în Albac, sperând că va obţine mâine ce n-a obţinut azi.

A doua zi Horia se pomeni cu Crişan. Întreg Zarandul căzuse în mâinile cătanelor, mai ales prin cuvântul vlădicei. Noaptea trecută între Mihăileni şi Blăjeni, cătanele au sfărâmat ultima ceată de crişeni, vreo mie de oameni. A căzut şi căpitanul Mihai Bibarţ, cel mai viteaz şi mai înverşunat dintre toţi. Popii trimişi de vlădică au ţinut pe români cu vorbe de pace şi cu predici până ce oastea

împărătească i-a înconjurat din toate părţile ca pe urmă să-i poată tăia mai lesne.

Ceva mai târziu, un om din Cărpiniş îi aduse o scrisoare de la Abrud, făcută în româneşte şi iscălită cu numele românesc locotenent Petre Lupu, chemându-l la Cîmpeni să tocmească pacea. Horia află chiar de la aducătorul ei că e ticluită şi trimisă de un ofiţer ungur care astfel ar vrea să-l amăgească spre a-l prinde şi a-l da pe mâinile domnilor.

— Apoi poftim de vezi şi d-ta, domnule Alexandre, cum umblă domnii să facă pace şi învoială cu noi! zise dânsul către Chendi arătându-i scrisoarea.

Şi-l rugă să-i facă un răspuns pe ungureşte, frumos dar usturător, că încearcă astfel să amăgească pe nişte bieţi iobagi care nu cer decât dreptate.

Seara veni vestea că oamenii din ţinutul Mogoş şi Ponor, adică întreaga oaste de subt poruncile feciorului său, au trimis deputaţi la Sebeş, cum că se supun şi, întorcându-se pe la casele lor, vor depune armele. Apoi că vlădica a adunat în Abrud, în casa sigartăului Stan George, pe preoţi şi câte şase oameni din comunele vecine şi le-a citit el însuşi iertarea împărătească şi le-a poruncit să se lase de rebelie. Şi în sfârşit că şi ceata lui Cloşcuţ, strânsă peste tot de cătane multe, e silită să se îndrepte spre împrejurimile Cîmpenilor şi acolo, adunându-se cu toţii, să cumpănească ce să mai facă.

Toată noaptea, pe toţi munţii, bucinătorii împrăştiau veşti rele:

— Vin cătanele!... Vin cătanele!...

Toată noaptea aceea Horia se zvârcoli ca peştele pe uscat, fript de gânduri. A rămas acuma numai cu moţii lui în faţa cătanelor şi a domnilor şi a lumii întregi. Ce ar mai putea face ei împotriva atâtor vrăjmaşi? De unde a pornit şi unde a ajuns? Când era ţara întreagă în picioare a putut cere dreptate pentru toţi românii robiţi domnilor şi ungurilor. Azi nu se mai poate gândi decât la nevoile

muntenilor: să fie sloboziţi cei din temniţe şi să se uşureze birurile. Şi nici măcar atâta nu vor să le dea. Numai făgăduieli deşarte, de care au avut mereu şi prin care au ajuns să nu mai poată trăi... Şi totuşi în câteva zile trebuie să se aleagă sfârşitul. De şase săptămâni ţine răzmeriţa. Oamenii nu mai au casă, nici linişte, nici muncă. Frigul s-a lăsat mai aspru, şi foamea. Până când să mai umble pe drumuri degeaba? Poate că mişcarea a început într-o vreme nepotrivită, asupra iernii. Pornită primăvara, ar fi putut ţine mai mult şi ar fi avut mai mulţi sorţi de izbândă. Planul cel mare, de-a ridica pe toţi românii, atunci s-ar fi putut împlini chiar împotriva întregei oştiri împărăteşti. Acuma e prea târziu. Trebuie stinsă răscoala, ca să se odihnească oamenii. Iar el cu Cloşca şi cu alţi tovarăşi vor trebui să se facă nevăzuţi până la primăvară, când, cu ajutorul lui Dumnezeu, se va putea începe o mişcare mai mare, să scape de robie pe toţi românii...

Era duminecă, 12 decembre. Se duse întâi la biserică, să asculte slujba dumnezeiască, să se închine şi să se întărească. După slujbă, în faţa bisericii, porunci oamenilor să plece, din fiecare casă câte unul, la Cîmpeni, şi să fie acolo mâine seară, că vor fi din toate satele.

Chemă pe Iacob Zafu şi-l puse să bucine adunarea la Cîmpeni, să o afle toţi bucinătorii şi să o treacă mai departe până unde se mai poate. Apoi se întoarse acasă la popa Gheorghiţă. Chendi voia să plece şi aştepta răspunsul din urmă. Îi mulţumi că s-a ostenit până aci şi că a zăbovit atâtea zile în sărăcia asta jalnică.

— Ştiu cât eşti d-ta de drept şi de cinstit — adăogă dânsul. Ştiu că vrei numai bine şi dreptate. Dar noi rămânem cum suntem şi om face cum ne-o învăţa Dumnezeu.

— Rău îmi pare, bade Ursule, că nu mă asculţi pe mine!

— Acuma nu mai pot asculta pe nimeni în lume. Eu oi

rămânea cel din urmă, că doară eu am fost cel dintâi şi în cărţile sfinte aşa scrie, să fie cel mai de pe urmă acela care a fost cel dintâi!

Când văzu plecat pe Chendi se simţi şi Horia mai uşurat, li era inima plină de un simţământ straniu, ca şi când ar fi rămas singur pe o plută fără cârmă, la voia întâmplării şi a valurilor. Era totuşi mulţumit că a putut ţine piept ispitei şi că poate sta cu sufletul curat în faţa lui Dumnezeu şi a sa însuşi.

Luni seara sosi la Bogdăneşti, însoţit numai de Iacob Topa, şi trase la Ispas Galdău, unde trăgea totdeauna. Ispas, căprar pus de Horia peste satul lui, îi spuse că s-au urnit toate comunele spre Cîmpeni, de s-au speriat şi cătanele. La Cîmpeni a venit noaptea trecută ofiţerul cel mare, care a amăgit pe oameni cu pacea. Împreună cu dânsul au venit peste şapte sute de cătane de tot felul, chiar şi tunari. Văzând atâta puzderie de ţărani, cătanele, de frică, au început a trage cu tunurile în mulţime de au şi omorât câţiva.

Horia trimise chiar atunci seara pe Iacob să-l caute pe Cloşca şi să-l cheme aici la sfat, iar lui Ispas îi porunci să adune din fiece sat câte-un bătrân ori pe căpitanii puşi de el, ca mâine să se poată înţelege cu toţii dimpreună. Despre Cloşca spuse îndată Ispas să nu-l caute pe acasă, prin Cărpiniş, că pe-acolo au umblat cătanele şi i-au scotocit şi prin lăzi, să afle cine ştie ce porunci, dar poate să fie prin Certegi.

Marţi, pe la amiazi, se aflau adunaţi împrejurul crăişorului vreo şasezeci de oameni. Cloşca venise cel dintâi, amărât, zdrobit. Vedea că s-a isprăvit tot şi nu găsea nicio ieşire, şi toată nădejdea îi era în Horia. De altfel aceeaşi nedumerire şi desperare se citea în ochii tuturor. Vasile Sgîrciu, tânăr nerăbdător, întrebă de-a dreptul:

— Acum ce mai facem, încotro ne întoarcem, crăişorule?

Horia îşi aminti deodată pe acelaşi Vasile, când i-a zis întâia oară „crăişorule”, în casa lui Cloşcuţ. Cum îi luciseră atunci ochii şi câtă mândrie era atunci în glasul lui, iar acuma parc-ar fi numai spaimă.

În sfârşit, când sosiră toţi cei chemaţi, Horia le spuse verde că trebuie să se împrăştie cât mai degrabă pe-acasă, să liniştească pe oameni ca să-şi vadă de treburi, căci rebelia s-a isprăvit şi de-acuma numai el mai are de lucru, spre a dobândi uşurările din pricina cărora s-au sculat.

— Domnii şi ungurii, cât am tot stat noi după amăgirile de pace, au umplut lumea de minciuni şi au izbutit să întoarcă până şi pe înălţatul împărat împotriva noastră. Suntem şi noi de vină că am ascultat glasurile mincinoase care ne făgăduiau dreptate şi pace numai ca să ne înşele. Dar noi am pornit la drum cu voia şi porunca împăratului şi poruncile împărăteşti trebuie să le împlinim. Acuma înălţatul împărat, înşelat de minciuni domneşti, s-a întors de către noi şi a trimis cătanele împărăteşti să vadă dacă ne plecăm ori nu. Noi însă trebuie să ne plecăm în faţa înălţatului împărat că la dânsul e dreptatea şi puterea. Şi dacă ungurii l-au amăgit, când i-om arăta adevărul, tot are să ne asculte şi să ne împlinească rugăciunile, precum a vrut mereu şi n-a putut din pricina domnilor care nu l-au ascultat. Eu, Horia, crăişorul vostru, dau dară poruncă mare să se întoarcă tot omul la casa sa şi cine nu se va pleca, cu moartea să fie pedepsit pentru că s-a împotrivit poruncii împărăteşti!

Văzu deodată pe feţele tuturor o înseninare parc-ar fi scăpat de o apăsare grea. Numai Cloşca îl privea uluit şi întrebător. Urmă răspunzând nedumeririi lui mute:

— Porunca împărătească pe care v-au vestit-o popii şi cătanele şi prin sate, şi prin târguri, făgăduieşte iertare celor care s-or întoarce şi se vor pleca. Nimeni să nu fie deci înfricoşat, căci nimănui nu i se va face niciun rău. Şi uite-aşa, oameni buni! Dumnezeu să vă ajute şi să

împliniţi porunca de împrăştiere.

— D-apoi dumneata cum rămâi, că doar poate să te prindă domnii şi să te spânzure? întrebă un bătrân din Vidra, aproape furios că Horia nu se gândeşte deloc la sine însuşi.

Horia avu o lucire de bucurie în ochi când răspunse:

— Apoi eu am să cerc să ajung iară la înălţatul împărat ca să mai cerc a dobândi dreptate măcar de-aş şti că m-oi prăpădi! Cine vrea să mă însoţească până la Albac şi în munţi, îi mulţumesc, dar silă n-oi face nimănui!

— Eu nu mă despart de tine, măi frate Ursule, nici în mormânt! strigă Cloşca atât de brusc că toţi se spăimântară.

Câteva zeci de glasuri răsunară:

— Nici eu!... Nici eu!...

După-amiazi mulţimea de pe dealurile dimprejurul Cîmpenilor se topi încetul cu încetul. Spre seară vreo sută de oameni înconjurau pe Horia să-l însoţească până unde va îngădui dânsul. Înainte de-a porni, Ispas Galdău îi spuse ce-a auzit adineaori de la nişte drumeţi venind de la Turda, că anume fecioru-său, Ion Horia, a fost prins de cătane şi ar fi acuma închis la Zlatna.

— Cum o rândui Dumnezeu şi cum o avea noroci murmură bătrânul Horia.

Încălecară şi se urniră pe drumul greu de iarnă, tăcuţi. Aproape de Secătura îi ajunse din urmă Iacob Topa, în galop, gâfâind:

— Vin cătanele!... Au plecat de la Cîmpeni încoace!... Cătanele!...

Numai Cloşca se mai înfurie şi răspunse cu o sudalmă.

CAPITOLUL IX
IUDA

Miercuri dimineaţa tot Albacul, nu numai bărbaţii, ci chiar femei şi copii, se strânse în faţa bisericii, la încrucişarea drumului dinspre Cîmpeni cu cel către Arada, în preajma podeţului de peste pârâul Albacului. Noaptea fusese aspră, zăpada îngheţase, precum îngheţate de mult erau şi apele Arieşului şi ale gârlei. Subt cizmele şi opincile mulţimii ce tropăia mereu de ger, zăpada scrâşnea şi lucea în scânteieri colorate subt lumina razelor reci ce cădeau pieziş din cerul senin.

De azi-noapte, de când sosise Horia de la Cîmpeni, satul fierbea. Se vorbea că vin cătane multe cu tunuri să prefacă în cenuşă Albacul, că Horia pleacă iarăşi la împăratul să se plângă şi împotriva cătanelor care s-au dat de partea domnilor... Se mai spunea apoi că pretutindeni cătanele pun pe oameni în lanţuri, fie vinovaţi, fie nevinovaţi, şi-i trimit la Bălgrad să-i tragă de vii în ţeapă ca pe Ursu Uibaru. Bătrânii povăţuiau pe cine-i asculta să fugă în munţi când vor veni cătanele, ca să scape de primejdie.

Acuma, fiindcă vremea trecea şi crăişorul nu se arăta, începură alte vorbe: că Horia a şi plecat de azi-noapte spre Scărişoara, singur, să-şi piardă urma, că şi cei care l-au însoţit până aci s-au împrăştiat de n-au rămas decât vidrenii înadins ca să amăgească lumea şi să înşele pe cine ar cerca să se ţie după Horia, mai cu. Seamă că şi

gornicii sunt pe-aici, prin mulţime.

Apoi deodată se făcu tăcere mare parcă ar fi căzut o poruncă din cer. Pe portiţa ogrăzii ieşi Horia cu Cloşca „îmbrăcaţi gros, cu cojoacele lungi, cu puşti în spate şi cu lănci în mână în loc de băţ. Popa Gheorghiţă îi petrecu în capul gol până în mijlocul uliţii. Aici trebuiră să se oprească. Oamenii se îmbulzeau în jurul. Lor, să-i vadă, să le audă glasul de despărţire.

— Na, oameni buni, rămâneţi, sănătoşi! strigă Horia. Cu voce tare să-l audă cât mai mulţi.

— Dumnezeu să-ţi ajute! răspunseră domol mai multe glasuri.

O femeie înăltuţă, îmbrobodită până la gură, cu nişte ochi mari, negri şi adânci, ţinând de mână un copil de vreo şase ani, se zvârcoli prin mulţime până ce ajunse în faţa lui, apoi, izbucnind în lacrimi, se plecă şi-i sărută mâna.

— Tu eşti, Rafilă? zise Horia, mângâind-o pe cap. Na, taci şi nu plânge, că bun e Dumnezeu şi n-are săi ne lase!

Era nevasta lui Dumitru Todea, cel închis de-atâta vreme în temniţa de la Galda. Ştergându-şi lacrimile cu colţul năfrămii, murmură amar:

— Doamne, Doamne, rău ne-ai mai pedepsit, Doamne!

— Taci mulcom, muiere, taci că dreptatea, trebuie să iasă! mai spuse Horia, întorcând însă capul ca şi când ar fi vrut să-şi ascundă o înduioşare.

Preotul Gheorghiţă, care cercetase mulţimea din ochi, se apropie de dânsul şi-i şopti să nu plece singur că-s toţi gornicii aici şi s-ar putea să fie ispitiţi a-l urmări. În loc de răspuns Horia îl sărută pe amândoi obrajii, zicând:

— Hai să mergem, că-i târziu!

Apoi tot astfel îmbrăţişă pe Petre Nicula din Vidra, şi pe Ionuţ Dandea din Bucium, căruia îi curgeau lacrimile şiroaie deşi încerca să zâmbească, şi pe Da vid Avram, şi pe Iacob Todea şi pe Toma Gligdr şi pe Pavel Bocu, toţi din Vidra, şi pe Vasile Sgîrciu cel tinerel, nepotul lui

Cloşca din Seliştea Abrudului, şi pe Iacob Zafu, şi pe David Onu Surdu din Muşca, şi pe Toader Berindei din Cîmpeni, şi pe Toader Cătană din Bistra…

Un băietan veni cu doi cai, îşi făcu loc prin mulţime. Încălecară îndată. Horia îşi mai roti privirea asupra norodului. În minte îi rămăsese vorba preotului despre gornici. Îi văzu pe toţi. Şi pe Ion Mătieşu din Arada, cu care poate totuşi să se încuscrească dacă va scăpa feciorul din prinsoare, şi pe Ştefan Trifu, cel cu ochii răi înţepători şi mustaţa spână, şi pe cei doi feciori ai lui Andrei Neagu, şi pe Nuţu Mătieşu, şi pe Gheorghe, fratele mai mic al lui Ion Mătieşu. Erau amestecaţi printre oameni şi se purtau ca şi ceilalţi. Răspunse acuma preotului, tare, să-l audă şi ei:

— D-apoi gornicii nu-s fraţi cu noi şi de necazuri şi de bucurii?… Şi tocmai fraţii să cerce a ne vinde ca

Iuda?

Se întrerupse, căci George Nicula, nepotul său, îl apucase de mână, zicând:

— Unchiaşule, eu vreau să te întovărăşesc oriunde te duci, chiar şi până la împăratul!

Horia se înfioră auzindu-l, parcă l-ar fi zgâriat pe inimă. Şi, după o clipă de şovăire, îi spuse blajin:

— Lasă, George, că ne ducem noi şi singuri… Hai, Cloşcuţ!

Porniră în pasul cailor, fără se uite înapoi, pe drumul mai puţin bătătorit, spre Arada. Când cotiră după coastă, Cloşca zise îngândurat:

— Eu nici nu mi-am luat rămas bun de la nimeni, nici măcar de la nevastă-mea, săraca… Dar poate că-i spune nepotu-meu cum am plecat!

Horia nu răspunse. Era bucuros că s-a isprăvit cu bine despărţirea şi că au ieşit toate cum le-a plănuit. Nici nu mai voia să se gândească înapoi, şi ca să se ferească de amărăciune, şi ca să-şi păstreze toate puterile pentru viitor. Deocamdată trebuia să li se piardă urmele. De

aceea n-a primit pe nimeni să-i însoţească mai departe şi nici n-a spus nimănui, nici celor mai credincioşi tovarăşi de cruce, unde vor merge şi ce au să facă. Chiar Cloşca nu ştia nimica.

— Ne abatem oleacă pe-acasă pe la mine, frate Cloşcuţ — zise dânsul de-abia când ajunseră la cărarea ce suia spre Crângul Feregetului.

Acolo îi aştepta Iacob Topa şi Cîrstea Nicula. Pe ei doi îi alesese Horia să-i fie de pază şi de ajutor. Azi-noapte trimisese pe Iacob la Cîrstea, să-i dea de ştire să se pregătească.

Nici nu avură a zăbovi deloc. Cei doi stăteau gata, în tindă, cu dăsagii plini de merinde pentru o săptămână. Cîrstea îşi luase şi puşca, să fie la caz de trebuinţă.

— Na, înainte, feciori! strigă Horia fără măcar să intre în casă.

Descălecară şi dădură drumul cailor, să se întoarcă singuri acasă când îi va cuprinde foamea. Trecură prin tindă, încuind uşa pe dinăuntru şi ieşind prin dos. Coborâră spre drumul Aradei până la marginea pădurii, apoi pe albia unui pârâu, ca să se şteargă urmele paşilor, urcară pe coastă, în desişul de mesteceni. Ajunseră gâfâind greu în vârful dealului şi urcară pe creastă mereu, până într-o poiană de unde se zărea în vale satul. Zăpada poienii era călcată. Se vedea că umblaseră oameni. Soarele trecuse de amiazi. Un copac prăvălit, chiar la marginea poienii, era curăţit de omăt, semn că se mai odihnise de curând cineva. Se aşezară şi ei, să poposească puţin şi să prânzească. Iacob Topa, înainte de-a porni mai departe, zise liniştit:

— Dumneavoastră să vă lăsaţi numai în grija mea, că eu vă duc într-un loc unde nici păsările cerului nu vă pot descoperi. E cam departe, tocmai pe Ciusdia din codrul Scorogetului, dar ştiu că acolo aveţi să fiţi ca acasă. Am stat astă-vară cu oile acolo şi mi-am făcut o colibă boierească şi ascunsă de treci pe lângă ea şi nici nu bagi

de seamă…

Horia şi Cîrstea cunoşteau locurile şi se sculară aproape deodată, Cîrstea spunând cu îngrijorare:

— Apoi să nu mai zăbovim, că ziua-i mică şi calea lungă!

Era om cam de vârsta lui Horia, văr cu dânsul, puţin sperios, dar foarte tăcut şi credincios.

— N-ai grije, bade Cîrstea, că doară n-om merge noi azi până acolo, că ne-ar apuca noaptea prin păduri şi poate să dea dihăniile peste noi. Până se înserează bine, tocmai sosim la stâna certegenilor, că nu-i aşa departe, şi om rămânea să ne hodinim şi să ne încălzim, iar mâine de dimineaţă om porni mai departe!

Începu să fulguiască uşor. Se bucurară că li se acoperă paşii. Merseră voiniceşte până la stâna certegenilor, maseră acolo şi a doua zi, aproape pe înserat, ajunseră la Ciusdia tocmai când se porni o ninsoare mai mânioasă, cu vânt vijelios care le scutura în spinare toată zăpada îngheţată pe crengile copacilor.

— Na, unde ţi-e coliba, Iacobe? întreabă Horia, obosit, văzând că se afundă tot mai tare prin nişte râpe pe ale cărora margini se clătinau molifţii bătrâni cu rădăcinile întinse în gol ca nişte gheare de balauri.

— Uite-o colo! zise Iacob râzând şi arătând la câţiva paşi. Degeaba vi-o arăt, că n-o poţi vedea… Veniţi după mine!

Între rădăcinile unui brad uriaş, învăluite cu crengi pe care se aşternuse muşchi bogat, era într-adevăr o vizuină mare cât o tindă de om cu stare. Feciorul dădu la o parte o cracă uscată, aşezată odinioară de dânsul ca să astupe intrarea, şi strigă vesel şi mândru:

— Ia, mai poftiţi şi pe la noi, oameni buni! Se strecură însă el înainte şi, până să se caţere şi ceilalţi după dânsul, adună în mijloc nişte frunze uscate rămase de astă-vară, le acoperi cu găteje subţiri, scăpără din amnar şi aprinse repede un foc peste care mai aruncă şi vreo două cioate

ce-i căzură la îndemână. Ieşi apoi să adune uscături prin apropiere, să poată face o flăcăraie bună, să-şi dezmorţească cu toţii oasele degerate.

În curând se înnoptă. Apucară să strângă un morman de lemne, să le ajungă. Vâlvătaia focului umplea coliba, răspândind o căldură plăcută. Îmbucară câte ceva şi se întinseră pe jos şi adormiră, având grije însă fiecare, când se trezea, să mai arunce câte-o buturugă pe foc „să nu se treacă.

— Numai cu apa e mai greu — adăogă a doua zi Iacob — că trebuie s-o aducem tocmai de la stâna noastră, că acolo-i un izvor bun. Nu-i departe, dar e tare rău drumul!

A treia zi tot Iacob spuse că Cîrstea Nicula ar fi bine să plece înapoi în sat, să mai vadă ce-i pe-acolo şi să mai aducă merinde, să nu rămână. Aici fără de-ale gurii, că iarna e. Greu să găseşti ceva pe-aici. Apoi, când se va întoarce Cîrstea, va pleca dânsul. Şi aşa cu rândul şi cu săptămâna vor putea ieşi din iarnă cu bine.

Horia adăogă doar că ar trebui cu toţii şi pe rând să stea şi de strajă, să nu se întâmple totuşi să dea peste dânşii cineva fără veste şi să-i ia ca din oală. Cătanele au să înceapă să-i caute şi prin munţi, când vor vedea că nu-i pot găsi. Adevărat că din partea lor mare grije n-ar fi că, dacă nu cunosc locurile, n-au să afle niciodată nici măcar urme de fiare, necum de dânşii. Dar în cele din urmă s-ar putea să poruncească oamenilor să-i caute, care umblă prin munţi ca prin grădinile lor, sau chiar gornicii care cunosc şi mai bine toate ascunzişurile, şi atunci s-ar ivi primejdia.

Pe când Cîrstea Nicula pornea spre Albac, fireşte pe altă cale, Horia însuşi ieşi la pândă, coborî până la stână, cercetă împrejurimile cu de-amănuntul, mai adună şi vreascuri pentru foc... Apoi urmă Cloşca, apoi Iacob.

Seara povesteau până târziu despre toate întâmplările, făceau planuri şi legau nădejdi. Se hotărî şi Horia să aştepte aici până se va potoli toată frământarea din ţară,

până se vor retrage iarăşi cătanele, iar pe urmă sau va încerca să ajungă la împăratul, sau va porni din nou lupta, aşa cum ar fi trebuit să pornească dintâi, asupra verii şi în toată ţara deodată.

Cloşca însă era mereu posomorit şi nu se mângâia că nu şi-a putut lua rămas bun de la Mărina lui. Avea presimţirea că nu va mai vedea-o niciodată. Lăcrima. Apoi deodată o suduia cumplit pentru că n-a căutat ea să-l întâlnească, fiindcă ea ar fi putut mai lesne, dar se pare că ea nu l-a iubit cu adevărat, de aceea se jura că, de-ar fi să moară, n-are să-i lase măcar un zlot găurit...

Cîrstea Nicula se întoarse peste şase zile cu o mulţime de veşti. La Albac au venit, îndată după ce a plecat Horia, sumedenie de cătane şi au umblat din casă în casă şi au răscolit peste tot după crăişorul. Baremi casa lui numai că n-au dărâmat-o. Au fost şi la Arada şi prin toate cătunurile, dar n-au stat şi s-au întors la Cîmpeni. Se trimit totuşi mereu patrule prin munţi să caute pe Horia şi pe tovarăşii lui. Se crede c-ar fi vreo sută de oameni împreună cu dânsul. Lumea zice că pădurarul Melzer din Abrud, cel care a împuşcat acum trei ani pe feciorul cel mare al lui Ţiloş, s-ar fi legătuit că el are să prindă pe Horia măcar de-ar fi ascuns în fundul pământului şi că ar fi chemat la Arada pe toţi gornicii, să le tăgăduiască marea cu sarea dacă i-or da ajutor. Muierea lui Dumitru Todea i-a spus că George Nicula s-ar fi îmbiat şi dânsul să dea ajutor pădurarului, nu ştiu dacă e adevărat, că prea ar fi ticălos. De altfel se zvoneşte că împăratul a pus trei sute de galbeni pe capul lui Horia, ca să ispitească şi pe români să-l prindă. Ce-o fi adevărat, nu poate şti, dar e sigur că în Arada sunt vreo treizeci de cătane care tot dau târcoale Scorogetului. Din partea lor însă pot dormi fără grije.

Ştirile acestea spulberară deodată speranţele celor doi căpitani. Trebui Iacob să sară că nu trebuiesc ascultate

toate minciunile băbeşti.

— Lasă, crăişorule, că vă aduc eu veştile cele adevărate! zise feciorul când să plece în sat Nu-i nici diavolul aşa de negru cum spun oamenii! Numai să luaţi seama pe-aici până mă întorc eu!

Era vineri, în ajunul Crăciunului nemţesc. Gerul se mai înmuiase. Ştirile lui Cîrstea, învechite, nu mai păreau atât de mohorâte.

— Apoi cum să nu caute — zise Horia într-un timp — că ştiu ei, domnii, ce-i paşte, dacă nu ne omoară pe noi! Dar lasă că nici noi nu suntem de mămăligă şi nu le-am face pofta cu una cu două!

Duminecă toată noaptea ninse, încât luni dimineaţa Cîrstea, dând să pornească de strajă şi să aducă apă, de-abia putu să iasă din colibă, căci zăpada aproape, astupase ieşirea... Cum rămaseră singuri, Cloşca, parcă de mult l-ar fi strâns de gât, întrebă lacom:

— Măi frate Horia, frate de cruce, spune-mi rogu-te, că nu mai pot răbda, de ce n-ai vrut tu să arăţi cătanelor poruncile care ţi le-a dat împăratul ca să ne facă şi pe noi cătane şi să stingem pe unguri? Că de-ar fi văzut cătanele scrisul împăratului, cum ar mai fi cutezat să se mai bată cu noi şi să ne oropsească dimpreună cu domnii?... Uite, asta nu pricep, frate Ursule, şi mult mă roade gândul că...

— D-apoi crezi tu că pe mine nu mă roade? îl opri scurt Horia ca şi când ar fi aşteptat de mult întrebarea. Of, Doamne, muncitu-m-a şi pe mine de-ajuns şi m-a chinuit, dar trebuie să tac şi să mă perpelesc aşa, măcar de-ar fi să mă sfâşie în bucăţi cu cleştele înroşite!

Îşi trase în poală traista de piele, bătută cu ţinte galbene, ce o purta şi acum mereu în spinare, şi scoase mânios un teanc de hârtii, urmând:

— De câte ori m-am ispitit să le arăt, cum ţi le-am arătat şi ţie, măcar ofiţerului cela care venise atunci la Cîmpeni. I le-am arătat pe toate celelalte, ştii bine, dar pe astea n-am putut, frate Cloşcuţ!... N-am putut, că şi de le-

aş fi arătat, n-ar fi crezut nimeni!... împăratul mi le-a dat în taină şi în taină trebuie să le ţin până la moarte! Că dacă isprăveam cu bine ce-am început, apoi nu mai era trebuinţă să le arătăm nimănui, iar când s-au întors rău lucrurile, chiar împăratul ar fi spus că-s numai amăgiri de-ale mele! Uite aşa, frate Cloşcuţ, uite aşa!

Cloşca, neputincios, scrâşni între dinţi o sudalmă.

— Acuma însă zadarnic ne perpelim, fratele meu de cruce! adăogă după un răstimp Horia mai amar. Acuma numai împăratul poate să ne mântuiască după ce s-o mai potoli fierberea. De aceea oi cerca să ajung iar în faţa lui şi să-i dau înapoi poruncile şi să-i cer altele mai bune!

În clipa aceasta se auzi zgomot de paşi la intrarea colibei. Cum Horia se întrerupse şi vârî repede în sân hârtiile, Cloşca murmură nepăsător:

— Trebuie să fie Cîrstea cu apa!

Dar nici n-apucară să isprăvească, şi auziră un glas străin mormăind:

— Bună hodina, oameni buni!

În vreme ce Horia întoarse capul să vadă cine e, Cloşca se uită după arme. Amândouă puştile erau răzimate dincolo de pălălaia de foc din mijlocul colibei, împreună cu lăncile, alături de dăsagii cu merinde, în deschizătura intrării însă se ivi Nuţu Mătieşu, la spatele căruia sclipeau ochii înţepători ai lui Ştefan Trifu. Păşiră înlăuntru amândoi cu puşti pe umăr, iar după dânşii veniră şi feciorii lui Andrei Neagu, de asemenea înarmaţi.

— Umblaţi după vânat, măi oameni? întrebă Horia, liniştit, fără a se fi mişcat din loc.

— Apoi musai să umblăm, că trebuie vânat pentru cătane şi nu găsim nimic măcar că am şi îngheţat de când tot umblăm! răspunse Ştefan Trifu, frecându-şi mâinile.

— Aşezaţi-vă şi voi să vă mai încălziţi, că foc avem, slavă Domnului, numai altele de-am avea! zise Horia uitându-se pe rând la toţi patru până ce se aşezară

împrer jurul focului, Ştefan Trifu lângă dânsul cu un fecior al lui Neagu, iar Nuţu Mătieşu lângă Cloşca, cu cellalt fecior.

Câteva clipe tuspatru îşi frecară mâinile întinse spre flăcări, tăcuţi, uitându-se numai la foc. Cloşca, după ce îi cercetă din ochi şi i se păru că n-au venit cu răutate, întrebă deodată ce mai veşti sunt prin sate şi cum o mai duc bieţii oameni acuma că s-a isprăvit rebelia şi au venit înapoi ungurii şi pe deasupra puzderia de cătane.[22]

— Vai de capul nostru — răspunse Nuţu, tot cu faţa spre foc, dar cu coada ochiului la Horia — că numai bieţii oameni ştiu cât rabdă! Şi cum să nu se jeluiască dacă-i atâta amar de cătane în toate satele, că oamenii mai mult prin păduri stau, fugiţi şi îngroziţi de dânşii!

— Lasă, Dumnezeul lor de cătane, că le facem noi şi lor de petrecanie curând de tot şi-i băgăm în...! sudui deodată Cloşca, cuprins de mânie parcă s-ar fi aflat chiar în faţa duşmanilor.

Iar se auzi afară zgomot de paşi, dar nu mai avură timp să întrebe, căci Ştefan Trifu se şi sculase în picioare, zicând hotărât:

— Na, măi oameni, voi trebuie să veniţi cu noi la Zlatna, că aşa-i porunca!

Cloşca avu un început de mişcare să sară în picioare pe care însă i-o curmă glasul lui Horia, foarte liniştit:

— Apoi noi am vrut să ne ducem la înălţatul împărat, dar dacă-i porunca aşa, ne-om duce şi la Zlatna, ce să facem!

Vorbind, vârî mina dreaptă în sân să scoată hârtiile ce le ascunsese. Gornicii se speriară ca şi când s-ar fi aşteptat să scoată pistoale.

— Da ce mai staţi, măi feciori? răcni Ştefan Trifu, punând mâna pe beregata lui Cloşca şi răsturnându-l pe

[22] Este vorba de refacerea administraţiei ungureşti, sub pavăza oştilor imperiale.

spate.

Horia izbuti să scoată teancul de hârţoage din sân şi-l azvârli în foc tocmai când Nuţu Mătieşu îl apucă de piept, silindu-se să-l trântească la pământ. Urmă o vânzoleală de gâfâieli, de înjurături printre dinţi, de porunci scurte, inconştiente ce-şi aruncau unii altora... De-afară atunci intrară spăimântaţi şi neştiind ce se petrece, Ion Mătieşu cu Gheorghe, fratele lui Nuţu, şi cu George Nicula, nepotul lui Horia.

— Unde-i funia, măi Onule? strigă Trifu. Hai, puneţi mâna şi voi, să-i legăm degrabă!

Peste câteva minute Cloşca era legat cu coatele la spate şi, de aceeaşi funie, mâna dreaptă a lui Horia.

— Sus, sus şi afară, că nu-i vreme de stat! strigă iarăşi Ştefan Trifu, cu glas de căprar biruitor.

Se ridicară toţi în picioare. Nuţu Mătieşu şi feciorul cel mic al lui Andrei ţineau capetele funiei cu care erau legaţi cei doi prinşi.

— Nu era nevoie să vă mai trudiţi degeaba — zise acuma Horia, îndreptându-şi cojocul cu mâna slobodă, liniştit ca şi când nu s-ar fi întâmplat nimic — că doară v-am spus că mergem cu voi unde vreţi!... Dar frumos nu e ce faceţi, măcar că sunteţi gornici şi aveţi porunci! Să vă ajute Dumnezeu după sufletul vostru!... că alta n-am ce zice!

— Na, destulă vorbă! făcu Nuţu, căutând să-şi ascundă sfiala subt un glas aspru.

Cloşca numai atunci văzu pe George Nicula, cu nişte ochi holbaţi cine ştie de ce. Intr-o pornire nestăpânită de scârbă îl scuipă drept în faţă, mormăind cu dispreţ:

— Iudă!

Ştefan Trifu ridică braţul să-l lovească şi să apere astfel pe George. Cu braţul în sus rămase o clipă, apoi, parcă s-ar fi răzgândit, răcni mânios:

— Hai, afară, afară, nu mai staţi ca proştii să dea peste noi tovarăşii tâlharilor!

Pe când ceilalţi ieşeau din colibă, el îşi aduse aminte că Horia a zvârlit în foc nişte hârtii adineaori şi se uită după ele. Nu mai văzu nicio urmă. Dar văzu armele şi dăsagii şi opri pe Gheorghe Mătieşu să le ia, iar el are să ducă dăsagii.

Coborâră cu toţii spre stână. Pe zăpada proaspătă, ninsă abia azi-noapte, se vedeau foarte bine toate urmele paşilor. O colibă de bârne adăposti la stână pe gornici şi pe cei doi prinşi. Până să bea apă cu toţii şi să răsufle, Ştefan Trifu se sfătui cu Nuţu Mătieşu să trimită pe George Nicula în sat, la Arada, să cheme cătanele, să le dea în primire lor pe Horia şi să scape de grije. Le era frică să nu întâlnească vreo ceată de ţărani de-ai crăişorului şi nu numai să le smulgă din mână prizonierii, dar chiar să-i omoare pe cei care au cutezat să-i prindă.

— Dar pe Cîrstea Nicula unde l-aţi lăsat măi

Gheorghe? întrebă deodată Trifu, speriat, aducându-şi aminte de paznicul peste care dăduseră chiar aici, la stână, şi pe care-l chinuiseră până ce le-a arătat locul unde stau ascunşi căpitanii.

— Apoi o fi fugit! răspunse nepăsător Gheorghe Mătieşu. Că noi l-am păzit de-ajuns, dar dacă am văzut că nu mai ieşiţi din colibă, ne-am temut să nu vă fi omorât acolo şi l-am lăsat pe Cîrstea şi ne-am dus să vedem ce-i!

Trifu se spăimântă de tot. Era sigur că Cîrstea a alergat să cheme într-ajutor mai mulţi oameni şi să scape pe Horia. Chemă deoparte pe George Nicula şi-i porunci să se ducă repede după cătane. Nuţu socoti însă că tot mai bine ar fi să nu aştepte aici prea mult, ci să coboare în vale până la casa lui din hotarul Aradei, că-i mai aproape de sat şi nici nu vor fi în primejdie, căci nimeni n-are să ştie că sunt acolo.

Chiar aşa făcură şi, fără a mai pierde vreme, porniră în jos şi după-amiazi sosiră la casa lui Nuţu Mătieşu. Aţâţară focul şi se odihniră. Numai George Nicula a trebuit să coboare mai departe, să dea de ştire cătanelor.

După ce se mai dezmorţiră, Ştefan Trifu luă traista lui Horia şi o cercetă şi găsi într-însa şapte hârtii cu porunci împărăteşti, condei, creion, ceară roşie şi pecetea lui. Apoi căută pe Cloşca şi află la dânsul şase zloţi, în sfârşit scormoni prin desagi, scoase pe masă toată merindea şi se ospătară dintr-însa toţi dimpreună, zicându-le liniştit şi cu glas de glumă:

— Putem să mâncăm aci laolaltă că pe urmă de voi are grije stăpânirea!

Aproape de sfinţitul soarelui sosi un ofiţer foarte tânăr cu cincisprezece soldaţi, luară la mijloc pe cei prinşi şi coborâră în Arada şi traseră la primărie, unde mai erau pe-atâtea cătane cu încă un ofiţer. Aici fierarul îi aştepta cu lanţuri grele pregătite pentru amândoi. Ofiţerii supravegheară cum îi încătuşează la mâini şi la picioare, apoi, împreună cu doi ostaşi de pază, îi încu- iară chiar în cancelarie lăsând şi în tindă patru oameni de strajă care să se schimbe din două în două ceasuri.

Cei doi ofiţeri ar fi dorit să plece cât mai grabnic cu prizonierii, nesimţindu-se tocmai. În siguranţă cu numai treizeci de soldaţi într-un sat unde, până ieri tot, norodul a fost cu trup şi suflet, de, partea lui Horia. Dar nici plecarea imediată nu era fără primejdii, căci trebuiau să treacă cu convoiul tot prin sate de rebeli în care nu ştiau dacă este armată destulă, riscând să fie năpădiţi de ţărani şi să le scape din mâini căpeteniile răscoalei, prinşi cu atâta trudă. Pentru orice eventualitate trimiseră un raport scurt comandamentului din Abrud, cerând porunci.

Astfel rămaseră şi marţi în Arada, luând toate măsurile de siguranţă. Neprimind niciun ordin în cursul zilei, se hotărâră să plece totuşi cu prizonierii, pe răspunderea lor, miercuri dimineaţa, pe drumul de ţară, încadraţi de toţi oamenii ce-i aveau. Seara târziu ajunseră la Cîmpeni, fără nicio încurcătură. Se înfăţişară imediat locotenent-colonelului Schultz care era tocmai la cină. Colonelul sări de la masă, îi îmbrăţişă încântat, porunci să-i aducă

îndată prizonierii, să se convingă dacă sunt ei şi apoi să-i închidă sub pază foarte puternică, până a doua zi când va lua măsurile trebuincioase după împrejurări.

Schultz ar fi vrut bucuros să-şi facă un titlu de glorie din prinderea capilor răscoalei, mai cu seamă că el luase parte de la început la potolirea şi combaterea mişcării. Îşi şi pregăti un raport bogat despre peripeţiile arestării, socotind chiar să ia un interogatoriu preliminar abil prizonierilor pe care să-l anexeze ca un trofeu. Planul i se încurcă însă când, a doua zi, ofiţerii îi spuseră că au raportat la Abrud despre prinderea lui Horia şi mai cu seamă când, pe la amiazi, primi ordinul să trimită pe cei doi prizonieri, cu escortă puternică, astfel ca vineri după-amiazi să sosească la comandamentul grupului de represiune...

De pe la amiazi pe piaţa Abrudului se îmbulzea o mulţime pestriţă de curioşi, aşteptând sosirea lui Horia, vestită poporului prin bătăi de tobe, ca o întâmplare vrednică de toată cinstea şi bucuria. Ferestrele ce dădeau spre piaţă se pregăteau să poată fi deschise repede când va apărea convoiul, să îngăduie şi feţelor mai simandicoase să se desfete văzând pe căpitanii iobagilor în lanţuri.

O patrulă de grăniceri secui, cu armele pe umăr, cu căciulile pe ureche, se plimba agale, făcând înconjurul pieţii, schimbând vorbe de şagă cu orăşencele tinere care se simţeau măgulite de atenţia uniformelor pompoase.

În vreme ce femeile de rând ocărau pe valahi şi în genere pe toţi iobagii şi ţăranii sălbateci, bărbaţii discutau grav despre întâmplările răzmeriţei, îşi aminteau momente de teroare din zilele când oraşul a fost jefuit de români şi mai cu seamă de obligaţia de-a se boteza în legea iobăgească. Cei mai severi criticau metoda inadmisibil de blajină a autorităţilor şi îndeosebi a militarilor de-a trata pe rebeli ca pe nişte oameni, când în realitate ei nu sunt decât barbarii cei mai fioroşi, care nu

merită protecţia legilor, ci numai ţeapa şi roata. Un proprietar de mine de aur, foarte roşcovan şi foarte burtos, începu chiar să strige în gura mare că, de-ar exista justiţie adevărată în ţara asta, cei doi tâlhari ar trebui daţi pe mâna poporului, îndată ce vor sosi, ca să-i sfâşie în bucăţi.

Era aproape trei după-amiazi. Cineva, venind pe ulicioara bisericii, aduse ştirea că convoiul a intrat în oraş. Nerăbdarea spori. Se făcu o îngrămădire la gura străzii principale şi trebui să intervie patrula de grăniceri să redeschidă calea... Şi în sfârşit apăru un ofiţer călare, comandantul escortei. Cei mai mărunţi din mulţime se înălţară în vârful picioarelor sau se înghesuiră să pătrundă mai în faţă. Ferestrele se deschideau grăbite. Undeva se sparse un geam cu un zgomot strident silind multe capete să se întoarcă enervate.

Convoiul înainta greoi. Horia şi Cloşca erau înconjuraţi de soldaţi, încât de-abia se vedeau. În mijlocul pieţii însă răsună o comandă scurtă şi trupa se opri, parcă înadins spre a mulţumi curiozitatea poporului. Zidul de cătane dimprejurul prizonierilor se lărgi. Apăru înaintea mulţimii Horia, cu spinarea adusă, cu faţa brăzdată de trudă, cu lanţuri de car în mâini şi la picioare, iar în dosul lui, Cloşca îmbătrânit şi zdrobit... Câteva femei porniră a huidui pe ungureşte. Atunci însă un bătrân înalt, cu plete lungi ninse, strigă româneşte către cei dimprejur:

— Iacă, au pus ghearele acuma şi pe bietul Horia şi pot să-l mănânce fript, nu i-ar mai ierta Dumnezeu din ceruri!

O unguroaică grasă şi roşie, suflecată ca o bucătăreasă harnică, se cătrăni urât şi se răsti la bătrân:

— Ba să-l mâncaţi voi pe Horia, că voi l-aţi poreclit crăişor şi v-aţi făcut cu dânsul!

Un grup de unguri dimprejur aprobă cu zel apostrofa femeiei. Bătrânul însă răspunse ameninţător:

— Luaţi seama, măi ungurilor, că nu se ştie cum se învârteşte roata norocului şi poate să plătiţi amar ce

faceţi acuma!

Patrula de grăniceri era tocmai alături. Strajameşterul auzi ameninţarea şi puse mâna îndată pe bătrânul revoltat, întrebând:

— Cum te cheamă?

— Ion Popa Crisănuţă din Bistra!

— Na, să vii cu noi să te spovedeşti! adăogă strajameşterul, făcând un semn patrulei care-l înconjură îndată şi-l scoase din mulţime.

Întâmplarea cu bătrânul însă trecu nebăgată în seamă. Lumea era cu ochii şi cu gândul la cei doi prizonieri. Cloşca, pusese capul în piept, obosit de toate Horia, dimpotrivă, privea cu ochii rătăciţi peste mulţimea din ce în ce mai zgomotoasă. Apoi deodată ochii lui se aprinseră de o lucire stranie şi rămaseră pironiţi asupra unei ferestre din care se uitau la dânsul două capete de femei. Erau vreo douăzeci de paşi până la fereastră şi totuşi vedea bine ochii mari şi umezi în care simţea căldura domniţei de odinioară şi care, chiar acuma, îi mângâiau inima şi-l făceau să uite şi suferinţele, şi umilinţele trecute şi viitoare.

— Mamă, se uită la tine Horia! zise deodată glasul de argint al fetei. Tu nu vezi?... El e cel care ne-a salvat deunăzi, în Bistra, din mâinile iobagilor, nu-i aşa?

— Da, el e... — murmură femeia foarte moale, fără să întoarcă ochii; şi adăogă după o mică pauză, mai domol, mai înduioşată, ca pentru sine: Crăişorul!

CAPITOLUL X
ROATA

Şaptezeci de grăniceri secui porniră în zorii zilei de Anul nou 1785 din piaţa pătrată şi pustie a Abrudului, să escorteze pe Horia şi Cloşca până la Bălgrad. Ningea cu fulgi leneşi, moi, tăcuţi. Cişmele soldaţilor se scufundau în zăpada proaspătă, fără zgomot, parc-ar fi umblat în puf. Numai lanţurile celor doi prizonieri scânceau înăbuşit târându-se.

Ninsoarea nopţii ştersese liniile şeselei. Ofiţerul călare, în capul convoiului, se temea să nu se rătăcească şi la fiecare cotitură oprea să se orienteze, lăsând pe oameni să mai răsufle. Drumul însă era greu, cu urcuşuri repezi. Se făcu amiazi până să ajungă în vârful muntelui şi fără să fi întâlnit măcar un suflet de om. Grănicerii asudau şi înjurau. Un căprar mustăcios îşi blestemă soarta care l-a pedepsit să n-aibă odihnă nici măcar în ziua de Anul nou din pricina unor tâlhari pe care mai bine i-ar fi spânzurat unde i-au prins, în loc să-i poarte cu alai ca pe nişte grofi. Câţiva soldaţi începură să suduie pe cei doi prizonieri, în vreme ce alţii îi compătimeau.

Tocmai seara, pe întunerec, sosiră în Zlatna, rupţi de oboseală. Comandantul garnizoanei încercă să afle de la prizonieri vreo taină deosebită spre a-şi câştiga meritele în faţa comisiei speciale de judecată ce aştepta la Bălgrad.

— Sunt nişte sceleraţi fără pereche! declară ofiţerul când îşi dădu seama că se trudeşte în zadar.

A doua zi convoiul plecă înainte. Soldaţii, odihniţi, erau mai veseli. Căprarul mustăcios avusese chiar răgaz să facă o coroană de nuiele, în formă de roată, pe care, în momentul plecării, o puse în capul lui Horia, strigând:

— Uite craiul valahilor!

Grănicerii făcură mare haz de gluma căprarului. Până şi ofiţerul râse pe sub mustăţi, încântat de isteţimea oamenilor săi.

Astfel drumul de la Zlatna la Bălgrad, deşi mai lung, îl făcură în mai puţină vreme. Fiind duminecă, prin satele româneşti iobagii se uitau lung după cătanele multe care însoţeau doi bieţi români cu lanţuri la mâini şi la picioare. Căprarul glumeţ însă avea grijă să le explice în batjocură:

— Horia!... Craiul vostru!... Uite, Horia!

Înainte de-a intra în Bălgrad ofiţerul porunci căprarului să arunce coroana din capul prizonierului. Chibzuise în sine îndelung asupra acestei probleme şi, pentru orice eventualitate, hotărî că-i mai bine să se păstreze seriozitatea cuvenită, chiar dacă e vorba numai de un tâlhar valah.

Convoiul trecu pe strada principală a oraşului până în piaţa mare unde o mulţime mânioasă şi gălăgioasă aştepta pe capii ţăranilor. Erau, în afară de gloata obişnuită care cască gura, mai cu seamă mărunţi nobili rurali, fugiţi aci de groaza iobagilor răsculaţi. Umpluseră Bălgradul şi Aiudul cu vaietele şi plângerile lor în speranţa unor despăgubiri care să-i salveze din mizeria în care, cei mai mulţi, se aflaseră înainte de rebelie. Înjurau cumplit, răcneau şi se repezeau asupra convoiului parc-ar fi vrut să sfâşie pe prizonieri împreună cu escorta lor. Mulţimea îi întovărăşi până subt poarta cetăţii unde o gardă militară puternică puse capăt pornirilor răzbunătoare risipind pe gălăgioşi.

Comandantul convoiului decălecă ţanţoş în faţa pavilionului galben în care se afla generalul. Strânse mâinile câtorva ofiţeri, încântat parc-ar fi răspuns la

felicitări, şi pe urmă intră să-şi facă raportul.

În mijlocul grănicerilor cei doi prizonieri stăteau zdrobiţi de osteneală, nemişcaţi, privind cu ochii goi care parcă nu vedeau nimica.

După un răstimp, comandantul escortei reapăru însoţit de un ofiţer mai bătrân. Prizonierii avură o tresărire ca şi când ar fi fost mulţumiţi că a venit sfârşitul. Dar cei doi ofiţeri se opriră pe scara pavilionului, vorbind, arătând deseori spre ei şi parcă mai aşteptând ceva. În cele din urmă sosi un grup de soldaţi să primească pe Horia şi Cloşca. Ofiţerul cel bătrân dădu mâna cu cel de la grăniceri, făcu un semn soldaţilor care înconjuraseră pe prizonieri şi porni cu ei spre poarta pe subt care tocmai intrase convoiul în cetate. Patru oameni încadrară pe Cloşca şi urcară pe parapet până deasupra porţii, la celula în care avea să fie instalat împreună cu doi soldaţi de pază înlăuntru şi alţi doi afară.

— Na, Horia, să isprăvim şi cu tine! zise ofiţerul întorcându-se singur la soldaţii ce rămăseseră subt poartă cu crăişorul.

Rostise cuvintele acestea atât de blajin că Horia ridică ochii şi mormăi:

— Dumnezeu să vă dea sănătate…

Porniră înapoi pe drumul măturat de zăpadă, traversând incinta cetăţii, coborând pe lângă catedrala catolică, până la poarta cea nouă dinspre miazănoapte. Lângă cămăruţa corpului de gardă pătrunseră într-un gang întunecos, al temniţelor. Cea dintâi uşă pe dreapta era deschisă, aşteptându-şi omul. Ofiţerul intră în celulă, se uită împrejur, la gratiile groase cât braţul, de la ferestruica dinspre şanţul de apărare. I se păru tot în ordine şi zise scurt către Horia:

— Na, aici…

Doi soldaţi instruiţi rămaseră cu prizonierul, uşa de stejar se închise. Afară ofiţerul mai spuse ceva soldaţilor de pază.

— Of, Doamne, mulţumescu-ţi că am ajuns şi aici! murmură Horia suspinând.

Se lăsă în colţ, grămadă, parcă picioarele nu i-ar mai fi putut purta trupul. Gemu câteva minute în neştire. Cei doi paznici se uitau la el nedumeriţi. Aveau porunci straşnice să nu vorbească nici între ei, nici cu prizonierul. Se plictisiră însă curând, mai ales din pricina gemetelor care nu mai conteneau. Erau saşi. Întâi vorbiră între ei, în şoaptă, să nu-i audă cei de-afară şi să-i pârască. Se simţeau mândri că păzesc pe Horia a cărui faimă umpluse Ardealul până în cele mai proaste cătune. Dar omul nu le făcuse impresia ce o aşteptaseră dânşii. Li se părea slăbuţ, neputincios, urât, murdar, pe când ei crezuseră că trebuie să fie o namilă fioroasă care să mănânce numai tocană de carne de ungur şi în faţa căruia să îngheţe chiar şi cătanele. Ca să-şi astâmpere nedumerirea, unul întrebă:

— Trebuie să fii tare trudit?... Veniţi de departe?

— Ba numai de la Zlatna — zise Horia încet, sfârşind cu un oftat.

— Apoi nu-i aşa departe...

— Nu, dar lanţurile aestea... Ş-apoi de-o săptămână suntem tot pe drumuri şi tot prin omăt şi tot flămânzi... Dar aşa ne-a fost scris se vede!

Din gura paznicilor află Horia că împăratul a trimis anume pe nişte grofi şi generali nemţi care să-l judece pe dânsul după dreptate şi că nu l-a lăsat pe mâna domnilor ca să-l sfâşie...

Cuvintele acestea fură ca un balsam pentru sufletul lui Horia. Îşi ascunse bucuria, să nu observe soldaţii, dar inima lui iar se umplu de nădejdi. Cei doi paznici încercară să-l descoase şi ei: dacă-i adevărat că a vorbit cu împăratul, că împăratul i-a poruncit să stârpească pe nobili, cum se spune? Horia dădu răspunsuri în doi peri. De o săptămână toată lumea caută să-i smulgă taine şi lucruri; de-abia s-a putut feri, mulţumindu-se să declare

că nu ştie nimic, că n-a văzut nimic...

Un lăcătuş veni mai târziu să verifice cătuşele prizonierului şi să le ajusteze eventual. Paznicii saşi fură înlocuiţi cu doi secui, tineri, morocănoşi, tăcuţi. Horia se ghemui în colţul lui şi se sili să adoarmă.

Nu izbuti să închidă ochii toată noaptea, deşi simţea crâncen oboseala în toate mădularele. Ajuns în sfârşit la o ţintă, gândurile lui, hărţuite fără odihnă vreme de o săptămână, căutau singure să se limpezească, să alunge toropeala, să privească în faţă întâmplările. Era obişnuit să chibzuiască şi să stea de vorbă cu sufletul său.

Din clipa când gornicii l-au surprins în coliba de pe Scorogetul, n-a avut decât un singur simţământ: că aşa trebuia să se întâmple, că numai astfel se putea isprăvi... Se mira în sine cum n-a întrevăzut el de la început acest sfârşit, adică cum nu l-a ştiut lămurit, căci de presimţit l-a presimţit mereu. Şi totuşi nu-i părea rău de ce s-a făcut. Îşi zicea că acuma a ajuns zvonul pretutindeni despre necazurile şi dorurile românilor şi vor trebui să se gândească cei mari să le lecuiască.

La dânsul însă nu s-a gândit deloc şi nici nu s-a întrebat ce-i poate aduce ziua de mâine. Nici măcar visul cu căpitanul iobagilor din poveste nu l-a mai avut. O săptămână încheiată n-a făcut decât să se închidă în sine. La fiecare popas a trebuit să sufere câte-un interogatoriu. Fiecare ofiţeraş se credea îndeajuns de isteţ să-i smulgă taine. La Abrud l-au ţinut mai toată noaptea cu întrebări şi ademeniri şi cu ghionturi şi cu sudălmi. Colonelul ţinea morţiş să aibă şi meritul unui interogatoriu deplin lămuritor, după ce avea izbânda de-a fi reuşit să-i prindă pe amândoi corifeii, în Zlatna l-au pus faţă în faţă cu feciorul său Ion, întemniţat acolo de câteva zile. Dar feciorul, ca şi dânsul, nu ştia nimica.

Era sigur că aci, în Bălgrad, va trebui să îndure un nou şir de întrebări înainte de-a i se hotărî soarta. Vestea cu judecătorii trimişi anume de împăratul schimba deodată

înfăţişarea lucrurilor. Dacă împăratul vrea să facă într-adevăr dreptate, atunci...

Nu îndrăznea să meargă până la capăt cu speranţele, precum până azi n-a mers până la capăt cu gândurile negre. Îşi dădea seama că întâmplările acestea trebuie să aibă o încheiere, că uşa trebuie să se închidă peste ele, dar nu vroia să se gândească la încheiere şi nici nu putea.

În trei zile se obişnui cu temniţa. Soldaţii se schimbau mereu şi, fiindcă se nemereau şi guralivi, afla întâmplările de-afară, nu numai din cetate, dar şi din oraş şi din ţară.

Se aşteptase de a doua zi să înceapă procesul sau cel puţin cercetările cu dânsul. N-a început nimic. S-a mirat. O clipă a avut chiar fâlfâiri de noi nădejdi. De la paznici însă a auzit pricina: contele Iankovits, comisarul împăratului însărcinat cu represiunea răscoalei şi cu liniştirea spiritelor, e bolnav în pat, fără sorţi de a se face bine mai curând de opt zile... Peste opt zile, când să înceapă investigaţiile, se îmbolnăvi generalul Papilla, ajutorul contelui. Altă amânare.

În sfârşit după trei săptămâni, într-o marţi seara, profosul temniţei, un strajameşter bine hrănit, anunţă pe Horia să ia seama să se cureţe frumos că mâine are să meargă la judecată în faţa înaltei comisiuni aulice. Parcă i-ar fi spus că mâine poate să plece acasă, atât de mult se învioră Horia şi toată noaptea, ca un copil, se gândi cum să se prezinte mai bine înaintea judecăţii. Spre mulţumirea lui, strajameşterul îi trimise dimineaţa un soldat să-l radă şi să-l tundă, ca să nu se sperie comisia de mutra lui sălbătăcită.

În clipa când intră în sala de judecată şi când văzu pe contele Iankovits simţi deodată că orice speranţe sunt de prisos şi să sfârşitul nu poate aduce decât moartea cea mai crâncenă. Nimica nu-i îndreptăţea simţirea aceasta ciudată. Sala era caldă, prietenoasă. La un birou scump, încărcat cu hârţoage, şedea un domn bătrân, cărunt şi la păr şi la mustăţi şi la barbă, cu o privire liniştită, aproape

binevoitoare. Lângă el, în picioare, un general uscăţiv, înalt, sever ca înfăţişare, dar blând la vorbă. Horia auzise despre el, în închisoare, că ar fi chiar român. Amândoi îl priviră lung, cu o vădită curiozitate. În vreme ce la altă masă nişte scriitori îi verificau semnalmentele, domnii vorbiră chiar despre dânsul: contele Iankovits observa că n-are deloc o înfăţişare banditească, cum se aştepta după povestirile lumii; dimpotrivă i se părea inteligent şi simpatic.

— Altfel nici n-ar fi putut avea influenţă asupra poporului — adăogă contele bătrâneşte, ca o explicaţie pentru sine.

Interogatoriul începu îndată. Generalul îi punea întrebările şi-i atrăgea mereu atenţia să se uite la domnul conte când răspunde.

Tocmai fiindcă avea presimţirea că totul e în zadar, Horia recurse iarăşi la tăgada simplă, încăpăţânată. După cel dintâi asemenea răspuns, contele îi spuse aspru că negând nu înseamnă a se apăra. Sunt zeci de martori şi sute de dovezi despre vinovăţia lui. Mărturisind sincer, bărbăteşte, în afară că ar fi o atitudine vrednică de un om de treabă, ar folosi descoperirea adevărului întreg care să înlăture zvonurile murdare ce şi-au făcut drum în lume. Avertismentul fu zadarnic, Horia rămase neclintit la tăgadele lui şi numai când generalul stărui să nu abuzeze de bunăvoinţa comisiei, zise foarte liniştit:

— Apoi, măria voastră, eu aş vrea să vorbesc cu înălţatul împărat ca să-i spun tot din fir în păr, că majestatea sa ne cunoaşte necazurile şi nevoile!

Amândoi domnii se uitară la el aproape consternaţi. Şi ei, ca toată lumea, cunoşteau zvonul despre complicitatea împăratului. Contele Iankovits îşi redobândi sângele rece şi rugă pe generalul Papilla, care făcea şi oficiul de tălmaci; să întrebe cum îşi închipuieşte acuzatul că majestatea sa s-ar coborî să stea de vorbă cu dânsul acum mai ales când a săvârşit atâtea ticăloşii de s-a

spăimântat o ţară întreagă?

Horia însă nu mai răspunse. Cu cât se uita la cei doi domni cu înfăţişarea bună, cu glasurile blânde, cu atât simţea mai lămurit ce trebuie să vie. Ba la sfârşitul audienţei mirosul de carne arsă, care-l supărase odinioară în vis, începu să-i aburească în nări atât de puternic, parcă undeva, aproape, un om ar fi fost prăjit de viu, încât se minuna că nud aude şi vaietele.

Ieşind, în anticameră, dădu ochii cu Cloşcuţ, tuns, ras şi el ca pentru sărbătoare. N-au mai putut schimba nicio vorbă de când au fost prinşi. Se înţelegeau şi din ochi. În privirea lui de-acuma a citit toate gândurile care se frământau în sufletul său.

Peste câteva zile fu chemat din nou în faţa judecăţii, cu noi întrebări şi cu aceleaşi răspunsuri. Horia însă se simţea din ce în ce mai liniştit şi mai împăcat. Din clipa când şi-a dat seama că trebuie să moară, orice grije i-a pierit. Nici de dureri şi nici de moarte nu i-a fost frică niciodată. Ş-apoi îşi aducea mereu aminte că demult, dinainte de-a fi început a se zbuciuma pentru alţii, şi-a zis cu hotărâre că ar îndura moartea cea mai cumplită numai să ştie că astfel s-ar face dreptate şi românilor… Amărăciune ar fi avut doar că pe urma răzmeriţei s-ar putea să fie şi mai rău pentru oamenii oropsiţi. Dar cumpănind toate bine şi îndelung îşi zicea că mai rău nu poate să fie. Întâi pentru că toate relele au fost încercate pe spinarea românilor şi deci anevoie s-ar putea născoci vreo răutate nouă; pe urmă rebelia a arătat lumii întregi că e o racilă mare aici care nu mai poate dăinui căci altfel focul nu se va stinge de tot niciodată. Poate că va mai fi un răstimp de răstrişte, vor suferi unii ca şi dânsul, dar pe urmă va să vie şi începutul vindecării.

Apoi într-o zi, un soldat paznic îi spuse că a fost prins şi Crişan şi, adus aci, e închis sub clădirea cea veche unde fusese mai de mult garda. Abia sosit, l-au şi chemat la judecată şi ar fi spus tot, verde, fără a tăinui nimica, încât

s-au şi speriat domnii de atâta francheţă. Despre asta se convinse şi Horia însuşi căci, la a treia ascultare a lui, cum tăgăduia ceva, i se scotea în faţă mărturisirea lui Crişan. I se părea şi firesc din partea fostului soldat să spună tot ce ştie. Dar dacă ar face şi el astfel, cine ştie ce s-ar întâmpla?

Peste câteva zile însă, ca din senin, fu înştiinţat că trebuie să plece undeva. Strajameşterul însuşi nu ştia unde şi pentru ce. Aşa a venit porunca. Şi în ziua de 5 februarie fu pornit, împreună cu Cloşca, subt paza unei escorte de soldaţi, pe jos, la drum. Tocmai când ajunseră în Vinţul de jos înţelese: s-au răspândit zvonuri că Horia se află, ce e drept, în Bălgrad, dar nu în temniţă, ci ca oaspe al generalului... Spre a dovedi lumii că Horia şi Cloşca sunt în lanţuri şi trataţi cum merită răufăcătorii, contele Iankovits i-a trimis prin satele de pe Mureş, să fie arătaţi poporului în halul în care sunt aievea. Aşa apoi au fost purtaţi zece zile de la Vinţ în jos prin Şibot, Binţinţ, Orăştie până la Deva, iar de-acolo înapoi, pe celălalt ţărm al Mureşului, prin Şoimuş, Bobâlna, Geoagiu, Inuri, Vulperu. Pretutindeni iobagii erau chemaţi să vadă pe Horia şi Cloşca în lanţuri ca tâlharii, să le treacă pofta de-a se mai ridica împotriva ungurilor şi a domnilor, oricine i-ar îndemna şi ori cu ce i-ar ademeni...

Pe drum, în vreme ce erau batjocoriţi în faţa oamenilor, Horia totuşi a auzit că tocmai în ziua când i-a pornit pe dânşii de la Bălgrad, în Zlatna a fost o sărbătoare mare ca să răsplătească stăpânirea pe cei şapte care l-au prins pe dânsul şi pe Cloşca. A fost chiar guvernatorul ţării şi le-a împărţit câte optzeci de galbeni fiecăruia şi le-a mai dat hrisov că pe viitor sunt scutiţi de iobăgie. De asemenea a mai dăruit treizeci de galbeni şi o medalie protopopului Adamovici care l-a prins pe Ursu Uibaru. Au fost aduşi oameni la serbarea aceasta din toate comitatele de prinprejur şi din toate satele care au luat parte la răscoală, ca să se minuneze cu toţii cum sunt răsplătiţi

cei credincioşi cârmuirii.

— Aşa or fi chemaţi oamenii şi când m-or omorî pe mine ca să vadă cum sunt pedepsiţi cei care umblă după dreptate — îşi zise Horia.

De-abia se aşează din nou în celula lui că un paznic îi şi spuse cum că Crişan s-a spânzurat în temniţă cu curelele de la opinci, că s-au făcut cercetări să se afle cum s-a putut întâmpla aşa ceva şi că strajameşterul a şi fost pedepsit foarte aspru pentru că nu i-a pus de pază şi înlăuntru.

— la seama, să nu faci şi tu vreo poznă d-astea că-i vai de sufletul nostru! încheie soldatul, înfricoşat, dar cu un zâmbet omenesc.

De altfel Crişan nici aşa n-a scăpat de pedeapsă, căci a fost osândit să fie târât afară din cetate şi acolo trupul lui să fie tăiat în patru bucăţi care să se puie pe roate, în satele unde a făcut mai multe fărădelegi. Şi osânda s-a împlinit întocmai, acum trei zile.

Horia îşi cunoştea de-acuma soarta şi o aştepta tot atât de liniştit. În temniţele din Bălgrad ştia că se mai află peste o sută de oameni închişi, mai cu seamă dintre cei ce au fost fruntaşii rebeliei. Cu cât va fi mai crâncenă osânda lui, cu atât poate să scape mai uşor ceilalţi.

Mai fu ascultat de trei ori, confruntat cu mulţime de oameni — şi se mărgini mereu a răspunde că nu ştie nimica. A şasea oară când fu chemat, i se spuse că e pentru ultima oară. Din nou generalul îi ceru să spuie adevărul căci numai aşa poate nădăjdui să aibă o pedeapsă mai blândă; tăgada lui va fi socotită ca o ticăloşie mai mult peste cele ce le-a săvârşit, precum s-a dovedit din sutele de mărturii ale unor oameni de treabă cât şi ale complicilor lui. Mai dârz ca oricând, Horia repetă că e nevinovat, nu ştie nimica, n-a făcut nimic. Atunci contele Iankovits se ridică în picioare, urmat de toţi cei prezenţi, şi declară solemn că acuzatul Ursu Nicula zis Horia va fi judecat şi condamnat ca tulburător al ordinei

publice dacă nu va aduce dovezi puternice de nevinovăţie faţă de mărturiile grave ce s-au ridicat împotriva lui în cursul procesului. O clipă Horia îngălbeni ca şi când s-ar fi aflat înaintea călăului. Apoi răspunse potolit:

— Dovezi împotriva mărturiilor nu pot aduce, dar vinovat nu mă simt cu nimica, iar pentru rebelia care s-a întâmplat mă rog în genunchi la măria voastră să-mi îngăduiască să vorbesc cu înălţatul împărat...

Enervat, contele porunci să fie scos afară acuzatul şi nici să nu se mai facă menţiune în procesul-verbal despre cererea lui necuviincioasă şi ofensatoare pentru maiestatea sa.

Peste două zile, în după-amiaza de 26 februarie, trupele cetăţii fură înşirate în faţa pavilionului gărzii, Horia şi Cloşca, încadraţi de câte patru soldaţi, fură aduşi în faţa trupelor, apoi generalul coborî, înconjurat de ofiţeri, şi trâmbiţele sunară prelung. Generalul făcu un semn, un ofiţer ieşi în faţa acuzaţilor şi le citi nemţeşte osânda. Era ger mare şi osânda lungă. Ca să nu îngheţe degetele soldaţilor pe arme, generalul întrerupse citirea o clipă şi îngădui trupelor să asculte în repaos urmarea. Apoi maiorul Ortmayer, cel la care fusese odinioară Cloşca după dreptate, scoase din buzunarul mantalei o foaie de hârtie şi, apropiindu-se de cei condamnaţi, le citi sentinţa şi pe româneşte ca să o priceapă. Amândoi ascultară neclintiţi, privind numai foaia de hârtie din mâna ofiţerului. Când ajunse spre sfârşit, maiorul ridică glasul:

„Prin urmare Horia, altfel numit şi Ursu Nicula, şi Ion Cloşca, dovediţi a fi pe de o parte răufăcători cumpliţi care au săvârşit omoruri şi prădăciuni, iar pe de altă parte turburători îndrăzneţi ai liniştei şi siguranţei publice, în conformitate cu Codul penal theresian, articolul 62 despre turburări şi răzvrătiri, şi articolul 90, despre tâlhării, pentru crimele acestea vor fi duşi la locul obişnuit de supliciu şi acolo li se vor frânge cu roata toate membrele

corpului, începând de jos în sus, anume întâi lui Ion Cloşca şi apoi lui Horia altfel numit şi Ursu Nicula, şi în acest chip vor fi trecuţi din viaţă la moarte; trupurile lor se vor despica şi tăia în patru bucăţi, capul şi părţile corpului urmând a fi puse pe roate la încrucişări de drumuri în comunele unde au săvârşit cruzimile cele mai scelerate, iar inimile şi intestinele lor vor fi îngropate în locul supliciului.

Sentinţa aceasta s-a dat la 26 februarie 1785 ca o pedeapsă mult meritată pentru ei, iar pentru alţii asemenea lor ca să o aibă drept pildă şi înfricoşare."

— Aţi înţeles? întrebă pe urmă maiorul.

— Înţeles — răspunseră amândoi deodată şi parcă cu acelaşi glas slab.

Generalul făcu alt semn. Trâmbiţele sunară iarăşi. Osândiţii fură duşi în celulele lor, trupele se retraseră în cazărmi şi în curtea cetăţii se făcu linişte.

Horia nu simţise frigul cât a ţinut citirea osândei. Numai când s-a pomenit iar în celula lui, i s-a părut că se înăbuşă de căldură. S-a aşezat jos, tăcut, fără să se uite măcar la cei doi soldaţi care îl compătimeau. Nu-şi mai aducea aminte din sentinţă nimica, parcă ar fi auzit cuvinte străine, fără înţeles. În suflet însă simţea tot şi, ca să-şi aline sfâşierea, începu să morfolească rugăciuni, închinându-se mereu şi bătând mătănii. Murmura vorbele, dar în inima lui ruga pe Dumnezeu numai să-i dăruiască puterea şi tăria să îndure tot ce va veni fără frică şi fără cutremur, aşa precum a îndurat toate până azi.

Apoi spre seară îşi redobândi liniştea, atât de mult că paznicii vorbiră cu dânsul despre moartea lui ca şi când ar fi fost vorba de ceva obişnuit şi chiar fără însemnătate. Un soldat îi spuse că, de vreo două luni, a venit la Bălgrad un călău foarte iscusit, anume Grancea Rokoczy care a fost înainte călău oficial la Sebeş. Se zice că a fost adus înadins pentru că va avea mult de lucru aici cu rebelii şi va putea câştiga mai bine; de-aceea şi-a luat şi doi

ucenici, de asemenea învăţaţi în toate tainele şi apucăturile meseriei. Horia recunoscu că un călău bun e mare lucru, deoarece s-au văzut întâmplări când osânditul n-a putut fi omorât din pricina călăului care nu-şi cunoştea meşteşugul cum trebuie... Soldaţii, feciori tineri, mărturisiră că ei n-au văzut încă nicio execuţie cu roata, ba unul din ei nu văzuse niciun fel de execuţie, nici măcar o tragere în ţeapă. Horia, umblat prin lume, le povesti o întâmplare cu unul frânt cu roata la Cluj, demult... Povestirea lui făcu pe un paznic să exclame:

— Doamne, măcar de-aş fi de serviciu şi în ziua execuţiei!

Exclamaţia parcă-i dezmetici pe toţi trei. Toţi îşi aduseră aminte că e vorba de moartea unuia dintre ei şi se ruşinară. Nu mai zise nimeni nimica şi convorbirea se încheie cu oftări. Întâi oftă Horia, apoi paznicii pe rând...

A doua zi, pe la amiazi, veni în celula lui Horia preotul Nicolae Raţiu. Horia îl cunoştea deşi nu-l mai întâlnise de câţiva ani. Era popa din Maerii Bălgradului, vestit ca om sfânt şi de omenie. Văzându-l acuma, io se cutremură: poate că a sosit clipa şi încă nu i-au spus... Preotul îl linişti cu minciuna pioasă că nu se ştie încă ziua cea grea, deşi el ştia bine că pentru mâine dimineaţă a fost hotărâtă execuţia. Totuşi, fiindcă viaţa îi atârnă azi numai de un fir de păr, a venit, cu îngăduinţa mai-marilor, să-i fie de ajutor şi să-i culeagă dorinţele cele din urmă, cum se cuvine creştineşte. Sufletul lui Horia se înmuie în faţa preotului. Şi, după ce îi ascultă cuvintele de îmbărbătare, întocmiră împreună testamentul astfel:

„Horia Vasilie, policra Nicula Ursu. Anii vieţii sale 54. Muierea lui Ilina, feciori: Ion 14, Luca 6 ani. La toate cele nu ştie nimic. Oamenii care l-au prins: Mătieş Nuţu, Mătieş Onu, frate-său Gheorghie, Trifu Ştefan, a lui Neagu Andrei doi feciori, Simion cu frate-său; îi iartă cu toată inima. Nicula Ion a neamţului, meşterul care a făcut biserica în Ţîzeri, 44 de florinţi am fost chezaş şi eu am

plătit la fibirău din Zam, numele lui Sambo Dănilă. La Şuteu Toader din Ciucea, şi şade la Ţîzeri, 10 florinţi, şi mi-au dat 10 horgoşi şi au mai rămas 6 şi 2 marieşi. Satului Ciucea am fost dator 170 florinţi, pe mine au căzut banii groşilor 22 florinţi şi i-am dat în mâna lui Petrişor Luca, fiind birău, şi într-a lui Brudaşcă Mihai fiind faţă Ciuceanu Toader; în casa mea i-am dat banii pe deplin. Iară din banii cosirii au fost pe mine şi pe Florea 10 florinţi, şi au luat de pe mine 14 florinţi Petrişor Luca; acei 10 florinţi am fost pe cosire, iară cei 4 florinţi să meargă pe cei 18 groşi, şi 2 cărţi, care am daţi 6 florinţi să meargă acolo. Cu alta nu mai sunt dator nici la groşi, nici la cosire. Cartea care iaste de la înălţatu împărat se află la Nicula Petre şi la Nicula Cîrstea, tipărită pe 7 coale pentru biserici, nemţeşte, greceşte şi serbeşte.

Aceste mai sus scrise am primit din gura lui Eu Popa Nicolae Raţ, paroh, Maerii Bălgradului, neunit.”

După plecarea preotului, Horia se simţi mai singur ca totdeauna în viaţă. Soldaţii de pază păreau muţi, nu mai vorbeau nici între ei, nici cu dânsul. Un răstimp nu băgă de seamă, dar când îşi dete seama, fu cuprins de groază aşteptând din moment în moment să vie cineva şi să-i poruncească să meargă la moarte. Numai seara se mulcomi, mai ales când un paznic nou spuse, pe nemţeşte, tovarăşului său că împăratul poate să ierte chiar pe cel mai mare criminal şi să-i dăruiască viaţa.

Măcină toată noaptea cuvintele soldatului parc-ar fi fost cuvinte de evanghelie. Adormi tocmai spre ziuă şi numaidecât se visă la nunta lui Petre Nicula, în Vidra, care a ţinut trei zile cu chef mare, cu, veselie rară de până şi Horia s-a îmbătat leucă. Prin somn mormăia şi râdea atât de tare parc-ar fi fost treaz, de se minunară şi paznicii.

Dis-de-dimineaţă un lăcătuş, însoţit de un căprar semeţ, veni să-i scoată lanţurile de la mâni şi de la picioare. În vreme ce lăcătuşul lucra bombănind, Horia

întrebă:

— Aşadară azi are să fie...?

— D-apoi altfel de ce ţi-ar lua fiarele? se răsti căprarul ursuz. Azi, azi! Poţi să şi zici ocinaşele!

— Na, bine — mumură Horia liniştit, parc-ar fi fost vorba de altceva.

Peste vreo două ceasuri se ivi popa Nicolae, dar acuma cu patrafirul după cap. Horia îngenunchie fără să mai aştepte vreo vorbă şi ascultă pierdut rugăciunile pe care preotul le spunea mai limpede ca totdeauna, încât fiece cuvânt îi cobora în inimă şi în acelaşi timp i se tipărea în minte ca şi când ar fi vrut să rămâie acolo în vecii-vecilor.

— Na, hai să mergem că ne aşteaptă ceilalţi! zise apoi deodată preotul, dar din pricina emoţiei, cu un glas atât de lumesc parcă l-ar fi poftit la o plimbare de plăcere.

Un soldat deschise uşa şi ieşiră în gang unde Horia îşi aduse aminte că nu şi-a luat căciula. Cellalt paznic însă i-o puse în cap, strâmb.

— Şi dacă mergeam fără cuşmă, tot acolo-i — zise dânsul foarte încet, încercând să zâmbească, dar oprindu-se înfricoşat de ceva.

Subt poartă, în mijlocul unui grup de soldaţi, stă tea Cloşca, cu obrajii pământii şi, în ochi, cu o privire care nu se dumirea deloc.

Un glas ascuţit ţipă o comandă scurtă. Soldaţii înţepeniră, apoi se înşirară astfel că preotul rămase la mijloc între cei doi osândiţi. Altă comandă scăpără şi convoiul se puse în mişcare, ieşind pe poartă afară. Drumul cotea la stânga îndată, pe lângă şanţul cetăţii, foarte puţin întrebuinţat, zăpada de-abia era bătătorită şi desigur numai de o trupă de soldaţi care o fi plecat să păzească ordinea în cursul execuţiei. După ce ocoliră zidurile de apărare, se abătură pe alt drum, mai umblat, pe care însă îl părăsiră curând, apucând pe coasta lină ce se prelungeşte spre miază-zi până în dreptul porţii celei mari a cetăţii.

Toată coasta era plină de oameni. Convoiul condamnaţilor înainta greu spre colina unde se ridicase eşafodul. Două cordoane de soldaţi însemnau calea de urmat. Din mulţime porniră glasuri duşmănoase, sudălmi, blesteme. Se văzură şi pumni strânşi amenințând pe cei ce mergeau la moarte.

Aproape tot oraşul Bălgrad năvălise să vadă execuţia celor doi capi ai rebeliei. Contele Iankovits, omul împăratului, poruncise comitatelor vecine să trimită din fiece comună câte şase ţărani la Bălgrad, ca să se îngrozească şi să nu se mai gândească la răzvrătiri. Din patru sute nouăsprezece sate fură astfel aduşi două mii cinci sute cincisprezece români la moartea crăişorului lor. Mai mulţi erau însă orăşenii, veniţi de bună voie, dornici de spectacolul chinurilor. Căci mulţimea care înconjura eşafodul în dimineaţa de luni, 28 februarie 1785, se zicea că a fost de peste şase mii de oameni.

Pe o estradă de câţiva stânjeni pătraţi se vedea de departe călăul în costum roşu, învârtindu-se de ici — colo, dând porunci ucenicilor, rotindu-şi privirile asupra mulţimii, mândru că toţi ochii îl urmăresc cu înfrigurare. Soldaţi cu baioneta la armă înconjurau estrada la câţiva paşi de jur împrejur, ca să oprească apropierea curioşilor sau a furioşilor şi să asigure solemnitatea evenimentului. Câţiva ofiţeri şi câteva persoane deosebit' de simandicoase erau înlăuntrul cordonului militar.

Cu cât convoiul condamnaţilor se apropie cu atât enervarea lumii sporeşte. Comisarul execuţiunii, maiorul Ortmayer, e foarte agitat şi aruncă priviri mânioase mulţimii gălăgioase. Îi vine mereu să răcnească sa se facă tăcere, dar nu îndrăzneşte, fiindcă nu-şi aduce aminte că în regulamente să fie vreo dispoziţie de acest fel. Spre mulţumirea lui însă în clipa când condamnaţii cu preotul se opresc lângă cele trei trepte şi când el se urcă pe estradă, toată lumea amuţeşte parcă s-ar fi umplut de spaimă. În liniştea aceasta glasul lui se aude bine până

departe:

— Ion Cloşca, frângerea cu roata, de jos în sus!.. Călău, fă-ţi datoria!

Călăul răspunde printr-un salut milităresc, ca să-şi dea mai multă importanţă, apoi se apropie de condamnaţi şi zise pe româneşte:

— Ion Cloşca, vino încoace!

Auzindu-şi numele, Cloşca se smulge de lângă preot, uitând să mai sărute crucea, şi urcă cele trei trepte pe estradă, închinându-se repede de mai multe ori, cum obişnuia să facă dumineca, în biserică, în faţa icoanelor.

Toaleta execuţiei însă trebuie să dureze: până să-l dezbrace, până să-l întindă pe podele, până să-i lege mâinile, picioarele, corpul, ca să nu poată face nici o mişcare — mulţimea îşi pierde răbdarea, mai ales că şi călăul, spre a-şi dovedi meşteşugul, face exces de meticulozitate şi se mai şi opreşte să se înjure pe ţigăneşte cu ucenicii. În cele din urmă însuşi ofiţerul comisar al execuţiei îi ordonă să se grăbească.

O nouă tăcere se face în clipa când călăul pune mâna pe roata mare ce stătuse răzimată de stâlpul din mijloc. Toate respiraţiile se opresc. Călăul se apropie, potriveşte roata perpendicular deasupra picioarelor condamnatului întins jos şi imobilizat, o ridică cu amândouă mâinile puţin şi apoi loveşte cu ea scurt glezna dreaptă. Zgomotul osului zdrobit instantaneu e acoperit de un răcnet prelung ce izbucneşte din pieptul lui Cleşca. Muşchii corpului legat cu sfori şi cu curele se strâng şi se întind ca nişte râme. Îndată ce gemetele slăbesc puţin, călăul repetă lovitura asupra gleznei stângi. Apoi, treptat şi pe rând, fluierile, genunchii...

Horia privea cu ochii ieşiţi din orbite, neclintit, fără o mişcare pe faţă şi fără o lacrimă. Preotul Nicolae Raţiu îl ţinea cuprins pe după gât cu braţul, murmurând rugăciuni şi agitând crucea cu mina liberă. Crăişorul însă uitase de tot pe preot. În clipa când călăul strigase pe Cloşca, el i-a

zis:

— Doamne-ajută, frate Cloşcuţ!

Cloşca n-a auzit. Poate că nici popa. Şi privind tortura fratelui său de cruce, în mintea lui Horia nu mai era decât gândul că nu şi-a luat rămas bun de la dânsul şi că de aceea suferă atât de mult până să moară. Gândul îi umbla prin creieri ca o muscă într-o casă pustie, alergând de ici-colo, fără preget şi fără astâmpăr şi fără odihnă. Ochii lui mari însă vedeau numai roata, neobişnuită, părându-i-se uriaşă, făcând mişcarea de lovire aspră parcă singură, ca un monstru apocaliptic..

Spectatorii mai apropiaţi se obişnuiră cu ţipetele osânditului, care de altfel deveneau tot mai neputincioase, şi numărau loviturile pentru a vedea câte suportă şi a judeca abilitatea călăului. După a patra lovitură, cineva strigă:

— Moare!

— Nu se poate!... Simplu leşin!... Călăul nu-i cârpaci, e meşter!

Şi asemenea controverse deveniră mai vehemente şi mai zgomotoase cu cât se înmulţeau loviturile.

Aproape un ceas ţinu uciderea lui Cloşca. Douăzeci şi una de lovituri i-au zdrobit oasele pe rând până ce şi-a dat sufletul. Şi meritul călăului a fost că până la ultima lovitură, osânditul a putut geme şi deci a simţit durerea, satisfăcând pe deplin dorinţa judecătorului de-a aplica moartea cea mai crâncenă.

— Horia, altfel numit şi Ursu Nicula!

Ofiţerul numai atâta strigă. Şi Horia, cu un cutremur scurt, îşi reveni deplin. Sărută crucea, se închină, sărută şi mâna preotului şi zise:

— Doamne iartă-mă şi ajută-mă!

Apoi urcă pe estradă fără şovăire, cu capul sus, liniştit, parc-ar fi mers la cuminecătură. Apariţia lui pricinui o rumoare în mulţime:

— Horia! Horia! Horia!

Sute de buze şopteau în acelaşi moment numele lui, cu intonaţii diferite, cu simţăminte felurite. Înfăţişarea bărbătească şi liniştea cu care păşea în faţa morţii uimi pe toată lumea. Maiorul Ortmayer baremi îi urmări fiece mişcare cu o curiozitate admirativă.

Popa Nicolae Raţiu tremura în tot corpul, ţinea crucea întinsă înainte, parcă să o vadă Horia, şi bolborosea tot mai repede rugăciuni. Pe frunte îi răsărise broboane de sudori şi inima îi tremura şi se zvârcolea în piept.

Deodată omul roşu puse iar mâna pe roată. Lovitura zdrobi fluierul drept. Durerea fu atât de cumplită că Horia nu-şi putu stăpâni un ţipăt zguduitor. Popa, cu degetele înţepenite pe cruce, cu ochii la călăul cu roata, cu urechile sfâşiate de urletul durerii, se prăbuşi grămadă, leşinat.

Ţipătul însă se curmă brusc, parcă Horia, cu o sforţare supremă, ar fi vrut să arate că nu se lasă biruit de durere şi că vrea s-o înfrunte fără crâcnire precum a socotit totdeauna.

Ofiţerul execuţiei observă gestul. Moartea lui Cloşca fusese prea chinuită şi deci a putut satisface şi pe cei mai vindicativi. Făcu deodată semn călăului să aplice lovitura de graţie.

Roata se ridică repede şi căzu a doua oară, fără a mai stârni vreun geamăt. Crăişorul, cu pieptul sfărâmat, era mort.

Spectatorii din preajma cordonului de soldaţi iar încep discuţia: a murit sau a leşinat? Când în sfârşit din înfăţişarea călăului se înţelege că Horia a murit, glasuri încrucişate încep să protesteze:

— Cum se poate să fi fost executat aşa de repede?... Cel puţin un ceas ar fi trebuit să-l torture!... Nelegal!... Părtinire!...

Maiorul se înfurie. Printre protestatori zăreşte un domn mustăcios, în uniformă de funcţionar. Se repede la dânsul:

— Ce nu-ţi place dumitale?

— Aţi procedat nelegal, domnule maior! strigă funcţionarul ungur cu ochii roşii. Asta e inadmisibil!... Asta e bătaie de joc faţă de naţia maghiară!

— Aşa? se indignează ofiţerul. Căprar! Pune mâna pe domnul! L-am arestat!... Patru soldaţi!

Funcţionarul mormăie ceva, încearcă să răstălmăcească ce-a spus. Maiorul întoarce spatele.

Un moşneag de pe la Mogoş, văzând pe domnul ungur între baionete, şopteşte feciorului său:

— Of, măcar aşa să ne mai sărăm şi noi sufletul! Dumnezeu să-i dea sănătate maiorului că tare-i om de omenie şi cu dreptate!

Grupul de ofiţeri felicită pe maior pentru lovitura de graţie ce a ordonat-o.

— Cel ce primeşte moartea atât de liniştit, orice ar fi greşit, e un om! murmură un locotenent foarte tânăr.

— Un om?... Mai mult decât un om! zise maiorul cu ochii umezi.

---- Sfârşit ----